This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

Google books

https://books.google.com

A propos de ce livre

Ceci est une copie numérique d'un ouvrage conservé depuis des générations dans les rayonnages d'une bibliothèque avant d'être numérisé avec précaution par Google dans le cadre d'un projet visant à permettre aux internautes de découvrir l'ensemble du patrimoine littéraire mondial en ligne.

Ce livre étant relativement ancien, il n'est plus protégé par la loi sur les droits d'auteur et appartient à présent au domaine public. L'expression "appartenir au domaine public" signifie que le livre en question n'a jamais été soumis aux droits d'auteur ou que ses droits légaux sont arrivés à expiration. Les conditions requises pour qu'un livre tombe dans le domaine public peuvent varier d'un pays à l'autre. Les livres libres de droit sont autant de liens avec le passé. Ils sont les témoins de la richesse de notre histoire, de notre patrimoine culturel et de la connaissance humaine et sont trop souvent difficilement accessibles au public.

Les notes de bas de page et autres annotations en marge du texte présentes dans le volume original sont reprises dans ce fichier, comme un souvenir du long chemin parcouru par l'ouvrage depuis la maison d'édition en passant par la bibliothèque pour finalement se retrouver entre vos mains.

Consignes d'utilisation

Google est fier de travailler en partenariat avec des bibliothèques à la numérisation des ouvrages appartenant au domaine public et de les rendre ainsi accessibles à tous. Ces livres sont en effet la propriété de tous et de toutes et nous sommes tout simplement les gardiens de ce patrimoine. Il s'agit toutefois d'un projet coûteux. Par conséquent et en vue de poursuivre la diffusion de ces ressources inépuisables, nous avons pris les dispositions nécessaires afin de prévenir les éventuels abus auxquels pourraient se livrer des sites marchands tiers, notamment en instaurant des contraintes techniques relatives aux requêtes automatisées.

Nous vous demandons également de:

+ *Ne pas utiliser les fichiers à des fins commerciales* Nous avons conçu le programme Google Recherche de Livres à l'usage des particuliers. Nous vous demandons donc d'utiliser uniquement ces fichiers à des fins personnelles. Ils ne sauraient en effet être employés dans un quelconque but commercial.

+ *Ne pas procéder à des requêtes automatisées* N'envoyez aucune requête automatisée quelle qu'elle soit au système Google. Si vous effectuez des recherches concernant les logiciels de traduction, la reconnaissance optique de caractères ou tout autre domaine nécessitant de disposer d'importantes quantités de texte, n'hésitez pas à nous contacter. Nous encourageons pour la réalisation de ce type de travaux l'utilisation des ouvrages et documents appartenant au domaine public et serions heureux de vous être utile.

+ *Ne pas supprimer l'attribution* Le filigrane Google contenu dans chaque fichier est indispensable pour informer les internautes de notre projet et leur permettre d'accéder à davantage de documents par l'intermédiaire du Programme Google Recherche de Livres. Ne le supprimez en aucun cas.

+ *Rester dans la légalité* Quelle que soit l'utilisation que vous comptez faire des fichiers, n'oubliez pas qu'il est de votre responsabilité de veiller à respecter la loi. Si un ouvrage appartient au domaine public américain, n'en déduisez pas pour autant qu'il en va de même dans les autres pays. La durée légale des droits d'auteur d'un livre varie d'un pays à l'autre. Nous ne sommes donc pas en mesure de répertorier les ouvrages dont l'utilisation est autorisée et ceux dont elle ne l'est pas. Ne croyez pas que le simple fait d'afficher un livre sur Google Recherche de Livres signifie que celui-ci peut être utilisé de quelque façon que ce soit dans le monde entier. La condamnation à laquelle vous vous exposeriez en cas de violation des droits d'auteur peut être sévère.

À propos du service Google Recherche de Livres

En favorisant la recherche et l'accès à un nombre croissant de livres disponibles dans de nombreuses langues, dont le français, Google souhaite contribuer à promouvoir la diversité culturelle grâce à Google Recherche de Livres. En effet, le Programme Google Recherche de Livres permet aux internautes de découvrir le patrimoine littéraire mondial, tout en aidant les auteurs et les éditeurs à élargir leur public. Vous pouvez effectuer des recherches en ligne dans le texte intégral de cet ouvrage à l'adresse `http://books.google.com`

WIDENER
HN JIQH Y

Digitized by Google

eth 12.3(2)

Harvard College Library

FROM THE GIFT OF

WILLIAM ENDICOTT, JR.

(Class of 1887)

OF BOSTON

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

PUBLICATIONS

DE

LA SOCIÉTÉ D'ARCHÉOLOGIE

DANS

LE DUCHÉ DE LIMBOURG.

TOME II.

1re ET 2me LIVRAISON.

1865.

MAESTRICHT,
TYPOGRAPHIE DE CHe HOLLMAN.

1865.

Digitized by Google

Nat A 12.3(2)

Harvard College Library
Dec [illegible]
Gift of
William [illegible]

Digitized by Google

OPKOMST EN VOORTGANG

DER

STAD MAASTRICHT.

VIERDE DEEL.

HET DORP MAASTRICHT OP ZICH ZELVE.

Na op myn gemak geheel Gallië, Austrasië, Lotharingen, Hesbanië en diens kleindere graafschappen doorwandeld te hebben, zal ik eyndelyck myn verblyf kiesen in het dorp (1) *Maastricht*, van alle grafelyke jurisdictie ontbonden, en aldaar in den hoek van den haard de lange winteravonden in stilte doorbrengen met het onderzoek der gebeurtenissen, die er sedert de thiende eeuw hebben plaats gehad.

CAPITTEL I.

Het dorp Maastricht onder den Bisschop van Luyk.

Zoodra nu het vertrek van den graaf en diens aanhangh uit het dorp Maastricht aan de heerschappy van

(1) Emm. de *Lenarts* geeft aan Maastricht den naam van dorp, zoo lang het in de geschiedenis als open stad verschynt, en niet door wel onderhouden wallen, vestingwerken en octroyen wordt ingesloten. Overigens wordt aan Maastricht de naam van stad door de schrijvers reeds vroeg bygelegd. Gregorius van Tours, die in de VI^de^ eeuw bloeide, zegt in zyne *Historia Franc.* «(*Servatius*) *vero ad Trajectensem urbem accedens, modica pulsatus febre recessit e corpore.*» Het is hoogst waarschynlyk dat Maastricht reeds stad was ten tyde der Romeinsche overheersching, alhoewel noch het Itinerarium van Antoninus, noch de tafels van Peutinger eenig gewag van haar maken. (J. H.)

Digitized by Google

den bisschop ruymte gegeven had om zyne jurisdictie aldaar uit te oefenen, begon *Notgerus* den tyd, dien hem zyn geestelyk ministerie overliet, tot nut en verfraayingh van zyne nieuwe acquisitie te gebruyken, bouwende kerken en andere noodzakelyke gestichten, waarvan de konst en de uytvindingh der werklieden nogh hedendaeghs konnen bewonderd en naegevolgd worden.

De eerste zorge, die hy voor het dorp Maastricht hadde, was er eene parochiale kerk ter eere van O. L. Vrouw, moeder van den Zaligmaker, op te rigten, en het kapittel van *Malonne* (1) met diens seculieren abt *Eligibel*, die domheer was zyner cathedraal, daarin te plaatsen (2). Ook annexeerde hy by deze kerk eene bannaalmolen, gelyk aan die van St-Servaas (3) en het *jus patronatus* over het patrimonie van *St-Pieter* (4).

Zyne tweede zorg bestond in het daarstellen van eenige kleyndere bidplaatsen tot medehulp der twee parochiën

---

(1) De abdy *Malonne*, omtrent het jaar 651, door den H. Bertuinus gesticht, werd door Kanoniken bediend en was gelegen in het graafschap Namen. Door een charter van het jaar 1006 verzekert keizer Hendrik II het bezit dezer abdy aan de kerk van Luik. Zie: de de Villenfagne, *Recherches*, tom. I, p. 62 en Pélerin, *Essai historique*, p. 200. (J. H.)

(2) *Fisen*: Hist. Leod. p. 213. — Er zijn schrijvers die de stichting van de *kerk* en van het *kapittel* van O. L. Vr. aan bisschop Monulphus toeschrijven. Zie: *Aub. Miræus*, de Collegiis canonicorum, p. 31. — Volgens onzen schrijver dagteekent het tegenwoordige kerkgebouw van O. L. Vrouw uit de Xde eeuw. De onderkerk en bij gevolg ook het koor, dat dezelve bedekt, werden onder Balderic, opvolger van Notgerus, voltrokken (1007—1018). Een tijdgenoot verhaalt, dat deze onderkerk door het zakken van het hoogaltaar instortte, een oogenblik nadat de bissehop, die er zijn gebed had verrigt, de kerk verliet. Dit feit had plaats in de laatste regeringsjaren van Balderic, ten tijde dat hij met zijn leger Maastricht bezocht en van daar naar Holland trok, om met zijne broeders Arnoldt en Gislebert van Loon, op keizerlijk bevel, graaf Dirk te bevechten. — Zie Alex. Schaepkens, *De l'époque du chœur de l'église de Notre-Dame à Maestricht* in de *Annales de l'académie d'Archéologie de Belgique*, tom. VII, p. 188—194. Men leze ook Arn. Schaepkens: *Le clergé du chapitre de Notre-Dame à Maestricht*, Ibid. tom. IV, p. 285. (J. H.)

(3) Dipl. Henrici ind. 5ta Ao 1122.

(4) Declaratio Episc Leod. feria 2a post inv. 1263, et bulla Sixti V data nonas Maji 1585. } In archivis N. D.

Digitized by Google

en het aanleggen eener nieuwe munt om geld te slaan, tot gerief der ingezetenen (1).

Met het oog op het Christendom deze bisschoppelyke inrigtingen overwegende, komt het ons voor, dat zy de goedkeuring van een ieder dienen weg te dragen; maar ziet de uitval beantwoorde niet aan de meningh. De oprigtingh dezer nieuwe parochie begon yverzucht op te wekken in het gemoed van den priester, die aan het hoofd stond der parochie van St-Servaas, en die tot hieraan alleen, de *oblata* der christene inwoonders genoten had, zoo wegens doopen, trouwen en begraven. Edoch deze yverzucht bleef zonder gevolgh, uyt reden dat het bisschoppelyk gezagh zich nogh over alle ingezetenen uytstrekte, zelfs over de kerk van St-Servaas. Dus bleef alles in stilstand.

Wat het tydelyck betreft, zoo werden de wetten, die de bisschop tot welzyn der godsdienst en der gemeenebest invoerde, door de onderdanen met eerbied en volgzaamheyd onderhouden en in ieder huisgezin bewaard als een kostelyk pand en erfelyk behoedmiddel waaraf hunne rust, vrede en geluk afhingh.

Capittel II.

Verdeeling der twee parochiën.

Tot den leeftyd van bisschop *Theodewyn*, uit het huys

(1) Bisschoppelijke munten uit dien tijd zijn ons niet bekend. Later sloegen de bisschoppen van Luik hunne munten van Maastricht in verband met den keizer hunnen medeheer over die stad. Er zijn drie van deze muntjes bekend gemaakt door den graaf *de Renesse* in zijne *Histoire numismatique de la principauté de Liége*. Edoch de heer Ant. Perreau, die op het terrein van ons Limburgsch muntwezen zeer wel bekend is, beweert dat zij valsch zijn. Het eenige muntje, wat hem uit dit tijdstip als echt verschijnt, werd geslagen onder bisschop Otbert (1091—1119) en de keizers Hendrik IV of Hendrik II. Zie A Perreau: *Recherches sur la ville de Maestricht et sur ses monnaies*. Bruxelles, 1846, p. 26. (J. H.)

Digitized by Google

van Beyeren (1048-1075), bleven de zaken te Maastricht in denzelfden gewenschten toestand. Maar deze ziende, dat de scheuringh zigh over geheel Duytschland verspreydde, en de geestelycke goederen het bezit der gierigaards gingen worden, drongh by keyzer Hendrik IV er op aan om in zyne bezittingen bevestigd te worden. Dit gebeurde dan ook by een keyzerlyk handvest, gegeven te *Aken*, in den jaare 1070 (1). In den aanhef van dit stuk wordt gezegd, dat de keyzer Maestricht en de andere bezittingen van den bisschop, *met de personen en zaken hem toebehoorende*, in zyne byzondere beschermingh neemt. Deze uytdrukkingh was ten overvloede er by gevoegd, want alle personen en zaken binnen het dorp Maastricht behoorden onder de jurisdictie van den bisschop. Dogh sedert de keyserlyke declaratie, die gevolgd is in het jaar 1087 (2) ging de toestand der geestelyke jurisdictie, in het byzonder, eene andere wendingh nemen, dewyl daarin bepaald werd, dat de kerk van St-Servaas met haar toebehoor, voortaan voor het tydelyke zou staan onder den keyser en voor het geestelyke onder den Paus, houdende de keyzer voor zigh de vergevingh der proostdye (3).

Steunende op dit keyzerlyk besluyt, haalde de priester van St-Servaas nieuwe pretentiën voor den dagh, en beweerde, dat al de geene die tot St-Servaas kerk eenigzins behoorden, ook by hem, onder protectie van den Paus en het Roomsche ryk, moesten ten doop en ter begrafenis staan. Of hy ten gevolge dezer aanspraak eenigzins in possessie geraakt is kan men niet met zekerheyd melden; dogh de volgende tyd laat zien, dat hy van zyne voorne-

(1) Dipl. Henrici IV, ind. 9a, 7 cal. Julii 1070. Chapeauville, tom. II, p. 14.
(2) Miræus, opera Dipl. IV, p. 186.
(3) Men kan de verscheydene voorregten dezer proostdye nalezen in de approbatiebrieven gegeven door Aartshertog Albertus den 20 April 1611.

Digitized by Google

mens nogh niet geheel was afgeweken, want by het ingaan der XIIde eeuw, wanneer het schisma zigh op den stoel van Rome plaatste en de oneenigheyd der vorsten het ryk in de war bragt en Neder-Lotharingen verscheurde (1), toen begon de priester van St-Servaas zyne rol weder in het openbaar te spelen, zeggende, dat niet alleen de onderhorigen van St-Servaas, maar ook alle vreemdelingen in het dorp Maastricht verblyvende, en niet zynde onder het gebied van den bisschop onder zyne parochie stonden ; eene nieuwigheyd, waar keyzer Lotharius zyn voordeel zagh uyt te trekken, om weder eenige jurisdictie in het dorp Maastricht te krygen, die hy door de milddadigheyd zyner voorgangers geheel verlooren had. Ten dien eynde ondersteunde hy de aanmatigingen van den priester zoo ver, dat de zaak in openbare contestatiën oversloeg.

De stukken in deze zaak dienende ter hand nemende ende zigh niet aan eenen enkelen volzin stootende, maar den geheelen inhoud van de diplomen doorloopende (2), bevond men alras, dat er in het stuk van 1070 ten voordeele van den Bisschop, onder andere onafscheidbare voorregten van absolute souvereyneteyt binnen het dorp Maastricht, ook de volle jurisdictie over alle personen, die zigh aldaar bevonden, klaar en duidelyk was toegestaan (3). Niets in dit handvest kon ontdekt worden dat prise gaf aan de kritiek van den priester, noch aan de slinksche ingevingen zyner voorstanders. Keyzer Lotharius, die zigh ook al wat suspect gemaakt had met het wedervragen van het

(1) Fisen, ad annum 1128.
(2) Lib. 24 digestorum, de Legibus.
(3) Ut nullus comes, nullus judex deinceps, nisi cui episcopus commiserit prædicta loca aut eorum territoria ingredi audeat ad aliqua districtionis negotia... super homines ibi manentes exercenda, aut quidquam contra voluntatem episcopi successororumque ejus attentare. — Dipl. Henrici de anno 1070. Chapeauville II, fol. 15.

Digitized by Google

regt der investituren (1), dat Hendrik V, benevens eenige bezittingen van St-Pieter, aan den Heilige Stoel had wedergegeven (2), nu ziende dat de balans der geregtigheyd naar den kant des bisschops helde, en trachtende niet te min tot zyn doel te geraken, spande alle middelen in het werk om den bisschop tot eene vrywillige overgaaf te brenghen, hetgeen echter niet wel doenelyk was zonder de tusschenkomst van het Domkapittel, dat zekerlyck in het verlies van zulk een gedeelte der bisschoppelycke souvereyneteyt niet zoude willen toestemmen. Daar echter de geslepenheyd der hoven de fynste kunstgrepen weet uit te vinden en klaar te spelen, en tevens het geld in staat is van de menschen over te halen, om niet al te scrupuleus te zyn in het verkiezen der middelen tot haar voorwerp dienende, zoo arrangeerde Keyzer Lotharius met den bisschop van Luyck Alexander, die alweder om andere zaken in simonie gevallen was, (3) een diploma in forme van sententie over de geschillen der Priesters der beyde kerken, en eludeerden alzoo de toestemming van het domkapittel. Dit diploom lykent meer op eene voor afgegane overeenkomst tusschen beyde en op eenen vrywilligen afstand, dan op eene uytspraak tusschen litigeerende partyen, wordende aldaar bedongen, dat alle vreemdelingen te Maastricht komende en niet synde van de *familie* (4) van Ste. Maria en St. Lambert, zullen gehooren onder den keyzer voor het civiel, en voor het doo-

(1) Over de investituur door ring en staf. Zie Fisen ad annum 1132.
(2) Ibidem ad annum 1122.
(3) Eenige maanden na de zamenstelling van dit diploom werd bisschop Alexander van Luyk, door de kerkvergadering van Pisa, wegens simonie afgezet. Zie Fisen ad annum 1132.
(4) Door het woord *familie van Ste Marie en St Lambert* wordt hier verstaan de geheele bisschoppelijke, zoo geestelijke als civiele jurisdictie. Het woordenboek van Calipinus zegt: Jure proprio familiam dicimus plures personas, quæ sunt sub alicujus potestate, aut naturâ aut jure, subjectæ.

Digitized by Google

pen en begraven onder den priester van St. Servaas. (1).

Over het gehooren of niet gehooren onder den Keyser, was in geenen deele questie tusschen de priesters. Het is dus ligt op te merken dat hier met den simoniaken Alexander gehandeld werd over zaken van grooter gewicht.

Het is onnoodigh dit diploma geheel uyt te schrijven vermits het door den druk genoegzaam bekend is. (2). Ik wil eventwel in het voorbygaan aanmerken, dat het laatste artiekel disponeerende over de geestelyke jurisdictie van het kapittel van St. Servaas, eene bepaling is, die buyten de magt van de disponenten was, als staande St. Servaas onder de jurisdictie van den Paus, dogh dat Innocentius II, by zyne bulle van het jaar 1139, deze dispositie geconfirmeerd heeft.

Capittel III.

Het dorp Maastricht onder den Bisschop en den Keizer. (3).

Niet willende dan met feyten te werk gaan, zoo laat ik den onpartydigen lezer oordeelen over het regt dat uyt zulk een diploom kon spruyten, en stip van mynen kant aan, dat men sedert dien tyd de souvereyneteyt over de persoonen binnen Maestricht verdeeld heeft gezien

(1) « Omnes, de quacumque regione ad manendum ibi confluxerint, præter familiam S. Mariæ Sanctique Lamberti, *ad justitiam regis pertinent*, et in parochia S. Servatii baptizari et sepeliri debent. »

(2) Miræus, tom. I, p. 95.

(3) Onder de schrijvers, die met vrucht over de tweeheerige gesteltenis der stad Maastricht geschreven hebben, tellen wij den gevierden jurisconsult G. M. de Louverex. Fragmenten uit zijn ongedrukte *Memoire* werden in het licht gegeven door Edouard Lavalleye. Zij dragen den volgenden titel : *De l'origine de la ville de Maestricht avec un ubrégé des droits de l'Eglise de Liége sur la même ville par G. M. de Louvrex* en zijn te vinden bij Ernst : *Histoire du Limbourg*, tom. III, annexe B, p. 20. Verder noemen wij : Victor Hennequin, *De origine et naturâ principatus urbis Trajecti an Mosam*. Leuven, 1829, p. 48 et seqq. L. Polain, *De la souveraineté indivise des évêques de Liége et des états généraux sur Maestricht*. Luik 1831 in 8° en M. Mancel, *La ville de Maestricht et ses droits à diverses époques*. Luik, 1838, in 8°. (J. H.)

Digitized by Google

tusschen den bisschop en den Keyzer, en dat de kerk van O. L. Vrouw voor het doopen en begraven voortaan gediend heeft tot parochie voor de lieden van den bisschop, gelyk die van St. Servaas voor de lieden des keysers. Het is denkelyk uyt deze rede, dat keyzer Frederik, in den jaare 1155 (1), de goederen en bezittingen der kerk van Luyck confirmerende zegt: *ik bevestig binnen Maastricht alles wat myne voorzaten aldaar bevestigd hebben, ook de kerk van O. L. Vrouw met hare aanklevigheden.* (2).

Welke geregtigheden de bisschop, buyten *den tol en de munt*, binnen Maastricht behield, kan men lichtelyk opmaken uyt hetgeen hem vroeger toekwam en uyt hetgeen hem door het diploma van 1132 ontnomen is, zynde dit laatste de jurisdictie over de vreemdelingen binnen Maastricht komende en niet hoorende onder de kerk of *familie* van Ste Marie en St Lambert. Ook behield hy nogh het prerogatief van de *regte hand* (3), dat hem als oudsten bezitter niet kon betwist worden.

Alvorens een eynde aan deze zaak te stellen wil ik in het kort den lezer waarschuwen van rypelyk te willen acht geven dat, in de veronderstellingh, dat destyds de keyzer schout en schepenen heeft aangesteld, om zyne nieuwe jurisdictie in het dorp Maastricht uit te oefenen, dit geregtshof, alhoewel in het oude graafschap van Maastricht gelegen, eventwel geheel afgezondert en onafhankelyk

---

(1) Dipl. Frederici indict. 3ia 1155. Chapeauville, tom. I, p. 107.

(2) Men meent dat *Bemelen*, in het land Valkenborgh gelegen, onder deze aanklevigheden begrepen is.

(3) Door prerogatief van de regte hand verstaat men het regt van voorrang in de openbare vergaderingen, hetwelk den bisschop van Luik ook wel toekwam als geestelijken vorst. Daar dit voorregt alleen bestond in eerbewijzen en geenszins in winstbrengende en stoffelijke voordeelen, zoo werd het in latere tijden den bisschop noch door de Spanjaarden, noch door de Staten van Holland betwist. (J. H.)

Digitized by Google

was van het hof van *Leemkuylen* of *Vroenhoff* (1) en van de regtbank van den bisschop. Immers wy weten dat het *dorp Maastricht* en de kerk van *St Servaas* sedert lang reeds van het graafschap gescheyden zyn.

Capittel IV.

Het graafschap Maastricht aan den graaf van Leuven overgegeven.

Godfried met den baard, graaf van Leuven, eens tot Hertogh van Neder-Lotharingen benoemd en dan weder afgezet, had sigh, zoo als nogmaals verhaald is, in bezit gehouden van een gedeelte van Lotharingen tusschen Maas en Schelde gelegen, en behield tevens den titel van Hertogh over dit gewest. Hy bezat in dezen landstreek menigvuldige landen, kasteelen en dorpen in erfelyken eygendom, die hem in staat stelden van groote zaken te ondernemen. Hendrik I, graaf van Leuven, een zoon van Godfried III en van Margaretha van Limborch, door middel van deze maght en gezagh zyne familie zoekende in waardigheid te verheffen, verzocht voor zynen broeder *Albert* (2) het bisdom Luyck, niet tegenstaande de keyzer voor eenen anderen candidaat genegen was. Hendrik's plannen lukten, niet zoo zeer echter door de lage kuyperyen, die gebruyckt waren geworden, dan wegens de uytmuntende deugden van Albert van Leuven, wiens levenswys tot voorbeeld van alle zyne medebroeders kon strekken. De keuze werd door den Paus bevestigd; maar door de tusschenkomst des Keyzers werd een zyner mededingers in bezit van den

(1) De Justitie van *Rothem*, by Stockhem, alhoewel gehoorende onder 't graafschap van Loon, ressorteerde in zaken van appel onder 't gerecht van 't Vroenhoff.

(2) Albert van Leuven was kanonik der Domkerk en aartsdiaken van Kempenland. (J. H.)

Digitized by Google

zetel gesteld, en Albert werd genoodzaakt eene schuylplaats te zoeken bij den Aartsbisschop van Reims, alwaar hy, in 1192, op eene verradelycke wyze werd om het leven gebragt. De plannen tot dezen moordaanslagh waren beraamd geworden binnen Maastricht in de tegenwoordigheyd en onder medewerkingh van den Keyzer (1).

De droefheyd welke zigh diensvolgens over het geheele bisdom verspreydde was onuytsprekelyk en de verontwaardigingh tegen Lotharius van *Hochstaden*, den oorsprongh van dit treurigh feyt, beklom den hoogsten graad in de gemoederen der ingezetenen, dus verre dat Hendrik van *Leuven*, broeder van den vermoorden besloten zynde met de wapens in de handen wraak te nemen, men eene vergadering hield van vrienden en gebuyren, waarop onder anderen verschenen *Gerard*, graaf van *Loon*, broeder van Hendrik's stiefmoeder *Imaïna*, diens zoon *Lodewyck* en de Hertogh van *Limborgh*, die gezamentlyck eenen inval beproefden in het graafschap *Hochstaden* en vele bewoners aldaar, door het staal en het vuur ongelukkigh maakten (2). Door het lukken dezer onderneming aangespoord traden de bondgenoten nu in openlyck verzet tegen den Keyzer, die door dit stout bestaan in verbaasdheyd geraakte en door het dagelyks aangroeijende getal bondgenoten in zwaar achterdenken kwam.

Het is in dergelijke omstandigheden dat de tegenwoordigheid van geest bijzonder van pas komt, om het gevaar in al zijne kleuren te kunnen beschouwen en om prompte en zekere middelen uyt te vinden tot redres. De keyzer toonde zich in deze aangelegenheden een man van beleyd en omzigtigheid. Ziende dat alle poginghen om de verbon-

(1) Zie Chapeauville, II, p. 134 en Ernst, *Histoire du Limbourg*, III, p. 181 en 218. (J. H.)
(2) Zie Mantels, *Hist. Loss.* bladz. 138.

Digitized by Google

denen in partijen te splissen vruchteloos bleven, en overwegende, dat men dikwijls door middel van giften, gaven, titels en beloften de gemoederen der grooten beweegt en hunne woedende hartstogten tot zwygen brenght, liet hy ze allen te *Coblentz* roepen, alwaar hy in het jaar 1193 den vrede trof en tot genoegen van een ieder den stryd vereffende (1).

Alhoewel wy by de schryvers van dien tyd geene byzonderheden over dit vredensverdrag vermeld vinden, zoo hebben wy togh alle reden om te gelooven, dat het by deze gelegenheid is geweest dat de keyzer aan Hendrik van *Leuven* de administratie van het Hertogdom Neder-Lotharingen heeft gegeven met den titel van *hertog van Braband*, ter gedachtenis der oude *Brachbantynen*, die te voren dezen landstreek bezeten hadden, en uyt een gedeelte van welk zyne voorzaten het graafschap *Leuven* en *Henegouw* hadden gevormd. Ook geloof ik dat hy alstoen aan den graaf van *Loon* eene groote som geld heeft beloofd, stellende voor hypotheek het geheele *graafschap Maastricht*, waarvan wy de redemptie of aflossingh in het vervolg zullen zien.

Sedert dien tyd maakte Hendrik, zoo door zyne middelen als door zyn gezagh het voornaamste personnaadje uyt van geheel Lotharingen, en was in staat om oorlogh te voeren teghen zyne magtigste geburen. Dit was den keyzer ook niet onbekend, want zoo haast, by het ingaan der XIII^{de} eeuw de twee pretendenten op het ryksbeheer, Philippe en Otto, zigh de kroon van het duytsche ryk betwistten, herinnerde zigh Philippe de gunsten door zyne voorzaten aan de Heeren van Lotharingen, en byzonder aan Hertogh Hendrik van Braband geplogen, en riep diens hulp en bystand in. Hy verzamelde diensvolgens met toedoen der aartsbis-

(1) Zie Fisen ad annum 1193.

Digitized by Google

schoppen van *Keulen* en *Trier* de Heeren van Neder-Lotharingen te *Aaken* (1) alwaar hy aan hertogh Hendrik de voogdye van *Meersen* overdroeg, eene voogdye, die Goswyn Heer van *Valkenborgh*, te voren van het ryk te leen hadde gehad (2). In eene tweede vergadering gehouden te Coblentz den 20 October 1204 schonk hy denzelfden hertogh het *graafschap van Maastricht*, met alle zyne dorpen, justitiën, leenen en aanklevigheden, benevens alsulk reght als hy en zyne voorzaten in de kerk van St-Servaas bezeten hadden, waardoor verstaan wordt de vergevingh der *advokatie* of proostdye, die Hendrik zigh reeds vroeger gereserveerd had (3).

Het *dorp* Maastricht, alhoewel voor de souvereyneteyt en de jurisdictie van het *graafschap* gescheyden, was nogtans binnen de grensen van dit graafschap gelegen, gelyk ook de kerk van St-Servaas en hare dorpen, en bygevolgh was de keyserlyke justitie, die Lotharius in het dorp Maastricht voor zyne lieden had opgerigt, in deze schenkingh begrepen, zoowel als het geregtshof van de *Leemkuylen* of *Vroenhof* en de leenen daaronder gehoorende.

Maar geenszins waren in deze schenkingh begrepen de justitie van den Bisschop van Luyk of die der kerk van St-Servaas, die aan den keyzer niet toebehoorden, maar wel aan het bisdom Luyck en aan het duytsche Ryck (4).

---

(1) Annales Trevir. ad annum 1204.

(2) Dipl. Philippi de anno 1204 in arch. de Meersen.

(3) Dipl. Philippi de 20 oct. 1204. Butkens, preuves pag. 55. Daar dit handvest den grondsteen vormt, waarop de Brabanders hunne regten op de *stad* en het *graafschap* Maestricht gebouwd hebben, laten wij hier de *clausula concernens* volgen; zij luidt: « Concedimus ei (duci Henrico) et heredibus suis in feodum civitatem Trajectensem, cum omnibus justiciis et appendiciis suis extra civitatem et intra, necnon ibidem ecclesiam S. Servatii, cum omni integritate et eo jure, quo patri et fratri nostro Divis Romanorum Imperatoribus attinebat. » (J. H.)

(4) Dipl. Engelberti de anno 1215 — Uit dit handvest, hetwelk men bij Mantels bladz. 273 vindt afgedrukt, blijkt dat Aartsbisschop Engelbert van Keulen van wege het Rijk belast is met de bescherming der kerk van St-Servaas. Zij behoorde dus niet aan den hertog van Brabant. (J. H.)

Digitized by Google

Of Hertogh Hendrik dit niet wel begrepen heeft en of hy een voorwendsel zocht om zigh van het geheele dorp Maastricht meester te maken, weet ik niet, maar hy liet op eygen gezagh en zonder iemand te kennen, dit dorp met dyken en grachten bezetten en aan de noordzijde eene brugh maken over de Maas, (1) om des te gemakkelyker in verkeer te blyven met zijne voogdye van *Meerssen* en zijne andere bezittingen in 't land van Overmaas (2).

Het leydt geen twyfel of dit stout en roekeloos ondernemen des Hertoghs moest den bisschop teghen het hoofd loopen en tevens den graaf van Loon in groot achterdenken brengen, aan wien het geheele graafschap Maastricht door Keyzer Hendrik VI verpand was. Zy lieten dan ook onverwyld niet alleen de brugh, maar ook de grachten en dycken gewapenderhand omverwerpen (3). Daar de bisschop een goede vriend des Keyzers was, bleef deze zaak zoo langh de Keyzer leefde zonder gevolgh, want de hertogh vreezende, dat zyne onregtmatige wraak hem by den Keyzer, van wien hy zoo vele weldaden ontvangen had, zoude in ongenade brenghen, zweeg stil, veynsde en pastte op de eerste bekwame gegelegenheyd om met gedruysch los te te bersten.

Naauwelyks had het droevigh noodlot van Philippe aan

---

(1) De Lenarts spreekt als of de Hertog van Braband eene nieuwe brug over de Maas legde. Dit is niet juist; de hertog heeft zich dit kostbaar werk niet ondernomen. Een tijdgenoot, Egidius van Orval, die ons dit verhaal doet, zegt uitdrukkelijk, dat de hertog alleen bouwer der wallen is geweest. Zijne woorden zijn klaar: « Hugo episcopus et Ludovicus comes de Los pontem Trajectemsen et aggerem, QUEM dux extruxerat terræ adæquarunt. » Chapeauville, tom. II, p. 103. (J. H.)

(2) Op het einde van het diploom uit 1204, nadat de handteekeningen der getuigen reeds geplaatst zijn, geeft keizer Filips den hertog van Braband nog eenige rijksgoederen in het land van Overmaas, die de graaf van Loon vroeger van den hertog had in leen gehad, maar die hier niet breedvoeriger omschreven zijn. Zie *Butkens*, tom. I, preuves p. 56. (J. H.)

(3) Leg. 28, de com: dividendo.

Digitized by Google

Otto den wegh geopent om den keyzerlyken troon in rust en vrede te beklimmen, of deze begon smaak te kryghen in de geestelyke goederen en nam het patrimonie van St-Pieter tot zich, niet tegenstaande den eed die hy zoo even gezworen had. Van deze kwade voornemens niet willende afgaan, zoo werd hy door den Paus met den banvloek der H. Kerk geslagen en door de vorsten van het Ryck van zynen troon vervallen verklaard. Zijn opvolger Frederik, zoon van keyzer Hendrik VI, werd door den bisschop van Luyck aanerkent. Dit was eene goede gelegenheyd voor den Hertogh van Braband, die steeds eene vaste aanhanger van Otto geweest was, om zyne voornemens tegen den bisschop ten uitvoer te brenghen. Van de genegenheyd van keyzer Otto, door het aanstaande huwelyk zyner dochter *Maria* (1) verzekerd, verklaarde hy den oorlog aan den bisschop van Luyck en plunderde de hoofdstad, maar werd in den slagh van *Steppes*, bij *Montenaken* (1213 den 13 Oct.), totaal verslagen (2).

Van daar trok hy met Otto tegen den koning van Frankryck, die hun te *Bovigne*, bij Doornick, eene dusdanige nederlaag berokkende, dat Otto met weynigen der zynen niet zonder levensgevaar te *Keulen* aankwam, en hertogh Hendrik, alle haast deed om in Braband terugh te zyn. Keizer Frederik had aan deze overwinningh niet deel genomen, dogh vond den wegh gebaand om nu ook op zyne beurt zyne vyanden aan te tasten. Hy verscheen op het laatste van Augustus te Maastricht en spoedde, onder geleyde van zware krygsbenden, zyne schreden naar het Brabantsch gebied.

(1) Maria van Leuven werd in 1208 verloofd aan keizer Otto IV en met hem te Aaken gekroond. Het huwelijk werd ingezegend te *Maastricht*, in Mei van het jaar 1214, wanneer vorstin Maria zestien jaren oud was. Zie *Butkens*, tom. I, p. 182 en 204. (J. H.)

(2) Butkens, tom. I, p. 181. Tot aandenken aan dezen slagh wordt te Luyck een jaarlyks feest gevierd.

Digitized by Google

De verbaasdheyd en de schrik waren aldaar zeer groot; de voorgaande veldtogten hadden de soldaten vernield en de finantiën uitgeput. Hertogh Hendrik erkende nu, alhoewel wat laat, den misslagh dien hy gedaan had. Zyne onderwerpingh was echter nog in staat om bij Frederik genade te verwerven. Deze had dan ook plaats onder voorwaarde nogthans van Otto af te zweren, Frederik trouw te blyven en aan den bisschop van Luyck schade te vergoeden. Bij deze gelegenheyd begon hy zich by den Keyzer te beklagen over de beledigingen hem te Maastricht aangedaan door het sloopen zyner brugge en zyner aangelegde werken. De graaf van Loon, dien hy in geenen deele tot zulk een hoonend wanbedryf beregtigd vond, was het byzonder voorwerp zyner klachte. Denkelyk was hy met de verpandingh van Maastricht niet bekend. Maar Frederik, over den staat van zaken zyns vaders beter onderrigt, deed hem het onderbindsel van dat alles bevatten en verzocht hem de voormelde pandsom, die hy den graaf van Loon schuldigh was, te voldoen (2).

Nooit heeft het spreekwoord, dat een goed huwelyck alles betaalen zal, eene betere toepassing gevonden dan by deze aangelegenheyd. Lodewyk III, graaf van Loon zonder nakomelingen levende, en wenschende zyne familie te zien voortsbloeyen in de afstammelinghen van zyn broeder Arnold, vroeg voor hem de dochter van Hendrik I, Hertogh van Braband en Neder-Lotharingen ten huwelyck. Maar de Hertogh, de nederlaag van *Steppes* en de daaruyt gevolgde misnoegens nogh niet vergeten zynde sloegh dit verzoek van de hand; zoo dat aan Lodewyck, om tot zyn doel te komen, niets anders overbleef dan de voorspraack van den keyzer in te roepen, van wien hy dan ook, wegens

(1) Mantels, *Hist. Lossensis*, p. 150.

Digitized by Google

zyne getrouwe diensten veel te verwachten had. De keyzer zeer vergenoegd om den graaf van Loon in iets te moghen verpligten, bragt dan ook tusschen wederzydsche partyen alras een contract van huwelyck tot stand tusschen Arnold van Loon en Adelheyde van Braband (1), onder voorwaarde, dat Lodewyck, graaf van Loon, zoude afzien van zyne regten, hypotheken en pretentiën op het graafschap Maastricht (2). Ingevolge van dezen afstand vernieuwde keyzer Frederik dan ook de schenkingh van het *graafschap* Maastricht aan den hertogh van Braband, door twee diplomen, gegeven te *Worselen* by Aaken, den 2 Sept. 1214 (3).

Het zal misschien aan eenige mijner lezers wonderbaar voorkomen, dat ik hier nederschryf het *graafschap Maastricht*. Om dezen wonderbaren indruk wegh te nemen, hebbe men de goedheyd van te bemerken, dat het *dorp* Maastricht alstoen geene dorpen onder zigh had, en dat de dorpen *Wilré*, *Montenaken*, *Volne* en de *Leemkuylen*, in de voorwaarden der renuntiatie woordelyck uytgedrukt, ongetwyfeld onder het graafschap Maastricht gehoorden, en daarvan integrante deelen uytmaakten, terwyl het *dorp* Maastricht daarvan gesepareerd is. Het woord *Trajectum* door Frederik hier gebruyckt doet niets ter zaak, want het wordt hier, gelyk ook in vroegere tyden meermalen, voor het district of graafschap gebruyckt, getuyge Paus Adriaan in zyne bulle van 1155, die verhaaldt dat *St-Pieter* gelegen is *in Trajecto*, terwyl de Jeker deze twee dorpen van

(1) Butkens tom. I, p. 209 verhaalt dat Adelheide vrouw is geweest van Lodewijk graaf van Loon; maar dit wordt door Mantels wederlegd. (J. H)

(2) Mantels *Hist. Loss.* p. 168. Butkens, *Trophées*, tom. I, preuves, p. 58.

(3) Het eene diploom verklaart, dat de hertog van Braband Maastricht met zijne onderhoorigheden heeft als keizerlijk leen ontvangen; het andere bevat de keizerlijke belofte die Frederik gegeven had, van voor paschen 1215, Maastricht los en vrij, uit de handen van den graaf van Loon, in die van den hertog te leveren. Zie: Dipl. Frederici, ind. 2a, 4to non. Sept. 1214. Butkens, preuves p. 64, Mantels, p. 169. (J. H.)

Digitized by Google

elkander scheydt, willende zeggen in het oud district of graafschap, zoo als ook te zien is by Stephanus (1), die sprekende over de geboorteplaats van den H. Lambertus, *St-Pieter* noemt als liggende *in Trajectensi vico.* Ook doet niets ter zaak de uytdrukkingh *oppidum Trajectense*, die keyzer Frederik in een zyner diplomen van *Worselen* gebruyckt, vermits het woord *oppidum*, voor het geheele district of graafschap meermaals gebruyckt wordt, zoo als blyckt uyt het verhaal van Godeschalcus, die sprekende van *St-Pieter*, de plaats waar St-Lambertus geboren is, zegt : *oppido Trajectensi oriundus* en Renerus, die zegt : *Trajectensis oppidi vico* (2), waardoor niets anders kan verstaan worden als een gehucht onder het district of graafschap Maastricht gelegen. Dit schynt ook het gevoelen geweest te zyn van Karel V, die sprekende van deze schenking in de gouden Bulle van het jaar 1530, het woord *Oppidum* en *Civitas* voor een en hetzelfde gebruyckt, zeggende : *Philippum donasse duci Lotharingiæ et Brabantiæ oppidum seu civitatem Trajectensem cum omnibus justiciis et appenditiis extra civitatem et intra* (3). Het is verder constant, dat het woord *civitas* veelal een geheel district of graafschap beteekent (4), en niet een dorp gelyk Maastricht was.

Indien er echter nogh iemand gevonden wordt, die myne uytleggingh zou trachten te verwerpen zoo veroorloof ik my hem te vragen, dat indien de schenkingh des keyzers zigh enkel over het *dorp* Maastricht uytstrekt, onder wat titel dan de hertogh van Braband zigh de souvereyneteyt kan aanmatigen over de rest van het graaf-

(1) Chapeauville, tom. I, p. 408.
(2) Ibid. p. 326 en 411.
(3) Bulla anni 1530. *Recessen der stad*, editie van 1719 p. 367.
(4) Conanus, Lib. 17 nro 1, « Civitatem apello quemcumque populum iisdem legibus et moribus gubernatum. »

Digitized by Google

schap bestaande in de dorpen *Wilré*, *Montenaken*, *Volne* en *Leemkuylen*, alreeds van het *dorp* Maastricht gescheyden en gehoorende onder de jurisdictie van het tribunaal van *Leemkuylen* of *Vroenhoff*. Daar er geen ander titel, ten dien eynde, dan deze diplomen kan ter hand gebragt worden, zoo durf ik my vleyen, dat de onmogelykheyd van hier voldoende op te kunnen antwoorden, tot bewys van myn gezegde zal dienen.

Ik hoop dat de goede lezer my dit lange tusschenstuk zal willen vergeven. Ik heb noodigh geacht den onervaren medeburger in de waarheyd te onderrigten, dewyl men hem anderzins zoekt te doen gelooven, dat door deze schenkingh de volle souvereyneteyt over het *dorp* Maastricht aan den Hertogh van Braband gegeven is, ofschoon men met zekerheyd uyt de publieke documenten kan zien, dat de keyzer door deze schenkingh aan den Hertogh, in het *dorp* Maastricht niets anders geeft, dan het geene hem (keyzer) in dat dorp was toebehoorende, te weten de keyzerlyke justitie, die naderhand de justitie van den hertogh van Braband genoemd wordt, en de collatie van de proostdy van St. Servaas, zynde dit alles (1), wat de keyzer zigh door

(1) Misschien had de keizer destijds ook nog andere regten te Maastricht. Men leest volgens S. P. *Ernst*, tom. III, bladz. 218, in het *Chronicon Hanoniense* van Gislebert, dat Hendrik de Blinde (1196), graaf van Luxenburg en Namen en zijne moeder Ermesindis de stad Maastricht, *Trajectum villam super Mosam*, den keizer in pand gaven voor de som van 1600 zilveren marken. Dit is eene omstandigheid, die onze schrijver niet gekend heeft, of althans niet bespreekt. Welk was het deel der stad hetwelk Hendrik de Blinde den keizer verpandde? — Er kan hier geene spraak zijn van die keizerlijke regten waarover de *Lenarts* handelt; deze immers komen van elders en dagteekenen uit vroegeren tijd. Ook het Luikséhe gedeelte der stad kan niet bedoeld worden, want dit was den bisschop nog onlangs, in het jaar 1155, door den keizer bij confirmatie toegekend en was in 1192 nog in bezit dier kerk. Immers wij lezen, dat *Simon van Limburg*, gekozen bisschop van Luik, in dat jaar het plan gevormd had, om het aandeel der bisschoppen van Luik in de stad Maastricht den keizer als geschenk aan te bieden, een voornemen, dat niet lukte, omdat Simon als indringeling werd verstooten. Er moet dus hier wel sprake zijn van eene andere bezitting te Maastricht, buiten die van den bisschop en die van den keizer, eene bezitting der graven van Namen.

Digitized by Google

de diplomen van 1087 en 1132 heeft uitgehouden of later heeft bekomen.

— Maar op welke wijze zijn de graven van Namen, en bijzonderlijk Hendrik de Blinde aan deze bezitting te Maastricht gekomen? Was het door huwelijk, door schenking, door ruiling of door erfenis? Het antwoord op deze vraag is moeijelijk. Een onzer vrienden — met de geschiedenis van Maastricht beter bekend dan wij — beweert den gordiaanschen knoop, ook zonder doorhakking, los te krijgen. Zie hier wat hij ons schrijft: Giselbert, hertog van Lotharingen, had goederen te Maastricht en in de omstreken. (Zie *Annuaire* van 1829, bladz. 107 en 109). Diens weduwe Gerberga trouwde met Lodewijk van Overzee en bragt haren gemaal waarschijnlijk de goederen van haren eersten man mede ten huwelijk. Althans zij gaf haar koninklijk paleis te Meerssen aan de kerk van Reims en stond ook aan de abdij van Sint-Servaas hare goederen te *Echt* en andere bezittingen af. De eenige zoon van Lodewijk en Gerberga, de zoo ongelukkige Karel, hertog van Lotharingen, had drie kinderen (zie de stamtafel van de Lenarts), Otto, Ermingardis en Gerberga. Ermingardis huwde met *Adelbert I*, graaf van *Namen*, en bragt haren gemaal natuurlijk eenen bruidschat mede. Den hoogleeraar J. David (Vaderl. Geschied. deel VII, bladz. 21), komt het waarschijnelijk voor, dat zij een deel van het dusgenaamde Ardensche woud, alsmede Thuines bij Hannut in Haspengouw en vermoedelijk nog andere bezittingen in datzelfde land, mede ten huwelijk bragt; zelfs zegt hij, mag men het er voor houden, dat al wat de graven van *Namen* in het dusgenaamd *Haspengouw* bezaten, hun door hetzelfde huwelijk is toegekomen.

Na den dood van Otto, broeder van Ermingardis, die zijn vader als hertog van Neder-Lotharingen was opgevolgd en in 1005 te Maastricht overleed, kwam het hertogdom wel in handen van Godevaart den wijzen, doch met de allodiaal-goederen van Otto zal dit wel niet het geval zijn geweest. Zou het nu niet te veronderstellen zijn dat, of door den bruidschat van Ermingardis, of door de erfenis der allodialegoederen van Otto, de graven van Namen te Maastricht bezittingen hebben gekregen. Ziedaar eene beschouwing, die ons niet schijnt van grond ontbloot te zijn. — Maar waarin bestonden de bezittingen der graven van Namen te Maastricht? Waren het bijzondere regten en inkomsten te trekken uit de opbrengsten der stad, zoo dat men door het woord *villa* geheel Maastricht moet verstaan, of was het één dier grondeigendommen, die men *villa* noemt, eene hoeve met lijfeigenen? Wat verder het hier boven gemeld pandschap betreft, is dit den keizer gebleven en met diens overige bezittingen aan Braband gekomen? Is het door de graven van Namen teruggekocht, of is het later aan de graven van Loon overgegaan, en door de akte van Worselen (1214) vernietigd? Dit alles blijft voor ons een raadsel, en wij willen ons in geene ijdele gissingen verdiepen, die de geschiedenis veelal meer verdonkeren dan wel licht bij zetten, te meer omdat wij den tekst der chronijk van Gislebert niet hebben onder de oogen gehad. Zie Ernst, *Hist. du Limbourg*, tom. III, p. 218 en 233 en de Villenfagne, *Recherches*, tom. I, p. 319 en 449. (J. H.)

Digitized by Google

OPKOMST EN VOORTGANG DER STAD MAASTRICHT.

VIJFDE DEEL.

Het dorp Maastricht onder den Bisschop en den Hertog.

De schenkingh der keyzers Phillippe en Frederik had aan de oude regeringsvorm, die in het dorp Maastricht in voege was, niets veranderd. De Bisschop behield er zyne souvereneteyt zoo als te voren. De hertogh oefende er zyne justitie en zyne jurisdictie over de vreemdelingen, die niet waren van de familie van Ste Marie en St Lambert. Het kapittel van St Servaas streek reght op zyn klooster en zyne suppoosten. Elk opperhoofd leyde zyne onderdanen met moderatie en zaghtmoedigheyd, want harde en geweldadige handelwyzen waren den borgers onbekend en konden met hunnen vreedzamen inborst niet strooken.

Capittel I.

Ligging van dit dorp.

Gelyk het meeste deel der dorpen en steden van ons vaderland, zoo heeft ook Maastricht kleyne beginsels gehad, en heeft zigh allengskens door den toeloop der vreemdelingen en het aangroeyen der jeugd al meer en meer uytgestrekt, en heeft eyndelyk zynen glans bekomen door den bisschoppelyken zetel en de grafelyke residentie. Om de tydelyke toestand van dit dorp te kunnen beschouwen, dienen wy eenige stappen achteruyt te gaan en de zaken van den beginne aan op te vatten.

Digitized by Google

Wy herinneren ons hier voren gezegd te hebben, dat wanneer onder keyzer Augustus de brugge by den overtogt van den grooten wegh van *Agrippina* over den Maasstroom gelegd werd (1), de bewoonders van den oever zigh aldaar vergaderden en een dorp aanlegden, dat van dezen overtrek den naam van *Trecht* of *Maastricht* aannam (2), en dat Maternus aldaar eene bidplaats voor zyne zyne nieuwbekeerde Christenen oprigtte (3).

Het eerste plan van dit dorp was zeer eenvoudigh. Het bestond uyt eene dubbelde linie van boeren hutten, die van weerskanten van den grooten weg (*via regia*) geschaard waren tusschen de brugh en de voormelde bidplaats. Wanneer de bevolkingh aanwies en de toeloop vermeerderde door de oprigtingh van den bisschoppelyken stoel en het rond loopen der geldspeciën, die de stichtingh van *Monulphus* voor het onderhoud der kerkdienaars verzorgde, werden er nieuwe hutten gebouwd

(1) Tacitus, *Histor.* IV, 66. — Strabo Geogr. IV, 6. « Tout concourt — zegt Heilerhoff — à fixer l'origine de Maestricht au moins à l'époque ou Drusus marcha contre les Germains, vers les années 7 à 11 avant la naissance de J. C. » (J. H.)

(2) De Lenarts verhaalt ons maar weinig over den oorsprong van den naam *Maastricht* of *Trajectum*; om ook aan hen te voldoen, die meer daarover willen weten schrijven wij hier het gevoelen neder van den predikant Bachiene. « Eigenlijk zou de naam dezer stad » — zegt hij — maar blootelijk *Tricht* of *Trecht* moeten worden uitgesproken, gelijk de dorpelingen daaromheen ze nooit anders, dan *Tricht* gewoon zijn te noemen. Zij staat ook trouwens in de oude stads *Recessen* met geen anderen naam geteekend. Die omschrijving van *Maas-tricht* wil niets anders zeggen als *Tricht* aan de *Maas*, en is een toenaam dienende tot onderscheiding dezer stad van vele anderen, die denzelfden naam voeren, inzonderheid van de drie groote steden *Utrecht*, *Dortrecht* en *Atrecht*. Dit *Tricht* is een bastard-latijnsch woord komende van *Trajectus* (eigenlijk *transjectus*) 't welk een veer, dat is de plaats der gewoonlijke *overtocht* van een rivier beteekend, 't zelve dat bij de duitschers *eine Furth* genoemd wordt. « Bachiene Nederl. Geographie, Deel V, bladz. 850. Men kan ook raadplegen het *Annuaire de la Province du Limbourg* voor 1825, p. 103 en. Lamb. de Heers : *De Levens der Heijligen van Wintershoven, mitsgaders een kort verhael van den opgangh en nedergangh der oude stad Tongeren, van haere Koningen, hertogen en bisschoppen* enz. Maestricht, 1712, in 8° van 164 bladz. (J. H.)

(3) De naam van bidplaats was aan alle kerken gemeen; Domus mea domus oraticnis vocabitur, zegt God in de H. schrift.

Digitized by Google

in den omtrek der eersten en het dorp wies aan naar mate zigh de familiën verdeelden. Het overige was akkerland, bosch of weiwas, die door het vee in het gemeen gebruykt werd. Ten tyde van Lambertus was dit dorp nogh in het genot zyner eerste eenvoudigheyd, en de translatie van den bisschopstoel naar Luyck was zelfs in staat van een wezenlyk beletsel aan zyne vergrootingh te stellen.

Dogh eenmaal de residentie der Hasbaansche graven geworden en daarna tot een eygen graafschap verheven, werd dit hoofddorp meer en meer aanzienlyk, en vertoonde zigh onder de regeringh van graaf Albuinus met twee paralelstraten naast den grooten wegh, die in aanzien zyner breedte de *Breede-straat* is genoemd worden. De eerste paralele tusschen deze en den Grooten Markt voerde den naam van *Groote-Straat*, loopende van de *Munt* (1) tot aan het hoff van *Albuinus*, dat aan de groote plaats ter zyde van St. Servaaskerk gelegen was (2). De tweede paralele volgde den oever der *Jeker* van af den molen van St. Servaas tot aan de *Koey-straat*, die tot toeganck diende tot de groene weyden, welke door de omloopende armen der *Jeker* besproeid, eene menigte gras en hooi voortbragten. Deze straat, als het best gelegen tot het vervaardigen van linnens, was half en half bewoond door de Kortespoelders en de Witmakers en kreeg daarom den naam van *Kortespoelders-* en *Witmakers-straat*. De spillendraayers, die het getuygh vervaardigden tot het weversgetouw noodigh, bewoonden de bovenste verbindingh van de *Groote-Straat* met den Grooten Markt

(1) De *Munt* lagh toen tusschen de *Groote-straat* en den *Markt* en is nu tusschen de *Munt-* en de *Nieuwe-straat*.

(2) Op de bouwvallen van dat Hoff is nu het Staten-huys gebouwd, als eerst in eygendom hoorende aan den Keyzer, dan aan den Hertogh van Braband en nu aan H. H. Hoogmogende.

Digitized by Google

en de onderste verbindingh loopende langs de *Munt* werd *Muntstraat* genoemd.

Naast de Maas, wat lager dan de brugh was eene ruyme haven om de schepen, die aldaar statie hielden, tegen den ysgang te bevryden. De munt leverde gangbaar geld, wegens zyne innerlyke gehalte en uyterlyck crediet van de gebuyren zeer gezoght. De tol vorderde de souvereyne regten zonder den koophandel te hinderen, en braght eventwel genoegzaam by, om de plaatselyke ambtenaren te onderhouden en in de openbare noodzakelykheden te voorzien. De markt van alle soorten van granen en mondbehoeften uytgedoscht, en van alle monopolie verweyderd, schreef den prys voor aan de omliggende plaatsen. Eyndelyk spande het geregtshof, alwaar in de schaal der geregtheyd al hetgeen gewogen werd, wat men ten oordeel braght, de kroon over het geheele werk. Het uytstekenste gebouw der geheele plaats was het hoff van *Albuinus*, waaraan alle handwerkers hunne kunst en vernuft hadden toegebraght en waarvan onze voorouders de kostbaarheid bewonderden ofschoon zy niets dan de overblyfsels daarvan gekend hadden.

Notgerus, de kloeke bisschop, het vorstelyk bewind over Maastricht bekomen hebbende, bouwde omtrent de brugge, de kerk van *O. L. Vrouwe*, die den luyster van het dorp door zyn kapittel vermeerderde en het bestier der zielen door zyne parochie, en de mondbehoeften door zyne bannaal-molen, op het eynde der *Koey-straat* gelegen, verzorgde. De oprigtingh van meerdere kapellen (1) verwek te de godvruchtigheyd der inwoners en den yver der christenen om dat voorbeeld te volghen. Dus zagh men

(1) Volgens het getal dezer kapellen zijn in latere tijden de kwartieren der stad verdeeld. Ieder kwartier vierde het feest van zijnen patroon en voerde den naam van den heiligen zijner kapel, zoo als men in de wijken nog heden ontmoet. Zie Mag. resol. van 21 Febr. 1587, 12 Julij 1573, en 11 Aug. 1681.

Digitized by Google

eenen priester, genoemd *Bozon*, in het kwartier van Overmaas, niet ver van het dorp en den grooten wegh, eene vergaderingh van vrouwspersonen stichten, die onder de bescherming der H. Maria-Magdalena, belast waren met de oppassingh der zieken en der arme pelchrims (1). Ook zagh men het kapittel van St-Servaas hare weyde langs de Maas aan de discipels van den H. Antonius, ter oprigtingh van eene Eremitagie vereeren (2), en de parochie van St-Jan te voorschyn komen. (3)

Wat de grenzen van dit dorp betreft, deze liepen ten zuyden tot aan den buytensten arm van den *Jeker*, die *St-Pieters* grond scheydde, ten westen tot den Claustralen cingel van St-Servaas, den Commer dezer kerk en het dorp *Leemkuylen*, mitsgaders langs den Hochter wegh (4) tot aan de weyden van St-Servaas en de Kluys van St-Antonius, die ten noorden tot limieten dienden. Over de Maas strekten zy zich uyt tusschen de voogdye van *Meerssen*, de Heerlykheyd *Valkenborgh*, de jurisdictie van *Heer* en het ryksdorp *Gronsveld*.

Capittel II.

Het dorp Maastricht tot stad verheven.

Dit was de toestand van het dorp Maastricht wanneer de keyzer het resteerende deel van het *graafschap Maastricht*, met zyne justitiën en appendentiën, aan den Hertogh van Braband ter leen gaf. Dit kreegh dan ook voor het toeko-

---

(1) Fisen ad annum 1127. Deze vergadering is in het dorp gebragt onder den naam van *Witte-Vrouwen*.
(2) Dipl. 15 cal. Jan. 1209 in arch. Sti Servatii.
(3) Dipl. Frederici 7a cal. jan. 1218 et 7a idus May 1222.
(4) Deze wegh werd eygenlyck Eycker-wegh genoemd, maar veranderde van naam door de stichtingh van het klooster *Hoght*. Fisen, p. 436.

Digitized by Google

mende den naam van *Graafschap van den Vroenhoff*, een titel dien zyn tribunaal reeds vroeger gedragen had, gelyk ook zyne byzondere justitie binnen het dorp Maastricht.

Dezen toestand wel overwegende kan men met rede zeggen, dat dit dorp in deftigheyd voor geene stad van geheel Hasbanie hoefde te wyken. Ja men heeft zelf reden om te gelooven dat de Hertogh, ten gevolge van het rondom aanleggen van grachten en dycken, voornemens was geweest van dit dorp tot stad te verheffen, en dat de bisschop daar niet zoude tegen geweest zyn, vermits de Hertogh hem als medeheer daarin had gekend. Immers de politieke reden en hun gezamenlyck belangh noopten hun beyden tot versterkingh eener plaats, die voor beyde staten tot barrier kon dienen teghen de vyandelycke invallen, en tot zekere schuylplaats tegen hunne muytende onderdanen.

De bisschop in het byzonder had reeds de voordeelen eener zulke versterkingh leeren kennen door het oprigten der wallen zyner hoofdstad Luyck. Dogh voor het oogenblik had hy te veel te doen met de herstellingh der zaken van zyn bisdom, dat door de voorgaande verwoestingen al te zeer mishandeld was geworden, om op Maastricht te kunnen denken, en zyne haast daarop volgende dood beroofde de ingezetenen van den zoeten troost van hunne woonplaats tot stad te zien verheffen (1).

Wat gelegenheyd gegeven heeft tot deze verheffingh waren de troebels, die zigh ten tyde der kruystogten in het Ryck opdeeden, wanneer het Hoff van Romen eenigh achterdagt kreegh omtrent de opregtheyd der gevoelens van Keizer Frederik. Indien men aan de geschiedschryvers van dien tyd geloof schenkt, dan liet Frederik by zyn vertrek uyt Duytschland, aldaar eenige vertrouwde personen ach-

(1) Urbis appellatio muris finitur. Leg. I in verbo signo.

Digitized by Google

ter, die in staat waren gedurende zyne afwezigheid de kerkelyke goederen en de bezittingen der brave onderdanen te overweldigen (1). Onder dit getal noemen wy *Waleram de jonge* (2) hertogh van Limborgh, die door zyn huwelyck met Ermensindis, eenige doghter van Hendrik den blinde, ook graaf van Luxenburgh geworden was, een man roerende van geest, met een krygszuchtige inborst en wonder veel ijver, om zyne groote hoedanigheden aan den dagh te leggen. Te zeer vernepen, zoo het schynt, in de enge grensen van zyn Hertogdom, tastte Waleram zyne gebuyren aan, vernielde hunne landen, en liet overal bloedige teekenen zyner doortogt na. *Trier*, *Meintz* en *Keulen* hadden dit droevigh noodlot onderstaan, en deden door hunne nabuyrschap ook de bezittingen van den bisschop van Luyck en van den Hertogh van Braband beeven. Deze laatste was inzonderheyd bevreesd voor zyn graafschap *Vroenhoff*, dat van den inval des vyands niet kon bevryd blyven, tenzy men het dorp Maastricht fortificeerde.

De dood van den bisschop, op goeden donderdagh 1229 voorgevallen, belette alle middelen van overlegh, en de presseerende noodzakelykheyd dulde geen uytstel tot nadere regelingh; wat bleef er dus over, dan dat de hertogh als medeheer binnen Maastriht, de uytvoeringh van deze zaken op zigh nam, als zynde door de gemeene wetten daartoe bemagtigd (3) voor zoo veel deze werken gemeen bleven en op kosten der ingezetenen vervaardigd werden (4). Op deze gronden steunende gaf dan de hertogh

(1) Ann. Trev. ad annum 1229.
(2) Een voorzaat van den hertogh van Limborgh had van den abt van Prum, Gerard, *Embleve* in het Ardensche woud gekregen en heeft dit den naam van *Limborgh* gegeven, hetwelk dan ook later het hertoghdom Limborgh is genoemd worden. Zie Dipl. Trev. tom I, p. 690, en Bouille, hist. Leod., tom I, p. 107.
(3) Gylman, tom. I, not. 11, n. 8
(4) Leg cod. de op. publ.

Digitized by Google

aan de borgers het bevel van Maastricht te fortificeeren, onder belofte, van alles goed te keuren wat zy tot dien eynde zouden ordernemen (1).

Dit is het ware tydstip dat de eerste wallen rondom Maastricht heeft zien verschynen (2), welkers overblyfsels niettegenstaande de injuriën van den loopenden tyd nogh hedendaaghs te zien zyn, en in welkers omtrek begrepen waren de beyde bannaalmolens, den kloostercingel van St-Servaas, een kleyn gedeelte van den *Commer* of *Tweebergen*, het nieuw hospitaal van Maria-Magdalena, getiteld de *Witte Vrouwen*, de kapel van *St-Joris* en de groote markt, makende eenen halven cirkel van aan den mond der *Jeker* tot aan de *Maas* en over deze rivier de kapellen van *St-Meerten* en *St-Gillis*. Deze wallen vinden wy nogh afgeteekend op eene kaart der stad uytgegeven tot Amsterdam in 1747. Wat de poorten aangaat, zoo vinden wy derzelver namen en liggingh in een schriftelyk verhaal van Mathys *Herben* (3) in 1485, rector der schoolen van St-Servaas. De *St-Peterspoort* lagh omtrent de kapel van *St-Hilarius*, de *Leymkuylen-poort* aan St-Ser-

(1) Ordonantie van den Hertogh, feria 4ta post quasimodo 1229. Annuaire du Limbourg pour 1825, p. 119. (J. H.)

(2) Het lijdt geen twijfel of Maastricht had vroeger reeds eenige vestingswerken. Bij de Maasbrug stond tijdens het beheer der Romeinen wellight een fort of eene versterkte *villa*. Volgens Greg. van Tours werd de H. Servatius bij de brug van den gemeenen dijk « *juxta pontem aggeris publici* » ter aarde besteld. Ten gevolge der schenking van keizer Filips (1204) liet Hendrik I, hertog van Braband, de stad met wallen omgeven, die door den bisschop van Luik en den graaf van Loon geslecht werden. Dit alles duidt op eene versterking der stad. Maar van eene totale bevestiging, van regelmatige, duurzame, blijvende wallen, en bijzonder van ringmuren schijnt er voor het jaar 1229 geene spraak te zijn. Zie over de vestingswerken van Maastricht: Van Heilerhoff, *Annuaire de l'année* 1825, p. 95, en 1826, p. 97; verder een opstel van Mr G. D. Franquinet in de *Annales de la Société Hist. et Archéol.* tom I, p. 88 en *compte-rendu de la commission royale d'histoire en Belgique*, tom. XII, p. 8. (J. H.)

(3) Het verhaal van Herben, *De Trajecto instaurato* werd uytgegeven in 1846, door Mgr de Ram, rector magnificus der katholieke Hoogeschool te Leuven, in het XIII^de deel der: *Bulletins de la commission royale d'Histoire en Belgique*. (J. H.)

Digitized by Google

vaasklooster, daar waar de Jeker zigh voegt by den wegh van *Montenaeken*, de poorten van *Tweebergen* aan de noordzyde van hetzelfde klooster, de *Criminele-poort* aan den ingangh van den markt achter St-Joris-kapel, de *Leugenpoort* ter andere zyde van den markt en eyndelyk de *Veerlinxpoort* aan de Maas, daar waar de Hertogh zyne brugh had geslagen. (1)

De toevloed der menschen, die deze wallen te weegh bragten, was zeer merkwaardigh. Niet alleen welhebbende personen kwamen hier hun verblyf nemen (2), om van de aanvallen der landloopers bevryd te zyn, maar ook allerhande soorten van ambaghtslieden en handwerkers snelden toe, om in de zaken van algemeene noodzakelykheyd te verzorgen en hunne waren en winkelvoorraden onder den man te brengen. Ja, de reguliere geestelyken en kloosterorders, in allerhande kledingen gedoscht, kozen deze stad voor hunne veylige woonplaats, naarmate zy in het bisdom werden toegelaten (3). Men kon hun beschouwen als eene geestelyke volksplantingh, die de bestemmingh had van de pastoors in den heyligen dienst by te staan en te ondersteunen. De voordeeligheyd der gasthuyzen had zigh reeds laten bespeuren door de vergaderingh

(1) Herben: *De Trajecto instaurato*, caput I, p. 9—12. (J. H)

(2) Vele edelliedeu uit de landen van Overmaas, rekenden het zich niet alleen tot eene eer van poorters der stad Maastricht genoemd te worden, maar bekleedden er tevens de voornaamste posten. In de eerste helft van de vorige eeuw vinden wij vijf *adelijke buitenburgers*, die alhoewel buiten de stad wonende, hun burgerregt met de daaraan verknochte voorrechten bleven behouden. Zij waren: de Markgraaf van *Merode* als heer van *Pietersheim*, de graaf van *Gronsfeld*, de markgraaf van *Hoensbroek*, de heer ven den *Bergh* genaamd *Trips* en de heer van *Nederharen*. Deze laatste zijnde een lid van het luiksche geslacht van *Berchem* verkocht, in 1708, zijne heerlijkheid *Nederharen* aan de adelijke Abdy van *Hocht*, voor 90000 gulden Luiksch, zoo dat van dien tijd aan de abdisse van dat sticht, het voorregt van *adelijke borgeres* van *Maastricht* genoten heeft. De graven van Hoensbroek, die te Maastricht een residentiehuis bezaten, hebben zelfs hunnen naam gelaten aan eene der straten der stad. (J. H)

(3) De *Preekheeren* in 1230, de *Minderbroeders* in 1234, de *Augustijnen* im 1251 en de *Begaarden* in 1268.

Digitized by Google

van de *Wittevrouwen*; en het voorbeeld van eenen Luyckschen schoenmaker (1) vermeerderde deze genegentheyd al meer en meer. Het getal der gestichten van liefdadigheyd groeide allengskens aan, door de milddadigheid der christenen, die geen geld spaarden om den armen en zieken medebroeder ter hulp te komen. Zoo verreezen weldra in onze stad de hospitalen van den *H. Geest*, *St. Jacob*, *Ste Catharina*, *St. Meerten*, *St. Gillis* en andere, welkers jaarlyksche inkomsten, door middel van een wys beleyd en eene getrouwe bedieningh, tot den dagh van heden den schoonsten bystand leveren aan onze behoeftige medebroeders.

Voor dat de wallen geplaatst waren had de doortoght van Duytsland naar Braband, wegens de liggingh der brugge, plaats door de *Via regia* of *Breede-straat*, langs de kerk van *St. Jan*, alwaar ook de voornaamste ingangh naar den dom van St. Servaas was, over het klooster en St. Servaas-Commer tot op den Tongerschen *wegh* of *Steenstraat*, zynde deze de oude Romeynsche Kassey.

Tot vryheyd van den Kloostercingel had men poorten aangelegd op diens twee uytcyndens, waardoor van aan het St. Jacobs-gasthuys de wegh in twee takken gedeeld werd, de eene leydende over de groote plaats naar de *Tweeberger-poort*, de andere langs het klooster naar de *Leemcuylenpoort*, welke laatste tak betimmerd wordende, dan ook den naam van *Papestraat*, wegens zyne ligging by het klooster, bekwam.

Daar echter van de brugh naar de *Leemcuylenpoort*, de passagie over de *Cortesspoelders* en *Witmakersstraat* het reghste viel, werd deze het meest gebruykt; waarom dan

(1) *Joannes Gavorius*, een arme schoenmaker, stichtte in 1214 het hospitaal van St-Abraham te Luyck. Zie Fisen, libr. XII, p. 301. (J. H.)

Digitized by Google

ook het deel van de *Witmakersstraat* tot aan de poort, den naam kreegh van *Leemcuylenstraat.*

Het is niet mogelyck te bevatten of de gedurige passagie over de Groote-plaats, die tot openbare wandelingen diende, moest de borgers hinderen, te meer daar de poort van *Tweebergen* de voornaamste ingangh werd. De *Groote-Straat* regt op deze poort aanloopende zoude best gediend hebben om dit ongemak te weeren en leverde tevens een korte en gemakkelycke toegangh tot en over de Maas indien men de brug verlegde, die tot nogh toe achter O. L. Vrouwe kerk geplaatst was. Dogh deze te verplaatsen lagh niet in de maght der Maastrichtenaren, aangezien de Roomsche Keyzer den eygendom dezer brugh pretendeerde, als zynde een oud gedenkstuk door keyzer Augustus opgeregt (1).

Laat ons hier een weynigh vertoeven om deze zaak, die onze aandacht wel waardigh is, wat meer van naby te beschouwen.

Ten tyde der grafelycke regeringh, onder *Albuinus*, was het onderhoud der Maasbrugh eene zaak van kleyn gewicht, omdat dit onderhoud steeds gebeurde uyt de schatkist van het geheele graafschap, dat wegens de inkomsten op de scheepvaart, op tol en munt, in- en uytgaande reghten en andere belastingen aan groote onkosten het hoofd kon bieden; maar het grootste gedeelte dezer reghten, benevens de geheele souvereyneteyt in het

---

(1) De meeste bescheiden op de lotgevallen der Maasbrug betrekking hebbende zijn aan de verwoesting der Fransche omwenteling ontsnapt en rusten in het archief der kerk van St-Servaas. Zij werden aldaar teruggevonden en in het licht gegeven, door onzen vriend den Heer Alexander Schaepkens, onder den titel van: *Archives avec sceaux du pont de la Meuse à Maestricht*, geplaatst in de: *Annales de l'académie d'archéologie de Belgique*, tom. X, p. 165—184. Anvers, chez Froment, 1853. Zie ook van Heilerhoff: *Notice historique sur le pont de la Meuse à Maestricht.* Annuaire de 1826, p. 99. (J. H.)

Digitized by Google

dorp *Maastricht* aan den bisschop van Luyk gegeven zynde, werd het onderhoud der brug zeer moeyelyk, dewyl niets overbleef tot hare reparatie dan het passagiegeld, hetwelk tot gemak van den koophandel zeer laagh gesteld was (1). Keyzer Koenraad II, die dit in zyne jaarlyksche rekeningen ondervonden had, gaf uyt die reden de brugh met haar passagie-geld aan het kapittel van St-Servaas, onder voorwaarde van ze loffelyk te onderhouden (2).

Daar ten gevolge van den toevloed der inwoonders het vertier dagelyksch toenam, werd het onderhoud der brugh, in het belangh van het algemeen, ook van meerdere aangelegenheyd. Dogh het kapittel van St-Servaas niet genegen zynde zyn geld op zulk een zwak pand uyt te zetten, verschoof deze reparatie op eene wyze, die voor haren ondergangh deed vreezen.

Van den kant der stadsregeringh had men alsdan niet

(1) Dit passagie geld was een zilvere penningh van ieder wagen. Zie de sententie gegeven den 9 Juny 1442. In arch. Sti Servatii, afgedrukt by Al. Schaepkens, bladz 181.

(2) Diploma Conrardi II, 10 kal. julii 1139 in arch. Sti Servatii, afgedrukt by Al. Schaepkens, p. 170. Iets wat onze bijzondere aandacht in dit stuk verdient, is het wegschenken door keizer Konraad II van het passagie geld, wat op deze brug genomen werd, *cum ipso fructu qui inde percipietur*; terwijl een gelijk regt, *jus telonii in navibus et ponte*, etc., door keizer Otto, in 985, aan den bisschop van Luik — zoo als wij hierboven in eene noot bemerkt hebben — gegeven werd. Heeft bisschop Notgerus de clausule wegens het passagie-geld der brug in 985 geweigerd aan te nemen? Heeft Albero, die in zijne hoedanigheid van bisschop van Luik, de keizerlijke bruggift van 1139 onderteekende, van dit regt afgezien? Of was het *jus telonii* der bisschoppen van Luik een ander regt, verschillig van het keizerlijk passagie-geld? Dit alles is moeijelijk te beantwoorden. Iets wat de zaken nog meer in de war brengt is een diploma van het jaar 1267, waarin Jan, hertog van Braband, een jaarlijksch inkomen van 300 Leuvensche ponden, te trekken uit de opbrengsten der brug van Maastricht, wegschenkt aan zijnen getrouwen dienstman Dirk, heer van Valkenberg. Had de hertog van Braband, in weerwil der plegtigste traktaten, dan ook al regten op deze brug? (Zie Butkens, p. 105.) De Lenarts, om zich eenigzins uit deze moeijelijkheden te trekken, veronderstelt, dat de hertogen van Braband eene tweede brug over de Maas bouwden, over wier opbrengsten zij naar welgevallen konden beschikken. Wat ons betreft, wij gelooven dat het *jus telonii* der bisschoppen van Luik niet mag verwisseld worden met het gewoon passagie-geld, dat diende tot onderhoud der brug en geen eigenlijk tolgeld was. (J. H.)

Digitized by Google

nagelaten van het kapittel, in het belangh der ingezetenen en van den handel, tot de noodige herstellingh aan te manen; maar ten laatste wel inziende dat op dien wegh niets te hoopen was, righte men zigh regtstreeks tot den keyzer, met verzoek van eene reparatie te gebieden, in staat om aan het gemak der ingezetenen, der reizenden en der doortrekkende koopwaren te beantwoorden. Er bestonden alle reden om te denken, dat de keyzerlyke apostille geheel en al met de vraag zoude strooken, als zynde gegrond op den tekst van het diploom van 1139, en wyl niet alleen de Hertogh voor zyne landen van Braband, en de bisschop voor zyne tollen, maar zelfs de keyzer voor het Duytsche Ryck in deze zaak hun voordeel vonden. Ongelukkigh nogthans viel de uytslagh geheel anders uyt.

Rodolf van Habsburgh, die destyds den Roomschen keyzertroon bekleedde, als keyzer binnen Maastricht niets meer te bevelen hebbende, maar in die hoedanigheyd schermheer wezende van het vrye Ryks-kapittel van St-Servaas, liet zigh weynigh gelegen liggen aan deze reghtmatige vertooningen en verklaarde rondborstigh uyt, dat het kapittel in geenen deele gehouden was tot verder onderhoud, dan de opbrengst der passagiepenningen van de brug dat toeliet (1).

Wat was er na zulke verklaringh te verwachten, zoo niet den totalen ondergangh en het instorten der brugge, die men ook welhaast door den ysgangh te gemoed zagh (2). De eysschen der stad waren dus geen verdichtsel geweest,

(1) Declaratio Rudolphi de Habsburgh, 15 kal. Oct. 1274 in archivis Sti Servatii. — Dit stuk bevindt zich niet onder de bescheiden uitgegeven door den Heer Alex. Schaepkens. (J. H.)

(2) De brug stortte niet in door den ijsgang maar door den last der passagiers, den 12 Junij van het volgende jaar (1275), een oogenblik nadat de processie van O. L. Vrouwe kerk er over was getrokken. Omstreeks 400 man verdronken, door dit ongeluk, in de Maas. Zie van Heilerhoff, *Annuaire* de 1826, p. 106. (J. H.)

Digitized by Google

en omtrent hare pligten had zy zigh ook niets te verwyten. Maar dit alles was niet in staat om de geslane wonden te genezen. Het kapittel alleen ter concurrentie der opbrengst van het weggeld tot de herbouwingh gehouden, bleef vreedzame toeziender van dit droevigh toestel, terwyl de stedelyke schatkist buyten staat was om aan zulke zware onkosten te kunnen voldoen. Gelukkigh dat de ingezetenen van de voetstappen hunner vaderen niet waren afgeweken omtrent de liefde die zy aan hunne woonplaats verschuld zyn; want tot hunnen lof moet worden gezegd, dat ieder burger zich in dit oogenblik verpligt achtte, om te moeten medewerken aan deze gemeene zaak, waarvan de eer en het welvaren van Maastricht afhingh. Het akkoord der bouwingh alsdan tot genoegen der regering getroffen zynde, begon men eene nieuwe brugge, in het midden der stad omtrent het klooster der Augustynen, in steen aan te leggen, een werk dat in het jaar 1280 (1) zynen aanvangh nam en waardoor de groote passagie regtstreeks van de *Tweeberger-poort* naar de brugge liep, zonder eenen omweg te maken en zonder de wandelingen op de groote plaats te verhinderen.

Op den grond der regtvaardigheyd steunende was een ieder in de vaste verbeeldingh, dat de opbrengsten der nieuwe brugh, door het zweet der ingezetenen gebouwd (2) tot de stads kaste zouden gehooren, of ten minste, dat de borgers voor de toekomst er vrijdom van passage zouden genieten. Maar wat stond men verbaasd bij het vernemen, dat de keizer op nieuws, door een diploom van het jaar 1282 (3), aan het kapittel van St-Servaas het bezit

(1) Ziet het verhaal van Herben, *loco cit.* p. 18 en Chapeauville, tom. II, p. 315. (J. H.)
(2) Zie *Annuaire* de 1826, p. 107.
(3) Diploma Rudolphi ab Habsburgh, 8 kal. Aprilis 1282 in archivis Sti Servatii, Alex. Schaepkens, p. 173.

Digitized by Google

dezer brug met hare inkomsten bekrachtigde, uytdrukkelyck er byvoegende, dat niemand wie het ook zy of mogte wezen eenige vrydommen van passagiegeld mogt pretendeeren.

De penningen door de particulieren tot de bouwingh verschoten, waren door de stad gewaarborgt en de stadskaste, byna tot den grond uitgeput, was gedwongen de interessen te betaalen van dit groot en grievend capitaal. Opdat by het nageslacht zulke netelige zaken andermaal niet zouden plaats grypen, bleef de regering geene andere verkiezingh over, dan eene schikkingh met het kapittel te maken omtrent de toekomende voorvallen van gelyken aard. Deze schikkingh, lange jaren na dit voorval ingegaan, besliste, dat de inkomsten der brugge voor het kapittel zullen wezen, vermits hetzelve gezamentlyk met de regeringh de jaarlyksche visitatie der brugge doe om de mindere reparatiën te regelen, dogh dat indien ingevallen bogen moesten vernieuwd worden, de stad alsdan 3/4 en het kapittel 1/4 der kosten zouden dragen (1).

Men denkt in het algemeen, dat de regeringh na dit accoord te hebben ingegaan voor geene gebouwen meer te zorgen had, en daarom is overgegaan tot het aanleggen van dat schoone pleyn, rondom met eene dubbelde linie lindenboomen beplant en nogh heden prykende voor de kerk van St. Servaas. Dit vierhoek, hetwelk een der voornaamste sieraden der stad oplevert, diende tot publicke wandelingen en was een lusttuyn of vrye hoff, waarom het heden nogh den naam van *Vrythoff* schynt te draghen. Men moet niet gelooven hetgeen partydige menschen uytstrooyen, als of deze plaats wel eertyds aan het kapittel van St. Servaas had toegehoord, ten gevolge eener

(1) Accoord van den 23 April 1349, in archivis S. Servatii, afgedrukt by Alex. Schaepkens, p. 177. (J. H.)

Digitized by Google

schenkingh gedaan door Keyzer Frederik II in 1223 (1); want hoe kan men deze plaats — waar de oude heydenen hunne geregtszaken afhandelden en waar sedert dien het doodvonnis eeuwen langh onder de christenen is worden uytgevoerd — vergelyken met dien kleynen vierhoek met muuren omgeven, bezyden de kerk van St. Servaas, waarvan die schenkingh spreekt. Wat meer is, dit groote pleyn, een deel der gemeente uytmakende, is nooit in bezit van den Keyzer geweest. Des Keyzers eygendom was het voormelde vierkant, gelegen tusschen de kerk van St. Servaas, de ruïnen van het hof van Albuïnus, waarby het eertyds misschien tot bloemperk diende, en de plaats waar nu het kapittel dien uytstekenden omgang gebouwd heeft, die het *Paradys* genoemd wordt en metter daad in Albuinus tyd een aardsch paradysje zal geweest zijn (2).

Capittel III.

Civiele regeringsvorm der stad onder beyde genadige Heeren (3) en Prinsen den bisschop van Luyck en den hertogh van Braband.

Tot hiertoe was de uytwendige gesteltenis der stad door het aanleggen der wallen en der nieuwe brugge dus verre in order gebraght, dat zy geheele legers konde doen stil staan en aan hunne bedreygingen het hoofd bieden (4). Dogh hare inwendige gesteltenis leverde nogh niet, dat lieflyke perspectief van eene algemeene eensgestemdheyd.

(1) Diploma Frederici, ind. 11, febr. 1223, in archivis St. Servatii.

(2) Het gevoelen van den heer Heilerhoff over den oorsprong van het Vrythoff, stemt met de gissingen van onzen schrijver niet overeen. Men lezе het opstel: *La Place d'armes à Maestricht.* Annuaire de 1829, p. III. (J. H)

(3) De naam van *Heeren* werd in oude tyden gebruyckt als titel van Koningen en Vorsten. Zie dipl. Trev. tom II, p. 160.

(4) Zie Chapeauville, tom. II p. 343 ad annum 1303.

Digitized by Google

De wallen begrepen in haren omtrek drie onderscheydene regtbanken, namenlyk, die van den bisschop, die van den hertogh (1) en die van het stift van St. Servaas, welke door geene gemeene en onderlinge belangen verbonden, niet in staat waren, zoo als dat echter vereischt werd, een solied en onverbrekelyk verbonden ligchaam uyt te maken. De eene bewindvoerder nam geen deel aan de goede inzigten van den anderen, maar een ieder zorgde voor het welzyn der zynen in het particulier, zonder iets te doen voor het algemeen welzyn der stad, zoodat het geringste misverstand tusschen deze regtbanken inwendige opschuddingen onder het volk konde veroorzaken en eenen opstand verwekken, veel erger dan vele buytenlandsche oorlogen. Het is ligt te begrypen, dat in het midden van zulke miskenningh van het algemeen welzyn, ook de policie zeer zwak en onvolmaakt

(1) Volgens eene latijnsche verklaring van de schepenen der stad Maastricht, (welke schepenen?) aan den Officiaal van Luik, was in 1245, dus 37 jaren voor het verschijnen der oude kaart, de toestand der Brabandsche jurisdictie als volgt: De schepenen verklaren, dat een vreemdeling die zich te Maastricht bevindt, onverschillig waar van daan hij gekomen is, onder de justitie van den hertog staat, ten zij hij bewijze, dat hij onderdaan is van den bisschop en gehoore tot de kerk van O. L. Vrouw en St. Lambert. Verklaren de schepenen nog dat, indien een moord binnen het gebied der stad gepleegd wordt, de schout en de schepenen des bisschops moeten in het portaal van St-Servaas verschijnen en dat dan, de schout van het Brabandsch gebied eene uitspraak moet verzoeken van de schepenen des hertogs, en daarna de schout van den bisschop ook zijne schepenen zal doen regt spreken; maar welke uitspraak de Brabandsche schepenen ook geven, de Luiksche schout en schepenen verpligt zijn dezelve goed te keuren. (Is welligt ten gevolge der magtspreuk *ecclesia abhorret a sanguine* de Brab. justitie in bezit van dit regt gekomen?) Ook verklaren zij, dat de schout en de schepenen des Hertogs mogen en moeten de straten, putten, stegen en wegen nagaan en schouwen, en verpligt zijn — zonder de tusschenkomst van de Luiksche schout en schepenen — de misbruiken te straffen. Deze laatste dispositie is welligt op de meening gegrond, dat zich de bisschoppelijke jurisdictie enkel bepaalde bij een regt op de personen, maar niet op den grond der stad. Deze verklaring, waarvan ons een slecht en onduidelijk fragment is ter hand gekomen, is waarschijnlijk één dier stukken, die gediend hebben in die « menigerhande twyfel ende twist over verscheyde geregtigheden, justitien » enz., die over de stad Maastricht plaats hebben gehad, en waaraan de *Oude Caerte*, in 1283, een einde maakte. (J. H.)

Digitized by Google

moest wezen. De eygene ondervindingh leert immers, dat de ziel, hoe krachtig zij ook weze, niet wel kan werken in een ligchaam dat lydend is en wiers deelen gestoord zyn door allerhande gebreken en mismaaktheden.

Het was dan met het oog op deze gebreken en disputen, dat de beyde genadige Heeren en Prinsen in het jaar 1285, hunne eerste gezamentlyke wet, bekend onder den naam, van *Oude Caerte*, lieten afkondigen (1). By dezen zegelbrief werd ingevoerd een gemeen en indivies reght op alle openbare plaatsen, en gebouwen, op munt, maat, gewight, imposten, policie en dergelyke zaken, ordonerende daarenboven aan de borgers eene volmaakte neutraliteyt in geval van misverstand tusschen de twee souvereynen, en stellende de limieten op de *Maas* en den *Commer* des bisschops vast.

Wat de bisschop door dit akkoord gewonnen of verlooren heeft laat ik den lezer uyt het verhaalde opmaken. Het is immers waar dat men onder gezwagers (2) op eene

(1) De *Oude Caerte* uyt den maend van Sprockel 1282, is afgedrukt in de *Stads Recessen*, editie van 1719, p. 185. - Daar dit charter - als oudste wetboek der stad, de regten en vryheden binnen Maestricht gront, bepaalt en vaststelt, laten wy hier een paar zinsneden volgen uit het geleerde werk van den Heer Loiseleur, over de wijze waarop zich andere steden uit dien tyd, geschrevene regten en vrijheidsbrieven verwierven. Les villes - zegt hy - qui achetèrent d'un roi ou d'un haut seigneur, au moyen d'une redevance annuelle, le droit de s'administrer elles-mêmes, portaient le nom de *bonnes villes*, *villes libres* ou *préviligées*. Elles jouissaient généralement du droit de basse justice; la haute restant réservée à leur seigneur primitif. Mais ces villes ne sont pas les véritables *communes*. Ce titre n'appartient en propre qu'aux associations communales nées d'une ligue armée, à celles qui, soit de vive force, soit par suite de transactions obtinrent la vente ou l'octroi d'une *charte* rappelant leurs anciens coutumes et franchises ou leur en concédant de nouvelles. La plupart des chartes, qui furent ainsi obtenues constatent au profit des villes le droit de faire rendre la justice à leurs habitants par des magistrats de leur choix. Dans quelques-unes de ces villes et communes la compétence et le territoire juridictionel étaient partagés entre les officiers du Seigneur et les magistrats municipaux. Dans d'autres le juge seigneurial ne rendrait la justice qu'avec le concours d'assesseurs choisis par les habitants. Plusieurs enfin jouissaient du droit de haute justice. Loiseleur *Histoire des crimes et des peines*. Paris, 1863 in 12°, p. 134. (J. H.)

(2) Jan hertogh van Braband trouwde Margareta van Vlaanderen, zuster van Jan, Bisschop van Luyck. Zie Chapeauville, tom. II, p. 320. (J. H.)

Digitized by Google

kleynigheyd niet ziet, byzonder wanneer de belangens van twee magtige landen betrokken kunnen worden in de kleinste misnoegdheyd der stad Maastricht.

De wederzydsche regtbanken der stad bleven in haar geheel, oordeelende ieder separaat de twisten zyner onderdanen, behoudens het appel naar het ryck (1). De gemeene zaken werden te zamen verhandeld. De tol in de *Oude-Caerte* niet vermeld bleef aan den bisschop, zoo wel als de spiritueele jurisdictie (2) over al de geene, die niet waren van de dependentie van het kapittel van St-Servaas, vermits dit kapittel het genot had zyner voorregten onder de beschermingh van den Paus en den Keyzer (3), die hem zelfs nogh nieuwen verleende (4). Onder deze nieuwen kunnen wy tellen, het reght wat keyzer Karel IV aan het kapittel gaf om op St-*Servaas-commer* of *Tweebergen* te executeeren de crimineelen, gevat in de elf banken of dorpen van het kapittel (5), alwaar ook hooge, middele en lage jurisdictie bestond. (6)

Myns dunkens was het ten gevolge van dit reght, dat het kapittel binnen de Tweeberger-poort een gereghtspaal met den sleutel heeft laten opreghten, zynde aldaar, tegen over het hoekhuys van Scharbedrys, (Schavedriesch?) dat eenige jaren later tot claustraal verheven is, de grenze van het Tweebergsche. (7)

Volgens een oud gebruyck in het ryck bestaande was

(1) Declaratien des Hertogs van den 9 Nov. 1291.
(2) Arbitraire sententie gegeven te Kameryck den 20 Mey 1323, den 30 Mey 1334 en den 12 Juny 1323.
(3) Dipl. Rudolphi, de 5a Kal Apr. 1282.
(4) Dipl. Rudolphi, de 10 Kal. Martii 1291 et bullæ papales de anno 1375, 1488 et 1617.
(5) Dipl. Caroli de 4a idus Febr. 1337.
(6) Dipl. Caroli de 12 Jan. 1362.
(7) Dipl. Caroli IV nonas Aprilis de anno 1354. Men weet dat het by onze voorouders gebruikelyk was de galg te plaatsen op de grenze der heerlykheyd, om des noods daardoor een bewys der uitgestrektheid der territoriale jurisdictie te leveren. (J. H.)

Digitized by Google

het onderhoud der wallen tot last der ingezetenen, (1) die daartoe middelen moesten beraamen. Tot dat eynde hadden de Luyckenaren de firmiteyten op het bier gesteld (2). Dit voorbeeld werd dan ook door onze regeringh gevolgd. Zy stelde eenen algemeenen impost op *wyn* en *bier*, dogh onder goedkeuringh der beyde prinsen naar aanleydingh van Art. 2 der *Oude-Caerte*. Theobaldus van Bar, nieuwelyks gekozen bisschop vertoefde destyds te Romen, eensdeels ter verkrygingh der pausselyke bevestigingh en anderdeels om particuliere aangelegenheden. Daar de bisschop zyne terugkomst vertraagde, meende de regeringh zoo veel als mogelyck aan haren plight te voldoen, door zigh *ad interim*, tot den hertogh alleen te wenden, om de goedkeuringh dezer taxe te ontvangen. De hertogh gaf den 16 Meert 1303 goedgunstig zyne approbatie (3). Of de bisschop zigh over deze handelwys heeft beleedigd gevonden hebben wy niet met zekerheyd kunnen onderscheppen; maar als men de geschiedschryvers gelooft, dan werd in dat zelfde jaar door de gezamentlyke maght der Luyckenaren onze stad belegerd wegens rebellie (4). Wat hier van zy of niet, niet dieper in de zaak willende indringen, wil ik my vergenoegen met aan te merken, dat de gestelde impost is in voege gebleven. Aangezien het dagelyksch verbruik dezer likeuren groot was, scheen deze belastingh voldoende om in vredestyd aan zyne bestemmingh te voldoen, te meer daar allen, zoo geestelyken als wereldlycken, volgens Ryksgebruyck, daaraan onderhevigh waren (5), en men van geene exemptie van dien aard ooit binnen Maastricht had hooren spreken.

(1) Leg. 12, cod. de op. pub.
(2) Chapeauville, tom, II, p. 317.
(3) Approbatie des Hertogs Jan, van 16 Meert 1303.
(4) Chapeauville, tom. II, p. 343.
(5) Zie Klockius: *De contributionibus clericorum*, cap. XII nº 224.

Digitized by Google

Zie hier hoe lang beborgen niet is kwyt gescholden, en hoe goed zwygen dikwyls tot nut kan dienen. Toen het graafschap Maastricht, in den jare 1214, door den Keyzer aan Hertogh Hendrik werd te leen gegeven, en deze het dorp met grachten liet omzetten, begreep het kapittel van St-Servaas al dadelyk, dat er de wallen en ringmuren niet langh aan zouden ontbreken en dat daartoe accynsen zouden moeten gesteld worden. Om zigh van dezen vry te houden rigteden zigh de kanoniken, die niet onder Maastricht gehoorden, maar sedert de keyzerlyke declaratie van 1087 onder het ryck stonden, om meerdere zekerheyd, tot keyzer Frederik, om een previlegie van vrydom aller accynsen en exactiën te bekomen, hetwelk hun ook werd uytgereykt, den 28 July 1215 (1). Zoo langh er geene spraak was van imposten, bleef dit previlegie in veyligheyd in de archieven rusten; maar zoodra deze geregeld waren, werd het ten spoedigste te voorschyn gehaald en vergezeld van eene bondige protestatie van wegen het kapittel en eene formele goedkeuringh van Jan II, hertogh van Braband (2).

Daar de kanoniken van St-Servaas destyds nogh gemeene tafel hielden (3) en hunne eygene wynbergen op den Ryn en aan den Moezel hadden (4), is te denken, dat er in hunne vergaderingh op een flesje niet gezien werd, en dus hunne exemptie eene zware bres moest maken in de opbrengst dezer imposten, die, zoo als wy bemerkt hebben, dienden tot het onderhoud en het in staat stellen der stads wallen. Dit alles kwam niet wel te pas in eenen tyd, dat de hertogh in een verbond getreden was met den

(1) Dipl. Frederici, 5 Kal. Aug. 1215, in arch. Sti Servatii.
(2) Dipl. Joannis II, 9 Oct. 1304, dipl. Caroli IV, 4ti Aprilis 1354, 4ta idus Sept. 1377 in archivis Sti Servatii et Philippi II, 31 Mai 1584.
(3) Dipl. Lotharii, 3 id. Junii 1128.
(4) Dipl. Henrici III, 3 Julii 1051.

Digitized by Google

bisschop, tegen de muitzieke Luyckenaren, die reeds van over langh de toenemende sterkte der stad Maastricht benyd hadden (1).

Hunne vyandige voornemens waren de prinsen niet onbekend, en het omverwerpen van het kasteel *Arkenteyl* (2) liet hun ten klaarste zien, wat deze stad te vreezen had, by aldien de vestingswerken niet tydigh in gevoegelyken staat gesteld werden. In deze omstandigheden nam de hertogh, by afwezigheyd des bisschops al de middelen ter hand, die de tyd hem overliet en beval aan de borgers eene buytengewone subsidie op te brenghen (3). De vrede, die tydelyk hersteld werd, scheen echter deze voorzorgh onnoodigh te maken; dogh overvloed van geld in de kasse komt eene stad nooit ten onpas en kon altoos aan voordeelige zaken met nut besteed worden.

Men had reeds over langh in stilte hooren klagen, dat de ingezetenen alleen van het voordeel der stads wallen genoten, terwyl de bewoners der voorsteden, wier huyzen zigh op eenen zekeren afstand buyten iedere poort uytstrekten, de accynsen gelyk zy betaalden en aan alle aanvallen bleven bloot gesteld. De borgers, die deze bewoonders als hunne medebroeders en als menschen van gelyke afkomste en reghten beschouwden, ondersteunden deze reghtmatige klagten; zoo dat de regeringh eyndelyk een besluyt nam van hun al te zamen in den omtrek der stadsmuyren op te nemen en de wallen uyt te zetten. Het ontbrak alstoen niet aan geld. De subsidiën waren ingekomen, de accyns op wyn en bier styfden dagelyksch de schatkist; en de vrywillige bydragen der beyde kapittels braghten den yver en de eensgestemdheyd der inwoonders zoo ver

(1) Chapeauville, tom. II, p. 491.
(2) Argenteau by Weset.
(3) Ordonantie van Jan III, den 23 Sept. 1347.

Digitized by Google

in werkingh, dat zigh een ieder op het spoedigste vernaderde om eenen steen te leggen aan dit gedenkstuk der broederlycke liefde.

Van toen af zagh men rondom de oude wallen nieuwe ringmuyren verreyzen, van afstand tot afstand met torens en bolwerken bezet en van buyten met diepe graghten omcingelt, die door de voorbyloopende rivieren, zoo ver het de situatie toeliet, met water konden gevuld worden. Niet alleen de voorsteden, maar ook het dorp *Leemkuylen*, de *Kommel van St-Servaas*, een gedeelte van den *Vroenhoff*, het *Lindencruys* genoemd, de kluys van *St-Antonius* en de weyden van St-Servaas werden in dezen versterkingskringh getrokken; en naar mate men de stad vergrootte, vermeerderde de toeloop des volks om den ledigen grond te bekleeden. Onder het getal der nieuwelingen zagh men verschynen de ridders van het Duytsch-order, sedert den jare 1221, op den Ouden-Biessen by Bilsen woonachtigh (1). Het kapittel van St-Servaas deed hun, ter bouwing van eene kommandery, eene zyner weydens present (2), achter de kluys van St-Antonius, gelegen binnen de stads muyren, dogh Vroenhoffs grondgebied (3).

Hetgeen onze aandaght omtrent deze vergrootingh der stadt byzonder verdient, is de inlyvingh van het dorp *Leemkuylen*, zetelplaats van het geregtshoff van den *Vroenhoff*; zoo dat er eene nieuwe justitie in de stad kwam teenemaal van de anderen onderscheyden. De territoriale jurisdictie van dit geregtshoff, by de *Nieuwstad* ingelyfd, was zeer moeyelyk van de grenzen der voorsteden te on-

(1) Zie J. M. Wolters, *Notice historique sur le commanderie des vieux Joncs*. Gand 1856.

(2) Donatio de 13 febr. 1362, in arch. St. Servatii.

(3) Zie het previlegie van Wencislaus, wegens haren vrydom, van den 4 Mey 1367, en de confirmatie van Antonis van den 5 Sept. 1409 en 2 Aug. 1403.

Digitized by Google

derscheyden, als zynde door het aanleggen van huyzen alles door elkander gehaspeld, zoodat er hieruyt conflicten konden ontstaan. Ten tweede, het getal inwoonders der stad nu ook zeer aanmerkelyk toenemende, zoo werden er meerdere medewerkers op het terreyn van administratie, van policie en van finantie verlangd.

Om deze twee punten, dusdanigh te regelen, dat er geen misnoegen voor onze genadige Heeren en Prinsen daaruyt konden ontstaan, stelden zy van weerskanten commissarissen aan, met volmaght om binnen Maastricht definitief te oordeelen over alle geschillen te ryzen of te wyzen wegens geregtigheden der beyden Prinsen (1). Tot handhaving der administratie, policie en finantie vermeerderden zy die bedieningen tot twee borgemeesters, 24 raadslieden, 8 directeurs der munt, die alleen als wisselaars mogten fungeeren en vier meeters. Dit gebeurde door eene nieuwe wet, die als supplement der *Oude-Caerte* gegeven werd (2). De keuze dezer nieuwbykomende leden was geenszins indivies, en de eerzught kon er er niet veel in zoeken, daar het goed gedragh en de talenten by voorkeur moesten in aanmerkingh komen. Ieder *reghter* (dat is te zeggen *schout*) koos namens zynen souvereyn de personen die hy het waardigste tot zulk ambt oordeelde, en stelde dezelven in eed. Dogh de regtbanken der schepenen bleeven zoo als te voren over alle zaken vonissen, en straften volgens de boeten en penen in dit reglement uitgedrukt.

By de *Oude-Caerte* was de stad in absoluyte neutraliteyt gesteld, in geval er eene ruptuur tusschen beyde Prinsen zoude plaats hebben, zonder eghter by te voegen op wat manier dezelve zou ten uytvoer gebraght worden. De kas

(1) Conventie van den 11 Juny 1560.
(2) Sept. Regl. 1372. van Bisschop Jan van Arckel en hertogh Wenceslaus, 15

voorkomende ter gelegenheyd van den Vlaamschen oorlogh, waarin de bisschop tegen den hertog party koos, beslooten de borgers van aan beyde partyen vryen doortoght te schenken, denkende, dat deze manier van doen het meest conform was aan den zin der wet, die hun de neutraliteyt oplegde. Dogh de bisschop verstond dit anders. De hertogh door de stad zynde getrokken, om naar Valkenborch te komen (1) werd zulks door de Luykenaars als eene wederspannigheyd beschouwd. Men bepaalde dus by een bijzonder artiekel, dat in de toekomst by dergelyke gevallen, de doortoght der troepen voor beyde prinsen moest worden toegestaan.

Ongetwyfeld zyn ten gevolge dezer nieuwe wet (2) de houten kazernen op het eyland tusschen St-Peterspoort en de Maas opgereght, tot welken, volgens Herben, eene kleyne poort den toegangh verleende. Hy noemt deze poort: *militaris viæ porta.*

Hoe uytvoerigh deze wet ook was in al hare deelen, zoo liet zy eventwel nog 't een en ander te wenschen over, 't zy wegens de orde, 't zy wegens de autoriteyt. Byzonder veroorsaakten de perpetueele schepenen eenigh aghterdenken, als hebbende deze Heeren zigh willen het reght aanmatigen om deze souvereyne wet te interpreteeren tot nadeel der beyde Prinsen (3). Tot voorkomingh dezer ongeregeldheden lieten nu de beyde Prinsen eene derde wet in den vorm van previlegie verkondigen (4). Zy hield in: den keus der borgemeesters en gezwoornen door de ambaghten, de oprigtingh van peymeesters (5), de jurisdic-

(1) Chapeauville, tom. II, p. 419.
(2) Ibid. tom. III, p. 104.
(3) Zie de doghter-caerte van den 9 Sept. 1356.
(4) Previlegie van Bisschop Jan van Beyeren en Hertogh Antonis van Braband, 12 Nov. 1409.
(5) Zie ook het concordaat van 1615, by Louverex, pars I, cap. 3, § 11,

Digitized by Google

tie der hooge en laage gereghten (1), de jaarlyksche veranderingh der schepenen door tusschenkomst der comissarissen der beyde prinsen, de publicatie der ordonantiën der prinsen ende van den raad gereserveerd aan de schouten, en eyndelyck het reght van toegangh tot de ambaghtsgilden voor alle vreemdelingen, die hier borger worden. By deze kan men nogh voegen het reglement daarop volgende, waarby de gezworen raden tot het getal van acht zyn beperkt. (2).

Onder deze nieuwe borgers dient men eerst te rangschikken de bewoners der ingelyfde gronden, zoo als het dorp *Leemkuylen* en anderen, aan welken de nieuwe wetten een volmaakte gelykheyd van reghten verleenden met de oude borgers, en die dan ook met hun alle lasten moesten dragen en wederkeerigh ook alle borgerlyke previlegiën zoo in zaken van exemptie, van tollen (3) als van het geregtsthof van het paleys te Luyck (4) en dergelyke evocatiën (5). Een iegelyk kan bevroeden dat de nieuwe borgers voortaan aan het tribunaal van *Leemkuylen* of *Vroenhoff* niet meer onderhevigh waren, hetgeen zekerlyk een groot verlies moet gerekend worden voor de grafelycke jurisdictie.

Om dit in eenige manier te verzetten schonk de hertogh aan zyn gereght van den *Vroenhoff*, dat tot hieraan zyne geregtswerken op de *Munt* had uytgeoefend, het reght om zyne crimineele executiën te doen op de plaats, waar de Brabantsche justitie hare bloedoordeelen ten uytvoer

(1) Zie ook de declaratie van den 6 Aug. 1497 en de arbitrale sententie van den 20 juny 1511.
(2) Regl. van Jan van Heinsbergh en hertogh Philippe, 11 Mey 1428.
(3) Previlegie van Joanna, 10 Aug. 1387, bevestigd den 1 July 1434, den 13 Maart 1449, den 2 Mey 1498 en 26 Maart 1515.
(4) Exemptio Joannis a Borb. 20 Aug. 1403 en 18 Nov. 1407.
(5) Previlegium Maxm. 2 et 3 Maii 1498 et 16 Julii 1521.

Digitized by Google

bragt (1). Tot ophelderingh van dit voorreght zal de lezer gelieven te reflecteeren, dat volgens de *Oude-Caert* de publieke straf voor delicten van kleyndere aangelegenheyd gebeurde op den gemeenen *Stok*, die later naar den markt verplaatst is (2), en dat de doodstraf door ieder gereght op eene andere plaats werd voltrokken; te weten, die der schepenen van den bisschop in het midden van den *Vrythoff* (3) ende die der brabantsche schepenen aan de noordzyde dezer plaats voor de ruienen van het hoff van Albuïnus. (4). Het is op deze plaats, dat de schepenen van het *Vroenhoff* nogh tegenwoordigh hunne crimineele vonnissen ten uytvoer brengen, niet tegenstaande de protestatiën, die by ieder geval, gedaan worden. (5).

In het midden dezer huyselycke maatregelen werd het voltrekken der nieuwe wallen eventwel niet vergeten. De noordzyde van den *Jeker* was voldoende versterkt, maar aan de zuydzyde lagh een gedeelte grond van St. Pieter, dien de bisschop alleen kon afstaan, om de noodige ronde aan het werk te geven. De blyde inkomst van bisschop Lodewyck van Bourbon, bood wel eene goede gelegenheyd om dezen afstand te bewerken (6), maar een middel wat nogh zekerder was, bood zigh aan ten tyde van zyn verblyf alhier gedurende den opstand der Luyckenaren.

---

(1) Previlegium Philippi, 14 Junii 1454.

(2) Mag. not. 2 Julii 1402.

(3) Men herinnere zigh de executie van d'Arenbergh in 1485. Zie dipl. Maxmiliani, 3 Aug. 1490 en Joannis de Horne, 20 Maii 1490. Zie ook Bouille, *Histor. Leod.* tom. II, p. 217-232.

(4) Het is op deze ruiene dat het Statenhuis nu gebouwd is.

(5) Deze protestatie geschiedde op grond dat de hertogh deze permissie alleen kon geven binnen de oude muyren; dogh zy bedenken niet, dat deze grond, als zynde eene aanklevigheyd van het hoff van Albuinus, aan den Keyzer gehoorde en bygevolg met de Brabantsche justitie aan den hertogh geschonken is

(6) Blyde inkomst van den 22 July 1456.

Digitized by Google

Zyne bekendheyd met onze stad (1), zyne dagelyksche wandelingen, zyn menschelyk oordeel en zyn eygen belangh moesten den vorst van de noodzakelykheyd van dit werk overtuygen en het kleyne verlies, dat *St-Pieter* daardoor leed, wel doen inzien. Hy stond dan ook toe, dat de borgers dezen terreyn in de stad trokken en van den loop der rivier tot de fortificatiën gebruyck maakten, onder voorwaarde en reserve dat de ingelyfde grond de natuyr zoude behouden van den bisschoppelyken *Commel* (2).

Met geene zekerheyd kan men den tyd bepaalen, wanneer dit werk voltrokken is. Er bestaat eghter reden om te gelooven, dat het gebeurd is voor het eynde dezer eeuw, wanneer het Begynhof te St-Pieter werd afgebroken, en in de stad werd geplaatst (3), op het eyland, aghter het dorp Leemcuylen, alwaar het onder den titel van *Nieuw-begynhof* of *Nieuwenhoff* bekend is (4).

De *Nieuwenhoff* is het derde vrouwenklooster waaraf de vaste oorsprongh bekend is. Het eerste was, zoo als men weet, de stichtingh der *Wittevrouwen* (5) en het tweede het gasthuys van St-Servaas, door de leden van het kapittel opgeright (6). Ook bloeiden alstoen de gestichten van *St-Andries* en der *Kruysbroeders* (7) benevens de wereldsche vergaderingen der *Faliezusters* en der *Lollaerden*,

---

(1) De bisschop had alsdan een hoff op de *Groote Gracht*, Mag. not. 27 Oct. 1460.

(2) Dipl. Ludovici, 23 Oct. 1465, Deze geincorporeerde grond strekte zich uyt van den ingangh der *Jeker*, tot aan het Pesthuis en wordt *Vijfkoppen* genoemd. Dit Pesthuys was te voren een Schuttenhoff. Zie, Mag. not. van 21 Sept. 1573.

(3) Fundatio, feriæ 2 læ. post invoc. 1263.

(4) Bulla papalis, 5a non. jan. et pridie cal. febr. 1483

(5) Men zie het opstel getiteld : *Les dames blanches*. Annuaire de Maestricht pour 1829, p. 147. (J. H.)

(6) Statuten door het kapittel gemaakt den 3 Sept. 1411. — Zie verder *L'hôpital de St-Servais*. Annuaire de 1829, p. 103. (J. H.)

(7) De Kruisheeren vestigden zich te Maastricht in 1458. Zie *Annuaire de Maestricht* pour 1830, p. 135 en C. R. Hermans : *Annales Ordinis Sæ Crucis*, tom. I, p. 109, tom. II, p. 260. (J. H.)

Digitized by Google

later *Cellebroeders* genoemd, die belast waren met de oppassingh der zieke borgers (1). De scrupuleuse stilzwygendheyd die de religieusen, in deze tyden van algemeenen hebzucht naar de kerkelyke goederen, onderhouden omtrent hunne bezittingen, is schuld, dat ik de middelen van bestaan dezer kloosters niet heb kunnen opgeven. De lezer gelieve dus met my te veronderstellen, dat hun eerste leeftoght, gelyk ook die der hospitalen, niet groot zal geweest zyn, maar dat zy door de vrygevigheyd der christenen dagelyksch heeft toegenomen, en eyndelyk dusdanigh is aangegroeid, dat zy het noodige al meestal overtreft. Dit schynt ons klaar genoeg te blyken uyt de Bul van Paus Leo X, die hun alle verdere aanwinsten van vaste goederen verbiedt (2), gevende tevens het beheer der arme goederen en der vrome stichtingen aan den magistraat (3). Deze pausse yke dispositie werd door de twee prinsen goedgekeurd (4).

Dit was de staat der stad Maastricht, wanneer keyzer Karel V, met toestemmingh der ryksvorsten, door zyne gouden bul van den jare 1530 (5), aan Braband als *allodiaal* wegschonk, al hetgeen zyne voorgangers Philippe en Frederik binnen het oude graafschap Maastricht aan hertogh Hendrik te *leen* hadden gegeven (6); te weten, het overschot van dit graafschap gehoorende, onder het

(1) Declaratio Episcopi Leod. 17 Martii, 30 Sept., 4 Dec. 1469, 22 Apr. 1487, 29 Jan. 1489. — De *Lollaerden* of *Cellebroeders* kwamen gelijk de Kruisheeren, te Maastricht in 1458. Zie Annuaire de 1830, p. 157. (J. H.)

(2) Bulla Leonis X, 7 Maji 1518 et 3a non. Aug. 1520.

(3) Hierin begrepen is het stift der 12 Apostelen, den 3 Aug. 1492, gefundeerd Coll. B 126.

(4) Zie : Approbatio Ducis, 16 Oct. 1520 et 8 Julii 1521. Zie ook : Approbatio Episcopi, 11 Julii 1521 et 27 Martii 1521.

(5) Afgedrukt in de stads Recessen, p 367.

(6) Men noemt *leengoed* (*feodum*) een goed, dat met den landheer of den oorspronkelijken eigenaar door eenige regten verbonden is en aan den tegenwoordigen bezitter, onder bepaalde voorwaarden is te *leen* gegeven; terwijl een *allodiaal-goed* bestaat uit een vrijgoed, dat aan geene leenwetten is onderworpen geweest of althans daarvan is losgemaakt. (J. H.)

Digitized by Google

gereght van *Leemkuylen* of *Vroenhoff*, met zyne dorpen en buyten-leenen, alsmede de Brabandsche justitie binnen de stad Maastricht en de collatie der proostdye van St-Servaas.

Ik veronderstel niet dat er iemand zwaar genoegh van geest zal wezen, om deze bul op eene andere wys uyt te leggen. Maar indien er dusdanigh iemand gevonden werd, dan zouden wy hem verzenden naar de iterative acten van *non prejudicie*, door Karel V, zoo wegens de borgerlycke previlegiën (1) als wegens de hoogheden, proëminentiën, jurisdictie en geregtigheden van den Prins-bisschop van Luyk, gegeven. Hy zou daaruyt zyne volle overtuygingh haalen, en gedwongen zyn met my te verklaren, dat uyt deze gouden bul, niets anders vloeit, dan een afstand van het ryk ten voordeele van den Hertogh van Braband, van het *Supremum dominium*, hetwelk dat ryk hadde, als *dominus directus*, in zaken van leenen over voormelde deelen, weleer aan den hertogh van Braband te leen gegeven. Hiervan dient uytgezondert te worden het kapittel van St-Servaas, hetwelk in deze bul niet vermeld zynde, bleef staan onder den Keyzer en den Paus (2).

Het is in reghten constant, dat de appelatiën in het uyterste ressort, onder het *Supremum dominium* gehooren, en om dit ten klaarste te doen begrypen zeide Karel V, in zyne gulden bul wel duydelyk, dat alle geregtshoven, die in den naam van den hertogh reght spraken, naar den raad van Braband zouden appeleren. Eene uytdrukkingh, die omtrent de stad Maastricht wel iets te algemeen was en van den kant des bisschops aan contestatiën onderworpen

(1) Acte van non prejudicie, 24 Jan. 1532, 11 Julij 1548. Item van 23 Maart 1536, 7 Febr. en 11 Julij 1538. Col. B. 115.

(2) Dipl. Caroli V, 10 Martii 1534, Bulla Pauli 1543, Gregorii Cal. Apr. 1580, idibus Junii 1381, 23 Januarii 1603 et 2 Julii 1617. In archivis St-Servatii.

Digitized by Google

werd, als zynde het collegie van borgemeesters en gezworenen, zoo als ook de concurrerende schepenstoelen namens beyde prinsen reght doende; van welkers decisie eventwel naar Braband niet konde geappeleerd worden. Diensvolgens diende de bisschop zyne klagten in aan den keyzer. Maar hetgeen een vergelyk moeyelyk maakte was, dat de appellen van de bisschoppelyke justitie naar de rykskamer moesten gebeuren terwyl, die des hertoghs naar den raad van Braband zouden gaan, en dus de decisie der indivise tribunalen aan geen van beyde kon onderworpen worden. Keizer Karel, deze moeyelykheyd in overwegingh nemende en niet willende de reghten der stad verkorten, verklaarde dat de appellen zouden beslist worden voor de commissarissen deciseurs, tot dat beyde Prinsen er anders zouden over beschikt hebben (1). De twee prinsen de inzigten des Keyzers volgende traden dan ook in een vergelyk (2) en benoemden ieder twee commissarissen-deciseurs als ook twee wederzijdsche commissarissen-instructeurs te kiezen uyt acht candidaten, die bevorens daartoe gesteld waren (3).

Het kapittel van St. Servaas met zijne dorpen of elf banken, in de bul van Karel V niet begrepen, bleven, zoo als wy reeds gezegd hebben, naar het ryk appelleren (4) volgens de ordonnantie van Keyzer Richard (5), en in kerkelyke zaken naar den Paus of diens gedelegeerde reghters (6). Edogh deze appellen waren kostbaar, langh van duur en konden menigen onderdaan des kapittels te gronde righten. Het was echter de zaak des kapittels niet van zigh

(1) Acte van *non prejudicie* van 24 jan. 1532 en 23 Maart 1536. Coll. B. pag. 145.
(2) Vergelyk van 25 Febr. 1545 en 1 Meert 1549.
(3) Patente des bisschops van 28 Febr. 1548.
(4) Sententie van Hendrik VII, 15 cal. Apr. 1234.
(5) Dipl. Richardi, 10 Sept. 1270.
(6) Bulla Eugenii papae, 3 nonas Apr. 1441.

Digitized by Google

op eygen gezagh van deze hooge jurisdictie te ontdoen. De acte van *non prejudicie* liet zien, dat deze zaak door tusschenkomst des Keyzers gemakkelyk konde vereffend worden, te meer daar hy den keurvorst van Keulen, den hertogh van Braband en dien van Gulick tot conservateurs der previlegien van het stift van St. Servaas benoemd had, met magt om diegeenen te straffen, die iets daartegen zouden doen (1). Ingevolge van deze keyzerlyke maght had Hertogh Philip, den 18 July 1505, eene sententie gegeven tusschen de stad en het kapittel, hetgeen door zyne mede-conservateurs kwalyk genomen zijnde, hy nader besloot, dat de kapittels voortaan hunne processen konden voortzetten voor hunne conservateurs, mits dat zulks binnen Braband gebeurde (2). Ter bekrachtigingh dezer sententie bekwam hy eene declaratie van Paus Leo X, verbiedende dat eenigh inwoonder van Braband, zoo geestelyk als wereldlyck, naar elders zou kunnen geëvoceerd worden (3). Zoodat zyne mede-conservateurs zigh met de zaken van het kapittel niet meer bemoeyende, hy alleen in bezit bleef van de beschermingh er over te handhaven.

Om de appellen naar de rykskamer tot zigh te trekken had de hertogh meer moeite, als zynde de toestemmingh der ryksvorsten daartoe vereyscht. Na den dood van Karel V waren deze zwaarlyk tot zulk een pas over te haalen, uyt reden dat de Keyzerskroon nu van het hertogdom Braband gescheyden was, en deze gunst alleen ten voordeele van het laatste konde strekken. Hertogh Philippe, Koningh van Spanje, liet dan ook deze zaak rustig slapen in de hoop dat het kapittel dezelve zoude bevorderen. Maar de kanoniken vindende den titel van van *Vrij-rijks* niet

(1) Dipl. Caroli IV, 4 idus Sept. 1377.
(2) Dipl. Philippi, 1° Octobris 1505.
(3) Bulla Leonis papae, 3 nonas julii 1515.

Digitized by Google

onaangenaam, behielden in dit punt de volste neutraliteyt en lieten de bewoonders der elf banken aan hun noodlot over. Deze echter meer aghtende eene prompte bedieningh der justitie dan eenen vryen-rykstitel, vroegen aan den hertogh het reght, om naar de commissarissen deciseurs, en niet meer naar de rykskamer te appelleren. Dit werd hun by diploom van 24 October 1583 goedgunstigh toegestaan (1).

Nu overgaande tot de verdere werkzaamheden der beyde Prinsen, zoo vinden wy nogh twee zaken die niet voldoende geregeld waren; te weten, de aanhoudende Contestatiën over de geestelycke jurisdictie en de slechte versterkingh der stad in een tyd, waar oorlog en opstand by ons en by onze gebueren op het hoogste punt verscheenen.

Omtrent het eerste bezwaar werd er tusschen den hertogh en den vorst-bisschop *van der Marck*, een accoord getroffen, behelzende (2) de bepalingh der jurisdictie van den officiaal en de amortisatie der geestelyke goederen, niet eghter daarin begrepen die van het kapittel van St.-Servaas, zynde deze reeds te voren door Paus Gregorius gelimiteerd (3). Het tweede punt baarde meer moeyelykheyd; want er was niet alleen spraak van de vestingswerken in goeden staat te houden, maar tevens van een sterk garnizoen te hebben, om den vyand eene ernstigen wederstand te kunnen bieden, hetgeen zonder zware onkosten niet konde geschieden. *Non arma sine stipendiis, non stipendia sine tributis*, zegt Tacitus. Om met de fortificatiën een begin te maken, stelden de

---

(1) Dipl. Philippi 24 Oct. 1583.

(2) Conventie van 10 Maart 1541. Louverex, pars I, cap. 3, 1 6. — Zie ook: *Deductie aen de Hoogm. H. Staten den 12 Dec. 1757 overgegeven nopens de vrye Ryks-Heerlykheden, genaamd de elf banken van St. Servaas. In fol. van 40 bladz.* (J. H.)

(3) Bulla Gregorii papæ, 1575, in arch. Sti.-Servatii.

Digitized by Google

beide Prinsen eene algemeene accyns op de levensmiddelen (1) en omtrent de beleggingh van het garnisoen, wendde zigh de regeeringh tot dezelfde overigheyd, zoo als wy later zien zullen. Maar vooraf moeten wy ons een denkbeeld vormen van den staat der hertooglyke troepen, als strekkende tot klaarheyd en tot nut van dit geschrift.

Omtrent deze troepen lees ik in eene gedrukte *Memorie* in den jaare 1785, door den Heer chef-president Neny (2), uytgegeven, dat de Nederlanders aanvankelyk een yverigh onbevreesd leger vormden uyt eygene ingezetenen, die dienden zonder soldy, in tyd van gevaar werden opgeroepen en na volbragten stryd weer uyt een ginghen, zoodat ieder soldaat, ook burger wezende, naar huys keerde om zyne huyshoudelyke bezigheden te hervatten. Iets dergelyks had ook plaats in het Prins-bisdom Luyk (3). Wanneer nu de geest van handel en koopvaardy begon in zwangh te komen, zochten zigh de borgers met geld van de krygsdienst los te koopen, en betaalden den hertogh in het algemeen eene zekere som tot onderhoud van huurlingen (4).

De eerste huurtroepen werden opgereght door hertogh Philippus den goeden, onder den titel van *menagie-troepen* (5); zy werden vermeerderd door Karel den stouten, die een staande leger van 18,000 man op de been braght; maar naar zynen dood zyn zy verdwenen. Eyndelyk rigtte Karel V, in 1547, zyne voormaarde *bende van ordonnantie* op, ten getale van 3000 man; zy werd door zynen zoon Philip II, in veertien vendelen verdeeld, ieder bestaande

(1) Overeenkomst der beyde Prinsen van den 14 July 1555.
(2) De Neny, *Mémoires historiques et politiques des Pays-Bas Autrichiens*. Chap. XXV, de l'état militaire, pag. 554. (J. H.).
(3) Dipl. Philippi 1208. Louverex, tom. I.
(4) Burgundus, *Hist. Belgiæ*, p. 6.
(5) Zoo genoemd, omdat zij niet in kazernen woonden, maar in steden en dorpen verspreid leefden en aldaar hun eigene *menagie* deden. (J. H.)

Digitized by Google

uyt een kapiteyn, een alfers (1) en 212 ruyters; hierby voege men eenige lighte cavallerie en de nationale infanterie weynigh in getal. Tot onderhoud dezer krygskneghten diende de opbrengst eener belastingh op ieders persoonelyke inkomsten (2), die eghter later op de levensmiddelen en de koopmanschappen is gesteld geworden (3). Uyt deze inkomsten werden 's jaars 542,000 gulden Doorniks aan den hertogh overgeteld tot onderhoud der Nederlandsche troepen, wordende de Spaansche krygsbenden uyt de Spaansche kas betaald (4). De logeringh dezer militie geschiedde by de borgers en andere ingezetenen des Ryks, op grond dat het hooghregaal, den Souvereyn volgens het Romeynsche reght, in tyd van nood, maght geeft op de persoonen en bezittingen zyner onderdanen (5). Deze logeringh geschiedde door commissarissen door den Souvereyn benoemd. Volgens het reglement voor de Nederlanden, gemaakt ter gelegenheyd van de oprigtingh der lighte cavallerie (6), moesten de borgers aan de militairen, vuur, light, beddegoed en andere huysgereedschappen leveren.

Capittel IV.

Militaire regeringsvorm onder den bisschop en den hertog van Braband.

Na de militaire gesteltenis der hertogelyke legers van naby beschouwd te hebben, zullen wy overgaan tot de

(1) Vaandrager.

(2) Ordonnantie van den 18 Jan. 1534 en den 9 Sept. 1569, afgedrukt in Anselmus. *Plakaetenboek van Braband*, deel II, p. 15 - 23.

(3) Ordonantie van den 14 Dec. 1570 en 18 Dec. 1576. Anselmus, ibid, p 39—52.

(4) Burgundus. *Historia Belgiæ*, p 414.

(5) Soli principi licet gratis hospitia designare. Klockius, *De Cont.* Cap. XVII, nº 224.

(6) Lumen et supellectile. « Libr. VI de Officiis præsidis. « Ligna et Stramenta. « Gothofridus in notis ad Libr. XXVII. Zie ook Anselmus, *Placaetboek* II, p. 281.

Digitized by Google

militaire regeringsvorm der stad. In de eerste tyden nadat het dorp Maastricht tot stad verheven was werd dezelve door de gewapende borgers in gilden en kerspelen (1) verdeeld, bewaard en verdedigd. De poorten bleven open, volgens de wet van 1372, voor den vryen doortoght der troepen onzer beyde souvereynen.

Nadat het gebruyk was opgekomen van ook hier gehuurde krygslieden te legeren werden deze by de borgers in kwartier gelegd door middel der *fouriers* der beyde prinsen, aan welke alle ingezetenen in dit vak moesten gehoorzamen (2). Deze *fouriers* werden betaald van stads wegen met eenen Philippus gulden 's daags (3), den gulden gerekend volgens placaat van den 27 July 1548 op 27 stuivers. Om de ingezetenén in de bewaringh der stad eenigzins te verlichten, besloot de regeringh ook voor hare rekeningh eenige huurlingen, bestaande uyt een weinigh ruyters en voetkneghten, aan te nemen (4). Dogh deze last voor onze stad te zwaar en de Geldersche oorlogh uytgebroken zynde, werd goedgevonden van op kosten der beyde prinsen twee bataljons in garnizoen te nemen (5), die op voordragt der gouvernante *Maria* van Oostenryk van weêrskanten verdubbeld werden (6).

Wanneer de staande legers alom in zwangh gekomen waren vroegh ook de stad by de twee Prinsen een vast garnizoen (7), vermits het niet sterker zoude wezen dan 1500 man. Dit werd hun van hertogswegen toegestaan en

(1) Het woord kerspel (*kerspoel*) beteekent eigenlijk *doopvont*, en wordt van daar, omdat de christenen bij gelegenheid van het H. Doopsel als parochianen worden ingeboekt, voor parochie gebezigd. (J. H.)
(2) Mag- not. van 23 Mey 1473.
(3) Mag- not. van 25 Febr. 1546.
(4) Mag- not. van 2—23 Sept. en 17 Oct. 1482.
(5) Mag- not. van 2 Julij 1542.
(6) Chapeauville, III, p. 346.
(7) Mag- not. van 27 Junij 1552.

Digitized by Google

gezonden (1). Wanneer de Nederlandsche onlusten in omvangh toenamen, wilden beyde prinsen te gelyk, als even veel daartoe beregtigd, garnizoen in de stad leggen; daar men eghter vreesde voor onverstand en twist tusschen de officieren en soldaten der beyde natiën, zoo sloot men den 31 Mey 1567 (2) te Antwerpen een verdragh, behelzende, dat zonder kortingh van iemands reght, de militie des Hertoghs de stad in naam der beyde prinsen zou bewaren, en dat de gouverneur-militaire, met de bewaringh der stad belast, den eed zal doen in handen van den bisschop of van diens gecommiteerden en de stads sleutels, ammunitie en artillerie zal bewaren voor en in naam der beyde prinsen. Het is in gevolge van dit tractaat dat de Heer graaf *van Eberstein* zijnen eed heeft gedaan (3) als gouverneur van Maastricht, en de commissarissen der beyde prinsen een reglement opstelden over de lasten die de stad zoude dragen (4). Onder deze lasten schynt de brand voor het garnisoen gehoord te hebben, als wordende korts daarna geleverd (5), dogh niet het serviesgeld, als staande tot de betalingh van eenen generalen Serviesmeester des hertoghs, die zulks uyt zyne beurs verrighte (6).

Korts te voren was Don Alvarez *de Toledo* hertogh van *Alba* met een talryk leger in de Nederlanden aangekomen en de gouvernante Margareta van *Parma* liet aan dezen strengen krygsman de regeringh over. Alba behandelde de misnoegde Nederlanders als rebellen, stelde het geheele land in eenen zekeren staat van belegh en schreef dusdanige krygslasten uyt, dat het volk in *Braband* door eenige

(1) Mag. not. van 15 Junij 1555.
(2) Mag. not. van 23 Junij 1567. Louvrex, pars I, cap. 3, § 9.
(3) Mag. not. van 5—30 Julij 1567.
(4) Mag. not. van 23 Aug 1567.
(5) Mag. not van 13 Oct. 1567.
(6) Mag. not. van 29 Jan. 1568.

Digitized by Google

misnoegde edelen gesteund, openlyk aan het muyten sloegh. In deze omstandigheden werd de gouverneur *van Ebersteyn* genoodzaakt met zyn garnisoen naar elders te vertrekken (1). Hy gaf de sleutels van Maastricht aan de regering over, die de stads bewaringh zoo goed behartigde dat, de prins van *Oranje* den doortogt met eenen trompetter hebbende laten vragen, zy dezen naar *Alba's* leger by *Lichtenberg* zonden, alwaar hy werd opgeknoopt (2).

Deze getrouwheyd is welligh toe te schryven aan de zamenkomst die de Hertog van Alba met den bisschop te *Visé* gehad heeft nopens de verdedigingh der wederzydsche staten (3).

In de eerste jaren zyner aankomst in de Nederlanden deed de oude hertogh groote krygsverrigtingen en maakte zulken voortgangh, dat Lodewyk van Nassau aan het hoofd der misnoegde opstandelingen het land moest verlaten en de hertogh, tot teeken van vrede en onderjukkingh, zyn standbeeld in de vermaarde koopstad van *Antwerpen* liet opregten (4). Het was in deze omstandigheden dat hy ons een nieuw garnisoen toezond van tien vendelen, onder geleyde van Don Francisco *de Montesdoca*, die als gouverneur den gewoonlyken eed aflegde (5), dogh niet langh vertoefde, zyn gouvernement overgevende aan Hieronymus *de Salinas*, die eene specifieke lijst medebragt van al hetgeen de soldaten wilden betaald en geleverd hebben. De regeringh aan deze gewapende bevelen geenen wederstand kunnende bieden, was genoodzaakt deze publiek te laten afkondigen (6), niet tegenstaande zy tegenstrydigh

(1) Mag. not van 7 Junij 1568.
(2) Chapeauville, III, p. 437.
(3) Chapeauville III, p. 455.
(4) Loyens, *Synopsis Rerum Brab.*, p. 457.
(5) Mag. not. van 13 Sept. 1569.
(6) Mag. not. van 1 Aug. 1571.

Digitized by Google

waren aan de indivisibiliteyt in zaken van in te voeren lasten, door de beyde Prinsen gesteld. Men is van gevoelen dat in deze lyst het tractement van den gouverneur, tot hiertoe niet bepaald, begrepen was, uyt reden dat dit nu voorloopigh op 200 gulden gezet werd (1) en dat er ook mentie viel, van de serviesbetalingh tot last der stad te brengen, dewyl de regeringh aan den hertogh teffens vertoonde daartoe niet gehouden te zyn (2).

Het misnoegen over de steeds toenemende strengheden van den Hertogh van Alba, nam dagelyks toe, en men trachtte overal aan zyn juk te ontsnappen. Om dit met goed gevolgh te bewerken noodigden de Nederlanders hunne verbannen en gevlugtte medebroeders uyt van den *Ryn* weder te passeeren (3) en gezamenlyk wederstand te bieden. De prins van *Oranje* die zyne maatregels van reeds overlangh in deze rigtingh genomen had, was hiervan nauwelyks verwittigd of hy kwam ten spoedigste aangerukt met een leger van 28,000 man en twintigh stukken geschut en nam wederom eene vyandelyke houdingh aan.

Men kan van deze veltoght met waarheyd zeggen, dat het lot der wapenen dusdanigh in de balans stond, dat de party die van daag zegenpraalde morgen in perikel was van hare nederlaagh te onderstaan. De grootste voordeelen bleven echter aan de zyde der verbondenen; zoo dat de hertogh van *Alba* ziende, dat de zon zyner glorie daalde en zyne persoon by het volk hatelyk werd, naar mate dat die van zynen tegenstrever in gezagh aanwies, by den koningh zyne bedankingh verzoght en verkreegh. Zyn op-

(1) Mag. not. van 18 Maart 1573.
(2) Mag. not. van 12-15 Julij 1574.
(3) Onder de 97 Nederlandsche ban- en vlugtelingen, die zich (1567-1570) te Keulen vestigden, waren drie Maastrichtenaren, Willem Faerber, Cornelis Buys en Arnold Korfmecher, deze laatste soldaat in 's prinsen dienst. J. H.

Digitized by Google

volger de commendeur Don Louis *de Requesens*, gouverneur van het hertogdom *Milanen*, was een wys en voorzightigh man, die alles werkstelligh maakte om de partyen te bedaren en te vereenigen, maar die tot groot leedwezen der onderdanen, in 1576, onverrigter zake ten grave daalde.

De koningh den vrede van verre in het oogh houdende stelde nu geenen nieuwen gouverneur der Nederlanden meer aan, maar liet de landszaken door den raad van Staten beslissen. Deze dronghen by den koningh er op aan om de vreemde troepen uyt den lande te doen vertrekken; maar de koningh was daar niet ergh genegen voor, omdat hy voorzagh dat met den laatsten soldaat ook zyne gekortwiekte heerschappy zoude verdwynen. Het was om die zaak nogh meerder te verergeren, dat de raad van Staten zigh geenszins presseerde om aan de vreemde militie hare soldy te doen betalen, en by zoo ver men tot betalingh der troepen overgingh, werd steeds de voorkeur gegeven aan de nationalen ter uytsluytingh der Spanjaarden, gewis om dezen hun eygen vertrek te doen solliciteren (1) of door misnoegen het land te doen verlaten. Ja deze raad gingh zoo ver dat de Spanjaarden als vyanden van het vaderland verklaard werden.

Of men destyds het *Cartago delenda* en den Africaanschen oorlogh vergeten was weet ik niet, maar het is zeker dat dit ongelukkigh voorval in ons geheel vaderland eenen grooten opstand veroorzaakte en de Spaansche soldaten in de uyterste verbitteringh stelde. Hier in onze stad vroegh deze vreemde militie naar geld, onder bedreyging van te plunderen (2), waartoe zy dan ook later zyn overgegaan

(1) Chapeauville III, p. 481.
(2) Mag. not. van 11 Aug. en 29 Oct. 1575.

Digitized by Google

en de verwoestingh in het midden van onze muyren deden verschynen (1).

Tot voorkomingh van verdere ongevallen werd alsdan eene vergaderingh der staten uyt alle provincien tot *Gend* belegd, alwaar onder anderen besloten werd het absoluyt vertrek der vreemde troepen uyt de Nederlanden. Kort nadat deze vergadering, die de *Gendsche bevredigingh* genoemd wordt een eynde nam, verscheen de Aartshertogh Don Juan van *Oostenryck* als gouverneur der Nederlanden, en werd in die hoedanigheyd door de Staten ontvangen, met voorwaarde dat hy den vrede van *Gend* zou bevestigen, hetwelk dan ook onder goedkeuringh des Konings gebeurde. Don Juan hield zyne plegtige intrede te Brussel, den 1 Mey 1577, vergezeld door den Pausselyken Nuntius en den bisschop van *Luyk*, na alvorens in den maand April de troepen uyt Maastricht en de overige steden te hebben weg gezonden.

Aan het hoofd van het nieuw garnizoen onzer stad werd nu gesteld de zwager des bisschops, Jonkheer Arnold *Huyn van Amstenraad*, heer van *Geleen* en *Eysden*, een wys en voorzigtigh edelman, die tevens gouverneur was der drie landen van Overmaas. Deze had zyn patent ontvangen van de beyde prinsen en had zynen eed afgelegd in handen der Commissarissen volgens inhoud van het tractaat van Antwerpen (2). By gebrek aan casernen, (want die op het eyland van St-Pieter langs den wal gestaan hadden, waren afgebroken) (3) begon men de logeringh by de borgers te hervatten, volgens de gemeene reghten

---

(1) Loyens, Ibid. p. 462, Bouille, *Hist. Leod.* II, p. 482-486. Pélerin, p. 350. (J. H.)

(2) Mag not. van 30 Maert en 29 April 1577. Deze manier van eed doen heeft plaats gehad tot in 1715. Zie Bouille ad hunc annum.

(3) Chapeauville, III, p. 104 — Zie ook Péterin, *Essai historique*, p. 550. (J. H.)

Digitized by Google

in voege, zoo dat de bewaringh der stad indivies zynde voor en in naam der beyde prinsen, de aanwyzingh der kwartieren ook moest gebeuren door de indivise commissarissen, leverende de ingezetenen, vuur, licht, beddegoed en de noodige huisgereedschappen naar ieders vermogen.

Intusschen men zigh hier met deze huisselyke zaken bezigh hield, trachte don Juan van *Oostenryk* het goed orde en de discipline in de Nederlanden te doen herleven; dogh zyne pogingen werden miskend en zyne goede inzighten verkeerd uytgelegd. De party van den Prins van *Oranje* beduidde het volk, dat het er nergens om te doen was dan om langs slinksche wegen de slaverny in te voeren en de previlegiën te verkorten. De laster tegens zyn persoon werd zoo verre gedreven, dat Don Juan zigh naar Luxenburgh moest terugtrekken, en dat de staten den Aartshertogh *Mathias* tot gouverneur der Nederlanden koozen. Deze zond ons tot gouverneur der stad Heer Jan van *Merode* (1), Baron tot *Petershem*, aan het hoofd van een nieuw garnizoen, dat by de borgers geplaatst werd, met bepalingh van een vast getal in ieder huys (2). Deze gouverneur, die niet langh verbleef, werd opgevolgd door den Colonel Baron van *Hees* (3). En daar er monopolie nopens de logeringh onder de borgers ontdekt werd, zoo vond men raadzaam eenige gedeputeerden te stellen, om de huyzen te onderzoeken en te zien of de soldaten ook volgens de biljetteringh geplaatst waren (4).

Dit onderzoek veroorzaakte welligt eenige botsingh tusschen de officiers en de soldaten, en vermits destyds nogh alle geschillen door den gewonelyken reghter gevon-

(1) Mag. not. van 1 Dec. 1577.
(2) Mag. not. van 16 Dec. 1577 en 9 Jan. 1578.
(3) Mag. not. van 24-26 Maart en 3 April 1578
(4) Mag. not. van 9 April 1578.

Digitized by Google

nisd werden, benoemde de regeringh gedeputeerden om de zaak te vereffenen (1). Daar over was Baron van *Hees* niet te vrede, maar wilde in zyne hoedanigheyd van gouverneur eenen krygsraad benoemen om in politieke en militaire zaken reght te spreken, het geen hem eghter zeer gracieuselyk door de stad werd afgeslagen (2). Het garnizoen, bestaande uit zeven vendelen, daarover misnoegd, ging aan het muyten, en er bleef geen ander middel over om de rust te herstellen, dan hetzelve wegh te zenden.

Zoo het schynt was er echter een vendel in de stad dat aan de rebellie niet had deel genomen; de gouverneur verzocht van hetzelve te mogen behouden, hetgeen hem toegestaan werd (3), maar hem werd afgeslagen van er nogh twee anderen in te nemen (4). Over deze handelwyze van de regeringh misnoegd gaven de Prins van Oranje en de Aartshertog Mathias last aan den gouverneur van den magistraat af te zetten, hetgeen de borgers niet wilden lyden, als zynde een regt aan beyde Prinsen toegehoorende (5). Dogh deze zaken in benaauwden toestand gerakende, en de stad in geval van weigeringh met een belegh bedreygd wordende, zoo werd besloten de twee vendels in te nemen (6), en dezelve te logeren in de huysen der gevlugte borgers (7).

Eenige dagen daarna werd de *Gendsche bevrediginghh* in de stad plegtigh afgekondigd (8), en de borgers heghteden zigh nu zoodanigh aan de Staatsche regeringh, dat zy

(1) Mag. not. van 21 April 1578.
(2) Mag. not. van 1 Mey 1578.
(3) Mag. not. van 1 Mey 1578.
(4) Mag. not. van 25 Mey 1578.
(5) Mag. not. van 31 Mey 1578.
(6) Mag. not. van 31 Mey 1578.
(7) Mag. not. van 5 Juny 1578.
(8) Mag. not. van 27 Juny 1578.

Digitized by Google

haren wettigen souvereyn vergetende, bepaalden geen krygsvolk in garnisoen te nemen, zonder uytdrukkelyk bevel van den Aartshertogh en den Prins van Oranje (1), die dan ook 1200 man herwaarts stuurden.

Onder de nieuwigheden, door de Nederlandsche beroerten ingevoerd, was er een eed, dien alle geestelyke en wereldlyke personen moesten zweren en waarin zy beloofden Don Juan van Oostenryk als vyand van het vaderland te behandelen. De Jezuïeten en de Minderbroeders, die dezen als strydigh met het geweten, weigerden te zweren, werden uyt Antwerpen gedreven. Waarschynlyk had de gouverneur van Maastricht, Baron van *Hees* diensaangaande ook eenige instructie en vond by deze twee orders dergelyke weigeringh, waarom hy den voorslagh deed aan de regeringh van dezelve uyt de stad te jaagen (2), tgeen hem echter niet gelukte.

Ondertusschen naderde Alexander *Farnese, hertogh van Parma*, aan het hoofd der Spaansche legermaght ter herstellingh van den wettigen landvoogd Don Juan van *Oostenryk*. Zyne eerste veldtogt had plaats in het graafschap *Namen*, alwaar 10,000 Oranjisten de aarde met den mond beeten. Deze zegepraal was oorzaak dat er veele steden hunne poorten voor de Spanjaarden wederom openden. Dit was echter het geval niet te *Maastricht*. Deze stad wel voorzien van mondbehoeften, trotseerende op hare sterke fortificatiën (3) en geregeerd door mannen, die het by den koningh van Spanje verbruyd hadden, liet zigh te vergeefsch door goede woorden tot de overgave aanmanen.

Onder het nieuw ingekomen garnisoen behoorde de

(1) Mag. not. van 9 Sept. 1578.
(2) Mag. not. van 23 Febr. 1578.
(3) Loyeau's: *Sinopsis Hist* p. 470.

Digitized by Google

Compagnie van Jonkheer Melchior van *Swartsenbergh* tot *Heerlen* en die van Sebastiaan *Tappin*, wordende de eerste als gouverneur en de tweede als zynen luitenant, onder het aanbieden van een toelast wyn erkent (1). Het was aan dezen gouverneur dat de stad voor 't eerste maal toestond eenen krygsraad aan te stellen, mits niets daaruyt spruyten zoude tegen de stads previlegiën (2). Uyt dezen krygsraad werden twaalf personen gekozen, die voor de regelmatige logering der krygsknechten zouden zorgen (3). Het schynt dat er op de kennis en de kloekheyd van dezen gouverneur grootelyks werd staat gemaakt, in geval er eene belegeringh, die zoo ver niet verwyderd was als men wel dacht, zoude plaats grypen.

By het afsterven van Don Juan van *Oostenryk* nam de Prins van *Parma* de teugels van het gouvernement in handen en besloot al dadelyk het beleg van Maastricht te beginnen, om rede dat hem deze stad reeds by zyne aankomst had tegenstand geboden en hy dezelve tot voorbeeld van anderen wilde straffen. Het was dus hoog tyd dat de Maastrichtenaren, byaldien zy zigh niet wilden onderwerpen, de geschikste maatregelen voor hun behoud ter hand namen. Zy begonnen dan met twee fouriers aan te stellen om de logeringh van het garnisoen waar te nemen (4), een voorreght dat bevorens aan de twee prinsen had toebehoord, tweedens van aan de staten subsidie te vragen (5), derdens met alle ingezetenen den nieuwen eed van getrouwheyd te doen afleggen (6), vierdens van alle koperwerk der borgers in rekwisitie te stel-

(1) Mag. not. van 21 Julii, 19 Sept. en 22 Oct. 1578.
(2) Mag. not. van 15 Sept. 1578.
(3) Mag. not. van 19 Sept. 1578.
(4) Mag. not. van 20 Oct. 1578.
(5) Mag. not. van 15-30 Oct. 1578.
(6) Mag. not. van 9 Dec. 1578.

Digitized by Google

len om er kanons van te gieten (1), vyfdens van eenen borgertaks uyt te schryven over de geheele stad (2). Voor het overige organiseerden zy de schutten en de kerspelen (3), benoemden eenen borger-wachtmeester om de orders aan de wachten uyt te deelen (4), en eenen artillerie-meester om de kanonnen in orde te brengen (5). Tot stiptelyke gelykheyd in zake van logeeringh stelden zij den fouriers gedeputeerden ter zyde, om gezamenlyk te waken, dat er geen monopolie zoude plaats grypen (6). Deze ontworpen, een reglement waarby bepaald werd, dat de soldaten by de behoeftigen in kwartier liggende, by de ryken den kost zouden krygen (7). Allegaar uytvindsels, die schier onmogelyk waren ten uytvoer te brengen, zoo dat de fouriers zigh van dit werk bedankten en hun ambt nederlegden (8).

Intusschen was de stad reeds van den 12 Maart berend en rond om op het naauwst ingesloten. Het geld dat te voren reeds aan de soldaten ontbroken had, werd dagelyksch raarder door de gedane onkosten; dusverre dat de regeringh gebruyck moest maken van het octroy door den Hertogh *Mathias* en den Prins van *Oranje* gegeven om munt te slaan (9), en het in voorraad zynde koperwerk der borgers in geld verkeerde. Men sloegh er stukken van eenen halven, eenen, twee, zes, twaalf en vier-en-twintigh stuyvers (10), om daarmede de werklieden hunne dag-

(1) Mag. not. van 28 Dec. 1578.
(2) Mag. not. van 2 Jan. 1579.
(3) Mag. not. van 16 Dec. 1578.
(4) Mag. not. van 6 Dec. 1578.
(5) Mag. not. van 19 Jan. 1579.
(6) Mag. not. van 23 Febr. 1579.
(7) Mag. not. van 24 Maart 1579.
(8) Mag. not. van 24 April 1579.
(9) Mag. not. van 24 April 1579.
(10) Mag. not. van 28 April en 14 Mey 1579.

Digitized by Google

huur, de soldaten hunne maandsoldy en de borgers hunne logeringsonkosten te betaalen (1).

Dit alles was te vergeefsch, in aanzien dat de stad den 29 Juny door Parma's krygsvolk stormender hand werd ingenomen en de inwoonders op eene scherpe maar voorbeeldige wyze werden gestraft. De schryvers verhalen, dat het schouwspel dezer belegeringh en innemingh eene der droevigste geweest is, die in de Nederlanden vertoont zyn geworden. Dit schynt ook zoo en wy huyveren van schrik, wanneer wy denken aan het treurige noodlot onzer voorvaderen. Maar wy moeten er by voegen, dat zy zigh zelven den kuyl gegraven hebben waarin zy zyn omgekomen, en de zware wraak der spanjaarden aan hunne eygene obstinaatheyd moeten toeschryven, zoo ten opzighte hunner rebellie tegens hunne wettige souvereynen als wegens hunne gruwelyke handelwyze tegens de inkomende soldaten. De grootste oorzaak dezer onheylen was de afbraak van de eerste ark der Maasbrug door de Staatschen. De vlugtende borgers door den vyand gedreven, wilden naar Wyck en drongen zigh met honderden in de Maas.

Drie dagen had de plunderingh der stad geduurd, wanneer de Hertogh van *Parma* zyne zegepralende intrede hield door de opengeschoten bres. Dogh zyn verblyf was niet langh van duur in eene stad, die eene algemeene verwoestingh had doorstaan (2) en die van inwoonders en borgers was ontbloot, welkers wederkomst ten uyterste noodzakelyk was tot het bestaan van het garnizoen. Deze bondige reden hebben den hertogh bewogen van eene al-

(1) Mag. not. van 12-16-22-28 Mey 1579. Voor ieder voetknecht betaalde men 4 stuyvers, voor ieder ruyter 10 stuyvers daags.

(2) Over dit beleg van Maastricht kan men lezen, Strada, van Meteren, P. Bor en anderen.

Digitized by Google

gemeene gratie voor allen, behalven eenige oversten der rebellen, te laaten afkondigen (1).

Tot de algemeene herstellingh der zaken binnen de stad had men twee dingen noodigh, te weten tyd en ervaren personen. Dus stuurde de bisschop van Luyck, François de *Fraipont*, schepen der stad Luyck en lid van zynen geheymen raad naar *Maastricht*, om met des hertoghs commisarissen dit werk te ondernemen. Deze commisarissen trokken echter alles op de lange baan, onder voorwendsel dat er nogh andere zaken te vereffenen waren, die ik hier zal ter hand nemen. Zy bestonden hierin.

De koningin *Maria*, gouvernante der Nederlanden, had in den jare 1546 met *Georgius* van *Oostenryk*, bisschop van Luyck, een tractaat gesloten, waarin vermeld stond, dat alle vreemdelingen, niet behoorende onder de staten van een der beyde prinsen, binnen Maastricht komende, konden kiezen onder wien van beyden zy wilden gehooren (2); waardoor, in opzighte van het verdragh van 1132, de Hertogh in zyne reghten merkelyk verkort werd (3). Tot breekingh van dit tractaat wendden zich de staten van Braband meermalen tot Karel V, dogh zonder gevolgh (4), omdat de Keyzer hetzelve had goedgekeurd. Nu ook hadden alle zaken, die te vereffenen waren moeten wyken, voor de groote aangelegenheyd van het te niet doen van dit tractaat, waartoe de tyd voor den hertogh het beste medewerkte, als hebbende de stad onder zyne privatieve maght. Maar van den anderen kant was de tijd nu ook gebooren van niet teenemaal met een eerlyck buurman, zoo als de bisschop was, af te breken. terwyl

(1) Pardon-generaal van 10 Aug. 1579. Zie Coll. B, p. 133.
(2) Tractaat van 4 Aug. 1546, mag. not. van 21 Dec. 1546.
(3) Zie hierboven deel, IV, cap. 2.
(4) Declaratio Caroli V de 23 Oct. 1553.

Digitized by Google

het getal der vyanden des Konings reeds sterk genoegh was om hem bezigheyd te bezorgen.

Door deze dubbele redenen bewogen, werd eene overeenkomst getroffen tusschen Philip II, hertogh van Braband en den Cardinaal Gerard van *Groesbeek*, bisschop van Luyk, waarby deze laatste afstand deed van de voordeelen van het tractaat van 1546, behoudens de reghten en prorogatieven, die hem te voren reeds toekwamen (1).

Daarop volgden de wederzydsche ratificatiën (2), en alle gevlugte bewooners, die de stad verlaten hadden, keerden nu naar hunne woningen terugh en kochten tegen gereede penningen uyt de roofgierige handen der soldaten de meubels, die te voren hunne huysen gesierd hadden terugh (3).

---

(1) Tractaat van den 25 Oct. 1579.

(2) Ratificatie van 12-20 Dec. 1579.

(3) De predikant W. A. Bachiene is hier van een ander gevoelen dan onze schryver, hy vertelt in zyne *Nederlandsche Geographie*, deel V, p. 940 het volgende: « De weinige borgers die, na den storm, overbleven, ten getale van omtrent 300, hebben mede de stad verlaten en naar elders de vlugt genomen; des de stad, een tyd lang als verwoest, gelyk de ridder *Hoofd* zich uitdrukt, is bleeven een *nest van soldaten*, die by gebrek van andere brandstoffen de leedige huizen afbraken om vuur te stooken. Gedurende ruym eene halve eeuw, na deze verovering door de *Spaansche*n, vindt men weinig of niets van Maastricht aangeteekend in Neerlands geschiedschriften. Alleenlyk heeft men bewaard de lyst der gouverneurs, die door de koningen van Spanje aangesteld, aldaar het gebied gevoerd hebben... Ook weet men dat, die stad door *een zwerm van Luiker-waalen* allengs is bewoond en bevolkt geworden, waardoor zy weder eenigzinds heeft beginnen te herleven. » Wy achten het overbodig al wat er onnauwkeurig in deze weinige woorden bevat is, tegen te spreken, en bepalen ons met de burgery van Maastricht te waarschuwen van zich niet op eene oude afkomst te beroemen en veel minder van hare stamtafels op te voeren tot in het akelig jaar 1579, op straf van te stooten op een *nest Spaansche soldaten* en door te gaan als kroost van *eenen zwerm Luiker walen*. Men ziet het, Bachiene hangt het zwaard van Damokles boven het hoofd van iederen burger, die roem wil dragen op eene lange reeks van Maastrichtsche voorvaderen.

Wie de uitvinder van dit hatelijk verhaaltje geweest is hebben wij niet kunnen onderscheppen. Daar het echter in bijna alle Noord-Nederlandsche geschiedenissen voorkomt en zelfs aan den laatsten loftrompetter der Nederlandsche beroerten, den Amerikaan Lothrop Motley niet ontsnapt is, hebben wij ons de moeite getroost van hier een paar bedenkingen neder te schrijven. Motley verhaalt het volgende: «Men zegt, dat geene vier honderd burgers meer in het leven waren na het einde van dit beleg. Deze

Digitized by Google

Het getal der terugkeerenden was — zoo als light te denken is — niet voltallig, aangemerkt er eenigen door Parma verbannen bleven en er velen hun leven in den

zochten spoedig een goed heenkomen en hunne plaats werd vervangen door eenen zamengeraapten hoop waalsche zoetelaars en landloopers Maastricht was niet alleen bemagtigd maar ontvolkt.» (Motley: *Opkomst van de Nederlandsche republiek*, IV, bl. 242 's Gravenhage 1860.)

Edoch de bronnen der waarheid zijn niet uitgedroogd. Een ieder, die nieuwsgierig is om te zien, hoe schaamteloos men in deze zaak met de geschiedenis van Maastricht heeft te werk gegaan, kan zich deswegen met ons overtuigen door de civielregisters der vier parochiën open te slaan, die op het stadhuis rusten. De registers der parochiekerk van St-Maarten te Wyck beginnen in October 1590, die van St-Jacob den 26 1597, die van St-Nicolaas den 24 Junij 1581 en die van St-Catharina in Augustus van hetzelfde jaar. Het oudste doopregister dezer laatste parochiekerk begint twee jaren na het beleg der stad door Parma en eindigt in Augustus 1591. De aanhef van dit register luidt: Sequuntur nomina susceptorum post mortem Dni Gerardi Zeegers in Augusto 1581. Van de 1562 namen, die zich op de alphabetische tafels van dit register bevinden, treffen wij vier namen van Spaanschen en een-en-zestig van Waalschen of Franschen oorsprong. Al de overigen zijn Nederduitsch en gelijken op de namen der menigvuldige Limburgsche familiën, die nog heden binnen en buiten de stad wonen. Indien men nu in aanmerking neemt, dat Maastricht voor de helft gehoorde aan den vorstbisschop van Luik en dat het verkeer der stad met de naburige Walen zeer groot was, dan moet men verwonderd zijn, dat het getal vreemde eigennamen er zoo buitenmate klein was. Wij besluiten uit dit weinige: dat Maastricht niet bevolkt is geworden door een' *zwerm* Luiker walen; 2° dat Maastricht niet een' tijd lang woest en een nest van Spaansche soldaten gebleven is. Maar dat er weinig tijds na de verovering door Parma een zekere welstand in de stad is teruggekeerd, aangezien de fluctuatie van den burgerlijken stand zeer aanzienlijk was en het gemiddeld getal geboorten der parochie van Ste Catharina alleen, van af Augustus 1581 tot Augustus 1591 per jaar de som van 136 overtreft.

Onmiddelijk na de verovering schijnen de gevlugte en verloopene burgers met vertrouwen te zijn teruggekeerd. De milde toegevendheid van den hertog van Parma lokte hen daartoe uit. Volgens plakaat van den 10 Augustus 1579 bleven maar negen-en-vijftig burgers, wegens hoogverraad van de algemeene amnistie uitgesloten. Onder dezen tellen wij éénen edelman, Jonker Jan van Bunde.

Motley is van een ander gevoelen. Hij verklaart dat Maastricht in het begin van het beleg eene bevolking telde van 34,000 zielen, en dat diegenen, die den val der stad overleefden, slechts een klein overschot, zegt hij, allen uitweken. Nu zegt echter Strada, die ooggetuig dezer zaak zijnde, allerbest onderrigt is, dat het getal der ingezetenen, die gedurende de vier maanden van het beleg gedood werden, op 8000 geschat wordt. Er zoude dus volgens Motley, na de zegenpraal van Parma, de bagatel van 26.000 Maastrichtenaars zijn uitgeweken! En de stad zoude gelijk de Chaos bij de schepping woest en ledig gebleven zijn! *Credat Judæus Apella.*

Dit is echter nog niet alles. De 8000 burgers, die gedurende het beleg sneuvelden waren, volgens Motley, «8000 *ketters*, die door de bijzondere tusschenkomst van de HH. Apostelen Petrus en Paulus het leven lieten en onbegraven langs de straat bleven liggen!» Welk een wonder. Acht duizend *ketters* lieten er het leven, en geen enkele *Katholijk*! Gewis de

Digitized by Google

storm verloren hadden. Dus werd het ontbrekend cyfer door vreemde landzaten en naburige bewoners, die tot winst genegen, zigh in de ledige en zonder eygenaars gebleven huysen nederzetten, aangevuld.

Eene voorzightige politiek vereyschte, tot in staat stelling der verwarde zaken, eene zekere gelykheid tusschen de nieuw aangekomen borgers en de wederkeerende oude ingezetenen, die verkreghen werd, door aan de eerstgenoemden het borgerreght en de andere voordeelen die de laatsten genoten, gratis te verleenen. Om zulks op de beste wyze te verrighten lieten beyde prinsen eene algemeene wet verkondigen, waarvan het voornaamste artiekel (1) luydde dat de aanstellingh der magistraat zoude voortaan gebuyren door Commissarissen der beyde prinsen *pro indiviso*, en er een breede-raad zoude opgeright worden door byvoegingh vau subsidiaire leden, *notabelen* genoemd, niet dat zy waren de notabelste personen der stad, want zulks zoude den adel te kort gedaan zyn, maar uyt reden dat hunne voorgaande magistratuur eene zekere ervarenheyd in stadszaken deed veronderstellen en hun een charakter inprentte, verschilligh van dat der meesters der ambachten, die voorheen aandeel namen aan de stads zaken.

werkzaamheden der apostelen Petrus en Paulus zijn bij deze gelegenheid onuitsprekelijk groot geweest. Wij kunnen dit feit niet genoeg bewonderen. Deze twee apostelen hadden gewis de ridderorde der gulden vlies verdiend; de groot inquisiteur van Spanje, Torquemada, was er immers maar een kind bij! Maar waarom bleven te Maastricht nu juist 8000 ketters dood en niet 8000 Turken of Chinezen? Dat ware toch veel aardiger geweest, want dat volkje, der Turken en Chinezen, is ja nog honderdmaal ergerlijker dan de ketters! Men zal mij antwoorden dat zij er niet waren. Maar waren er dan 8000 ketters? Of verbeeldt zich Lothrop Motley dat ketter en Maastrichtenaar twee woorden zijn van hetzelfde gehalte?..... Wij eindigen deze noot, die al te lang is geworden. Het is om er van te walgen, hoe ver Motley zijne voorliefde tot de partijdigheid drijft. Zijn beeld van Maastricht is eene wezenlijke karikatuur. (J. H.)

(1) *Recessen der stad Maastricht*, editie van 1719, bladz. 241. Ordonnantie van 1580 Art. XV. Dit stuk werd goedgekeurd van bisschopswegen den 16 January 1580.

Digitized by Google

iets wat bewonderingh kan baren is, dat in deze wet geene meldingh wordt gemaakt van het garnizoen en deszelfs logeringh. Myns dunkens zoude voor reden kunnen gegeven worden, dat deze punten tot de regaliën gehoorden, en niets gemeen hadden met de administratie van policie, finantie en justitie waartoe de wet was ingeright. Immers men zagh dat het garnisoen, op den ouden voet, volgens het tractaat van Antwerpen de stad bewaarde en by de borgers werd ingekwarteerd, alwaar de soldaten vuur, light, bedden met toebehoor en de verdere noodige gereedschappen bekwamen, zoo als te voren gebruyckelyk was geweest.

De handel door de verwoestingh der stad zoo niet gansch verdwenen, dan togh merkelyk gekortwiekt zynde, zoo konden de accynsen op de levensmiddelen, uytgesteld tot onderhoud der vestingswerken, niet meer voldoen aan de verdere publieke noodzakelykheden, zoo als het onderhoud der openbare gebouwen, betalingh van tractementen en verdere lasten met het garnisoen verbonden. Om dus hierin nader te voorzien verleenden beyde prinsen aan de stad een octrooi om *licent-gelden* te heffen op alle waaren en koopmansgoederen de *Maas* op of af varende, voor den tyd van tien jaren, mits doende jaarlyksch voldoende rekeningh (1). Ten gevolge van dit octrooi stelde de regeringh eenen ontvanger der *licenten* aan.

Zoodra de onderhandelingen te *Bergen* in Henegouwen geeyndigd waren ontvingen wy hier tot gouverneur Adriaan de *Gomicourt* heer van *Cunchy*, *Lignereule* en *Mazière* opperbevelhebber der artillerie en tot luytenant-gouverneur den heer *Sestigh*, die den 6 October 1580, naar

(1) Octroy van 10 Maart 1580, mig not. van 7 Mei 1581 en 28 Maart 1588. Zie ook Coll. A, p. 146.

Digitized by Google

aanleydingh van het tractaat van *Antwerpen* den gewonen eed aflegden.

Daar in dezen tyd van algemeene troebels de stad met een sterk garnisoen diende bezet te worden, en daar de opbrengst der licenten van een half jaar de juiste bepalingh der jaarlyksche inkomsten dezer belastingh niet konde daar stellen en de verstrekene zomermaanden voor de scheepvaart niet zeer voordeeligh waren geweest, zoo bood de stad aan den Hertogh, tot gewoonlyk onderhoud der vestingswerken en tot verzorgingh van het garnisoen, jaarlyksch uyt de opbrengst der licenten te betalen eene vaste som van 15,000 guldens (1), hetwelk hy aannam, zynde de levensmiddelen alsdan zoo goed koop dat een vat rog 15 stuyvers en een vat gerst 10 stuyvers kostte, waaruyt men 42 ponden brood en eene halve ton van het beste bier konde maken, zoo als blykt uyt de *effractiën* van deze en volgende jaren.

Voor het overige betaalde de stad uyt de licent-gelden den gouverneur, den ontvanger der licenten, de commissarissen der logeringh en verdere tot het garnisoen gehoorende ambten. Het schynt dat door deze betalingh de regeringh in bezit is gekomen van het ambt der commissarissen der logeringh te vergeven, onder den titel van *fouriers*, dien zy, zoo als wy hiervoren bemerkt hebben, van oudsher voerden. De vergevingh van dit ambt nam nogthans niet wegh, dat de uytvoeringh dezer logeringh in borgers huyzen, altoos namens den souvereyn moesten gebeuren, als een reght gehoorende aan de Kroon en voortvloeyende uyt de prerogatieven, die den vorst toestaan op den persoon en de goederen zyner onderdanen (2).

Deze huyshoudelyke zaken nu alwederom in order ge-

(1) Zie de Memorie van Meydal, Coll. A, p. 738.
(2) *Van Alphen* in de voorrede tot de werken van P. Bor, § 31.

Digitized by Google

bragt hebbende, begonnen de borgers de doorgestaane ellenden te vergeten en zagen hunnen voorspoed van dagh tot dagh toenemen, wanneer zigh eensklaps de droevige tydingh verspreydde, dat koningh Philippe II door den prins van *Oranje* en diens aanhangh van de souvereyneteyt der Nederlanden was vervallen verklaard. Het volk der Nederlanden sedert de verdrukkende regeringh van den hertogh van *Alba* onder het juk gehouden, verstoutte zigh nu by den dageraad eener grootere vryheyd, en gingh seffens over tot de grootste buytensporigheden. Reeds lang opgewekt tegen de *inquisitie* en misnoegd over de oprigtingh der nieuwe bisdommen wendde men zigh tot de wapenen, maakte zigh meester van kerken en paleyzen, verscheurde alle monumenten ter eere van den souvereyn opgeright, en ontheyligde alles wat tot den godsdienst behoorde, opdat alzoo geene aandenken meer zou overblyven van hunnen wettigen vorst en van de religie hunner ouders. Droevige herinnering aan een tydstip van ellenden, dat in ons gezegend vaderland de fonteynen der finantiën, op een oogenblik deed verstoppen.

Wie zoude het kunnen bevroeden, dat ook onze stad, die met de Nederlanden niets gemeen had, maar door beyde prinsen, als een byzonder gewest, door afzonderlyke wetten geregeerd werd, door deze rampen of beter door den wederslagh dezer rampen zoude getroffen worden; niet dat zy zigh aan de onderdanigheyd van hare wettige souvereynen onttrok, maar wegens de zware lasten, die uyt dien hoofde de borgers op den hals kwamen; want het is alom bekend dat de mercenaire militie veeltyds haren trouw tegen het gewight harer soldy in de weegschaal stelt, en zoo haast deze komt op den gestelden tyd te ontbreken, zy seffens tot den opstand gereed is.

Zulks had men reeds verscheydene reyzen onder de

Digitized by Google

Spaansche bezettingh zien gebeuren, en om in dezen tyd, waar 's Konings kaste hare grootste bronaders verloor, dit schouwspel niet te zien hernieuwen, vond de regeringh zich genoodzaakt de stads finantiën tot uitbetalingh van het garnisoen aan te spreken. In plaats 15,000 guldens, die zy volgens akkoord gewoon was jaarlyksch uit te keeren, moest men voor het oogenblik aan ieder soldaat drie stuyvers 's daags betalen (1) welke uytbetalingh wekelyksch door de commissarissen der logeringh of de *fouriers* gebeurde, by vorme van servies-geld volgens de monster-rolle. De compagniën, op den ouden voet zamen gesteld zynde, zoo moest deze uytbetalingh jaarlyksch aan de stad kosten 10,000 gulden per compagnie; zoo dat het geen raadsel meer was of het geheel comptoir der licenten en tevens alle verdere stads inkomsten moesten teenemaal buyten staat zyn om het geheele garnisoen te betalen.

Van deze waarheyd was de regeringh en de geheele burgery, by eygene ondervindingh, ten vollen overtuygd, en men vond geen ander middel tot redres als eenen taks onder de borgers uyt te schryven (2), hetgeen in zigh genomen wel ongeoorloofd was, maar hetwelk de dringende noodzakelykheyd eventwel voor den oogenblik scheen toe te laten, daar men er kennis van gaf aan de beyde prinsen.

Om uyt dezen ellendigen toestand der finantiën te geraken besloot de regering van eene deputatie te stueren tot den Hertogh van *Parma*, om hem te verzoeken van voortaan zelfs de solde aan zyne soldaten te betalen en zich te vergenoegen met de 15,000 guldens, te voren door hem opgetrokken.

(1) Mag. not. van 5 Junij 1581.
(2) Mag. not. van 16—26 April, 15 Juny en 20 Dec. 1583, van den 17 Sept, 8—9 Oct. 1584 en van 15 Mey 1586.

Digitized by Google

Een oud gebruyk wilde dat tot zulke deputatiën de beyde Heeren hoog-schouten gebruykt werden (1), als zynde personen, voortreffelyk door hunnen rangh en in de stads aangelegenheden 't best onderrigt wegens de duurzaamheyd van hun ambt. Daar eghter de ondervindingh, die groote leermeesteres der menschen, in zekere omstamdigheden, heeft laten zien dat in zaken als de onderhavige, alwaar de ellende eener stad met dusdanige kleuren moet geschilderd worden, die eenen vorst zelven tot medelyden kunnen opwekken, de welsprekendheyd niet ten onpas komt, zoo liet de regeringh deze Heeren vergezeld gaan door een vermaard advocaat, Reyner van *Meydal* (2) die met hun in December 1585, naar *Brussel* vertrok. Men had alle redenen om zigh van de zorgvuldigheyd van dezen man te vleyen, als zynde alreeds tot het ambt van stads-advocaat verheven (3). Om hem door zyne eygene voordeelen nogh meer aan te sporen, benoemde hem de regeringh tot ontvanger der licenten (4), onder goedkeuringh der beyde prinsen, die overtuygd van zyne talenten hem den titel van Pensionaris der stad toevoegden (5).

Vleyende vooruytzigten, die eghter niet dan door eene scherpe stilzweygentheyd nopens de hoofdzaak opgevolgd werden en geene linderingh bragten in de verlegenheyd der stad. En deze verlegenheyd werd nogh grooter, eensdeels om dat de aanhoudende betalingh de burgery te grondde rigtte, en anderdeels omdat de eyndtermyn van het octrooi naderde en men agterdenken voedde op de inzigten der finantie-kamer van Braband

(1) Wegens dezen titel, zie traktaat van 1548 by Louverex, tom. I, Cap. III, § 7.
(2) Instructie van den 30 Nov. 1585. Coll. A, p. 118.
(3) Mag. not. van 28 Oct. 1585. Coll. B, p. 270.
(4) Requeste van den magistraat dato 22 Aug. 1590 Coll. A. p. 140.
(5) Patent der beyde Prinsen van 29 April 1588. Coll., A. p. 296.

Digitized by Google

nopens de licenten. Door deze aangelegenheden in het engh gebraght zond de regeringh andermaal hare gedeputeerden naar *Brussel*. Men beval hen de krachtigste woorden uyt te zoeken, de deuren te smeren en de huysgoden tot vriend te houden, met een woord van alles in het werk te stellen om het rad der fortuin tot hun voordeel te doen draayen. En ziet, de uytval van alle hunne aangewende moeite, was de wederroepingh van het octrooi der beyde Prinsen (1) die tevens in hunnen eygen naam den advocaat Reyner van *Meydal*, als ontvanger der licenten aanstelden, met order van het geld, niet anders dan volgens bevel van den Heer Gouverneur aan het gewoonelyk garnisoen, bestaande uyt twee companiën (2), aan de vestingswerken en aan de noodzakelyke reparatiën der stad te gebruyken, mits doende rekeningh voor de commissarissen-deciseurs der beyde Prinsen in de naaste commissie (3).

Een noodzakelyk gevolgh der wederroepingh van het octrooi en der aanstellingh van den ontvanger, was de ontlastingh der stad omtrent den ontvangh der licenten en omtrent de betalingh der gagiën op dit kantoor geaffecteerd. Dus gingh de particuliere administratie dezer penningen over aan den ontvanger van *Meydal* en aan diens controleur van *Hildernisse* (4), dogh de algemeene directie aan den gouverneur der stad, *Antoon de Grenet*, heer van *Werp*, opvolger van den Heer de *Gomincourt*.

Deze gouverneur was ten volle te vreden over het goede beheer der fouriers of commissarissen der logeringh nopens de magazynen van kolen, hout, kaarsen, turf en

(1) Memorie van Reyner van Meydal. Coll. A, p. 738.
(2) Er waren twee compagnien, de eene van den gouverneur, de andere van zynen luitenant. Arrangement van 4 Nov. 1593. Coll. A, p. 559.
(3) Patent des Hertogs van 29 Juny 1590. Coll. A, p. 727, 730, 738. Patent des bisschops van den 30 Juny 1590. Coll. A. p. 179.
(4) Patent des bisschops van 7 July 1594. Coll. D. p. 137.

Digitized by Google

over het uytdeelen der servies-gelden aan het garnisoen, zynde deze heeren daarin sederd lange jaren bekend en doende alle jaren pertinente rekeningh ter presentie der gedeputeerden van den eersamen Raad der stad (1). Deze rekeningh vormde een gedeelte van die, welke door den ontvanger der licenten ter naatste commissie aan de commissarissen deciseurs der beyde prinsen moest gedaan worden. Tot hieraan hadden de licenten 's jaars ten hoogste 17,000 guldens brab. opgebragt (2); dogh zy vermeerdenden dagelyksch door de regtzinnige en pligtmatige administratie in het ontvangen en uytgeven der penningen, dus verre zelfs, dat men op dit kantoor nogh affecteerde, de 200 gulden 's maands van den Heer gouverneur, die bevorens uit de confiscatiepenningen betaald werden, zoo als ook het tractement der hellebardiers der beyde Hoogschouten (3).

Het is gemakkelyk te begrypen, dat eene zoo schielyke vermeerderingh in de opbrengsten van dit kantoor den yver der regeringh moest gaande maken om wederom in bezit der licenten te geraken, en de sollicitatiën, waarvan zy nogh niet hadden afgezien, te verdubbelen. Een dergelyk morgenbroodje konde ja de krachten terugh geven aan het ligchaam van onze verflaauwde finantiën. Men talmde dan ook niet om de middelen aan te wenden, die tot dit doel konden voeren. Het voorzigtigh beleyd van pensionaris *Meydal* braght het eyndelyk zoo verre, dat het octrooi weder verleend werd, dogh onder voorwaarde van de licenten ten meestbiedende te verpagten, en dat de geschillen over de licenten komende te ryzen, voor den ordinairen regter, zonder tusschenkomst van den gouver-

(1) Mag. not. van 19 Dec. 1594.
(2) Mag. not. van 12 Juny 1590. Coll. A, p. 346.
(3) Mag. not. van 8 April 1594. Coll. A, p. 482.

Digitized by Google

neur, zouden geoordeeld worden (1). De verpagtingh gebeurde van wegen de beyde prinsen en werd den 10 Augustus 1598 vernieuwd (2). Dit alles gebeurde tot uyterste genoegen der inwoonders, te meer daar de Hertogh de helft van het garnizoen tot zynen last nam en uyt de Spaansche kast deed voorzien. De stad, in plaats van 15,000 gulden te betalen, zoude de andere helft verzorgen, beloopende zulks volgens opgenomen rekeningh omtrent 19,000 gulden (3), terwyl de licenten waren uytgegeven voor de som van 36,800 gulden (4), zoo dat de stad zigh nooit in zulke bloeyende en gelukkige omstandigheden heeft bevonden ten opzigte harer finantiën. Zy was zelf in staat van een gedeelte der kapitalen, die in het kwaad saisoen tegen hooge interessen waren opgenomen, af te leggen.

Maar ziet hier nu weder eenen nieuwen tegenspoed. De tol te lande, in plaats van gecollecteerd te worden, ook verpagt zynde, zoo voerden de luyksche kooplieden hunne nagelvaten, yzerwerk, ketels, aluyn en koperrood landwaarts naar *Breda* en bragten met hetzelfde voerwerk van daar, wynen, vellen, laberdaan, haringh en dergelyke koopmanschappen, tot merkelyk nadeel der waterlicenten. Dit verlies kon op een zesde deel gerekend worden, en was dus te veel om gemist te worden. Goede raad was er dus noodigh, om dezen schade van eenen anderen kant te kunnen inhaalen, en de leden der vergaderingh konden niet wel eens worden omtrent de middelen daartoe best gebruykelyk. Velen zogten den ouden wegh en oordeelden

(1) Resol. Comm. de 22 Oct. 1597.
(2) Brieven van het *Conseil privé* van Luyck van 21 Mey 1597, Coll. D, p. 135. Advertentie van Meydal van 21 Juny 1598, coll. A, p. 166. Request van 27 Maart 1598, Coll. A, p. 170.
(3) Memorie van Meydal. Coll A. p. 178.
(4) Request van den pagter van 27 Maart 1598, Coll. A, p. 170.

Digitized by Google

goed van aan de prinsen met een droevigh gelaat de slechte gesteltenis der finantiën voor te dragen. Anderen spraken dit gevoelen tegen, zeggende, dat men zoo doende de licenten zoude kwyt raken en het dan wederom vele moeite zoude kosten om ze terugh te krygen. De meest in de politiek ervarene stelden voor eene verminderingh in de servitiën te verzoeken, wat zy het gemakkelykste middel achtten, omdat deze stad niet gehouden was de reglementen aan de Nederlanden gegeven, te volgen, maar alleen gehoorzaamde aan die der beyde prinsen. Dit laatste gevoelen nam de bovenhand. Men begon dan een nieuw onderzoek in te stellen over de wyze waarop de servitiën waren ingevoerd; en ten dien eynde het reglement ter hand nemende, dat in de Nederlanden omtrent de logeringh der troupen plaats had (1) werd bevonden, dat de servitiën niets anders waren dan redemptie-geld wegens vrydom van accyns en van andere kleyne diensten, die de militie haar beweerde toe te komen, en waarover het de regeringh vry stond met haar in accoord te treden.

Over deze ontdekkingh verblyd vermeende de regeringh zigh bemagtigd om daarover met het garnisoen in onderhandelingh te treden, en stelden met den gouverneur van Werp de volgende artiekelen vast (2).

Ten eerste, dat de aanwyzingh der kwartieren gedaan zal worden door den magistraat, met voorloopig advies van den gouverneur.

Ten tweede, dat elke twee soldaten zullen hebben een bed met toebehoor en volgens de middelen van zynen weerd, pot, schotel en verdere gereedschappen, zoo in huys zyn.

Ten derde, dat de soldaat om zigh te warmen en den pot

(1) Reglement van 1576 by Anselmus, *Placaetboek*, tom. II, p. 218.
(2) Deze artikelen zyn vastgesteld in 1599.

Digitized by Google

te koken het vuur des huyzes zal mogen gebruycken.

Ten vierde, dat de weerd hem zal leveren light en zout en 's weeks een hemd zal wasschen.

Ten vyfde, dogh in plaats van vuur, light, zout en het wasschen van een hemd kan de weerd zigh vry maken dezer diensten, door het geven van 's daags eenen stuyver aan iederen soldaat, onder titel van servies.

Ten zesde, dat voor servies aan eenen Capiteyn 10 stuyvers aan eenen *Alferus* of venderik 5 stuyvers, aan eenen sergeant 3 stuyvers en aan eenen corporaal 1 1/2 stuyver 's daags zullen gegeven worden.

Nopens de accynsen werd bepaald :

Ten eersten, dat het garnisoen vry zal zyn van accyns voor hetgeen het zal laten malen voor de menagie.

Ten tweede, dat de soldaat bier nemende met de ton, men hem per ton, voor het beste bier zal te goede doen 9 stuyvers en voor het sleghste bier 4 1/2 stuyver en voor de halve ton naar *rato*.

Ten derde, dat de officiers zullen vry zyn van de wynaccyns, by zoo verre zy inleggen met een vierendeel van 24 potten.

Ter gelegenheid van dit project dient wel aangemerkt te worden, dat alstoen het vat rogge, maar drie oord, het vat tarwe twee stuyers en de 100 ponden mout 18 stuyvers accyns betaalden; dogh de wyn betaalde den vyfden pot, wordende de pot gemeenen wyn op 12 stuyvers gewaardeerd (1).

Men behoeft niets dan de algemeene magtspreuk, *ejus est solvere cujus est ligare* te kennen, om overtuygt te zyn, dat deze opgestelde punten niet zonder de goedkeuringh der beyde prinsen konden in werkingh treden, en de rege-

(1) Zie de parochiale regten van St-Jacob in 1597, opgeteekend door den pastoor *Thoolen*. Coll. A, p. 713.

Digitized by Google

ringh moest zelve wel vooruyt zien, dat deze goedkeuringh nooit zoude volgen; eensdeels omdat de souvereynen hunne regaliën ongekrenkt willen bewaren, en anderdeels omdat de hertogh van *Parma* uytdrukkelyk bepaald had, dat alle krygslieden de accynsen zouden betalen (1). De aghterblyvende goedkeuringh liet dan ook weldra zien, dat de regeringh eenen valschen tred gesteld had. Zigh van haren misgreep overtuygd hebbende verklaarde zy dan ook in de naastkomende gelegenheden, dat de exemptie der logeeringh (2) en der belastingen (3) voorregten waren, die de beyde prinsen toekwamen.

Wat echter de servitiën betreft, vermits deze nieuwe instellingh een wezenlyk voordeel medebraght, en de beyde prinsen hadden toegestaan dat de licent-penningen, met goedvinden van den gouverneur, aan het garnisoen konden besteed worden, zoo werd de servies-betalingh op den bepaalden voet gevolgd; want de kwytscheldingh van vuur, light en diensten kon zeker in geene proportie gesteld worden met den dikken stuyver, die er 's daags voor betaald werd. Dogh de zaken wel ingezien was de borger alreeds door de vorige contributiën te gronde gerigt, en aan de regeringh bleef voor eenigen troost het spreekwoord over van *Plutarchus* zeggende, dat het ware welzyn eener stad niet bestaat in ryke maar in deugdzame borgers.

Ondertusschen vleydde men zigh met de hoop, dat de scheepsvaart metter tyd beter zoude toenemen, dat de borgerlyke huyshoudingh, van de dringenste lasten verlost, zoude bloeyen, dat hare fabrieken en het handelswezen zouden herleven en alom welvaart verspreyden. Maar er kwam een nieuw ongeval, dat de voorgaanden overtrof.

(1) Mag. not. van 16 April 1583.
(2) Mag. not. van 2 Aug. 1610, van 24 Jan. 1633, van 18 Aug. 1639 enz.
(3) Mag. not. van 14 Oct. 1619.

Digitized by Google

De spaansche veldoverste Don Sancho d'*Avila*, gouverneur der stad *Rynsbergh*, aan zyne vyanden geenen wederstand meer kunnende bieden, kwam alhier binnen in July 1600 (1) met twaalf-honderd man, wordende opgevolgd door een dergelyk getal van het regiment *Barleymont* en van twee compagniën artillerie, die den 4 Nov. (2) arriveerden. Deze gevoegd by de vyf compagniën infanterie en de vier compagniën cavallerie, in den maand January uyt Duytschland alhier ingetrokken (3), vormden een talryk garnisoen, hetgeen volgens eygene opgaaf van den Hertogh 's jaars wel 60,000 guldens moest kosten (4). De stad, zoo als gezegd is, had volgens conventie met den Hertogh, niets anders te verzorgen, dan de helft van het gewoon garnisoen, ter concurrentie van 19,000 gulden; dogh de inkwarteeringh by de borgers moest eventwel ook voor de overige krygslieden plaats grypen. In aanzien dus van het groote getal der buytengewone militie verklaarde de regeringh, dat alle huyzen zonder onderscheyd zouden bezet worden, alleen uytgenomen de kloostercingel (5), niet tegenstaande dat er geestelyken in woonden of niet.

Maar hoe geraakt tot het onderhoud van dit reusachtig garnisoen, in eenen tyd daar de militaire kas naauwelyksch de wekelyksche soldy kon bezorgen, en by welker achterblyven de soldaat terstond gereed was, of wel om naar den vyand over te loopen, of wel om in de steden waar hy in garnisoen was te plunderen. De Hertogh zelve wist beter dan wy, wat er te vreezen was, als de betalingh kwam uyt te blyven. De 38,000 gulden die hem nogh uyt de landen van Overmaas in kas bleven, lieten een te kort

(1) Loyens *Sinopsis Hist.*, p. 550.
(2) Brief van den Magistraat, van 13 Nov. 1600. Coll. A, p. 488.
(3) Brief van den Magistraat, van 14 Jan. 1600. Coll. A, p. 183.
(4) Brief van Aartshertogh Albertus, mag. not. van 10 Dec. 1601.
(5) Mag. not. van 12 Nov. 1601.

Digitized by Google

in de betalingh der opgegeven onkosten ter som van 22,000 gulden, waarvoor hy zigh alsdan aan de stad wendde, met verzoek van deze penningen te verschieten zonder eenigh gevolgh of nadeel voor de toekomst. Dit verzoek rond uyt af te slaan was gevaarlyk voor het toekomende, deze som te geven overtrof de magt der stedelyke schatkist, en het midden tusschen beyde was het aanbieden der helft van de som. Dit laatste middel greep dan ook plaats en werd door den Hertogh, onder acte van non-prejudicie aangenomen (1).

Zekerlyk of het moest aan de fouriers of commissarissen der logeringh te zwaar vallen, van by het dagelyksch werk eener zulke logeringh, ook nogh daarenboven het servies te blyven betalen aan dat deel des garnisoens, hetwelk tot stads last was. Dit had de regeringh ook reeds in den beginne begrepen en bepaalde, dat in het vervolgh deze betalingh zoude gebeuren door den peymeester, volgens lyste van de fouriers (2). Een goede uytvond om de logeringh te vergemakkelyken. Dogh dit nam den last niet wegh dien de borgers aanhoudend moesten dragen, te weten de logeringh zelve en de bedieningh der soldaten, blyvende de huyzen van den klooster-cingel van St-Servaas, volgens een keyzerlyk privelegie daarvan bevryd (3).

Dit previlegie had tot hiertoe nogh geen misverstand en jaloersheyd onder de borgery verwekt, maar wanneer hetzelve langzamerhand door de suppoosten des kapittels verkeerd en in hun voordeel werd uytgelegd, en zy eveneens de niet claustrale huysen door hun bewoond, als exempt wilden beschouwd zien, gingh eene algemeene klagt op onder de borgers. De eersame raad der stad om

(1) Mag. not. van 12 Dec. 1601 en van 8 Febr. 1602.
(2) Mag. not. van 8 Jan. 1601.
(3) Diploma Caroli de 12e cal. Jan. 1352, en 12 Jan. 1362 etc.

Digitized by Google

deze klagte tot bedaren te brengen stelde een bondigh onderzoek in over de gronden van dit gepretendeerd vrydom der suppoosten, maar men vond niets dan een diploom van keyzer Frederik II, die de suppoosten van St-Servaas vry spreekt van alle belastingen en exactiën (1); lasten die niets gemeen hebben met de militaire logeringh, zynde deze een patrimonieele dienst (2), waartoe alle inwoonders zonder uytzonderingh gehouden zyn. Zelfs de kerkelyke gestichten zyn daarvan niet uytgesloten (3) veelmin dus de huysen, die de geestelyken buyten hun klooster in de stad bewoonden en die, reeds voor dat zy in hun bezit kwamen, aan deze dienst onderhevigh waren (4).

Zoodra men deze beweegredenen rypelyk had overwogen rigtte zigh de regeringh by repliek van den aartshertogh *Albert*, aanmerkende dat buyten den cloostercingel, de geestelyken en suppoosten van St-Servaas, ten allen tyde aan de logeringh, gelyk de overige inwoonders, zyn onderworpen geweest (5). Het kapittel dat, alhoewel het zwakke der zaak kennende, voor het welzyn zyner suppoosten genegen was, had in het vooruytzight dat het geschil, by gebrek aan de noodige bewyzen, niet voordeeligh kon afloopen, veele preparatieve middelen in het werk gesteld, om een schyn van reght te bekomen. Deze middelen bestonden hierin, dat het kapittel in het jaar 1600, wanneer de roep gingh dat wy een zwaar garnisoen zouden krygen, het stift van O. L. Vrouw verzocht om gemeene zaak te maken en te verklaren, dat zy beyde onder de Clerizy van het Luyckerland behoorden en van derzelver vry-

(1) Diploma Frederici 5a cal. Aug. 1215. In Arch. St Servatii.
(2) Lib. III cap. 18 de mun. Lib. III de mun. past.
(3) Lib. XI cap. de Sacrosanct.
(4) Christyn, *Ad leges Mechlinienses*, vol. V, Dec. 39.
(5) Mag. not. van 28 Oct. en 10 Nov. 1602.

Digitized by Google

heden en exemptiën als *amforynen* deelmaakten (1). Zy dienden daarom een adres aan de gemelde Clerizy om in die rigtingh eene voordeelige declaratie te bekomen, die hun dan ook in den besten vorm werd toegezonden (2).

De hertogh wien deze handelwys van het kapittel van St.-Servaas grootelyks mishaagde en die beter wist hoe het byl in den steel stak, kon hier antwoorden wat keyzer Diocletiaan antwoordde aan eenen wysgeer zeggende, dat de professie van zynen staat zigh in oppositie vond met de vraagh die hem gedaan was. Hy ordonneerde diensvolgens, dat alle wereldlyke suppoosten des kapittels, gelyk de overige borgers met logeringen zouden voorzien worden, en dat ieder canonik, zoo als ook twee kapelanen of beneficianten een bed met toebehoor zouden leveren (3).

Groot was de vreugde, die het verschynen dezer ordonantie onder de borgers veroorzaakten. Gedeeltelyk verlost van het lastige bywonen der soldaten konden zy zigh met meer gemak bezigh houden met de lakenfabryken, waaruyt hun meeste rykdom en zekerste welvaart ontsproot, want deze handel was eygenlyk het byzondere voorwerp der borgerlyke industrie. Het dominerend character van al de ingezetenen was, dat zoo min de rykste als de armsten, zich niet schaamden deze negotie te drijven, maar eenparigh en te zamen er zigh met de meeste zorgh op toelegden. De regeringh, die mede geïnteresseerd was in dezen tak van nyverheyd, om rede der voordeelen, die er voor het algemeen welzyn ontsproten, verdubbelde nu hare pogingen om nieuwe middelen te verschaffen tot verligtingh der gelogeerde borgers.

(1) Adres van het kapittel met de declaratie van den 23 Febr. 1600.
(2) Declaratie van de Clerizy van 6 Mey 1600.
(3) Brief van den Hertogh, mag. not. van 7 Januarij 1603.

Digitized by Google

Het ververschte aandenken aan de oude casernen, die op het eyland *St.-Pieter* gestaan hadden, en het voordeel dat gesproten was uyt het veranderen der stallen op den *Bellight* in bewoonbare kamers (1), deden welhaast de genegentheyd ontstaan om het getal casernen te vermeerderen; en daar het kantoor der licenten nogh al jaarlyksch eene som van 37,000 gulden opbragt (2), begon men tusschen de kerk van St.-Martyn en de Hoogbruggepoort te *Wyck* er een schets van te geven, door het daarstellen eener blok-caserne, voldoende om 600 soldaten te logeeren (3). Deze gevoegd by de kamers op den *Bellight* en by die welke achter de kerk van O. L. Vrouw stonden (4), zoo viel het gemakkelyk het gewoon garnisoen van twee compagniën (5) met al zyn toebehoor te herbergen (6).

(1) Mag. not. van 2 Dec. 1596.
(2) Brief aan Meydal geschreven in 1603. Coll. A, p. 480.
(3) Mag. not. van 16 Febr. 1604.
(4) Mag. not. van 23 Maart 1634.
(5) Apostille van Aartshertogh Albert van 20 Nov. 1600. Coll. A, p. 341.
(6) Over de logering der troepen en het bouwen der kasernen, spreekt van Heylerhoff aldus : « Jusqu'au commencement de la révolution des Pays-Bas au 16me siècle, notre ville, quoique forteresse, n'avait jamais eu de garnison permanente. Le service était fait par les compagnies de la milice bourgeoise ; la ville possédait sa propre artillerie, ainsi que sa provision de poudre, et tous les soirs, les clefs des portes devaient être déposées chez les bourgmestres. Depuis que les troupes espagnoles y avaient tenu garnison, les bourgeois étaient tenus y loger les soldats et la ville payait aux officiers, à titre d'indemnité pour leurs frais de logement, des sommes proportionnées à leurs grades. Pour prévenir l'incommodité et le gêne de ce logement les gens aisés firent construire, dans les rues les plus écartées, des maisons à écurie, appelées *Ruitershuizen*, destinées à servir de logement à quelques cavaliers, au moyen de quoi ils étaient affranchis de tout logement de fantassins. D'autres habitants abandonnèrent une chambre sur le devant de leurs maisons à laquelle ils firent pratiquer une entrée séparée. Dans quelques endroits écartés on trouve encore aujourd'hui des maisons qui possèdent des escaliers tout droits conduisant immédiatement de la rue au premier étage. Ces constructions datent du temps où les casernes n'existaient pas ou n'étaient pas suffisantes pour le logement des troupes. Les premières casernes que l'on construisit dans cette ville furent celles de *Wyck* pour les troupes bourguignonnes, vers l'année 1620 (?). Quelques années plus tard, on bâtit celle de la place St.-André. En 1675 la régence acheta de la veuve

Digitized by Google

Zoo langh er in deze casernen nogh geene fournituren en huisraad by de hand waren, werd de dagelyksche stuyver by continuatie aan den soldaat betaald. Dit echter den gemeenen man te zeer drukkende, zoo besloot de regeringh voortaan den stuyver, by vorm van servies, uyt de schatkist der stad te geven (1); en daar dit ook ten opzigte der onder-officieren moest plaats hebben, zoo beraamde men met den Heer gouverneur van per dagh aan elk sergeant twee stuyvers en aan elk corporaal 2 1/2 stuyver te betaalen (2).

Het ware te wenschen dat men eene servies-lyst uyt dien tyd konde magtigh worden om klaar te zien hoeveel dit jaarlyksch aan de stad kwam te staan. Maar by gebreke van dit middel, en om togh eenigh begrip van die zaak te krygen, zullen wy eene lyst by de hand nemen der effectieve sterkte eener compagnie, zoo als zy destyds in de gelederen bestond. Dit is een dienst, die ons de Heer van *Weerts* alsdan monster-commissaris in den lande van Limburgh heeft gedaan, ons achterlatende de monster-lyst van de compagnie van Don Gaston *Spinola*, graaf van *Bruay*, gouverneur der drie landen van Overmaas (3), waaruyt te zien is, dat eene compagnie bestond als volgt:

	fl.	st.	oord.
Een capiteyn.	180	»	»
Een alferus.	90	»	»
Twee sergeanten	72	»	»
Negen corporaals	243	»	»
186 muskettiers.	3348	»	»

paludanus un vaste terrain près de la porte dite *Lindenkruys*, et y fit construire différents corps de caserne, tant pour la cavallerie que pour l'infanterie; une partie de ces bâtiments fut brûlée au bombardement de 1793. » *Jaarboekje voor het Hertogdom Limburg*, jaargang 1851, bladz. 261. (J. H)

(1) Mag. not. van 3 July 1609.
(2) Mag. not. van 9 Nov. 1609.
(3) Monster-lijst van den 27 Juny 1604. Coll. D, p. 134.

Digitized by Google

	fl.	st.	oord.
Een chef-luitenant	90	»	»
Een corporaal.	27	»	»
Een trompetter	18	»	»
28 ruyters.	504	»	»
Een ingenieur	27	»	»
Een provoost.	18	»	»
Makende 's jaars te zamen aan servies . . . . fl.	4704	»	»

Uyt dit alles zullen wy kunnen opmaken dat eene enkele compagnie aan de stad jaarlyksch moest kosten 4704 gulden, en byaldien nu het halve garnisoen tot last der stad, in twee compagniën bestond, zoo

	fl.	st.	oord.
kostte dit jaarlyksch.	9414	»	»
Waarby gevoegd de 200 gulden per maand van den heer gouverneur. . . .	2400	»	»
En aan diens luitenant, op de helft gerekend	1200	»	»
208 gulden servies van den fourier . .	416	»	»
De gagie van den com. van ammunitie.	200	»	»
De gagie van den ontvanger de licenten.	200	»	»
De gagie van diens controleur. . . .	100	»	»
De gagie der hellebardiers gerekend op.	100	»	»
Vuur en light der waghten op	4000	»	»
fl.	18030	»	»

Zoo zoude zulks over de 18,000 gulden komen te beloopen, omtrent zoo als dat ook door *Meydal* is berekend geworden (1).

De regeringh, die het bouwen der casernen had in het leven geroepen, ziende dat men zigh daar goed by bevond en dat de daaruyt spruytende voordeelen voor de borgers

(1) Memorie van Meydal. Coll. A, p. 738.

Digitized by Google

van dagh tot dagh toenamen, verloor niet uyt het oog het voornemen dat zy gemaakt had van het getal dier casernen zoodanigh te vermeerderen, dat het geheel extraordinaire garnisoen daarin konde logeeren; want alhoewel dit ten laste des hertoghs stond zoo moesten de borgers eventwel de inkwarteeringh leveren, iets wat hun huyshouden grootelyks lastigh viel. De grootste moeyelykheid, die zy in het ten uytvoer brengen van dit plan vonden was, dat de oude stad en een groot gedeelte van den nieuwen uytlegh met burgerhuysen, kloosters, kerken, hospitalen en andere gebouwen bezet waren en de nogh onbetimmerde plaatsen ressorteerden onder het graafschap van den *Vroenhoff* en gelegen waren in het oude dorp *Leemkuylen*, nu in de stad getrokken, en men deze niet zonder octrooi van den hertogh mogt gebruyken.

Tot wegruymingh van dit beletsel zond de regeringh den Pensionaris naar Brussel (1), en de hertogh in dit wijze voornemen zyn eygen voordeel erkennende, accordeerde gracieuselyk aan de stad de groote plaats van *Leemkuylen*, de *Munt* genoemd, uytgestrekt genoegh om er een gebouw van meer dan vier-honderd kamers te kunnen planten (2).

Ik heb niet noodigh hier by te voegen, dat een zoo uytgestrekt gebouw buytengewoon zware kosten na zigh sleepte. Een ieder begrypt, dat de geheele bouwingh voor den oogenblik al te kostbaar moest wezen, daar men alle menagementen moest gebruyken, om in dien tyd van algemeene onlusten, aan de onvoorziene voorvallen te kunnen voldoen. Uyt die reden begon men dan maar den voorbouw op te righten, langs den wegh van *Montenaken*,

(1) Mag. not. van 16 April 1612.
(2) Mag. not. van 13 Julij 1613. Zoo als hier voren is aangetoond, werd het gebouw, dat de graaf in het dorp Leemkuylen had opgerigt, de Munt genoemd en het is van dit gebouw dat de geheele open plaats werd Munt genoemd.

Digitized by Google

alsdan *Hooge-Leemkuylen* en nu *Tongersche-straat* genoemd, ter hoogte van twee statiën, inhoudende acht-en-veertigh kamers. Maar toen de Hertogh uyt zyne eygene privaat-kas daar nogh eene notabele som by deed (1), zoo voegde men daar achter eenige stallingen met kamers, en bouwde op den *Commer* en aan den *Nieuwenhoff*, benevens eenen blok van 56 kamers op het pleyn van den *Maagdendriesch* aan de *Hochter-straat*. Deze gedenkstukken onzer voorvaders, tot nut der gemeentebest daargesteld, laten wel inzien dat onze stads-architecten het gemak, het goedkoope en het fraaye hadden beoogd en tevens de konst der Grieken en Romeynen nogh niet vergeten hadden.

Zoo haast deze werken waren voltooid viel er spraak van de soldaten, die nogh in de stad lagen, er in te plaatsen. Dogh deze in de huizen der borgers meer op hun gemak en van meubels genoegzaam voorzien zynde, weygerden te vertrekken, indien men hun niet de noodige meubels leverde. Dit punt was van grooter gewight dan men wel gedacht had en overtrof de middelen der stedelyke schatkist, die door het veele bouwen byna uytgeput was. Eventwel alles overwogen, zouden de opgebouwde casernen — indien men den soldaten de vereyschte verzorgingh niet gaf — onbewoond blyven, en de borgers nogh steeds moeten wachten op de verlossingh uyt de slaverny der logeringh. Om de gedane ondernemingh dan in haar geheel te doen lukken stelde de regeringh aan de ingezetenen eene vrywillige contributie voor, die door de geheele stad met yver omhelsd werd. Men schreef een taks uyt, waarin de hertogh een derde deel betaalde (2). Deze nam dus verre genoegen met de goede inzigten der Maastrichtenaren, dat wanneer alles verzorgt zoude zyn, hy zigh verbond van op

(1) Mag. not. van 8 Aug. 1616, het waren 11,174 gulden.
(2) Mag. not. van 22 Aug. 1616.

Digitized by Google

zyne kosten voortaan de casernen en de fournituren te onderhouden (1).

Het tydstip was nu ook genaderd, waarop men verminderingh zou kunnen vragen in de servies-betalingh der officieren, die voor de stad zeer zwaar viel. Ook dit werd met eenen gelukkigen uitval bekroond. Hetzelve werd geregeld en bepaald op honderd gulden 's jaars voor eenen capiteyn (2) en op veertigh gulden voor eenen alferus (3), vermits men het tractement van den gouverneur, Claudius de *Lannoy*, heer *de la Motterie* zou verhoogen met 120 gulden (4), en men 's jaars in den hoop 144 gulden zou geven voor eenen almoesenier-generaal van het garnisoen (5).

Men moet niet denken, dat tusschen alle deze wereldsche bezigheden de godsdienstzaken uyt het oogh verlooren werden; want het was omtrent dezen tyd, dat de godsdienstige instellingen alhier eenen toevloed kregen door de aankomst der Paters *Capucynen* (6), der zusters *Annuntiaten* (7) der *Sepulchrynen* of *Bonefanten* (8) en der ver-

(1) Memorie der stad aan den hertogh van 17 Dec. 1621. Coll. D, p. 131; memorie van Meydal, coll. A, p. 738.
(2) Mag. not. van 21 Nov. 1616.
(3) Mag not. van 16 Jan 1618.
(4) Mag not. van 23 Maart 1619. Item by Bouille ad annum 1629.
(5) Mag. not. van 12 July 1627.
(6) Mag. not. van 15 Mey 1610. Chapeauville, tom. III, p. 622. — Zie ook van Heylerhoff: L'ordre et le couvent des Capucins à Maestricht. *Annuaire du Limbourg* pour 1830, p. 161—164. (J. H.)
(7) Mag. not. van 13 Jan. 1614, — en van Heylerhoff: Le couvent des Clarisses, *Annuaire du Limbourg* de 1831. (J. H.)
(8) Mag. not. van 5 Sept. 1626 en Octrooi des hertoghs van den 3 December 1629. Dit octrooi was noodigh omdat de plaats waar men het klooster bouwde gelegen was in het voormaligh dorp van Leemkuylen. — Zie ook, van Heylerhoff: Le couvent des Sépulchrines, *Annuaire du Limbourg* de 1831. — Zie hier waarom men deze religieusen, Bonefanten noemt. De kloosterorde van het H. Graf, *Sepulchrijnen*, bestond oorspronkelyk alleen uit kanoniken. Na verloop van ty t, niet meer beantwoordende aan haren roep, werd zy in 1484, op bevel van den Paus Innocentius VIII afgeschaft. In de Nederlanden vond zy echter eenen redder en hersteller in den persoon van Joannes *A Broeck*, provinciaal van den Nederryn en prior der kanonie van *Ste Odiliënbergh* by Roermond. Deze verwierf van Innocentius VIII de noodige volmagt om de orde te hervormen en van Rome en doelmatige personen der beide geslachten te voorzien. « *Tibi*

gaderingh van *Ste-Annadal* (1), die ter gelegenheyd der oprigtingh van het nieuwe weeshuys, naar den *Calvariënbergh* op den *Commer* is verplaatst (2). Ook rigtte men destyds een Officiaals-hoff binnen de muyren dezer stad op (3); en verbond aan de parochiën van *St-Jan* en *St-Mathias* (4) twee prebenden van St-Servaas die reeds in

---

personas devotas et idoneas utriusque sexûs ad professionem recipere et dicto ordini incorporare permittimus (Bulla Inn. VIII). Tot daarstelling van het eerste vrouwenklooster wierp *A. Broeck* zijne blikken op het dorp *Kinder* of *Kinroy*, in de rijksheerlijkheid *Kessenich* bij Maaseyk, alwaar de leden zijner kanonie, vroeger de kapel van *O. L. Vrouw Wil en Eer* bedienden. Hier besloot hij zine nieuwe orde te beginnen. De zuster van den stichter, Mendta *A. Broeck* en twee harer vriendinnen, Catharina van *Beugen* en Catharina van *Weert*, alle drie Cellezusters te Roermond, waren de drie eerste, die zich aanboden om lid te worden der nieuwe inrigting. Zij ontvingen te *Odiliën-bergh* den 8 October 1484 het nieuwe habijt uit handen van den hervormer, en vertrokken onverwijld naar *Kinroy*, alwaar *Mendta A. Broeck*, als prioresse optrad. De bevolking der jonge orde nam wonderlijk toe. Reeds in 1486, zonden zij onder Catharina van *Weert* eene eerste volksplanting naar *Nieuwstad*, bij Sittard. Deze moest echter ter oorzake der Geldersche onlusten naar *Luik* verzeilen, alwaar de nonnen in 1497 het verlaten klooster der cellebroeders betrokken. Ook de zusters van *Kinroy*, hielden het niet lang uit in hun zanderig verblijf der Kempen Zij koochten te *Maaseijk* op de Pelserstraat een huis, hetwelk zij in 1496 betrokken en dat nog heden het *Kinderskooster* genoemd wordt. Ofschoon de Sepulchrijnen maar weinige jaren te *Kinroy* vertoefd hebben, zoo heeft echter uit eenvoudig dorp, de eer weggedragen van de bakermat te zijn geweest eener orde, die in België, Frankrijk en Duitschland zeer veel goeds heeft gesticht voor de godsdienst, het onderwijs en het lijdend menschdom. Zinspelende op hare nederige afkomst uit de dorre Kempen, noemden zich deze religieuzen meestal, *Dames van Kinder*, *Bonnefanten*, *Dames des Bons-enfants* enz. — Getrokken uit handschriftelijke documenten rustende in de kerk-archieven van *Kinroy* en *Neeritter*. Wij zullen deze stukken, indien tijd en omstandigheden ons dat toelaten, later door den druk bekend te maken (J. H.)

(1) Gesticht in 1629 Mag. not. van 17 Febr. 1670. — Zie van Heylerhoff. Le couvent du val Ste-Anne. *Annuaire* de 1831. (J. H.)

(2) Ibidem. Het voormalig klooster *Kalvarienbergh* nu stads algemeen ziekenhuis, werd gesticht in 1628, door zes vrome jufvrouwen, onder welke, zuster *Elisabeth Dries*, dochter van den alsdan regerenden Burgemeester. De geschiedenis dezer stichting kan men lezen in een zeldzaam werkje voor titel voerende: *La vie de la vénérable mère Elisabeth Strouven, fondatrice et première supérieure du monastère nommé le Mont-Clavaire à Maestricht, écrite par elle-même*, in 12°, Luik 1722 Dit boekje, wiens schrijfster den 24 Januarij 1600 te Maastricht geboren is, bevat menige bijdrage tot de kennis van het burgerleven uit dien tijd, en verhaalt ook eenige bijzonderheden over het beleg van 1632, de afgrijselijke pest van 1633 en over Pater Vink, een der slagtoffers van het verraad der stad in 1638. (J. H.)

(3) Reglement van den 27 Nov. 1617, bij Louverx, deel I cap. 3 5 11.

(4) Bulla Pauli papæ 2 julii 1617. Insinuatie van 21 julii 1617.

Digitized by Google

vroeger tyd door de commissarissen deciseurs in vier deelen waren verdeeld geworden (1).

Wat de politie en de goede orde aanbetreft, zoo zagh men Agenten te *Luyck* en te *Brussel* benoemen (2) die zigh beyferden de stedelyke zaken van Maastricht by die hoven te bevorderen, bodens aanstellen, zoo te paard als te voet, om op alle naburige steden de correspondentie van den koophandel te verligten (3) en eenen bouwmeester kiezen om de stads gebouwen te bezigtigen en na te gaan (4).

Middelerwyl de regering der stad alle mogelyke middelen aanwendde om hare borgers en ingezetenen het verblyf op den oever der Maas kommerloos, zoet en aangenaam te maken, wonnen de onlusten aan de *Schelde* en aan den mond des *Ryns* reeds meer en meer veld. De haat tegen de Spanjaarden en de regeringh werd door de jonge generatie met de moedermelk ingezogen.

De hertogh van *Parma*, die nogh steeds de koninklyke legers als opperbevelhebber voorstond, had niet zonder eenige voordeelen gestreden. Om hunne neder-

(1) Resol. Com. Decis. de 5 Sept. 1587.
(2) Mag. not. van 25 Aug. 1597 en 4 Nov. 1597.
(3) Mag. not. van 26 Oct. 1592, 8 Nov. 1593, 3 Oct. 1607, 7 Maart 1614 enz. — « Au commencement de ce (17me) siècle — zegt van Heylerhoff — il n'existait encore en cette ville aucun établissement de voitures publiques, et le transport des lettres se faisait sur les principales villes voisines par des *loopboden* ou courriers à pied, qui ne partaient qu'à des époques une ou deux fois par semaine. Nous trouvons une ordonnance du conseil, en date du 11 avril 1641, ou il es dit que pour mieux assurer la correspondance et la communication avec *Cologne* et les autres villes de l'Allemagne on a trouvé bon, après de longues conférences sur ce point avec Jacques *Vrecken* et Nicolas *Cremers*, courriers ordinaires sur *Aix-la-Chapelle* et *Cologne*, d'intredire à ce dernier tout transport de lettres destinées pour l'Allemagne et que celles-ci seraient désormais portées à leur destination au moyen de l'établissement de poste dont Jean *Vrecken* aurait la direction. . . . . Vers la même époque la correspondance sur Bruxelles se faisait encore par des courriers à pied. » *Jaarboekje voor het Hertogdom Limburg*, jaargang 1851, p. 272. (J. H.)
(4) Mag. not. van 4 Oct. 1624. Resolutie der Comm. decis. van 19 Febr. 1642.

Digitized by Google

lagen te herstellen stuurden de geconfedereerden afgezanten naar vreemde hoven en bevriende vorsten om hulptroepen en bystand, en wakkerden tevens alle steden, die den opstand aankleefden aan, om hare opkomende vryheyd met kloekmoedigheyd te verdedigen. Aan het hoofd der huurtroepen, die men byeen bragt stelde zigh Prins Maurits van *Nassau*, met titel van gouverneur en admiraal-generaal der gansche Unie. Sedert dien tyd begon de fortuyn zigh naar hunnen kant te draayen en hunne ondernemingen te ondersteunen. Naauwelyks was de vloot onder equipagie gesteld of de stad *Arnhem* opende by hare komst de poorten; de land-armée vond maar weynigh tegenstand voor de stad *Nymegen*, *Coeverden* en vele andere plaatsen. De dood van den hertogh van *Parma* had aan dezen voorspoed der verbondenen niet weynigh bygedragen en liet weynigh hoop over, om de rebelleerende provincien onder haren wettigen souvereyn de zien wederkeeren, te meer omdat de geconfedereerden zigh nu begonnen te beschouwen als vrygevoghten slaven, die nu onder den band der Unie, eenen duurzamen staat vormden.

De geschiedenis getuygt dat by de aankomst der Aartshertogen *Albertus* en *Isabella* de Nederlanden zigh meer naar hunnen ondergangh dan naar hunnen ouden luyster wendden. Immers de geconfereerden stapten, de victorie op den degen, met groote schreden naar de onafhankelykheyd en verbraken in hunnen marsch alles wat hun aan de oude religie en hunnen wettigen souvereyn knelde. Droevig vooruytzight voor eenen prins, zoo deugdzaam en menschlievend als Albert, die het welzyn, het geluk en den voorspoed zyner onderdanen boven alles behartigde. De verwoestingh des lands, de ellende des volks, de ontzaggelyke uytgaven en de uytgeputheyd zyner

Digitized by Google

schatkist noopten hem dan ook van den vrede te zoeken, tot nadeel zyner eygene prerogatieven en personeele belangen. In dit vooruytzigt, stuurde hy zyne afgezanten naar de vergaderingh, die te *Antwerpen* geopend werd, alwaar men in 1609 de onafhankelykheyd der vereenigde Provinciën voorloopigh aanerkende en een twaalfjarig bestand sloot, met de hoop van in dien tusschentyd middelen te vinden tot eene volkomene overeenkomst.

Maar helaas! de wapenstilstand expireerde met den dood van den Aartshertogh, zonder dat er nadere onderhandelingen werden aangeknoopt. Het oorlogsvuur werd in 1621 op nieuw aangestoken, onder de bevelen van den Markgraaf de *Spinola*.

Eene ondernemingh van dezen bekwamen veldoverste was het belegh der stad *Breda*, die onder zyne gehoorzaamheyd gebragt werd, terwyl prins *Maurits* stierf; zonder dezelve te kunnen redden. In de waardigheden, die deze prins bekleedde, volgde zyn broeder prins Hendrik van *Nassau*, een man zoo ervaren in oorlogszaken, als fijn in het beramen van lastige plannen. Een voorbeeld zal genoegh zyn om dit te bewyzen.

Wetende dat van de Peruviaansche kusten jaarlyksch eenige schepen met goud en zilver geladen, naar het moederland, Spanje, afstevenden, zond hy dien eene welgewapende vloot te gemoet, die zigh van een groot gedeelte dezer schatten meester maakten en den prins in staat stelden, om nieuwe troepen te werven, schepen te bouwen en zyn land te redden. Zoo maakte hy zigh met het geld zyner vyanden instrumenten voor zyn eygen roem. Over alles wel beschikt hebbende keerde hy zyne wapenen naar den kant der *Maas* en blokkeerde de stad *'s Hertogenbosch*, die zonder voorraad en zonder hoop op bystand welhaast kapituleerde. Dit deden ook de steden *Venloo* en *Roermonde*.

Digitized by Google

Het lukken dezer ondernemingen was voor hem een prikkel om ook Maastricht aan te tasten, alhoewel dit eene stad was, omringd van sterke wallen, voorzien in overvloed van levensmiddelen en bewaard door een waakzaam garnizoen, dat besloten had zigh tot den laatsten druppel bloeds te verdedigen. Aan het hoofd van dit garnizoen stond eene dappere krygsman, de-markgraaf de *Leede*, by *interim* gouverneur der stad. Prins Hendrik blokkeerde de stad en liet de loopgraven openen den 12 Juny 1632. De aanvallen der belegeraars waren gestadigh en hevigh, het aanhoudende musket en bommenvuur verklaarde den hemel in het duyster der naght. Dit alles werd van den kant der belegerden met de uyterste waakzaamheyd en met volprezen dapperheyd beantwoord. Men bood eenen wederstand, waarin de vrouwspersonen meer kloekheyd betoonden, dan men natuurlyk van de zwakke kunne verwaghten kan. Edoch de standvastigde tegenweer kon niet baten. De wallen twee maanden langh door het kanon, zonder tusschenpozingh beschoten, vielen eyndelyk in de graghten en openden den wegh tot den storm. Er bleef dus aan het brave Maastricht niets meer dan eene voordeelige capitulatie over. Deze werd den 22 Augustus getekend en geratificeerd; zoo dat de conjunctive souvereyneteyt van Spanje in deze stad een eynde nam, om plaats te maken aan die van beyde genadige Heeren en Prinsen, den bisschop van Luyk en de Staten der Unie, waaronder wy nu in rust en vrede leven. (1).

(*Wordt vervolgd.*)

(1) Over dit merkwaardig beleg kan men raadplegen: Arnaud Schaepkens: Relation du siége et du bombardement de la ville de Maestricht en 1632, avec un journal du siége. *Annales de la Société Historique et Archéologique à Maestricht*, tom. I, p. 107—120. Commelyn, *Leven en bedrijf van Frederik-Hendrik van Nassau*, p. 119—136. *Theatrum Europæum*, tom. III, p. 601—612. Aitzema, *Zaken van Staat en oorlogh in en omtrent de Nederlanden*, tom. III, ad annum 1632. Plannen en afbeeldingen van dit beleg kan men vinden bij Commelyn en in het Theatrum Europæum. (J. H.)

Digitized by Google

CHRONIQUE LOCALE.

Deux scènes d'un massacre qui eut lieu à Maestricht le 20 octobre 1576, gravées par un artiste allemand.

La bibliothèque royale de Bruxelles possède dans son cabinet d'estampes une planche qui représente deux scènes d'un massacre qui eut lieu à Maestricht par les troupes espagnoles au XVIme siècle. Cette planche, divisée en deux tableaux, nous montre dans le premier les soldats de la garnison espagnole tuant et précipitant dans la Meuse les habitants de la ville. La scène se passe aux abords du pont. Les soldats, sur le bord de la rivière ou sur les quais et dans les rues adjacentes, encouragés par leur chef, un colonel, massacrent les bourgeois sans distinction d'âge ou de sexe ; beaucoup de ceux-ci sont poussés dans la rivière par leurs bourreaux. Dans le fond se déroule une vue du faubourg de Wyck et de l'église de Saint-Servais, désignée par l'inscription : *Templum Sancti Servatii.* Dans une des rues se dresse une potence à laquelle sont attachés les cadavres de plusieurs habitants. On voit aussi des soldats occupés à piller ou à dévaliser les maisons. Au-dessus de cette scène on lit : *Anno Domini* 1576 *am* 20 *Octobris geschehet,* (L'an de N. S. 1576, eut lieu le 20 octobre.) date bien néfaste dans les annales de cette malheureuse ville, qui eut tant à souffrir de la brutalité et des excès des soldats du duc d'Albe. Sur le second tableau ou sujet de la planche figure une vue du Marché ou de la grande place, avec la halle au centre et à la gauche la porte dite *die leughe poort*, où l'on enfermait au moyen âge les prisonniers pour dettes et qui

Digitized by Google

s'élevait à l'entrée de la rue actuelle dite du Petit-Fossé. La halle est presque au centre de la place, vers l'endroit où l'on voit maintenant le nouvel hôtel de ville, qui fut érigé au XVIIme siècle sur les dessins du célèbre architecte hollandais Post. Cet épisode du massacre porte la même date et la même inscription que le précédent. Au devant de la halle on voit un carré de soldats au repos, probablement les Allemands, armés de lances, avec deux pièces d'artillerie. Sur le premier plan sont les Espagnols massacrant les bourgeois. Un colonel, le même qui figure dans la scène précédente, anime ses soldats, qui assomment les bourgeois cherchant à se soustraire par la fuite à la furie de la soldatesque. Dans le fond du tableau on voit encore les Espagnols tuant et poursuivant les habitants.

Au bas de ces deux scènes sont imprimés en caractères mobiles les vers allemands suivants, lesquels font connaître la honteuse défection des militaires allemands, qui avaient promis leurs concours aux bourgeois pour expulser les Espagnols de la ville et qui les avaient abandonnés au moment de la lutte.

Nachdem Mastrich ein grosse zeit
Erlitten hat grosz druck und leidt
Vom losen spanschen regiment
Damit das elend nem ein endt
Wirt begert vom spanschen Capitein
Dasz er und seine ziehe hin heim
Drumb die Signoren wichen aus
Weg nemen sie mit hof und haus.

Strecken sich da ein kleine weil
Rücken zur Stadt in grosser eil
Durch verrheterey (1) der teutschen Knecht
Wider alle glaub ehr und recht

(1) *Verrheterey*, trahison.

Digitized by Google

Mastricht erobern und als baldt
Morden und plündern jung und alt
Datzu Hans (1) Muffmaff beystandt thut
Besprengt sich mit der Bürger blut.

Zu Mastrich waren teutsche Knecht (2)
Die wider alle ehr und recht
Stercken die frembde nation
Zu aller teutschen spott und hon
Die Bürger sich verlassen haben
Auf muffmaff die in schöne wort gaben
Doch liessen sie all in der not
Auch selber irer viel schlagen todt.

Ach Teutsch du weist nit was du thust
In dem du jetz dem spanschem wust
Stehest bey in seiner tyranney
Davon du nicht wirst bleiben frey.

Anno domini 1576,
den 20. octobris.

Nous donnons plus loin le récit de cet événement d'après l'auteur des *Essais historiques et critiques sur le département de la Meuse inferieure.*

La planche dont nous venons de faire la description est restée inconnue à M. F. Muller, qui, dans son ouvrage publié depuis peu sous ce titre: *De Nederlandsche geschiedenis in platen*, en mentionne seulement ainsi les copies: *Inneming, moord en plundering van Maestricht door de Spaansche troepen* (*Arend II*e 533), *naar Hoogenberg* (3), *verkl. uit Baudart* no 62 *br.* 40. *van achteren on bedrukt.*

(1) *Hans muffmaff* signifie ici les soldats allemands ou leur chef. La garnison allemande était composée de quatre compagnies du régiment d'Eberstein.

(2) *Knecht*, valet, soldat. Le mot soldat vient du mot solde ou salaire; les Chinois sont plus polis envers leurs guerriers: ils les appellent *braves*.

(3) Prise, massacre et pillage de Maestricht par les troupes espagnoles, d'après Hoogenberg, etc.

Digitized by Google

Elle est insérée dans le *Leo Belgicus* de Michel Aitsinger.

Le cadre de chacun des deux sujets mesure en surface 22 centimètres de long sur 12 centimètres de large. Le dessin en est assez correct; les petites figures sont gravées et dessinées avec talent et esprit. Il n'en est pas de même de la partie monumentale de la ville, qui offre comme portrait peu de fidélité ou d'exactitude. Jusqu'à présent il ne nous a pas été donné de découvrir l'auteur de la planche, qui appartient à l'école allemande. A la bibliothèque royale à Bruxelles elle est classée parmi les gravures de Josse Amman, artiste d'une fécondité prodigieuse. Cette gravure historique nous semble faire partie d'une suite d'autres sujets relatifs aux guerres des Pays-Bas, du même artiste, et qui ont été copiés plus tard sans qu'on en ait mentionné le véritable auteur.

Voici comment l'auteur des *Essais historiques et critiques sur le département de la Meuse inférieure en général et la ville de Maestricht, chef-lieu, en particulier* mentionne cet événement; on verra par ce récit que, si les Espagnols usaient de violence envers les habitants, ces derniers, dans leurs chefs, les magistrats, ne laissaient pas échapper l'occasion quand il s'agissait d'employer la ruse pour les combattre :

« Herman Vaes de Scherpenberg vint, au mois d'août 1576, à Maestricht, avec des lettres de la part du conseil d'Etat et des états généraux, adressées au magistrat. Le gouverneur en prit ombrage et le témoigna ouvertement. On crut qu'il convenait de prévenir, dans ce moment, de nouvelles difficultés, et on pria de Scherpenberg de ne pas demeurer plus longtemps dans la ville. Mais, bientôt après, le feu qui couvait sous la cendre éclata. Les bourgeois désiraient de secouer le joug espagnol et de pouvoir se joindre aux confédérés, et le magistrat, probablement engagé

Digitized by Google

par les lettres qu'il avait reçues, favorisait ce dessein. Il avait commencé par gagner quatre compagnies du régiment d'Eberstein, qui faisaient partie de la garnison. Avec ce renfort, joint à la bourgeoisie, il se crut en état de pouvoir entreprendre un coup d'éclat. Montesdoca fut invité le 20 octobre à se rendre au conseil, sous prétexte de délibérations importantes, auxquelles on désiroit qu'il assistât. Il connaissait la disposition des esprits, et. soupçonnant quelque dessein formé contre lui, il hésita d'abord à s'y rendre. Mais, soit qu'il crût que sa présence imposerait, soit qu'il ne pût se persuader qu'on oserait en venir à des voies de fait, il se rendit au lieu de la réunion.

»A peine fut-il entré, qu'il fut arrêté et mis en sûreté. Le bruit s'en étant répandu, Martin d'Ayala, son lieutenant, se retira avec les Espagnols dans Wyck, après avoir en vain sollicité l'élargissement du gouverneur.

»Les bourgeois se disposaient à l'y attaquer, et d'Ayala n'eût pu faire une longue résistance, si par hasard Ferdinand de Tolède, marchant de Dalhem à la tête de plusieurs compagnies d'infanterie, ne se fût trouvé dans le voisinage de Maestricht justement dans ce moment.

»D'Ayala, avec ce renfort, s'avança vers le pont, pour en déloger les bourgeois; mais, voyant ce poste défendu par de l'artillerie, il s'avisa d'un stratagème pour s'en emparer. Il mit devant son front, et fit marcher en avant de sa troupe toutes les femmes qu'il put réunir, ordonnant de faire feu par-dessus leurs épaules. Ceux de Maestricht, frappés de cette manœuvre, qui les empêchait de tirer sur les assaillants, à moins de tuer leurs parentes, leurs connaissances et leurs concitoyennes, en furent tellement déconcertés, qu'ils n'opposèrent pas une défense aussi vigoureuse qu'ils l'eussent fait sans cela, et ils furent forcés à la retraite.

Digitized by Google

»Dans le même temps, Alphonse de Vargas, à la tête d'un corps de cavalerie, s'empara de la porte de Bruxelles et pénétra dans la ville. » S.

Digitized by Google

LA MAISON DES BOGARDS A ZEPPEREN

ET

LA CHAPELLE DU NATENBAMPT SOUS BRUTHEM.

Parmi les pièces que les archives du chapitre de Saint-Servais à Maestricht contiennent concernant Zepperen, et dont la 2me livraison des *Publications de la Société d'Archéologie dans le duché de Limbourg* a donné les titres à la page 103, il s'en trouve une du 6 mai 1418 « de Bogardis Sepperensibus » qui peut servir de preuve qu'à cette date, les Bogards ou les Tertiaires de l'Ordre de St-François existaient déjà dans cette commune. Mais ils n'y étaient pas à l'état de communauté, n'y ayant pas encore de couvent. Ce fut un certain Jean de Gorre, habitant de ce village, qui donna et assigna, principalement en l'honneur de S. Jérôme, docteur de l'Eglise, un champ d'une contenance d'environ trois bonniers et demi, situé à Zepperen (« Jacens in parochia *villæ de Septemburghis alias dictæ Seppris* (1) prope Sanctumtrudonem »), afin d'y pla-

(1) Ces mots *villa* et *Septemburghis* de la charte de 1425 de Jean de Heinsbergh méritent quelques observations. Jean, duc de Lothier et de Brabant, ayant dit dans une charte de 1280 « la *ville* de Seppre », Mantelius en a conclu (*Histor. Loss.*, pag. 216) qu'à cette époque Sepperen était *ville*, dans le sens moderne du mot : « Sed ecce Sepperen tunc temporis *oppidum* erat ». Mais, déjà au 8e siècle, le diacre Donat avait dit : « *Villa*, quæ Septemburias dicitur »... Et au commencement du 12e siècle, la chronique de St-Trond disait tout simplement « Septemburias »... Si la qualification seule de *villa*, donnée à un endroit suffisait pour légitimer cette induction, tous ou la plupart de nos villages, dans ce cas, auraient été jadis de vraies villes. C'est pourquoi il faut d'autres indices (voir *De Oude Vrijheid Montenaken*, I, 48-II, 11) ; et c'est de quoi avertit très-bien le savant

Digitized by Google

cer des Frères du Tiers-Ordre de S. François, qui le culti-

J. B. Gramaye, *Hanutum*, p. 48, en disant : « Ne quis fallatur, dum in ve» teribus indicibus nomen *vil* (ville) legit prœponi alicui loco; noverit illo » nomine non semper *municipium* aut *oppidum* significari; sed etiam et » *sæpius* villam, id est, portionem alicujus pagi domibus aliquot compre» hensam ». Dans le même sens et contrairement à l'interprétation de Mantelius, l'érudit auteur du *Polyptique de l'abbé Irminon*, M. B. Guérard, a dit, dans les *Prolégomènes* du tom. I, p. 45, que « dès le VIIIe siècle on » doit entendre, *en général*, par *villa* un village avec son territoire, et par » *villaris* un hameau avec ses terres qui lui appartenaient » C'est ainsi qu'on lit, *ibid.* § 334, dans un document du Xe siècle : « Sic per omnes » *curtes* SIVE *villas* imponimus judices servos ».

L'orthographe de *Septemburghis* que nous donne la charte de 1425, n'est ni la plus ancienne ni la plus fréquente On dirait, tout d'abord, qu'elle est l'écho d'une tradition de l'endroit, d'après laquelle il y avait jadis sept châteaux ou forteresses (*burgh*, *borgh*) placés dans autant de hameaux ou dépendances de la commune de Sepperen. Cependant *Septemburghis* n'est pas autre chose que *Septemburiis*, le *g* (accompagné ici du *h* comme aspiration) prenant parfois la place de l'*i*, comme dans *gicht* et *jicht*, etc. — De *Septemburias*, qui est bien l'orthographe latine de cet endroit la plus ancienne, il y en a qui cherchent l'étymologie dans le *voisinage* de sept hameaux avec le village principal, comme si ce mot était composé de *Septem*, sept, et de *buriæ*, voisinages (de *buer*, pl. *buren*, voisins). Mais où trouver des exemples que, dans la latinité du moyen-âge, *buria* signifie voisinage? C'est sous la forme latine, au plur., de *Septem-* ou *Septim-burias* que Sepperen est indiqué, pour la première fois, dans la *Vie de S. Trudon*, écrite par le diacre Donatus, vers la fin du VIIIe siècle, (mais avant 791) : « Pergebat, y lit-on, ad *villam*, quæ *Septemburias* dicitur, in qua est ædi» ficata basilica in honore S. Genovefæ (cap. 19). — Ipse enim (Remaclus) » est haud longe hinc in *villa*, quæ nuncupatur *Septimburias* (cap. 4). — » Beatus Trudo... ad *villam*, quæ dicitur *Septimburias*, pergere cæpit » (*ibid*). On lit de même dans *Rodulfi Gesta Abbat. Trudon* (*Continuatio.* 1a, écrite vers 1136) : « Cum antiquo more prima die *Septemburias* processio nostra » venisset ». *Septim*, *Septem* n'est pas un nom propre, mais bien le nombre *sept*, les voyelles *e* et *i* prenant fréquemment la place l'une de l'autre, comme dans ces exemples : *Betet* et *Bitet* (Plaut., *in Curc. sc.* 2, *s.* 1); *excedat* pour *excidat* (*ibid. sc.* 1, *act.* 1); *eis* et *iis*; *deis* et *diis*; et en flam. *ingel*, *engel*; *schinken*, *schenken*; *bringen*, *brengen*, etc. « Extremam is» tius vocis syllabam, dit Aulig., l. 10, c. 24, tum per *e* tum per *i* scriptam » legi; nam sane quam consuetum veteribus fuerit litteris his plerumque » uti indifferenter ». — La forme ancienne de *Septemburias* passa plus tard en celle plus contractée de (*Sept-burias*, *Seppurias*, *Seppuriis*) *Seppris*, *Seppre*, *Sepperen* ou *Zepperen*, qui est encore l'orthographe d'aujourd'hui, mais toujours au pluriel, comme grammaticalement cela devait être. Dans cette dernière orthographe, la lettre *b* se change en *p*, parce que, d'après Calepin, « *B* cum *p* consentit »; et la voyelle *u* en *e* (quand celle-ci n'est pas élidée), comme dans les mots *wurm*, en lat. *vermis*; *Malmundarium*, *Malmedi*; *Stabulaus*, *Stavelot*; *hun*, *hon*, *hen*; Ging*e*lum, — *om*, — *em*; kirch*u*m, — *om*, — *em*, etc.

Contrairement à l'ancienne orthographe, Mantelius a préféré d'employer *Septemburia* au singulier, ce qui est anormal et non conforme à l'étymologie, la seule bonne, selon nous, qu'il donne lui-même de ce nom : « Quasi » dicas, dit-il, *septem bornos* sive *fontes* » (Hist. Loss., p. 216), de sorte que *Septemburias* n'est autre chose que le mot *Zevenbornen* (les sept fon-

Digitized by Google

veraient de leurs propres mains (1) jusqu'à ce que la divine Providence les eût pourvus de plus amples moyens de subsister. Sur la demande faite ensuite par le prêtre Jean de Coloma, demeurant à Sepperen, (« incolæ villæ Septemburghis ») et par les Frères Tertiaires Jean de Dorsten et de Gilles de Saint-Trond, le prince-évêque Jean de Heinsbergh

---

taines, qui doivent y avoir existé) latinisé par Donatus conformément à ce qui s'est pratiqué avant et après lui, durant le moyen-âge. Aussi, d'après Théodoricus, abbé de St-Trond au XIe siècle, le diacre Donat n'a fait que traduire du Thiois ou du Flamand en Latin la *Vie de S. Trudon* (voir *Act. SS. Belg.*, t. V). Du reste, Du Cange dit positivement que, dans la latinité du moyen-âge, *buria* signifie *fons*, *scaturigo*, source, fontaine; et c'est à tort, ce nous semble, que M. Grandgagnage (*Mém. sur les anc. noms de lieux dans la Belgique orient.*, p. 74) prétend « qu'il serait linguistiquement anormal que le saxon *burn*, flam. *born* (goth. *brunna* (*a*) » eut produit *buria* ». En effet, si les voyelles *u* et *o* sont apparentées et se remplacent mutuellement comme dans *jok*, *juk*, *jugum*; *burg*, *borg*; *born*, *burn*; *brueder*, *broeder*; *guederen goederen*; et comme dans *boter*, *honderd*, *kommer*, *onder*, en allem. *butter*, *hundert*, *kummer*, *unter*, etc. « Quid *o* atque *u* permutatæ invicem? ut *Hecoba* et *notrix*; *Culchides* et » *pulixena* scriberentur » (Quintil., lib. 15); — si en outre la consonne *n* s'élide, ou s'omet parfois, comme dans *Trudelingen* pour *Trudenlingen* (Truilingen); *regenooten* pour *reengenooten*; *zedeleer* pour *zedenleer*; *cheys* pour *cheyns*; *engheen*, *egheen* pour *negheen*; et dans la bouche du peuple, *Stée-straet* pour *Steenstraet*; *gâs*, *gâzen* pour *gans*, *ganzen*, etc.— comment serait-il linguistiquement anormal de latiniser le mot thiois *born*, *burn* en *buria*? Autres exemples: Il y a sous Walzbetz la *Bortombe* pour *Borntombe* (tombe de la fontaine); sous Watermael-Boitsfort, près Bruxelles, le hameau appelé *de Dryenborren* que Chotin (*Etud. étymol. du Brabant*, p. 219), traduit par *Les trois fontaines*; sous Dilbeek le hameau *Begynenborre* (« Fontaines des béguines », *id.* p. 90); sous Rhode-St-Genest le hameau *Zevenborren* ou *Zeveboren* (« Les sept fontaines », *id.*, p. 187 ou « Septem fontium » d'après Gramaye *Bruxel. præfect. Rodens*). Latinisez *Zevenboren*, *Zevenburen* et vous aurez *Septemburiæ*. Un dernier exemple pour mettre fin à cette note déjà beaucoup trop longue. Dans une dissertation sur les Cérésiens, *Cæresi* (apud *Acta SS. Belg.*, t. I, p. 309) Alex. Wilthemius dit que cinq villages situés dans le pays de ces anciens peuples ont été donnés, par des chartes du VIIIe et du IXe siècle, au monastere de Pruim; parmi lesquels villages est nommé « *Birgisburias* » ou « *Burgisburias* », qui est, selon cet auteur, « Bores*born* ad Galbim, amnem Kilburgum inter et Girolstenium ». Voilà bien évidemment *buria* une latinisation, au VIIIe ou IXe siècle, de *burn* ou de *born*, fontaine.

(1) Les lettres patentes du card. Gérard de Groesbeck de 1576, par lesquelles il a uni le couvent des Bogards de St-Trond à celui de Zepperen, nous font connaître qu'à cette date cette culture, ce travail manuel n'avait pas encore cessé chez eux.

(*a*) Otfr., Notk. et Waleram ont *brunno*, *prunno*, en flam *bron*. Dans ce dernier mot il y a, d'après Weiland, une métathèse ou transposition de la lettre *r*, car, selon lui, le mot *born* est plus ancien que *bron*.

Digitized by Google

accorda, en 1425, la permission d'y ériger une congrégation du Tiers-Ordre, dit de la *pénitence*, de lui donner le nom de *Champ de St-Jérôme* et de recevoir comme membres, jusqu'au nombre de vingt, ceux qui seraient d'une conduite recommandable. Selon le désir des mêmes suppliants, l'évêque députa le gardien du couvent des Frères-Mineurs de Tirlemont, pour faire, en son nom, la fonction de visiteur de leur future maison. Dans ces concessions, qui étaient loin d'être étendues, n'était pas compris le droit d'avoir un oratoire, un confesseur, un cimetière propre; il y avait stipulation expresse, au contraire, que les Frères de la maison du *Champ de St-Jérôme* iraient, pour assister aux offices divins, comme les paroissiens de l'endroit, à l'église paroissiale (1), se confesseraient au curé ou à son vicaire et recevraient d'eux les autres sacrements et la sépulture ecclésiastique, dans l'église ou dans le cimetière commun (2).

Cette congrégation dont Jean de Heinsbergh avait ainsi autorisé l'établissement, ne tarda pas à se former; cependant pauvres et très-humbles furent, parait-il, ses premiers commencements. Elle ne prit décidément la forme d'une communauté religieuse que dix ans plus tard, alors que, moyennant une concession plus ample de priviléges, le même évêque permit à ces Frères Bogards, en 1435, d'ériger et d'établir, dans l'enceinte même de leur maison, un oratoire, des autels et un cimetière (3); d'avoir un chapitre

(1) De l'avertissement donné, le 8 sept. 1417, par l'archidiacre à ceux de Zepperen pour les faire charrier pour l'église (voir ce *Recueil*, pag. 103) on peut conclure que cette belle et spacieuse église gothique dont la paroisse de Zepperen a droit de se glorifier, était encore bien récente en 1425.

(2) Voir le *document* n° I.

(3) L'historien Bouille (*Histoire de Liége*, t. II, p. 23) dit *ad ann.* 1435 : « On commença *cette même année* de bâtir la maison des Frères Bogards à » Zepperen au voisinage de St-Trond. » Cela ne paraît être vrai que par rapport à la bâtise de l'oratoire, car tout indique que leur couvent y existait déjà avant cette année : les lettres de Jean de Heinsbergh du 22 juin

Digitized by Google

de correction ; de porter l'habit du Tiers-Ordre de St-François comme le portaient leurs frères dans les couvents du même Ordre du diocèse d'Utrecht, et d'émettre les trois vœux substantiels (2). Jusqu'à leur incorporation au chapitre général des Bogards d'Utrecht, ils devaient se choisir, parmi les supérieurs d'un ordre approuvé, un visiteur lequel, investi de larges pouvoirs accordés par l'évêque, était autorisé non-seulement de faire la visite annuelle de leur maison, mais aussi de donner l'habit à l'occasion de nouvelles vêtures ; de recevoir les professions ; de leur préposer un Frère Ministre avec droit de l'éloigner ; de leur assigner ou de changer un ou plusieurs confesseurs. A ceux-ci il était permis de célébrer ou de faire célébrer, au son de la cloche, même avec un autel portatif, la messe et les offices divins dans leur oratoire ; de leur administrer les sacrements de l'Eucharistie et de l'Extrême-Onction ; de faire la bénédiction de l'eau et d'annoncer la parole de Dieu. Jean de Heinsbergh veut que les Frères Tertiaires de la nouvelle maison de Sepperen obéissent, en tout, à leurs visiteurs et confesseurs comme à l'évêque lui-

1435 le supposent clairement, car elles sont adressées « Fratribus... *domus* » *sive conventus* Campi S. Hieronymi *situati* in prochia *S. Servatii* (*a*) villæ » de Sepperen... pariter in communi vita viventibus. » — « Infra cujus » limites *domus* vestra *consistit.* »

(2) Nous trouvons qu'aussi le Pape Nicolas V († 1447—1455) permit aux Tertiaires de l'Ordre de S. François vivant conventuellement dans le diocèse de Liége d'émettre les trois vœux essentiels, et leur prescrivit de porter l'habit de bure de couleur grisâtre. Voir sa bulle *Ea quæ pro salubri.*

(*a*) *S. Servatii*: parce que la seigneurie de cet endroit appartenait au chapitrede *St. Servais* à Maestricht par donation des ducs de Lothier, et faisait, par conséquent, partie des *onze bancs de Saint-Servais*. Nous savons par la *Vie de S. Trudon* qu'au VIIe siècle, comme elle l'est encore aujourd'hui, *Sainte Geneviève* était la patronne de l'église de *Septemburias* ou de Sepperen.

En sa qualité de décimateur de Zepperen le Chapitre de St. Servais était tenu à la reconstruction du presbytère de cette paroisse. Au cahier des charges qu'il en fit faire, consistant en 44 articles, s'est soumis, le 12 avril 1779, moyennant la somme de 5,800 fl. de Liége, Mathieu Grégoire, maître maçon de Villers-le-Bouillet lèz-Huy.

Digitized by Google

même; et après avoir mis leurs personnes et leurs biens sous la protection de S. Lambert, il finit par leur permettre, à eux et à tous les Tertiaires de l'un et de l'autre sexe de l'Ordre de St-François, vivant en commun dans son diocèse, d'user et de jouir de tous les priviléges et grâces accordés à leurs frères d'Utrecht par les Souverains-Pontifes et les Ordinaires de ce dernier diocèse, sauf cependant, pour lui et ses successeurs, le droit ordinaire de juridiction, de visite et de réformation quant aux points susdits (1).

La maison ainsi réorganisée des Frères Bogards de Zepperen devait, avec le temps, comme on vient de le voir, être placée sous l'autorité du chapitre général du même Ordre existant dans le diocèse d'Utrecht. On peut douter, que cette incorporation ait jamais eu lieu; d'autant plus que, dès l'année 1447, les couvents des deux sexes du Tiers-Ordre de St-François, en Belgique, semblent déjà avoir constitué une province à part, ayant ministre et chapitre général propre, nommé le *chapitre général de Zepperen* et dont l'autorité s'étendait sur les maisons de Bruxelles, Malines, Louvain, Tirlemont, Hoegarden, Diest, Arschot, Léau, St-Trond, Zepperen, Tongres, Hasselt, Maestricht, Aix-la-Chapelle, etc.

Afin de pourvoir au maintien de cette province et à la conservation de tous les couvents particuliers qui la composaient, et afin d'empêcher, autant qu'il était en eux, que leurs biens, qui n'avaient été obtenus ou acquis qu'en faveur du Tiers-Ordre, ne fussent, un jour, transférés à un autre Ordre ou appliqués à une autre fin, il fut arrêté dans un chapitre tenu à Hoegarden en 1485, par le ministre général et tous les ministres locaux des maisons particulières, que chaque couvent de leur Ordre, faisant partie de la province, ferait, au chapitre général de Zepperen, ces-

(1) Voir le *document* n° II.

Digitized by Google

sion de tous ses biens, tant meubles qu'immeubles et ne s'en réserverait que le simple usage. Dès l'année suivante, le Frère ministre Henri de Merica (1) et les autres Frères de la maison de Zepperen, (en tout 22 Frères, dont 6 prêtres et 16 Frères lais), constituant la majeure partie de leur communauté, s'empressant à mettre en exécution ce statut, firent la cession demandée par acte passé devant notaire le 16 octobre 1486 (2).

Ce fut par les soins des Pères du chapitre général de Zepperen que fut fondé, dans la suite, près de l'université de Louvain, le collége des Beggards (*Beggardorum collegium seu Seminarium*) dans l'intention de faciliter aux étudiants de leur Ordre les études approfondies de la théologie. Ce collége fut admis par l'université sous certaines conditions que les mêmes pères approuvèrent en 1641 (3).

A cette date, une question très-grave qui mettait en doute l'existence canonique du chapitre général de Zepperen, et même la validité des pouvoirs des supérieurs de l'Ordre n'avait pas encore reçu de solution. Le Pape S. Pie V, par sa constitution *Ea est officii nostri ratio*, avait supprimé les offices de ministre, de vicaire et de visiteur général, et néanmoins la province belge des Tertiaires conventuels de St-François ou la congrégation dite de Zepperen (4), désirant se maintenir dans l'isolement et l'indépendance, conti-

---

(1) De ce *Henricus de Merica* (*Van der Heyden*), ministre des Frères Bogards de Zepperen, était contemporain un autre *Henricus de Merica* lequel, natif d'Arschot, a été, selon Van Gestel, *Histor. Mechlin.*, I, 217, prieur du couvent de Béthléhem de l'ordre des chanoines réguliers de St-Augustin près Louvain, et est mort le 2 sept. 1473. Il lui donne l'éloge de « Vir admodum mitis et magni ingenii. » Il est auteur de l'ouvrage intitulé : *Compendiosa historia de cladibus Leodiensium*, qu'il a écrit en 1468 et qui a été édité par feu Mgr. De Ram parmi *Les documents relatifs aux troubles du pays de Liége, sous les princes-évêques Louis de Bourbon et Jean de Hornes* Le savant auteur de ce Recueil le fait mourir en 1479.

(2) Voir le *Document*, n° III.

(3) Van Gestel, *Hist. Archiep. Mechlin.*

(4) « Congregatio, quæ a conventu Sepperensi nomen trahit. »

Digitized by Google

nuait ces offices, sans qu'aucun des Souverains Pontifes postérieurs les eût rétablis en sa faveur (1).

L'autorité et la juridiction du ministre-général de cette province étant ainsi devenues très-incertaines, celles des autres supérieurs, qui en dépendaient, ne pouvaient être qu'extrêmement douteuses. Après bien des hésitations, il fut enfin décidé, d'un commun accord, de demander leur réunion à leurs Frères Tertiaires du royaume d'Italie, unique remède pour régulariser une position si inquiétante. Mais pendant que la bulle de Grégoire XV, laquelle, en 1621, vint leur accorder cette agrégation, se fit attendre, les Frères du couvent de Zepperen, sous prétexte que leurs priviléges ou que les dits offices avaient été confirmés, en 1602, par Clément VIII, eurent le grand tort de n'en plus vouloir, et le bref du Pape Grégoire XV resta sans exécution. Cependant la position n'était plus tenable.

On fit donc, en 1638, une nouvelle demande d'agrégation. Après douze années d'attente, ce fut le pape Innocent X qui, daignant agréer cette supplique, vint mettre fin à toutes les inquiétudes en unissant et incorporant par bref du 27 juin 1650, les Tertiaires conventuels de S. Fran-

(1) Un tel rétablissement, pour avoir de la valeur, devant être fait, non par incidence, mais d'une manière formelle, ne peut se trouver dans les termes narratifs et hypothétiques du bref de Clément VIII du 4 juin 1602, surtout si l'on fait attention aux grandes restrictions que le Pape y met à cette nouvelle confirmation des priviléges des Frères Bogards de la congrégation de Zepperen. Le Pape y dit en effet : « Nos igitur dilectos » filios *Ministrum* et Fratres universos congregationis Zepperensium nun- » cupatum (*sic*) in Belgio Ordinis tertiæ Regulæ S. Francisci, vulgo Bogar- » dorum nuncupatis (*sic*), specialibus favoribus et gratiis prosequi volen- » tas....., omnia et singula privilegia, immunitates, exemptiones, » libertates, concessiones, gratias et indulta, eidem Ordini ac præfatæ » congregationi per quoscumque Romanos Pontifices, prædecessores nos- » tros, ac Nos et Apostolicam Sedem concessa, confirmata et approbata » quatenus sint in usu *et non sint revocata seu sub aliquibus revocationibus* » *comprehensa*, *Tridentinique Concilii decretis*, *sacrisque canonibus*, *et* » *ejusdem Ordinis regularibus institutis*, *ac Romanorum pontificum*, » *praedecessorum nostrorum*, *et nostris constitutionibus non advertemur*, » auctoritate Apostolica, tenore præsentium, perpetuo confirmamus » etc.

Digitized by Google

çois de la province belge à leurs Frères du même Ordre en Italie, sous la clause bien explicite que cette province, dite la Congrégation de Zepperen, serait, en tout, soumise à la juridiction du ministre général de l'Ordre et se conformerait aux autres provinces (1).

L'oratoire que les Frères Bogards de Zepperen avaient pu construire, en 1435, dans l'enceinte de leur couvent, conformément à la concession de Jean de Heinsberg, ne dura pas beaucoup plus d'un siècle; car il fut détruit, pendant les guerres, à la fin du XVIe siècle. Il avait été construit, du reste, en bois et dans un lieu humide, et n'avait qu'une couverture de chaume. L'édifice qui le remplaça provisoirement, vers 1595, était bien moins régulier et était loin d'être plus solide (2). C'est pourquoi, dès 1614, les Frères firent la demande à l'évêque Ferdinand de Bavière (3) de pouvoir convertir en église avec trois autels la cour bien située et assez spacieuse de leur couvent: « Quod parvis » expensis in templi formam commodissime aptari posset », disent-ils.

Le vicaire-général Jean Chapeauville leur accorda cette permission, après avoir préalablement député, le 10 juin 1614, Jean Gorcomius, licencié en Théologie et pléban de l'église de Notre-Dame de St-Trond (« ecclesiæ S. Trudonis pastor ») pour lui faire un rapport sur la convenance du lieu, après l'avoir visité.

(1) Voir le *Docnment* n° IV.

(2) Dans leur supplique de 1614, tendante à pouvoir le remplacer, les Frères exposent: « Quomodo ipsi in suo monasterio habent miserrimum orato- » rium, quod olim (1435) pauperrime ex lignis constructum, et tempore « belli plane convulsum et ab ipsis fundamentis eversum et dirutum fuit, » et ante annos plus minus 18 iterum, pro tenuitate fortunæ, reædificari » cœptum, sed nullam habens formam vel speciem templi, ex parte lateri- » tium, partim ex antiquis et cariosis lignis consarcinatum et stramine » tectum, quodque nullum adhuc habet altare consecratum. »

(3) « Quatenus ipsis liceat... atrium monasterii in ecclesiam cum tribus » altaribus consecrandam commutare, ne diutius sub tam vili tecto et in al- » tari portatili divina mysteria celebrare, et loco *non reconciliato* suos de- » functos Fratres sepelire cogantur. »

Digitized by Google

Les travaux étant terminés dès l'année suivante, cette nouvelle église conventuelle fut, à la demande du ministre ou prieur (« minister seu prior *ou* pater seu prior ») du couvent, Nicolas Schafs, consacrée, le 1er octobre 1615, par le suffragant de l'évêque de Liége, Etienne Strecheus (*Strecheis*), évêque de Dionysie *i. p. inf.* (1). Le maître autel fut dédié en l'honneur de S. Jérôme et reçut les reliques de S. Sulpice; les deux petits autels furent consacrés, celui à droite, en entrant, en l'honneur de S. François, et celui à gauche en l'honneur de la glorieuse Vierge Marie, avec les reliques de S. Timothée. Mais comme la fête de la dédicace de leur église venait ainsi entre les fêtes de 1re classe avec octave de S. Jérôme (30 7bre), patron de l'église, et de S. François (4 8bre), patron de l'Ordre, le même suffragant sur l'instance du ministre ou prieur, et du couvent, consentit, l'année suivante, à transférer cette fête de la dédicace avec l'indulgence de 40 jours, du premier octobre au premier dimanche après la fête de S. Denis, de sorte que les fidèles libres, en ce jour, des travaux de la campagne, obtenaient par là plus de facilité pour y assister.

Environ cent après, on voit que les Pères Bogards de Zepperen demandent de réchef la permission de reconstruire leur église; et cette permission leur fut accordée, le 17 juin 1719, par le celèbre F. P. Lambert Ledrou, évêque de Porphyre *i. p. inf.* et grand-vicaire du prince-évêque Joseph-Clément de Bavière (2). Cette nouvelle église, bénite d'abord en 1725, ne fut consacrée que le 6 mai 1770

(16) Il était originaire de Liége, étudia la philosophie et la théologie à Louvain et y fit sa licence. Il mourut le 6 mars 1628. Il était suffragant de Liége depuis la seconde année de l'épiscopat de Ferdinand de Bavière, c'est-à-dire depuis 1614. Voir Ernst, *Tableau des Suffragans de Liége*, p. 186.

(17) Natif de Huy et religieux de l'ordre des Hermites de S. Augustin, Ledrou se distingua à l'université de Louvain, où il prit le grade de docteur et professa la théologie. Son mérite le fit appeler à Rome par le Pape Innocent XI qui le préposa au collége de la Propagande. Voir Ernst, *loc. cit.*, pag. 249.

Digitized by Google

par Charles-Alexandre comte d'Arberg de Valengin, évêque d'Amyzon *i. p. inf.* et suffragant de Liége (1). Le maître autel dédié à S. Jérôme, reçut les reliques des SS. martyrs Castus et Deodatus, et la fête anniversaire de cette dédicace fut fixée, cette fois, au dimanche *infra octavam Nativitatis B. Mariæ Virginis.*

LA CHAPELLE DU NATENBAMPT.

Un mot suffira sur cette chapelle laquelle, située sous la paroisse de Brusthem, mais assez loin de l'église, a été unie et incorporée au couvent des Bogards de Zepperen étant en même temps un bénéfice ecclésiastique.

On ignore quand et par qui cette chapelle a été bâtie. Nous savons seulement qu'en 1480 un certain Rason (Raes ?) de Guygoven, chevalier, (Rasonis de Gudingoven, militis) (2), voulant se conformer au pieux désir de ses parents, en dota l'autel en lui donnant et assignant, pour en faire, moyennant l'approbation de l'ordinaire du diocèse, un bénéfice ecclésiastique perpétuel en faveur du couvent des Bogards de Zepperen, les biens suivants : 1° six bonniers de pré, situés près du bien appelé *dat goed vander*

(1) Ernst, *loc cit.*, pag. 268.

(2) *Gudenchoven*, en 1096; *Gudechoven* chez Hemricourt; auj. *Guygoven*. Dans cet exemple, comme dans bien d'autres l'*u* de nos ancêtres est devenu plus tard *ui* ou *uy* : ainsi de *huzen* on a fait *huizen*; de *ut*, *uit*; de *stuver*, *stuiver*; de *musen*, *muysen*; de *kruden*, *kruiden* (kruijen) etc. — On y voit aussi que la lettre *d*, dont l'élision est commune, comme dans *neër* pour *neder*; *Goôn*, *geboôn* pour *Goden*, *geboden*; *blaën* pour *bladen*; *belyën* pour *belijden*; *houën* pour *houden*; *scha* (schay) pour *schade*; *Luik* (Luyk) pour *Ludik*, etc. est parfois remplacée par *y*, comme le prouvent aussi *vloeden*, *vloeijen*, (vloed, vloeijing), — *gloeden*, *gloeijen*; — *vermoeden*, *vermoeijen*; — *poeder*, *poyer*; — *uitroden*, *uitroeijen*; — *naed*, *naeijen*; *draed*, *draeijen*; — *Sintruden*, *Sintruijen*; — *Trudenlingen* (Trudelingen, *Trulingen*), auj. *Truylingen* (Trognée); *bode* (boey); *Boijenhoven*, de Bodenhoven; — *roede*, (roey); *rode* (roy); — *goeden*, (goyen) etc. Le nom de *Gudenhoven* est composé de ce qu'on appelle, depuis la Renaissance, un prénom, qui, au génit., a fait anciennement *Guden*, *Goden*, *Gouden*, et plus tard *Goyens* (*Chrysanthi*) avec l'*s* patronimyque du génit., — et de *hoven* (*curtis*, « courte, » ferme), au. sing génit. et non au pluriel comme Janshoven, Raetshoven, Attenhoven, Engelmanshoven, Nieuwenhoven, Mettechoven etc

Digitized by Google

Nachtegalen, et près de celui de G. Brunynx (« carnificis de Sancto trudone ») ; — 2° deux bonniers de terre situés en deux pièces près des biens appelés *die gucdenvan den grauwen driessche;* — 3° le revenu annuel de deux mesures (*vasa*) de seigle sur une maison (« domistadium, » huisstede?) appartenant jadis à Christine Otten; — 4° Item le revenu annuel de deux autres mesures sur le métairie ou ferme (« curia, » hoeve) de Jean Ghersten; — 5° une métairie ou ferme (« curtis ») près de la dite chapelle ; — 6° deux verges de terre, appartenantes ci-devant au même Jean Ghersten; — 7° enfin encore une métairie ou ferme (« curtis »), appelée *den Molenhof* et située à Zepperen, sur le ruisseau, dans l'endroit nommé *die oye: à charge* pour le dit couvent de faire consacrer la chapelle avec son autel ; d'y célébrer ou de faire célébrer la messe, tous les dimanches; de prêcher; de faire la bénédiction de l'eau et de faire restaurer la chapelle et de l'entretenir ensuite d'une manière convenable.

L'évêque Louis de Bourbon, sur la demande des parties intéressées, c'est-à-dire, de Rason de Guygoven, de Jean de Roest, ministre général de l'Ordre des Tertiaires de S. François en Belgique, et des Frères du Couvent de Zepperen, approuva tout le contenu de cette fondation avec les charges y annexées, en réservant cependant au fondateur et à ses héritiers la libre faculté d'en disposer en faveur d'autres, pour le cas où les Frères Bogards de Zepperen laisseraient à désirer, par négligence ou omission, quant à l'accomplissement entier des charges prérappelées. L'évêque permit, en même temps, à ces Frères de faire consacrer par son suffragant Libert, évêque de Beryth *i. p. inf.* (1) ou par un de ses successeurs dans cette fonction, la chapelle avec

(1) Beryth ou Barut, situé en Phénicie. Voir sur ce suffragant, religieux de l'Ordre de S. François, Ernst, *Tableau*, pag 141.

Digitized by Google

son autel et d'y mettre une cloche avec un clocheton (1).

Cette chapelle, avant d'avoir reçu la consécration dans la suite, fut démolie, avec la permission du prince-évêque Louis de Bergh, en 1736. Reconstruite par les soins des religieux du couvent de Zepperen, elle fut, en vertu d'une délégation de l'évêque, de nouveau simplement bénite, le 19 novembre 1737, par le curé de Houtain-l'évêque Jean Bormans, doyen rural du concile de St-Trond. La permission cependant qu'obtinrent les mêmes religieux de l'évêque Louis de Bergh d'y célébrer la messe sur un autel portatif, était limitée *ad quinquennium* et accompagnée de l'injonction de procurer la consécration de la chapelle à la première opportunité, ce qui néanmoins n'a pas eu lieu.

A. KEMPENEERS.

DOCUMENTS.

N° I.

Lettres patentes de Jean de Heinsbergh, évêque de Liége, approuvant la fondation d'un couvent des Bogards à Zepperen et permettant de recevoir des Frères jusqu'au nombre de vingt.

[15 février 1425].

Universis et singulis præsentes litteras inspecturis *Johannes de Heinsbergh*, Dei gratia episcopus Leodiensis et comes Lossensis, salutem in Domino sempiternam et religionis augmentum. Si totis cultui divino mancipandis aliquid impendimus augmenti, remunerationis æternæ inde speramus recepturos. Petitionis siquidem dilectorum nobis in Christo *Johannis de Coloma*, presbyteri incolæ villæ Septemburghis, nostræ diocesis, necnon Fratrum *Johannis de Dorsten* et *Ægidii de Sanctotrudone*, professorum tertii Ordinis de *pœnitentia* nuncupati, series continebat : qualiter certus campus, continens in se quasi tria bonaria terræ cum dimidio, jacens in parrochia dictæ villæ de Septemburghis, alias dictæ seppris, prope Sanctumtrudonem, ejusdem nostræ dyocesis, per discretum virum *Johannem*, dictum *Gorre*, incolam villæ antedictæ, donatus esset et assignatus ad honorem omnipotentis Dei, beati Jheronimi, doctoris, et sancti Francisci, confessoris, ut inibi Fratres tertii Ordinis Sancti Francisci, de *pœnitentia* nominati, locarentur et habitarent, ac manibus suis, donec habundantius eisdem divina provideret gratia, victum quærerent ; ipsis

(1) Voir le *Document* n° V.

Digitized by Google

propter hoc, ut in dicto campo insimul habitare ipsamque congregationem *Campum Sancti Jheronimi* nominari, et usque ad numerum viginti personarum, secundum ejusdem Ordinis instituta, ad se recipere, atque visitatorem nobis in Christo dilectum fratrem Gardianum opidi de Thenismonte, nostræ Leodiensis diocesis. Ordinisque Fratrum minorum, eligere valerent, licentiam et nostram ordinariam auctoritatem impertiri dignaremur. Nos igitur instantiam personarum et devotionis zelum prospicientes, cupientesque religionis cultum nostris augeri temporibus, dictorum supplicantium votis annuentes, ipsis Fratribus dictum Campum, quem ex nunc in antea *Campum Sancti Jheronimi* appellari volumus, acceptandi, inhabitandi, conveniendi atque cohabitandi, secundum regulam tertii Ordinis antedicti et ejus instituta vivendi, et etiam quoscumque bonos christianos bonæ vitæ et honestæ conversationis, nulla perfidiæ macula respersos, usque ad numerum viginti personarum, si cum eisdem habitare voluerint, acceptandi, ut petitum extitit, licentiam impertimur per præsentes, dictasque donationem et acceptationem hujusmodi *Campi Sancti Jheronimi* nostra ordinaria auctoritate ex certa scientia confirmamus per præsentes. Et ut eisdem Fratribus zelus devotionis accrescat, et ascendant de virtute in virtutem, nos de legalitate ac devotione dicti fratris Gardiani, domus nomine Minorum opidi prædicti de Thenismonte, sæpe dictæ Leodiensis dyocesis, plurimum confidentes, eundem supradictis Fratribus ex deliberatione deputavimus et deputamus visitatorem, dantes eidem dictos Fratres et eorum domum, quotiens expedire videbitur, secundum ejusdem regulæ instituta, nomine nostro visitandi, ac pro suis culpis, si quas commiserint, juxta delicti quantitatem ac Ordinis prædicti stablimenta, pœnitentias salutares injungendi ac effectualiter corrigendi et puniendi, ceteraque faciendi, quæ ad hujusmodi visitationis officium requiruntur facienda. Injungentes omnibus et singulis nostris subditis, quatenus eosdem Fratres, præsentes et futuros, in dicto *Campo Sancti Jheronimi* insimul cohabitare et omnium creatori servire permittant, secundum regulæ tertii Ordinis institutiones, pacifile et quiete. *Proviso tamen*, quod hujusmodi Fratres singulis diebus dominicis et festivis ac aliis, quibus parochianos ad suam ecclesiam decet convenire, conveniant ad parrochialem ecclesiam supradictam, eorum ecclesiam matricem, divina audituri; et nichilominus, prout statuta synodalia docent, curato dictæ ecclesiæ seu ejus locumtenenti sua peccata confiteantur, ac alia ecclesiastica sacramenta recipiant ab eodem, ipsisque defunctis in dicta ecclesia seu ejus cymiterio, si alias ad hoc habiles fuerint, ecclesiastica tradatur sepultura; quodque eidem curato per præmissa in suo jure nichil derogetur. In quorum omnium et singulorum præmissorum testimonium sigillum nostrum *ad causas* præsentibus duximus apponendum. Datum anno Domini millisimo quadringentisimo vicesimo quinto, mentis februarii die quintadecima.

N° II.

Jean de Heinsbergh permet aux Frères Bogards de Sepperen d'avoir un oratoire, des autels, un cimetière, des confesseurs propres, et de jouir de la même liberté ecclésiastique que les autres monastères.

[22 juin 1435].

Joannes, Dei et Apostolicæ Sedis gratia episcopus Leodiensis, dilectis nobis in Christo Fratribus sub observantia tertiæ Regulæ sancti Francisci Ordinis *de pœnitentia* nuncupati domus sive conventus *Campi sancti Hieronymi*, situati in parochia *sancti Servatii* villæ de Sepperen nostræ diocesis Leodiensis, pariter in communi vita viventibus, præsentibus et futu-

Digitized by Google

ris salutem in Duo sempiternam. Ut vos vestrique consimiles et sequaces oratorium et altaria, cœmiterium infra septa domus vestræ erigere, habere ac consecrari facere; quodque capitulum culparum et alia loca, dicto Ordini vestro congrua servare; habitumque Ordinis prædicti ad instar formæ et habitus Fratrum ejusdem Ordinis conventuum Trajectensis diocesis, juxta statuta et consuetudines Ordinis et regulæ prædictorum; et quod in eodem Ordine sub prædicta regula tria substantialia vota profiteri licite positis et valeatis, auctoritatem et licentiam, tenore præsentium, concedimus et impartimur. Volumus insuper et mandamus, pro conservatione vitæ spiritualis in dicta domo vestra, quatenus unum ex prælatis alicujus approbati Ordinis, observatorem disciplinæ regularis, in vestrum visitatorem et informatorem eligatis et procuretis, donec et quousque domus vestra assumpta et incorporata fuerit generali capitulo tertii Ordinis dictorum Fratrum diocesis Trajectensis prædictæ; ad quod consequendum debito tempore nostrum assensum et consensum præstamus gratiose: vestituram quoque, professionum receptionem ad prædictum vestrum visitatorem, vel cui ipse duxerit committendum volumus pertinere; cui siquidem visitatori, pro tempore existenti, nos de uberiori dono gratiæ vos vestrosque consimiles et sequaces singulis annis tam in capite quam in membris visitandi, defectus et excessus corrigendi, ordinationesque et statuta salubria condendi et faciendi, ministrum cum consilio sanioris partis vestri conventus instituendi vel destituendi; similiter confessorem seu confessores bonæ famæ etiam cum consilio sanioris partis vestri conventus ponendi seu eosdem, si necesse fuerit, deponendi, qui vestris ac vestrorum familiarium et commensalium auditis confessionibus, etiam in casibus nobis reservatis de peccatis sibi confessis absolvere et pœnitentiam salutarem injungere; vota vero minora, si quæ emiseritis, in alia pietatis opera commutare, missas et alia divina officia in vestro Oratorio seu loco aliquo honesto et ad hoc deputato, etiam in altari portatili consecrato, campanæ pulsu adhibito, celebrare seu per alium presbyterum celebrari facere, etiam tempore interdicti, januis tamen clausis, vobis vestrisque familiaribus domesticis dumtaxat præsentibus, dummodo causam non dederitis interdicti: sacramenta quoque ecclesiastica, videlicet sanctæ Eucharistiæ et extremæ Unctionis ac sepulturam ecclesiasticam rite ministrare, aquam benedicere et verbum Dei ibidem prædicare valeat et valeant, quoties opportunum fuerit, plenam et liberam in prædictis concedimus facultatem; juribus matricis *ecclesiæ S. Servatii prædictæ*, infra cujus limites domus vestra consistit, semper salvis et illæsis permanentibus. Volumus insuper et mandamus vobis et successoribus vestris dictum Ordinem et habitum in futurum assumpturis, quod prædicto vestro pro tempore existenti visitatori ac vestris confessoribus tanquam nobis in omnibus licitis et honestis obediatis, ipsorumque præceptis et mandatis parcatis. Cujus siquidem vestri visitatoris conscientiam, dum per vos seu per curam vestram gerentes debite requisitus fuerit, quantum ad præmissa circa domum vestram, vestras personas ac sequaces rite exequenda, in virtute sanctæ obedientiæ districte præcipiendo, quantum in nobis est, oneramus et obligamus; concedendo eidem visitatori vos, vestrosque familiares ac sequaces, si qui ex vobis, quod absit, inobedientes et rebelles fueritis, per censuras ecclesiasticas potestatem nostra auctoritate ordinaria compellendi et compescendi; insuper vero, quatenus eo quietius Deo absque omni molestatione vivere et servire valeatis, ut vos vestræque habitationis locus, vestrique sequaces, bona quoque vestra temporalia, præsentia et futura ecclesiastica libertate gaudere, quemadmodum in aliis approbatis monasteriis fieri consuetum est, et uti de cetero valeatis, et valeant, vos et omnia ac singula vestra bona sub protectione gloriosissimi Martyris et pontificis *beati Lamberti*, patroni nostri, suscipientes, de speciali gratia, quantum in nobis est, concedimus et elargimur. Præterea vobis vestrisque confessoribus et vestris familiaribus ac

Digitized by Google

domesticis cæterisque ejusdem tertii Ordinis vestri utriusque sexus, in nostra Leodiensi diocesi pariter in communi viventibus, præsentibus et futuris, nostra antedicta auctoritate ordinaria, quatenus in omnibus ac per omnia omnibus et singulis privilegiis et gratiis antedictis Fratribus tertii Ordinis S. Francisci *de pœnitentia* nuncupati in Diocesi Trajectensi prædicta pariter in communi viventibus et eorum cuilibet a summis pontificibus et ipsorum loci ordinariis, prout nunc et in antea concessis, (quorum copiam volumus hic habere pro insertis), libre uti et gaudere, quantum in nobis est, misericorditer indulgemus, decernimus et approbamus, ac ex certa scientia nostra per præsentes declaramus; nostra tamen et nostrorum successorum episcoporum Leodiensium jurisdictione et visitatione ordinaria et reformatione in præmissis et circa illa semper salvis et reservatis. Et ut hæc prædicta omnia robur obtineant firmitatis perpetuæ, has præsentes litteras nostras sigilli nostri *ad causas* fecimus appensione muniri. Datum anno a Nativitate Dui millesimo quadringentesimo trigesimo quinto, mensis junii dei vigesima secunda.

— Concordat præsens copia cum originali de verbo ad verbum. Quod attestor hac 26 augusti 1645 *Christophorus Damen*, colleg. ecclesiæ B^te^ Mariæ Virginis oppidi St-Trudonis Leodiensis diœcesis decanus.

— Collatum cum copia concordat. Quod attestor *Joannes Nicolay*, notarius publicus ad præmissa requititus in fidem subt.

N° III.

Acte de cession faite, à l'exemple des autres couvents, par les Frères Bogards de Sepperen, de tous leurs biens en faveur du chapitre général de leur Ordre.

[16 octobre 1486.]

In nomine Domini. Amen. Per hoc præsens publicum instrumentum cunctis pateat evidenter et sit notum, quod anno a nativitate ejusdem Domini millesimo quadringentesimo octuagesimo sexto, indictione quarta, die vero decima Sexta mensis octobris, hora Primarum vel circiter, pontificatus Sanctissimi in Christo Patris et Domini nostri Domini Innocentii divina providentia Papæ octavi, anno suo tertio, in mei Notarii publici et testium infrascriptorum, ad hoc vocatorum specialiter et rogatorum præsentia personaliter constituti sunt religiosi dni ac Fratres *Henricus de Merica*, minister; *Wilhelmus* Aralen; *Johannes* Brugghen; *Johannes* Zepperis; *Ghiselbertus* Kermpt; *Franciscus* Heeswyck, presbyteri; *Nycholaus* Berteleyns; *Everardus* de Hoebraken; *Eustacius* de Tongris; *Tilmannus* de Vivario; *Mathias* de Mechalinia; *Servatius* de Tongris; *Arnoldus* de Wachtendonch; *Walterus* Diest; *Johannes* de Bergis; *Johannes* de Trajecto; *Wilhelmus* Helchtensis; *Ludovicus* Tyrions; *Otto* Persoens; *Mathias* Basen; *Egidius* de Mechelinia; *Dyonisius* Dionisii, layci, Fratres de *pœnitentia* nuncupati domus seu conventus de tertia Regula Sancti Francisci in villa de Zepperis Leodiensis dyocesis siti, majorem seu saniorem partem Fratrum ejusdem domus seu conventus representantes, ad infrascripta facienda capitulariter, ut apuerunt, congregati, per vivæ vocis organum præfati Fratris *Henrici de Merica*, ministri, exponentes asserendo, quod jam noviter Generali et Singulis Ministris generalis capituli eorum Leodiencis diocesis cum pluribus aliis Fratribus dicti Ordinis congregatis in domo sive conventu tertiæ Regulæ ejusdem Ordinis sancti Francisci in villa de Hugarden dictæ Leodiensis diocesis sitis, Generalis et omnes Ministri capituli hujusmodi unacum prætactis aliis Fratribus cum eis deputatis considerantes ac verisimiliter timentes, quod forsan bona suorum con-

Digitized by Google

ventuum, eis legata ac per eosdem et prædecessores ipsorum acquisita, obtenta et procurata et imposterum etiam obtinenda in continuationem et promotionem præfati Ordinis eorum tertiæ Regulæ sancti Francisci et non alias, possint converti et transportari ad alienum Ordinem sive statum aut ad alienos usus quam in promotionem sive continuationem dicti Ordinis Sancti Francisci, in cujus favorem dicta bona, ut prætangitur, fuerunt et sunt obtenta: ad evitanda igitur præscripta et prælibata etiam pericula et damna, quæ, nisi modo subscripto desuper foret provisum, possent evenire sive oriri; ac certis aliis de causis animum eorum ad hoc moventibus, in anno videlicet a nativitate Dni millesimo quadringentesimo octuagesimo quinto, novissime præterito, die siquidem ultima mensis julii ejusdem anni, inanimiter inter cetera et concorditer convenerunt, seu saltem cum saniore parte conventualium, coram Notario publico et testibus, ad hoc assumptis, et concordarunt, quod ipsi conventus et quilibet eorum respective pro seipsis et eorum successoribus omnia et singula eorum bona mobilia et immobilia, acquisita et acquirenda donarent et supportarent donatione irrevocabili extunc in antea et in perpetuum ad opus et utilitatem, promotionem et continuationem dicti Ordinis tertiæ Regulæ sancti Francisci et generalis capituli ipsius Ordinis, quod de anno in annum usitatur et servatur, juxta eorum privilegia, quarta die Dominica post festum paschæ, ad illum saltem finem, quod conventus omnes et singuli Ordinis prætacti in eorum prima fundatione, in qua hucusque fuerunt et sunt, manere possent et manerent; verum quod quilibet dictorum conventuum præsentium et etiam futurorum, sub dicto capitulo generali degentium, retinebit et habebit usum dictorum suorum bonorum tam mobilium quam immobilium, præsentium et futurorum quam diu in dicta tertia Regula sancti Francisici fuerint, perseveraverint et sub eadem militaverint et non amplius: sic etiam et sub tali conditione, quod nullus ex Ministris alicujus conventus conventuum prætactorum cum suis conventualibus potestatem habebit reservandi seu transferendi suum conventum, seu bona eorum transportandi ad aliquem ordinem seu statum alium, cujuscumque etiam fuerit conditionis: quodque ipsi Minister et Fratres domus seu conventus Fratrum de *pœnitentia* nuncupatorum tertiæ Regulæ sancti Francisci in Zepperis Leodiensis diocesis sitorum, uti obedientes filii, eorum liberis et spontaneis voluntalibus moti, non coacti, prout asseruerunt, vel seducti, eorum ipsorumque domus sive conventus bona omnia, mobilia et immobilia, habita et habenda ac imposterum acquirenda pro seipsis et eorum successoribus, omnibus modo et forma ac sub conditione præexpressis ad opus dicti Ordinis et generalis capituli prætacti donarunt et supportarunt donatione irrevocabili facta inter vivos, et transtulerunt in eosdem omne eorum jus et omnem eorum actionem, realem et personalem, quod et quam habuerunt et habere poterant in eisdem bonis mobilibus et hereditariis, ac in eosdem transtulerunt et transportarunt, nil juris sibi in illis retinentes: renunciantes iidem Minister et Fratres domus sive conventus prætacti, quo ad præmissa tantum, doli mali, fraudis, lesionis, erroris, circumventionis, rei aliter gestæ quam scriptæ atque omnibus et singulis exceptionibus, libertatibus, franchisiis et indultis papalibus et imperialibus concessis et concedendis, jurisque auxilio canonici et civilis atque omnibus et singulis aliis exceptionibus, defensionibus et cavillationibus, per quas præmissorum effectus in aliquo impediri poterit quomodolibet vel differri, jurique dicenti: generalem renunciationem non valere nisi præcesserit specialis. Super quibus præmissis omnibus et singulis supra nominati Minister et Fratres tam conjunctim quam divisim a me notario publico infrascripto fieri petierunt instrumentum unum publicum seu plura publica instrumenta. Acta fuerunt hæc in loco capitulari domus sive conventus præfati Ministri et Fratrum in Zepperis Leodiensis diocesis, sub anno, indictione, mense, die, hora et pontificatu, quibus supra, præsentibus ibidem

Digitized by Google

honestis et discretis viris *Roberto Ghilsen*, presbytero et *Rasone Scroets*, alias *Persoens*, clerico Leodiensis dyocesis testibus ad præmissa vocatis et specialiter rogatis.

(*Signum Notarii*.) Et ego *Servatius Plueghs*, presbyter Leodiensis dyocesis ac sacra imperiali auctoritate notarius juratus: quia præmissis omnibus et singulis, dum sic, ut præmittitur, fierent et agerentur, una cum prænominatis testibus præsens personaliter interfui eaque sic fieri vidi et audivi: ideirco hoc præsens opus sive instrumentum manu alterius, me aliis præpedito negotiis, fideliter scriptum subsubscripsi et in hanc publicam formam redegi, signo et nomine meis assuetis signavi una cum præfatorum Fratrum sive conventus prætactæ villæ de Zepperen, Leodiensis dyocesis, sigilli appensione signari ac muniri rogatus et requisitus in fidem et testimonium omnium et singulorum præmissorum.

N° IV.

Bulle du pape Innocent X incorporant la province belge des Frères conventuels du Tiers-Ordre de S. François aux Frères du même ordre d'Italie en la soumettant en tout au supérieur général de cet ordre.

[27 juin 1650.]

*Innocentius papa X*us *ad perpetuam rei memoriam*. Pro nostri pastoralis officii debito ad ea libenter intendimus, per quæ religiosorum ordinum prospero regimini et gubernio opportune consulitur, prout in Domino salubriter conspicimus expedire. Cum itaque sicut dilectus filius *Lazarus Marcquis*, professor tertii Ordinis Sti Francisci de *pœnitentia* nuncupati congregationis Sepperensis in Belgio, sui Superioris generalis et Fratrum Congregationis hujusmodi nominibus, nobis nuper exponi fecit, quod in capitulo generali dictæ Congregationis in illius conventu Campi S. Hieronymi novissime celebrato, decretum fuerit, communi eorumdem Fratrum Suffragis, expedire felici prosperoque ejusdem Congregationis regimini et gubernio, ut illius Fratres præfati Fratribus Italiæ dicti tertii Ordinis uniantur et incorporentur ac directioni illius pro tempore existentis Superioris generalis, juxta dicti Ordinis constitutiones a fel. record. *Urbano* papa VIIIo, prædecessore nostro, primum approbatas et subinde a nobis confirmatas, subjiciantur. Nobis propterea idem *Lazarus* humiliter supplicari fecit, ut in præmissis opportune providere de benignitate Apostolica dignaremur. Nos igitur propterea quod ejusdem Congregationis felicem statum et directionem sinceris desideramus affectibus, eundem *Lazarum* specialibus favoribus et gratiis prosequi volentes et a quibusvis excommunicationis, suspenoisnis et interdicti aliisque ecclesiasticis sententiis, censuris et pœnis, a jure vel ab homine quavis occasione vel causa latis, si quibus quomodolibet innovatus existit, ad effectum præsentium dumtaxat consequendum, harum serie absolventes et absolutum fore censentes, hujusmodi supplicationibus inclinati, de venerabilium Fratrum nostrorum S. R. E. cardinalium, negotiis et consultationibus Episcoporum et Regularium præpositorum, consilio præfatos dictæ Congregationis Fratres Fratribus ejusdem Ordinis Italiæ (ita tamen ut præfata provincia subjacere debeat omnimode jurisdictioni nunc et pro tempore existensis Superioris generalis dicti Ordinis, ac se conformare ceteris illius provinciis ad præscriptum præfatarum constitutionum ab eodem *Urbano*, prædecessore et nuper

Digitized by Google

a nobis confirmatorum), Apostolica auctoritate, tenore præsentium, salvâ tamen semper in præmissis auctoritate eorundem Cardinalium, unimus et incorporamus, decernentes præsentes Litteras validas, firmas et efficaces existere et fore, suosque plenarios et integros effectus sortiri et obtinere, sicque et non aliter in præmissis per quoscumque judices ordinarios et delegatos, etiam censorum Palatii Apostolici auditores, judicari et definiri debere, ac irritum et inane, si secus super his a quoquam quavis auctoritate, scienter vel ignoranter, contigerit attentari, non obstantibus præmissis ac constitutionibus et ordinationibus Apostolicis, nec non Ordinis et Congregationis hujusmodi, etiam juramento confirmatis, Apostolica vel quavis firmitate alia coroboratis statutis et consuetudinibus, privilegiis quoque, indultis et Litteris Apostolicis in contrarium præmissorum quo modolibet concessis, confirmatis et innovatis : quibus omnibus et singulis illorum tenore præsentibus pro plene et sufficienter expressis et ad verbum insertis habentes, illis alias in suo robore permansuris, ad præmissorum effectum specialiter et expresse derogamus, ceterisque contrariis quibus cumque. Volumus autem, quod præsentium transumptis, etiam impressis, manu alicujus notarii publici subscriptis ac alicujus personæ in dignitate ecclesiastica constitutæ sigillo munitis eadem prorsus fides ubique adhibeatur, quæ ipsis præsentibus adhiberetur, si forent exhibitæ vel ostensæ. Datum Romæ apud Sanctam Mariam majorem sub annulo piscatoris die 27a junii 1650, Pontificatus nostri anno sexto.

Erat subscriptum : *M. A. Maraldus*. Et inferiis : Collata præfata Bulla cum originali inventa est verbotenus concordare : et signatum erat : *Franciscus Vanden Zype*, archidiaconus Antverpiensis, et impressum illius Sigillum ; et *J. Jacobens*, notarius.

Collatum cum trpnsumpto impresso concordat. Quod attestor *Joannes Nicolai*, notarius Apostolicus ad promissa requisitus in fidem subscripsit.

N° V.

Fondation par Raes de Guygoven d'un bénéfice ecclésiastique en faveur des Frères Bogards de Zepperen dans la chapelle du Natenbampt sous Brusthem, approuvée par l'évêque Louis de Bourbon.

[4 février 1480].

Ludovicus de Bourbon, Dei et Apostolicæ sedis gratia episcopus Leodiensis, universis et singulis præsentes litteras visuris, lecturis et audituris salutem in Domino. Fidelium votis, per quæ divini cultus augmentum intendi prospicitur, per nos ad exauditionis gratiam admissis, ea favoribus prosequimur opportunis. Sane nobis pro parte dilecti nobis in Christo nobilis viri dni *Rasonis de Gudingoven*, militis, instantibus ad hoc religiosis viris duo *Johanne de Roest* patre generali ac conventu domus seu monasterii Campi Sancti Jheronimi in Zepperen tertiæ Regulæ Sancti Francisci, nostræ Leodiensis diocesis, exhibita petitio continebat, quod ipse dnus *Raso*, zelo devotionis accensus, pias suorum parentum voluntates insequendo, ad Dei et divini cultus augmentum ac suæ et progenitorum suorum animarum salutem, transitoria felici commercio in cælestia commutare cupiens, in fundationem et dotationem unius altaris materialiter constructi in capella, infra parochiam ecclesiæ parochialis de Bruysthem, in loco nuncupato *Te Natenbampde*, dictæ nostræ Leodiensis diocesis situata, nondum consecrati, quatenus altare et capellam hujusmodi in titulum ecclesiastici beneficii erigi et consecrari valeret, sex bonuaria pascuæ seu prati, jacentia prope bona nuncupata *Dat goet van der Nachtegalen*, ab uno, et bona *Godeschalci Bnenynx*, carnificis de Sanctotrudone, ex alio lateribus ; necnon duo bonuari terræ, jacentia in duabus petiis prope bona

Digitized by Google

nuncupata *Die gueden van den grauwen driessche*, a duobus, et prope bona dicti domini *Rasonis* ex tertio lateribus; *Item* redditus annuos seu canonem duorum vasorum bladi mensuræ loci illius ad et supra domistadium cum suis pertinentiis pridem ad quondam *Christinam Otten* spectare solitos; *Item* annuum et hereditarium canonem seu redditum duorum vasorum bladi mensuræ loci ad et supra curiam ad quondam *Johannem Ghersten* pertinere solitam; *Item* unam custem prope prænarratam capellam jacentam; *Item* duas magnas virgatas terræ pridem ad *Johannem Ghersten* spectantes, per parentes dictidni *Rasonis* ad hujusmodi pium usum legatas; *Item* adhuc curtem unam, dictam *den Molenhof*, in Zepperen sitam in loco nuncupato *Die Oye* supra rivum per dictum Dnum *Rasonem* donatam prænarrato conventui et illius domui de Zepperen, per eos hereditarie et perpetue, libere absque alicujus oneris solutione possidendos et manuplicandos, possidendaque et manuplicanda, in quantum ea dyocesani loci et nostra suffragaretur auctoritas, assignavit et donavit, ita quod conventus et Fratres dictæ domus seu monasterii quolibet die dominico ad et supra prætactum altare unam missam per se vel alium celebrare seu celebrari facere, verbum Dei publice ibidem prædicare ac aquam benedictam hujusmodi diebus dominicis facere, necnon capellam ipsam in suis structuris et ædificiis laudabiliter conservare, tenere repararecque, ac restaurare, reparari et restaurari facere tenebuntur et erunt astricti, ipseque dnus *Raso* canonem et redditus prætactorum bonorum, ut præmittitur, assignatorum cessos retardatos et non solutos ad refectionem calicis, missalis et ornamentorum dicti altaris et missæ celebrationem necessaria convertendos suis in expensis exigere et recuperare habebit; deliberabitque etiam idem dnus *Raso* pro prætactæ capellæ reparatione unam bonam arborem quercinem. Quare pro parte dni *Rasonis*, militis, et generalis ac conventus et Fratrum in Zepperen prædictorum nobis fuit humiliter supplicatum, quatenus hujusmodi fundationem et dotationem aliaque supradicta omnia et singula laudare et approbare, dictumque altare in titulum perpetui ecclesiastici beneficii nostra ordinaria auctoritate erigere et instituere, præfatoque monasterio et conventui perpetuo cum bonis prædictis incorporare, ac altare cum prænarrata capella hujusmodi consecrari facere, desuperque nostra ordinaria auctoritate eis opportune providere vellemus et dignaremur. Nos itaque animarum salutem, nostris præsertim temporibus, intensis affectibus procurare exoptantes, prænarrata bona omnia et singula, ut præfertur, assignata pro dicti altaris dote et oneribus supradictis competenter sufficere et quatenus juris fuerit amortizata, hujusmodique altari et prætactæ domui seu monasterio fuisse et esse perpetuo incorporata et appropriata comperientes, supplicationibus hujusmodi inclinati, fundationem et dotationem prætactas, et quæcumque inde subsecuta, rata et grata habentes, prænarratum altare in titulum perpetui ecclesiastici beneficii, sub omnibus modo et forma præscriptis, nostra ordinaria auctoritate erigimus et instituimus; necnon dictis conventui et Fratribus domus de Zepperen præsentibus et futuris, ut altari prædicto per se vel alium seu alios presbyteros domus ejusdem seu alios ydoneos in divinis deservire, ac missam modo prætacto celebrare seu deserviri et celebrari facere perpetuo, verbum Dei inibi prædicare et aquam benedictam facere, campanam et campanile habere possint libere, absque alicujus solutione *placet* et *absentiæ* aut alicujus subsidii et oneris cujuscumque, nobis aut successoribus nostris episcopis Leodiensibus et venerabili confratri nostro dno Archidyacono Hasbaniæ in ecclesia nostra Leodiensi quovis modo propterea competentis, ac altare ipsum cum sua capella consecrari facere concedimus, atque prænarrata bona, ut præmittitur, assignata libere habenda, possidenda et manuplicanda altari et conventui hujusmodi cum dote, una cum litteris desuper confectis, incorporamus, et consignamus, salvo semper in hiis dicto dno *Rasoni*, militi ejusque heridibus et successoribus facultate

Digitized by Google

libera et jure patronatus disponendi, conferendi et ordinandi de altari cum ejus capella et bonis præscriptis, si dicti Fratres domus de Zepperen missam prædictam, modo prænarrato, celebrare aut celebrari facere omiserint, aut in illa et aliis præmissis seu eorum aliquo in futurum negligentes et defectuosi exstiterint, aut postquam bis aut ter requisiti fuerint, illa seu eorum aliqua secundum fundationem et ordinationem prædictas facere et adimplere non curaverint : extunc altare et bona hujusmodi ad eosdem *Rasonem* ejusque successores libere disponenda, absque alio juris ordine, revertantur eo ipso, in hujusmodi pios usus convertenda, prout ipsis dno *Rasoni* et ejus successoribus visum fuerit expedire. Quodque dnus *Raso* et præfati instantes per reverendum in Christo patrem dnum *Libertum*, eadem gratia episcopum Beritensem, in pontificalibus nostrum vicesgerentem, aut alium catholicum antistitem, qui post ejusdem dni *Liberti*, episcopi Beritentis, decessum pro tempore fuerit suffraganeus, cum solempnitalibus in talibus adhiberi consuetis, prænarratum altare cum sua prætacta capella licite consecrari facere possint et valeant, ipsis ac nostro vicesgerenti hujusmodi, nostra ordinaria auctoritate, per præsentes concedimus facultatem plenamque impartimur licentiam, jure matricis ecclesiæ in hijs salvo, harum nostrarum testimonio litterarum, sigilli nostri *ad causas* appensione corroboratarum, et datarum in nostra civitate Leodiensi sub anno a Nativitate domini millesimo quadringentesimo octuagesimo, mensis februarii die quarta.

— Collationata et auscultata per me *Danielem de Castro*, publicum Apost. et Imperiali auctoritatibus notarium, et concordat cum suo originali, *ut supra*.

— Nos igitur *Johannes de Roest*, generalis Fratrum tertii ordinis Sancti Francisci, ac pater domus Hugardensis, et *Henricus de Merica* pater, totusque conventus Fratrum ejusdem Ordinis domus in Zepperis, Leodiensis Diocesis, in loco nostro capitulari ipsius domus nostræ de Zepperis solito, hora consueta propterea conventualiter congregati communi omnium nostrum deliberatione super præmissis habita et consensu, donationem et fundationem altaris et capellæ in loco dicto *Ten Natenbampt* præscriptas ad Dei laudem et honorem pro divini cultus augmento nobis tam episcopoli ordinaria quam archidiaconali auctoritatibus pie factas, confidentes in Domino et sperantes illas in ipsius domus nostræ et conventus in Zepperis evidentem utilitatem cedere in futurum, quantum nos concernit, tenore præsentium juxta et secundum modum et formam præscriptas in Dei nomine recipimus, admittimus et acceptamus. In quorum fidem nos Generalis ac pater et conventus domus in Zepperis prædicti sigilla nostra præsentibus litteris duximus appendenda anno a Nativitate Domini millesimo quadringentesimo octuagesimo, die vero duodecima mensis julii.

Digitized by Google

TOURELLE

D'UNE MAISON, SISE RUE DE HOEN,

A MAESTRICHT.

Les anciennes rues, avec leurs vieilles maisons, leurs tourelles, leurs statues de saints, leurs fontaines et tout ce qui donne du caractère, disparaissent insensiblement, pour faire place à des constructions modernes et à des rues tirées au cordeau, où les anciens perrons, les bornes, les grilles et les ruisseaux ne laissent plus de traces. Il est donc temps de sauver, au moins par le dessin ou la photographie, ce qui nous reste encore de vieux édifices, surtout de maisons particulières, qui, avec les grands monuments forment un ensemble et donnent à une ville ou à un de ses quartiers un aspect, qui plait à la vue; car on n'est que trop satisfait de toutes ces constructions modernes et uniformes, de ces places et de ces vides autour des monuments, qui, dans la plupart des villes, ont le même aspect décourageant par leur monotonie. Notre ancienne rue de Hoen ou Hoenderstraet, a eu plusieurs de ces grands édifices ou hôtels déjà modernisés, et les traces du dernier viennent de disparaître à leur tour. Avertis à temps nous avons fait un dessin de la tourelle d'une de ces maisons, qu'on vient de démolir pour élever au même endroit deux constructions modernes. A cette ancienne construction, dont on aura encore souvenir, puis qu'elle vient seulement de disparaître, était attenante une tou-

Digitized by Google

TOURELLE D'UNE MAISON RUE DE HOEN

A MAESTRICHT.

Digitized by Google

Digitized by Google

relle, (signe caractéristique des maisons de grandes familles), (1) qui s'élevait en arrière de l'avant-corps du bâtiment et dont notre dessin donne une idée. L'ancienne maison nous intéresse particulièrement par le souvenir d'une famille consulaire de la ville, qui l'a habitée et qui bien probablement l'a fait construire, puisque ses armes se trouvaient incrustées dans un des murs du bâtiment. Si l'architecture de cet hôtel, qui dâtait du premier commencement du XVIIe siècle, n'offrait plus de caractère, à cause des changements qu'on lui a fait subir à différentes époques, sa tourelle cependant, avait gardé son originalité et offrait un aspect charmant, surtout vue des jardins des maisons atténantes, où la verdure des arbres lui donnait un avant-plan coloré. Un homme d'études aurait voulu s'y installer, retiré du bruit et du mouvement de la foule, planant ses regards sur les jardins qui l'entouraient; un amateur du bon vieux temps aurait désiré la voir souvent et la conserver, comme un souvenir de la manière de vivre de nos ancêtres; à un peintre cette tourelle offrait un sujet d'études et d'inspiration. Revenons au motif principal qui nous a engagés à garder le souvenir de cette tourelle.

Incrustées sur une des faces, côte sud, de la maison démolie, regardant la maison atténante, se trouvaient deux pierres (2) sculptées représentant l'une les armes de la famille Cruesen, et l'autre celles d'un prince-évêque de Liége de la maison de Bavière. Ces anciennes pierres nous ont paru dignes d'être conservées en souvenir d'une famille illustre qui a donné à la ville de Maestricht des magistrats, et

(1) Quelques grandes maisons de la ville offrent encore de ces tourelles, entre autres celle de la famille Van Aken, de Mme Pyls, la maison de M. Gilissen.

(2) Ces deux sculptures ont été offertes à la Société par le propriétaire de la maison, M. Guillaume Polis.

Digitized by Google

surtout deux personnages distingués, dont l'un fut évêque du diocèse de Ruremonde et plus tard archevêque de Malines. Celui-ci naquit à Maestricht le 10 avril 1592, comme le porte le registre baptistaire de l'ancienne église paroissiale de Saint-Nicolas (démolie), conservé à l'Hôtel-de-Ville, et où on lit : 10 *Aprilis* 1592. *Bapt. est Andreas filius Huberti Crùsen et Margarethæ.*

Suscept, sunt Joes. Capoens et Elyzabeth Printe.

N. B. *Ille fuit* 1651 *Episcopus Ruremondensis et a°* 1657 *Archiepiscopus Mechliniensis.* (1)

On peut lire des détails biographiques de ce prélat dans l'histoire ecclésiastique du duché de Gueldres, par Jean Knippenbergh (2) et dans Paquot, *Histoire littéraire des 17 provinces des Pays-Bas.* Knippenbergh dit qu'André Crusen, après avoir occupé pendant six ans le siége épiscopal de Ruremonde, succéda en 1657 à Jacques Boonen, quatrième archevêque de Malines, et qu'il mourut en 1666 à l'âge de 71 ans, après s'être élevé lui-même un mausolée dans sa cathédrale.

Nicolas Cruesen nous intéresse d'avantage. Il naquit à Maestricht, d'après Paquot, en 1570, et entra dans l'ordre des Augustins. C'était l'oncle du précédent, d'après Foppens. Nous ne pouvons mieux faire que de copier ici le texte de Paquot, qui donne la biographie de notre savant compatriote comme suit :

« NICOLAS CRUESEN OU CRUSENIUS

était d'une bonne famille de Maestricht (3), où il naquit, apparemment l'an 1570. Ayant fini ses premières études,

(1) M. Mathieu Janssen nous a fourni cette note.

(2) *Historia ecclesiastica ducatus Gelriæ authore Joanne Knippenbergh.* Bruxellis 1719.

(3) Je fonde ce point sur ce que M. *Foppens* dit (p. 905) qu'il était oncle d'André Cruesen, depuis archevêque de Malines, et que *van Gesthel* (Hist. Mechel. 1.59) dit de ce dernier : *Natus Mosæ-Trajecti, genere consulari,*

Digitized by Google

il entra chez les Augustins de la même ville, et y fit sa profession. Ses supérieurs, après lui avoir donné la charge de sous-prieur à Cologne, puis celle de Préfet des basses classes à Anvers, l'envoyèrent en Italie; il s'y arrêta quelque temps, et n'en revint qu'après avoir reçu le bonnet de docteur dans l'université de Pavie. En 1600 il fut nommé visiteur apostolique des chanoines réguliers de l'ordre de Prémontré dans le comté de Flandre. Dix ans après il préside par ordre du Pape au chapitre des chanoines-réguliers de Tongres. La même année 1612, il passa plus avant en Allemagne, muni de la même autorité, et il exécuta plusieurs commissions chez les Electeurs catholiques et divers autres princes de l'empire; il assista même à la diète de Francfort, et visita toujours au nom du S. Siége, quantité de monastères de l'ordre de Prémontré, auxquels il rendit ce glorieux témoignage : *j'y ai bien plus trouvé à imiter qu'à corriger.* Le P. Cruesen fut successivement Prieur des couvents de Bruxelles, d'Anvers, de Maestricht et peut-être de quelques autres; il était du premier que je viens de nommer, en 1616, lorsqu'il fit élever le principal des bâtiments qui y composent le collége (2). Le père Nicolas di San-Angelo, général des Augustins, le renvoya l'an 1619, en Allemagne, revêtu du titre de son vicaire général, pour réformer les couvents de Bavière. L'année suivante il assista au chapitre général, qui se tint à Rome, en qualité de Définiteur de la province de Cologne. De retour en Allemagne, il fut nommé en 1623 commissaire ou visiteur général des maisons de son ordre en Bohême, en Autriche, en Carinthie et en Stirie; il s'acquitta de ce laborieux emploi à la satisfaction de son général, et dans le même temps il gagna les bonnes grâces du pieux empereur Ferdinand II, qui

(2) On y lit cette inscription : *Fr. Nicolaus Crusenius, Mosae-Trajectinus, studiosae Juventuti posuit* 1616.

Digitized by Google

l'honora des titres de son historiographe et de son conseiller ecclésiastique. Enfin il fut élu provincial de Bohème en 1624, et il mourut usé de travaux, après 9 jours de maladie, le 10 novembre de l'année 1629. Ce père avait une éloquence naturelle, une taille avantageuse, un air majestueux et un grand talent pour le maniement des affaires. On a de sa composition :

1. *Monasticon Augustinianum, in quo omnium ordinum sub regula S. Augustini militantium, præcipuè tamen Eremitarum, canonicorum regularium Præmonstratensium, Dominicanorum, Ambrosianorum, Crucigerorum, Guillelmitarum, Trinitariorum, Brigittinorum, aliorumgue fere L, origines atque incrementa tribus partibus explicantur.* Monachii, Joan. Hertsroy 1623, fol. pp. 262. Sans les préliminaires et les tables. Avec quelques figures en taille douce. Dédié à l'empereur Ferdinand II, par une épitre datée de Ratisbonne le 13 février 1623. L'ouvrage est divisé en trois parties: dans la Ire l'auteur se propose de montrer que S. Augustin a été moine, même avant son baptême, et qu'il a eu des compagnons moines avant de quitter l'Italie : qu'il a établi près de Tagaste et à Hippone, deux monastères d'Ermites : que S. Hilaire, S. Profuturus, Paulorose, et les deux Laporius, Paulin etc. ont été des Ermites: que S. Augustin a été encore moine pendant son épiscopat: qu'il est probable que ce fut ailleurs qu'il institua, ou plutôt qu'il rétablit les chanoines réguliers, quoiqu'à son avis on n'en ait pas de bonnes preuves : qu'il ne fut pas pourtant de leur ordre, que s'il en pratiqua les statuts, ç'a été volontairement, et qu'il garda toujours l'habit d'Ermite. La IIe partie traite de la propagation des Ermites de S. Augustin après sa mort, et de l'origine des communautés, qui ont adopté sa règle. Il soutient (chap, 13) que les universités de Paris et de Pavie ont été instituées par des Ermites Augustins vers

Digitized by Google

l'an 700 (1) et (chap. 25) que S. François d'Assise a été de leur ordre, et qu'il a vécu sous l'obédience du bienheureux Jean le Bon etc. La IIIe partie est proprement une chronique des Augustins, depuis la réunion des différentes congrégations dans lesquelles ils s'étaient partagés, c. d. depuis l'an 1254 jusqu'en 1623. Le père Cruesen a encore publié :

2. Constitutiones ordinis Eremitarum S. P. Augustini, cum notis. Mona chii, 1620.

Il avait aussi ébauché un ouvrage sur l'*histoire* d'Autriche, que sa mort l'empêcha d'achever. »

Voyez *Sanderi chorogr.* Brab. ult, ed. II. 194. Sweertius, 575. Val. André 683. Elsii Encom. Augustinian. 504. Tombeur, chronol. August. 30-70-73. »

La rue de Hoen était une rue aristocratique dès le moyen-âge et à des époques plus rapprochées de nous. Nous trouvons cité en 1386 dans un acte échevinal de cette ville qu'un Winand Meys, (ancienne famille noble,) y avait sa demeure. Plus tard, en 1462, on désigne dans une autre lettre les biens d'un Jonkheer *Johan Hoens van Cartyls des Alten*, situés dans cette rue. Les édifices de cette rue sont encore pour la plupart de grands bâtiments de maître. A la fin du siècle passé, deux belges d'illustre naissance, qui prirent une part très-large aux affaires de la Belgique, virent le jour dans une maison de cette rue, —nous croyons dans celle qu'occupe MM. van Melsen ou Coenegracht. Ce sont les deux comtes Félix et Werner de Mérode. Nous lisons dans un extrait des *Souvenirs du comte de Mérode Westerloo*, (2) donné par le journal *L'Etoile Belge*, du 4 juillet 1864 : « Le comte Henri, dont

(1) Les savants conviennent aujourd'hui, qu'il n'y eut point d'université à Paris avant le XIIIe siècle ; on ne croit pas que celle de Pavie soit plus ancienne.

(2) Le comte Henri était le frère de Félix et de Werner de Mérode.

Digitized by Google

nous tenons les souvenirs, naquit à Bruxelles en 1782, à l'hôtel de Rubempré, appelé alors hôtel de Lannoy, situé près du Parc et habité aujourd'hui par le prince de Ligne. Tout enfant, il connut chez sa mère, l'archiduchesse Marie-Christine, gouvernante des Pays-Bas, après la mort de Charles de Lorraine. Son père était l'ami du fameux prince de Ligne avec lequel il eut mainte algarade. Il dansa son premier quadrille à la cour de l'électeur de Mayence. En 1792 revenu en Belgique, il entendit de loin le canon de Jemmapes. L'année suivante comme il se trouvait à Maestricht, un éclat de bombe française brisa la porte de la chambre, où logeaient ses frères, (Félix et Werner,) et alla tomber au milieu des berceaux. Ainsi le feu de l'ennemi, venant expirer au pied du berceau de Frédéric de Mérode, semblait lui annoncer la mort qu'il devait trouver en combattant pour sa patrie. Les bonnes emportant les enfants sur le dos, se sauvèrent dans la cave, dont les fenêtres étaient bouchées par du fumier. Pendant ce temps on oubliait l'aîné dans sa chambre. Le bruit de la maison n'interrompit pas même son sommeil.»

Revenons à notre tourelle et à la maison de Cruesen, Crusenius, aussi Crusens qui l'a habitée. Leurs armes, d'après la pierre sculptée, que nous reproduisons ici, sont celles-ci : avec cette devise : *Victrix fortunae sapientia.*

Nous les retrouvons avec alliance, sculptées sur une pierre tombale de la même famille à l'église de St-Servais dont l'épitaphe, qui rappèle un chanoine de ce nom, est telle :

Hic jacet sepultus Reverendus Dominus Michael Crusens I. V. L. Hujus ecclesiæ canonicus obiit 1 *martii* 1626. *Requiescat in sanctâ pace. Amen.*

Digitized by Google

Les armes de la famille Cruesen se trouvent encore sur la façade du château de MM. Riedi à Lanaeken. On les voit alliées à la famille Eynatten sur un des écussons qui ornaient anciennement les balustres en cuivre de la galerie du péristyle de l'hôtel de ville. Ces balustres sont des dons de membres de l'ancienne municipalité de Maestricht.

Nous avons dans différents endroits du Limbourg, tant Nèerlandais que Belge, encore plusieurs constructions civiles, des maisons intéressantes sous le rapport de l'architecture et du caractère qu'elles indiquent, des usages et des mœurs du temps, dont-il serait curieux et instructif de garder quelques spécimens. On tient à connaître l'histoire d'une époque, les faits intéressants qui se sont passés, on s'intéresse à ces narrations, à ces chroniques d'autres temps. Pourquoi ne pas compléter cette connaissance de générations qui ont précédé la nôtre par une science plus exacte et plus sûre de la société qui a pris part à ces faits, qui en ont été les héros ou les victimes ?

Si on recueille les meubles, les ustensiles, les armes et tant d'autres objets, dont l'archéologie s'empare pour les collections et les musées, pourquoi ne pas faire attention aux maisons et aux appartements, où ces objets ont servi, et ont eu leur place. On aura des regrets plus tard d'avoir négligé ces modestes maisons bourgeoises en bois ou en pierre, qui caractérisent si bien nos anciennes cités, dont les masses se marient parfaitement avec les grands édifices, les églises, les couvents, les halles, les maisons

Digitized by Google

de ville, etc. de la même époque ou environ. Car c'est une grande erreur que de croire que les grands édifices ou monuments seuls doivent être conservés, et que cela suffit. Ainsi isolés au milieu de constructions modernes les anciens édifices sont dépaysés et leurs formes jurent avec leur encadrement. A Ruremonde il existe des maisons rue du Pont, qui méritent d'être conservées. A Hasselt et en d'autres localités il y en a encore que le temps a épargnées.

Les maisons en bois ont entièrement disparu de notre ville. La dernière que nous avons vue, et d'après laquelle nous avons peint une étude, se trouvait au Marché-aux-Chandelles. Elle portait encore des traces de sa peinture en couleur rouge. C'était dans cette maison que demeurait un professeur de dessin, nommé Dreessens. Non loin de là se trouve la belle maison en style renaissance, dont nous avons publié un dessin dans les *Monuments de Maestricht.* Nous émettons le vœu que cet édifice, qui intéresse l'architecture civile, et encore la commune par sa primitive destination, nous soit conservé. C'est une maison qui appartient à l'histoire de Maestricht et dans laquelle certes des faits se sont passés qui tôt ou tard seront mis au jour, lorsque les archives communales seront entièrement dépouillées. Il y a d'autres maisons, par exemple dans la rue du Bâton, qui méritent l'attention des archéologues. Il y en a dans le style rocaille, avec des ferrailles, des balcons d'un très-beau travail, comme celle rue Grand-Staat, propriété de M. Beelaerts-Ceuleneer. La plupart des anciennes maisons ont des enseignes. Ces enseignes, auxquelles on reconnaissait les maisons et les personnes qui les habitaient, étaient ordinairement sculptées en pierre. Il en existe encore beaucoup, qui datent des 17e et 18e siècles. Un relevé de ces sculptures-enseignes aurait son utilité. L'histoire de

Digitized by Google

la commune en ferait son profit, et pour ne citer qu'un exemple, nous ne rappellerons que les personnes qui furent bannies après le sac de notre ville par les troupes espagnoles, en 1599, et qui sont désignées par les enseignes des maisons qu'elles habitaient. Les enseignes de plusieurs maisons indiquent encore les corporations qui y tenaient leurs assemblées, et ordinairement c'est le patron de la confrérie qui orne la façade. Le dessin de ces représentations avec l'indication des maisons qu'elles ornent, aurait encore son utilité.

En revenant à notre tourelle nous devons mentionner que nous avons remarqué dans son ancrage des figures de lettres qui rappelaient le nom de Cruesen.

Notre dessin indique suffisamment le style et l'époque de cette construction, et dans la maison dont les appartements ne se présentaient plus dans leur caractère primitif, rien de remarquable n'avait survécu. Des fragments d'une grande cheminée en marbre sur colonnes isolées, qu'on nous a montrées, et qui avaient été trouvées dans la cave, ainsi qu'un bassin de fontaine du 17e siècle, d'un aspect pittoresque, sont les seuls indices de l'ancienne décoration de cet hôtel, dont apparemment la maison attenante à droite (1) a fait partie.

N'oublions pas en terminant que la rue où se trouve la maison Cruesen, emprunte son nom, comme plusieurs vieilles rues de la ville, à une des familles puissantes qui l'habitaient. Il en est ainsi de la ruelle suivante conduisant à la rue Saint-Pierre, et qui s'appelait primitivement Heeren Heyenstraat; d'une autre débouchant sur la rue du Petit-Fossé, appelée Cox, — nom d'une famille habitant l'hôtel du coin — et ruwe, ruelle, métamorphosée maintenant en

(1) Propriété de M. Louis Polis, président de la Société Momus.

Digitized by Google

Cokschroefstraat, et de plusieurs rues et places, dont on retrouve le nom originaire dans les lettres d'échevins et autres documents anciens.

Notre rue de Hoen ou Hun devra son nom à la noble famille de ce nom, laquelle y possédait une maison de refuge. Plusieurs autres nobles de nos environs, les seigneurs de Pietersheim, de Gronsveld, de Haren, etc., avaient leur maison à Maestricht, et devaient comme bourgeois protection à la ville. Ils assistèrent en cette qualité aux funérailles de Charles V en 1558 et de Philipe II en 1598 dans l'église Saint-Servais, en portant autour de la bière les insignes du souverain défunt (1).

ALEXANDRE SCHAEPKENS.

(1) Notice sur l'église Saint-Servais dans l'annuaire de la province de Limbourg de 1828.

Digitized by Google

Digitized by Google

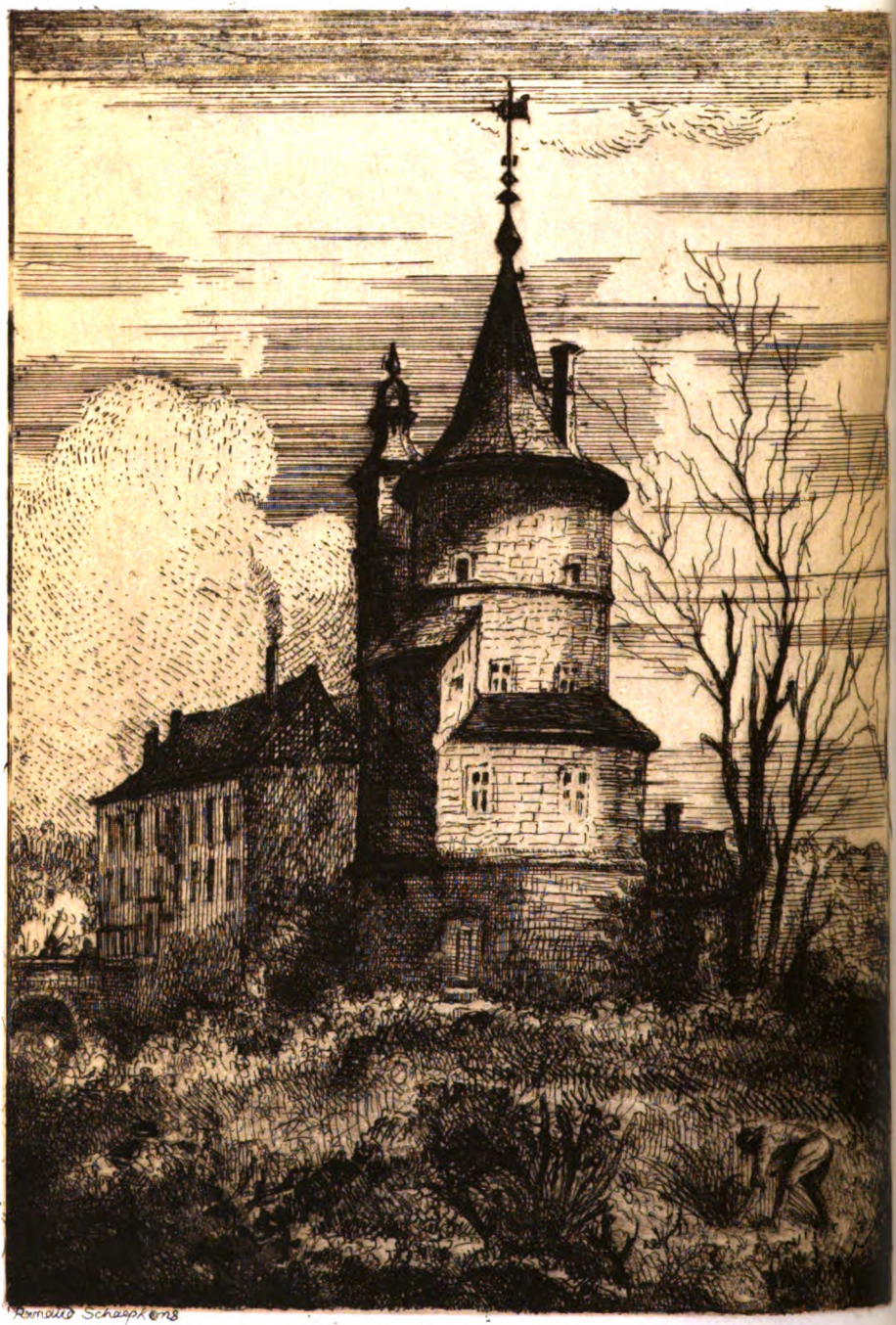

DIEPEN BEEK

Digitized by Google

DIEPENBEEK

AVEC UNE EAU-FORTE.

Le Limbourg est une des provinces qui ont eu au moyen-âge le triste privilége d'être les plus hérissées de vieux châteaux, de forteresses et d'autres ouvrages militaires. Que de siéges meurtriers n'ont pas subis les châteaux-forts et les villes, comme Venlo, Ruremonde, Maestricht, Saint-Trond, Looz, Fauquemont, et combien de sang n'a pas été versé inutilement devant ces vieux murs.

La configuration, la nature du sol du Limbourg, les rivières qui le coupent, ses champs fertiles offrent des points favorables aux luttes entre les seigneurs du moyen-âge, chacun de ces petits potentats cherchait le point le plus favorable pour se barricader dans une forteresse au petit pied ou pour bâtir son castel sur le bord d'une rivière, afin d'y établir ses rendances, et guetter les passants en leur imposant de lourdes contributions ou des vexations sans nombre.

Diepenbeek, qui est à environ une lieue de Hasselt, nous offre encore dans une de ses tours angulaires les restes d'un de ces monuments que le temps et la guerre ont fait en majeure partie disparaitre du sol. Couronnée d'une flèche couverte d'ardoises et surmontée d'une girouette immobile, cette tour offre à l'artiste un charmant sujet d'études, à l'archéologue un souvenir de l'architecture militaire. Elle a subi beaucoup de changements. On a percé de nouvelles fenêtres dans ses murs épais; on en a agrandi d'autres ou modifié leur encadrement. On trouve encore à la base de la tour une entrée simulée ou murée en ogive du style primaire.

Digitized by Google

Le corps de bâtiment principal du château, qui est d'une date beaucoup plus récente, et qu'on voit au fond de la planche, a sa porte d'entrée principale surmontée des armes de la maison d'Autriche, timbrées de la croix noire de l'ordre teutonique, liserée de blanc ou d'argent.

Aujourd'hui le château de Diepenbeek est entouré d'une végétation luxuriante. Son nom signifie *profond ruisseau*, et ses fossés sont à sec depuis des siècles. M. le chevalier C. de Borman a bien voulu nous donner les notes suivantes sur cette ancienne seigneurie.

« Le château de Diepenbeek, qui appartient aujourd'hui à Mme la baronne de Heusch, née Roelants, se compose encore de quelques corps de logis, qui n'ont pas deux siècles de date, et d'une grosse tour ronde en briques (l'ancien donjon) que je crois remonter au milieu du XIVe siècle.

Ce château était autrefois le siége de la seigneurie, plus tard baronnie de Diepenbeek, fief de l'église de Liége, à laquelle elle avait été donnée avant 1154 (voir ma notice sur les seigneurs de Repen et de Mombeek, dans le Bulletin de la société scientifique et littéraire du Limbourg, Tongres t. IV, p. 144.)

« Dès la fin du XIIe siècle, la seigneurie de Diepenbeek fut possédée par une famille que Hemricourt fait descendre des sires de Steyn. L'un de ces seigneurs, Louis de Diepenbeek, se déclara, en 1226, vassal du duc de Brabant (Butkens, Trophées de Brabant, Preuves, p. 71.) A partir de cette époque, les sires de Diepenbeek ont toujours tenu cette seigneurie en fief de l'Eglise de Liége et du duc de Brabant à la fois. Le dernier seigneur de cette maison, Henri de Diepenbeek, chevalier, mourut vers 1397 sans hoirs légitimes, et la seigneurie passa successivement à Guillaume de Sombreffe et à Baudouin de Montjardin. Elle fut acquise vers 1412, par Jean de Schoonvorst, chevalier, vicomte de

Digitized by Google

Montjoie, seigneur de Craenendonck, de la Flamengerie, de Walhain, etc. Celui-ci mourut en 1433 sans laisser d'enfants de sa femme, Jeanne de Rochefort, dame de Hanneffe, qui lui survécut. Leurs héritiers possédèrent la seigneurie par indivis et la portèrent dans les familles de Gavre et de Mérode, qui pendant deux siècles restèrent co-seigneurs de Diepenbeek. En 1663, Isabelle-Marguerite-Françoise, baronne de Mérode, marquise de Westerloo, vendit sa part au commandeur des Vieux-Joncs (1), qui acquit l'autre part en 1679 de don Carlos de Gavre, comte de Peer et de Frezin, etc. Le château de Diepenbeek devint alors et resta jusqu'en 1796 une dépendance des Vieux-Joncs, dont les commandeurs y ajoutèrent les bâtiments qu'on voit encore aujourd'hui. »

Mantelius, dans son histoire du comté de Looz, nous apprend qu'en 1580 les gueux, qu'il appelle des brigands (*prædones*), s'étaient emparés de Diepenbeek par surprise, et qu'ils fortifièrent le château pour en faire le siége de leurs invasions contre le plat pays. De là, ils infestaient les villages et les châteaux environnants, et en rapportaient du butin. Le bourgmestre de Hasselt, pour délivrer ses concitoyens de ces voisins dangereux, rassembla quelques troupes, et avec le concours des bourgmestres et de quelques nobles des environs, qui se joignirent aux compagnies armées de Hasselt, il fit le siége du château. Après avoir tiré quelques coups de canon, il s'en empara, en passant au fil de l'épée jusqu'au dernier des brigands (2). AR. S.

(1) Edmond Godefroid, baron de Bochholt.

(2) Anno 1580. Prædones deprædabantur comitatum Lossensem, arcemque Diepenbecanam, primo abs Hasselete Lapide, astu occupaverant, munierantque, veluti belli rusticanis inferendi sedem. Inde circumquaque pagos, villas, nobilium, domos, invadebant, opimamque reportabant prædam. Illis ut suos Præsul liberet, militem cogit, præfectos vicinos, alios que viros nobiles, una cum civium Hasseltensium sodalitiis illuc ducit. Qui aliquot tormentorum ictibus arcem quatiunt, occupantque, caesis ad unum grassatoribus.

Digitized by Google

STATUE GOTHIQUE

DE

LA VIERGE DANS L'ÉGLISE DE NOTRE-DAME,

A MAESTRICHT.

La belle statue en bois de la Vierge qui attire un si grand nombre de pélerins à l'église de Notre-Dame, est dans le style ogival secondaire. D'après le récollet Henri Sedulius, elle aurait été placée dans l'ancienne église des Récollets par un gentilhomme nommé Van Haerlaer (1), dont on voyait l'épitaphe devant l'autel de la chapelle de la Vierge; d'après une autre version, dit le même auteur, elle y a été placée, il y a trois cents ans, par les corroyeurs, qui ont une grande dévotion envers la Mère de Dieu. Cependant la Confrérie de Notre-Dame, ajoute-t-il, existait déjà bien avant cette époque, comme le prouvent des titres de la confrérie de Sainte-Barbe que possède un ancien magistrat de la ville et dans lesquels la Confrérie de Notre-Dame est mentionnée.

La statue miraculeuse de la Vierge a un peu plus de quatre pieds de hauteur. D'après la mesure prise exactement il y a peu de temps, elle a une hauteur, avec le socle, d'un mètre trente centimètres. Elle est sculptée en bois, entière-

---

(1) Voici l'épitaphe de Van Haerlaer :

Anno domini MCCCCLXXIV mensis
maii die XXV obiit nobilis
Dominus, et frater Nicolaus de
Haerlaer miles, aetatis centum
et unius annorum, consiliarius
et primus magister hospitii
Domini Ludovici de Borbon
episcopi Leodiensis ; cui
propitietur misericors deus
Amen.

Digitized by Google

ment dorée, excepté la tête, les mains et l'enfant Jésus, qui sont peints en couleurs naturelles. D'une expression douce et religieuse, elle regarde l'enfant, qui enlace du bras droit son épaule, tandis qu'il tend la main gauche pour tremper la plume, qu'il tenait primitivement entre les doigts, dans l'encrier que la Vierge porte sur la main droite (1). Les draperies de la Vierge sont entièrement dorées, à l'exception de la doublure du manteau, qui est peint en azur ou bleu d'outre-mer; elle a la tête couverte d'un voile blanc qui tombe en plis sur les deux épaules. Une tranche de bois taillée dans le massif couvre la tête et servait anciennement à poser la couronne ou le diadème gothique dont on ornait son front. Le jet des draperies est riche et savamment compris, quoique les formes du corps soient trop abandonnées à l'effet du mouvement des plis de l'étoffe, défaut assez commun aux artistes de l'école ogivale. Les chaussures sont en pointes, comme on les portait au quatorzième et au commencement du quinzième siècle, et ornées de pierreries sur le haut du pied. C'est une des plus belles statues décoratives de l'école ogivale qui nous restent; il n'y manque qu'un riche entourage d'architecture de la même époque, qui, par le caractère prononcé du style et le mérite de l'exécution, répondit à cette belle sculpture religieuse, et qui pût ainsi la compléter heureusement. Sur le socle figure en relief le croissant, les pointes inclinées vers la terre et peintes en couleurs naturelles, comme on le voit ordinairement représenté sous les pieds des Vierges immaculées (2).

(1) Une partie de la main de l'enfant Jésus a été coupée pour y fixer le globe en argent qu'il tient maintenant.

(2) Murillo, dans son beau tableau qu'on voit au Louvre, a placé le croissant sous la Vierge, le regard tourné vers le Ciel ou le montant des deux pointes. La Vierge est escortée d'une troupe d'anges, ce qui fait de cette admirable toile du maître espagnol plutôt une assomption de la Reine des anges qu'une Vierge immaculée.

Digitized by Google

D'après l'inscription et la date qui accompagnent les images de la Vierge, gravées sur cuivre, que les Récollets distribuaient aux dévots et aux fidèles qui visitaient leur église, la statue aurait une origine très-ancienne; peut-être même cette date se rapporte-t-elle à un portrait ou à une statue qui a précédé celle-ci, car la Vierge placée dans l'église de Notre-Dame porte indubitablement le caractère de l'époque ogivale secondaire. Voici comment la légende imprimée explique ou mentionne les différentes pérégrinations que la statue a faites jusqu'à nos jours :

L'ancienne statue miraculeuse de Notre-Dame fut placée autrefois, depuis l'an 1236 (1) jusqu'au 27 juin 1639, en l'église des Pères Récollets, actuellement l'arsenal, dans la rue Saint-Pierre, d'où elle fut transférée à la date indiquée ci-dessus au couvent des Annonciades, à Wyck. Elle y resta jusqu'au 9 novembre 1640, lorsqu'elle fut transportée au couvent des Frères Mineurs de Lichtenberg, où elle ne fut conservée que jusqu'au 8 décembre 1640; on la porta ensuite à Visé, dans la province de Liége, puis quelques mois après à Tongres, où elle fut conservée et vénérée jusqu'au 4 octobre 1675. Elle fut alors de nouveau placée dans l'église du couvent de Lichtenberg, d'où on la réinstalla avec grande solennité le 7 octobre de la même année à Maestricht. Le magistrat de cette ville ayant fait sommer le chapitre de Tongres de restituer la statue, les Récollets de Tongres la portèrent au couvent de Slavante ou Lichtenberg et de là à mi-chemin de la ville de Maestricht. Le clergé, le magistrat et les corps de métiers de la ville la conduisirent avec pompe à la collégiale de Saint-Servais, où elle fut exposée. et ensuite à la cha-

(1) L'institution des couvents des Récollets dans les Pays-Bas remonte pour la plupart à l'année 1234.

Digitized by Google

pelle de Saint-Jacques, où quatre Récollets de Tongres célébrèrent le service religieux. Elle y resta jusqu'au 30 décembre 1699, puis elle fut placée dans la nouvelle église sur la montagne, dont une partie et la chapelle de la Vierge étaient achevées. Hubert de Montaigne, grand-mayeur de la ville et syndic des Récollets, l'y fit transporter dans son carrosse. Elle resta dans cette église jusqu'à la suppression des ordres religieux dans les Pays-Bas. Elle fut alors conservée par différents particuliers jusqu'au 31 mars 1804, lorsqu'on l'installa dans l'église paroissiale de Saint-Nicolas. Cette église ayant été démolie, la statue fut transportée processionnellement à Notre-Dame le 9 octobre 1837, où elle est encore exposée aujourd'hui dans le transept sur l'autel à droite du chœur, jusqu'à ce que l'ordre des Récollets exige sa réinstallation dans la nouvelle église qui est terminée depuis quelques années.

La principale fête de la statue miraculeuse de la Vierge se célèbre le lundi après la fête de la Résurrection. Autrefois, un nombre considérable de pèlerins assistaient ce jour-là à cette fête, avec la presque-totalité de la population de la ville, accompagnée du magistrat et des maitres des corps de métiers, portant des flambeaux. Des laïques condamnés par le tribunal de l'officialité de l'archidiacre de la Hesbaye ou par les échevins de la ville, suivaient ce jour-là le cortége religieux, pieds nus, portant une tunique talaire et tenant un cierge allumé à la main (1).

Jusqu'à présent la statue n'a été reproduite que comme elle est exposée sur l'autel, revêtue de son riche costume. Pour nos sculpteurs c'est un beau modèle à suivre. En modifiant la disposition de l'enfant Jésus sur le bras de sa mère, en donnant un mouvement plus naturel à la main gauche de la Vierge, l'artiste qui imiterait fidèlement le caractère et l'attitude de cette statue

Digitized by Google

parviendrait à créer une œuvre qui pourrait servir à décorer une de nos églises, où les travaux de sculpture religieuse moderne d'un vrai mérite artistique ne sont encore qu'en assez petit nombre.

ARNAUD SCHAEPKENS.

---

(1) En 1453, pendant le siége de Constantinople par les Turcs, on porta processionnellement par la ville la statue de la Sainte-Vierge, patronne de Constantinople.

Le pape Paul II alla nu-pieds dans une procession à Rome devant la statue de la Sainte-Vierge. Cette procession se fit en 1471 pour implorer le Ciel contre l'invasion des Turcs, qui avaient pris Négrepont.

Digitized by Google

EEN WOORD

OVER

WIJNAND VAN ELSLOO

EN DIENS

WONDERBARE REIS NAAR JERUSALEM.

— 1180. —

In hoc anno intonuit quasi de cœlo verbum Sancte crucis in omnibus partibus Germanie et occidentis, et tunc insigniti sunt ubique Sancte crucis stigmate pro adeundo itinere expeditionis Jerosolomitane, quasi decima pars totius terre.

Anonymi Annales Monasterii Rhodensis.

In dien tijde donderde als uit den Hemel de roep tot de kruisvaart, niet alleen in Germanië maar in geheel avondland, en toen werden met het kruis geteekend, ten strijde naar Jerusalem, bijna het tiende deel der bevolking van onze omstreken.

Het dorp en voormalige rijksvrijheid *Elsloo*, ten deele op eene aangename hoogte, ten deele aan den oever der Maas gelegen, vormt een der schoonste gezigtspunten van dit hertogdom. Van op de steile hoogte, waar het slingerende pad zich langs het schoor wendt, zien wij het geheele Maasdal aan onze voeten. Rondom scharen zich dorpen en woningen langs den gastvrijen oever; een krans van kerktorens met vergulde appels en schitterende leidaken verheft zich boven het groene verschiet.

Links vindt gij het dorp *Geul* met zijne boschrijke bergen, langs wier zachte glooijing de spoortrein stoomt, regts het grijze *Steyn* met zijne eerbiedwaardige veste, aan uwe voeten de Maas, die knorrig en jaloersch over

Digitized by Google

hare enge grenzen, aan den berg knabbelt, waarop gij staat, en op de gindsche oeverzijde het stadje *Reekhem*, wiens ouderwetsch kasteel, in zijn kalken hulsel, gelijk een gepoederde Hofjonker uit de XVIIde eeuw, naar ons over schouwt.

Ook in onze nadere omgeving is alles even bekoorlijk. De kerk van *Elsloo* met haren gothischen toren, praalt als eene kolossale gedenkzuil in het midden der eenzame grasheuvels van het kerkhof. Rondom de kerk, langs en onder den berg, scharen zich bij den drassigen straatweg, twee lange rijen huizen met ouderwetsche gevels van hout en leem. In de helling van den berg ligt als zetel en emblema van het heerlijke regtsgebied, het slot. De kerk van den God, van wien alle regt komt, ligt er boven; de woningen van den dorper over wien de Heer het gezag uitoefende, scharen zich meer naar beneden. De Heer van *Elsloo* woont in het midden.

Hoe vele herinneringen uit den goeden ouden tijd, hechten zich niet aan dit kasteel. Als de zon ten ondergang neigt en de schaduwen van den vallenden nacht zich beginnen te spreiden over dat dichterlijke landschap, als allerlei geuren tot u opstijgen uit het liefelijke Maasdal, de diepste stilte rondom u heerscht, en de gansche omgeving een plegtiger aanzien verkrijgt in dat rustige avonduur — dan bevolkt de Sage der Maasboorden die plek met grootsche figuren uit den voortijd, dan herleven de schimmen dier reusachtige krijgers uit de midden-eeuwen en rammelen met hunne wapenrusting en strijden tot dat hun laatste druppel bloed vergoten is voor hunnen God en hunne Bruid.

Daar waar het kasteel nu staat, zetelden eens de fiére geleiders der Noormannen Godfried en Siegfried, bouwden hunne hechte verschansingen, bragten er hunne

Digitized by Google

schepen in veilige haven, en trotseerden de legers van eenen koning van Frankrijk. Daar huisde later een der edelste riddergeslachten van ons vaderland, wiens dapper telgen wij terug vinden in de brandendste gevechten der kruisvaarders en in de voornaamste veldslagen van België en Rijnland.

Onder de buurten van *Elsloo* bekleedt *Catsop* de eerste plaats zoo door hare ligging als door hare uitgestrektheid. Catsop ligt niet gelijk de Jodenstraat in de helling van den berg, niet gelijk het waterrijke *Meersch* in het dal en aan den oever der Maas, maar boven op den rug der platte hoogte, onder Gods lieven vrijen hemel. In het midden eener uitgestrekte groep bouwlanden, die in allerhande grootte de figuren van een meetkundig schoolboek, met bonte ruiten nabootsen, rust een effen vloer van rijke weilanden. Groene heggen, opgeworpen *graven* (1), waarop eiken, esschen, olmen en wilgen tusschen hazelstruiken en sneeuwdorens tieren, snijden dit tapijt in honderde stukken en vormen hier en daar struikgroepen en waranden gelijk in eenen lusttuin. Dit geheele panorama is groen, behalve in winterdag en in de maand Mei, wanneer de jonge natuur de ooftboomen met eene vlaag van welriekenden sneeuw bedekt. Het is tusschen dit groen en die heggen, dat zich het schilderachtige *Catsop* verscholen houdt.

De vreemdeling zou in dit gehucht veeleer een bosch van fruitboomen ontdekken, duidden hem het welgebaande voetpad en het diep uitgevaren wagengelei het niet anders. Men weet — en dit zij in het voorbijgaan gezegd — hoe ongenegen de landlieden van Nederland in den regel zijn tot het aanleggen van goede wegen, en soms liever

(1) Graaf noemt men in Limburg een aarden wal met hout beplant.

Digitized by Google

hunne paarden en voertuig verderven dan iets te doen tot verbetering van eenen buurtweg, waarvan zij het uitsluitend gebruik hebben. De huizen van *Catsop*, langs de Kruisstraat in of bij de moestuinen geschaard, zijn uit mergel, leem of brikken gebouwd, en worden door een nijverig volk bewoond. De stallen, schuren en woningen der lieden van aanzien liggen rondom den mesthof, die door eene groote poort van de dorpstraat wordt gescheiden. De herbergen zijn voorzien van een wagholdertak in plaats van uithangbord.

In het midden van dit gehucht, daar waar zich de weg in drie takken deelt en weleer de adelijke familie *Print* van *Catsop* hare huizing had, lag in vroegere jaren eene oude kapel getimmerd uit kei- en tigchelsteenen, die bouwvallig geworden zijnde, in 1848, door de vlijt der vrome naburen door de tegenwoordige vervangen werd. Dit nieuwe gebouw is tien voet lang en zes breed, en heeft een leijen dak. De deur voorzien van een houten tralie geeft ruimte om het altaar te bezigtigen, dat zuiver en wel onderhouden maar uiterst eenvoudig is. Op het banket, tusschen twee kandelaren, staat een Christusbeeld. De altaartafel is voorzien van eene witte deken en van twee vazen met bloemen die, in zomerdag, opzettelijk en zonder verzuim alle weken vernieuwd worden. Op het voorzetsel staat eene schilderij met een inschrift, die reden geven waarom deze kapel gebouwd werd. Dit tafereel verbeeldt een' ridder te paard, in het wit gekleed, jong van aangezigt, die achter op zijn ros een man heeft zitten van meer gevorderde jaren, zwart van baard en haar, en die in forschen draf vooruit rijdt. Die oudere man is aan zijn mosselkraag en stok te erkennen als een pelgrim. In de verte en op den achtergrond van het doek ontwaart men de stad *Jerusalem*, den koepel van het H. Graf en aan den gezigteinder onder

Digitized by Google

den helder blaauwen Aziatischen hemel de bergen van Palestina. Het inschrift luidt:

Philip Wynand
onze medebroeder van Meers van zyne medegesellen op den paeschdach te Jerusalem verlaeten zynde, omdat hy de goddelyke dyensten niet wilde versuymen, is des anderendaechs alleen vertrokken, ende door den engel Godts in de gedaente van eenen ridder ten selven dage alhier ter plaetse gebracht tot Catsop.
Godt sy eer ende glorie.

Uit dit inschrift blijkt, dat deze *Philip Wynand* (1) geboortig was van de, onder *Elsloo* staande buurt *Meers*, dat hij uit *Jerusalem* als pelgrim terugkeerende, op eene wonderbare wijs te *Catsop*, op den kruisweg is neêrgezet, en dat tot aandenken aan dit feit, het onderhavige kapelletje gebouwd is.

Eene volksoverlevering, te *Elsloo* van oudsher verspreid, stemt met dit inschrift wonder overeen. Alleen, voegt zij er bij, dat het gehucht *Catsop* zijn naam zou te danken hebben aan de stad *Gaza* of *Gatzar*, in Palestina, als zijnde de plaats in wier omstreken Wijnandus door den engel ontmoet werd. Verder verhaalt men, dat in het tijdperk, waarin Wijnandus leefde, gelijk in onze dagen er vrijdenkers en bedillers leefden, die aan de echtheid zijner wonderbare reis twijfelden, waarom hij, onder ingeving des Hemels, drie zaken voorspelde, die ter gelegenheid van zijnen dood en begrafenis, te *Elsloo*, zouden voorvallen.

(1) Waarom onze pelgrim in dit opschrift Philip genoemd wordt, is ons niet bekend. Misschien omdat hij *te paard* uit Palestina is teruggekeerd.

Digitized by Google

Ten eerste heeft hij voorspeld, dat wanneer hij zou met de HH. Sacramenten bediend wezen, de begleiders van den priester, naar *Meers* terugkeerende, eenen engel zouden ontmoeten, die naar *Elsloo* trok om hem te overluiden. Deze lieden verhaalden inderdaad, dat hun bij die gelegenheid een ruiter was ontmoet, in witte zijde gekleed en bovennatuurlijk schoon en glanzend van aanschijn, die te paard naar *Elsloo* reed.

Ten tweede voorzeide hij, dat wanneer de hemelsche gezant de doodsmaar zou afgeluid hebben, de klepel der klok in *Orientshoff*, eene weide naast de kerk, zou vallen. Ook dit gebeurde, en sedert dien tijd werd voormelde klok, uit achting voor den vromen Pelgrim niet meer getrokken.

Zijne derde voorspelling was voorwaar eene dichterlijke; zij luidde dat zijn graf zou rozen dragen.

Dit laatste wonder duurt op den dag van heden nog voort en wordt jaarlijks vernieuwd. Het plekje grond, waarin het lijk van den vromen Wijnandus werd ter aarde besteld, maakt nu deel van den tuin der pastorij, en de nieuwsgierige lezer, die de zaak wil ter harte nemen, kan zich des noods bij den Wel Eerw. Heer Pastoor overtuigen of het graf van Wijnandus niet den schoonsten en best onderhouden korf maand- en bengaalrozen draagt der geheele weems van *Elsloo*. Ziedaar wat ons van de sage uit den goeden ouden tijd over Wijnandus van Elsloo is overgewaaid. Nu de geschiedenis.

Cesar van Heisterbach, een monnik uit de XIIIde eeuw, verhaalt in het Xde boek zijner: *Wonderbare Historiën* (1) het volgende voorbeeld, dat wij letterlijk vertalen en overnemen:

« In eene plaats van het bisdom Luik, *Elsloo* geheten,

(1) Caesar ab Heisterbach : *Illustrium miraculorum et historiarum memorabilium libri* XII, libr. X, cap. I. Antwerpen 1605, p. 600.

Digitized by Google

leefde weleer een vrome man, die zich Wijnandus noemde. Hij was een oom der moeder van onzen kloosterling Wijnandus, die van hem zijnen naam ontfangen heeft (1).

Eens daags verliet deze vrome man zijne woonplaats en vertrok met vele andere lieden uit den omtrek als pelgrim naar het Heilig land. Nadat zij het doel hunner reis bereikt en al de door de voetstappen van den Zaligmaker geheiligde plaatsen bezocht hadden, wilden zijne gezellen op Paaschdag, na mis gehoord te hebben, naar huis keeren. Maar *Wijnandus* zeide: « Broeders, het betaamt niet, dat wij van daag vertrekken; het is beter dat wij dezen gedenkwaardigen dag in rust doorbrengen, de kerkdiensten godvruchtig bijwonen en tot morgen onze reis verschuiven. » Edoch zijne vermaning bleef onverhoord. Zijne makkers verlieten dien dag Jerusalem en Wijnandus bleef alleen terug. Hij woonde de HH. diensten bij en trad zijne reis niet aan voor 's anderendaags.

Middelerwijl hij nu den volgenden dag zijne huisreis aanving en met verhaaste schreden zijne landgenoten trachtte bij te komen, werd hij door eenen ruiter, die een zeer eerbiedwaardige persoon scheen te zijn, ingehaald. — « Mijn goede vriend — zeide de ruiter, na hem vooraf vriendelijk gegroet te hebben — » hoe komt het dat gij alleen reist? Waar ergens zijt gij henen geweest? — » Ik ben pelgrim en kom van *Jerusalem* antwoordde Wijnandus en vertelde onbewimpeld de omstandigheden zijner verlaatte reis. De ruiter over deze vrome handelwijs bewogen, zeide: « Kom, ga achter op mijn paard zitten, wij zullen te zamen reizen en uwe makkers weldra voorbij streven. » Wijnandus nam dit aanbod onder dankbetuiging aan, en kwam op dien

(1) In diœcesi Leodiensi, villa quae *Elselo* dicitur, laicus quidam habitabat religiosus, nomine Winandus, matris monachi nostri Winandi (Heisterbacensis), a quo nomen traxit avunculus.

Digitized by Google

zelfden dag, na eenige uren te paard gezeten te hebben, in begeleiding van zijnen ruiter te *Elsloo* aan.

Wanneer Wijnandus van het paard gestegen was, zeide de ruiter: « Weet gij ook goede vriend, waar gij nu zijt? » Wijnandus antwoordde: « Deze omstreken zijn mij zeer wel bekend, maar wat met mij gebeurd is, kan ik niet begrijpen. » — « Gij hebt Christus de eer gegeven die hem toekomt, Hij heeft uwe Godsvrucht erkend; daarom werd ik gezonden om u naar huis te voeren. Zie hier uw dorp en ginder uwe woonplaats; ga, en verhaal uwe vrienden de wonderheden van God, die gij ondervonden hebt. » De ruiter sprak en verdween.

Wanneer de lieden van *Elsloo* Wynandus nu terugzagen en vroegen: « Wynandus, waar zijn uwe gezellen? » — antwoordde hij: — « Van daag nog was ik te Jerusalem, zij hebben mij achtergelaten, maar ik ben hen op eene wondere wijs voorbij gestreefd en nu ben ik reeds hier. » — Zijne buurlieden echter geloofden hem niet en zeiden: « Deze grijsaard raaskalt. » Wynandus, om hunne spotternijen te ontvlugten, ondernam nu, met het geld wat hem van zijne reis uit Palestina was overgebleven, eene bedevaart naar St-Jacob van *Compostel* in Spanje en was reeds in *Elsloo* terug, voor dat zijne gezellen van Jerusalem kwamen. Weldra echter waren ook deze te huis gekomen en het wonder wat Wynandus overkomen was, werd op eene dubbele wijs bevestigd, te weten: door de pelgrims die hem op Paaschdag hadden te Jerusalem gelaten, en door de buurlieden die hem den volgenden dag te Elsloo zagen. »

De schrijver, die ons dit verhaal heeft aangestipt, sluit met de volgende woorden: « De wonderwerken uit het oude verbond schijnen zich in onze dagen te willen vernieuwen, want gelijk Elias-Thesbites op eenen vurigen wagen met ossen bespannen is ten hemel geklommen, zoo is Wynan-

Digitized by Google

dus van Elsloo met man en paard, over land en zee op eenige oogenblikken uit Jerusalem naar huis gekeerd. »

Cesar von Heisterbach stipt het jaartal niet aan, waarop de reis van Wynandus heeft plaats gehad. Zij gebeurde echter niet in 1216, zoo als Fisen in zijne geschiedenis van het bisdom Luik dat aangeeft, maar had plaats, indien wij de omstandigheden van het verhaal van Cesar van Heisterbach wel overwegen, vóór de verovering van Jerusalem door den Turkschen Pacha Saladijn, wanneer de christene pelgrims nog ongehinderd de heilige plaatsen mogten bezoeken, mij dunkt omstreeks het jaar 1180, terwijl de wapenstilstand tusschen den Pacha Saladijn en Guido van Lusignan, koning van Jerusalem nog voortduurde.

In weerwil van al het wonderbare dat aan dezelve kleeft, schijnt zij ons toch niet van geschiedkundigen grond ontbloot. Immers de schrijver van het verhaal was een tijdgenoot, die in de eerste helft der XIIIde eeuw bloeide en in 1222 zijn werk schreef. Zijne nagelatene schriften bewijzen wel is waar, dat hij een ligtgeloovig man was, die zijnen lezers meer dan eens ongerijmdheden opdischt en bij gevolg ons vertrouwen niet onvoorwaardelijk verdient; maar hij beminde de waarheid en het ligt aan hem niet indien ze niet gezegd wordt. Dit verklaart hij ons duidelijk: « ik neem God tot getuige — zegt hij — dat ik niet éene bladzijde van dit boek verzind heb. Indien er iets op eene andere wijze dan het hier geschreven staat, gebeurd is; dan is dit mijne fout niet, maar die van hen die mij er het verhaal van deden. Er zijn nog vele andere feiten — zegt hij verder (1) — die mij zijn ter oore gekomen, maar die ik niet heb ingeboekt, omdat ik den zamenhang van dezelve niet goed onthouden heb, want ik wil liever de

(1) Lib. III, dial. 33.

Digitized by Google

waarheid verzwijgen, dan eene valschheid schrijven. » *Satius duxi etiam vera subticere, quam falsa scribere.*

Ook de bron, waaraan de schrijver de reis van Wijnandus van Elsloo putte, levert ons meer dan eenen waarborg voor hare authenticiteit. De man, die deze geschiedenis verhaalde was een ambtgenoot van den schrijver, een medebroeder in zijn klooster Heisterbach en bij gevolg aan den schrijver wel bekend; hij was verder een achterneef van den held der geschiedenis, die hem als peet gediend had in het H. doopsel, en een oom geweest was zijner moeder. Misschien was hij van Elsloo geboortig en ooggetuige der wonderbare reis. Gewis had hij het feit van vele menschen, die er persoonlijk getuige van geweest waren, hooren vertellen. Er bestaat dus, noch van den kant van den verhaler, noch van den kant van den schrijver eenige reden om de echtheid dezer legende te betwijfelen.

Maar wat zullen wij zeggen over de innerlijke waarde van dit verhaal; over de verschillende omstandigheden, die het vergezellen; over het bovennatuurlijke wat er over zweeft? Nemen wij het aan, zoo als het voor ons ligt, dan loopen wij gevaar van door te gaan als een ligtgeloovig mensch. Verwerpen wij het geheel of ten deele dan zal men ons beschuldigen van overdreven purismus. Zie hier dus onze conclusie.

Bijna acht-honderd jaren heeft deze geschiedenis beleefd. Onze vaderen hebben ze verhaald en geloofd. De godsvrucht onzer landgenoten heeft haar aandenken door het bouwen eener kapel geheiligd. Ook wij willen dezelve bewaren en eerbiedigen. Wij leveren ze zonder iets te laken aan het verstandig oordeel onzer lezers over, ons vergenoegende met de rol van chronijkschrijver, die wij in den beginne hebben aangenomen. Het is ons onverschillig wat men er over denke; of men ze beschouwe als eene vrome

Digitized by Google

legende, als eene dichterlijke sage of als het gewrocht van een beneveld verstand uit de middeneeuwen. Ofschoon men onzes erachtens streng moet te werk gaan in het onderzoek van zulke bovennatuurlijke zaken en wonderdaden, zoo schromen wij echter niet te zeggen, dat ons in de historieboeken van alle tijden honderde verhalen worden opgedischt en als echte onbetwijfelde daadzaken worden aanbevolen, die op minder gegronde bewijzen rusten dan de legende van onzen landgenoot Wynand van *Elsloo.*

Nu deze verscheidene bemerkingen zijn voorafgegaan, zullen wij ons, ten voordeele der geschiedenis van Limburg en tot belooning onzer gedane moeite, eene kleine gevolgtrekking veroorlooven, die wij putten uit eene omstandigheid van dit verhaal. Zij is deze. De bovenstaande legende verhaalt, dat met Wynandus ook eenige zijner landgenoten zijn naar het heilig land getrokken. *Cum quibusdam provinciæ suæ hominibus Jerosolimam profectus est.* Wij meenen uit deze woorden te mogen opmaken, dat op het einde der XIIde eeuw, toen de algemeene geestdrift om Jerusalem en de heilige plaatsen te bezoeken zich over geheel Europa verspreidde, onze provincie en het kleine *Elsloo* in het bijzonder niet zijn ten achter gebleven; te meer daar wij vele landgenoten van Wynand van Elsloo eenige jaren vóór en eenige jaren na dien tijd op de kruisvaart vinden.

De val van het magtige graafschap Edessa in handen der ongeloovigen bevorderde den tweeden kruistogt, die door de krachtige stem van den H. Bernhard alom gepredikt werd. Hier te lande was de geestdrift algemeen. Een tijdgenoot, de onbekende schrijver der Annalen der abdij Kloosterraedt, bij Kerkrade, verhaalt ons het volgende: « *In dat jaar* (1145) — zegt hij — *donderde als uit den Hemel de roep tot de Kruisvaart niet alleen in Germanië*

Digitized by Google

maar in geheel avondland; toen werden met het kruis geteekend, ten strijde naar Jerusalem, bijna het tiende deel der bevolking onzer omstreken (1).

Wij noemen onder de vertrekkenden uit Braband, Walter Berthoud, heer van Grimbergen en Mechelen, Goossen van Heverlé, Arnold van Wilre, Ebroïn van Wulpen, Raes van Dimmingen, Leo van den Steen, Arnold van Aerschot (2), en uit de omstreken van Aken, Rubert van Amel, Remald's broeder, die op de reis gestorven is (3), Reiner van Schleiden Gerlach's zoon, een zeer edele jongeling, die ook op dezen togt sneuvelde (4), zekere Hetzelo, die in Hongarië overleed (5), Adolf, die vertrekkende vijftien morgen grond met een huis aan de abdij Kloosterraedt schonk (6) en Gerard van Trevensdorp, die eene poos door zijne zwakke gezondheid werd teruggehouden (7). Bij dezen durven wij nog voegen eenen edelen ridder, uit het eene uur van Elsloo gelegen dorp Houthem, namens Gerlach, die omtrent dezen tijd eene pelgrims reis naar het het heilig land ondernam en te Jerusalem tot boeting zijner zonden omstreeks zeven jaren de armen en de zieken in de hospitalen diende (8).

Den 2 October 1187 viel het H. Graf en de stad Jerusalem in de handen der Muzelmannen. Bij het hooren van deze akelige tijding steeg een kreet van droefheid uit alle gewesten van Europa. De bedevaarten hielden plotselings op. Een nieuwe kruistogt werd aangekondigd. Op den vermaarden rijksdag van Mentz nam keizer Frederik het

(1) *Annales Rhodenses*, bl. 58.
(2) Van Hasselt, *Les Belges aux Croisades*, tom. II, p. 7.
(3) *Annales Rhod.*, bl. 58.
(4) Ibid, bl. 59.
(5) Ibid, bl. 61.
(6) Ibid, bl. 61.
(7) Ibid, bl. 61.
(8) Alban Butler *Vies des Saints*, tom. I p. 126.

Digitized by Google

kruis, en zijn voorbeeld werd gevolgd door bijna al de vorsten van Duitschland. Onder de Nederlanders, die hunnen keizer op dezen togt volgden, vinden wij : Dirk graaf van Vlaanderen, Gerard graaf van Loon, Floris graaf van Holland, den graaf van Duras, Otto, graaf van Gelderland, Godfried, heer van Heinsberg, Jacob, heer van Avesnes, de graven van Cleef, Berg, Altena, Luxenburg, Hochstade, La Roche en Bethune, Filips van Heinsberg, Aartsbisschop van Keulen, en Rudolf, bisschop van Luik, den Hertog van Limburg, Waleram, met zijne twee zonen Hendrik en Waleram en eene ontelbare menigte edelen en ridders. De hertog van Limburg was tegenwoordig bij de verovering van St-Jean d'Acre (11 Julij 1191) en streed eenige weken later met leeuwenmoed in den slag van Arsur (1). Hij was een der dertien ridders, die koning Richard, Leeuwenhart, begeleidden en met eene handvol boogschutters de veste Jaffa overweldigden. Waleram voerde verder met Coenraad, bisschop van Mentz, het bevel over een der twee armee-korpsen, die in 1197 den vijfden kruistogt uitmaakten.

Een buurman van onzen vromen Wijnandus, ridder Herman van *Elsloo*, zien wij, den 15 Junij 1218, als kruisvaarder strijden bij het beleg van Damiate (2), eene stad, die in den loop van het volgende jaar door het beleid en den moed der burgers van *Haarlem* werd ingenomen. Herman van *Elsloo* komt voor op dien dag in eene akte, waarbij graaf Adolf van Berg zijne hoef te *Diderin* (3) aan de balij der duitsche orde te Keulen wegschenkt. De eind-

(1) Ernst, *Hist. du Limbourg*, tom. III, p. 174 en van Hasselt, p. 50.
(2) Lacomblet : *Urkundenbuch für die Geschichte am Nieder-Rhein*, tome II.
(3) Keizer Frederik had de hoef van *Deteren* aan den vader van graaf Adolf van Berg weggeschonken. De baly van Ste-Catharina te Keulen, die dezelve sedert 1218 bezeten heeft, droeg ze in 1420 aan de landkommanderij Aldenbiessen bij Maastricht over. Deteren ligt bij Susteren.

Digitized by Google

woorden van dit diploma zijn: *acta sunt hæc in obsidione Damiathy civitatis Egyptii. Testes sunt Hermannus de Elslo, Rembodo de Hursbeke, Henricus de Vilecke, Henricus de Schonrode* en anderen. Ook Herman van Elsloo had zich gelijk Wijnand en diens gezellen door de edele gevoelens zijner eeuw laten mede slepen. Hij vergoot zijn bloed voor de heilige zaak van den Gekruiste.

In hetzelfde beleg en wel in de afdeeling, die de Hertog van Limburg aanvoerde, streden twee gebroeders van *Wilré*, bij Gulpen, van welke een Alexander genoemd werd, met zulke onderscheiding, dat na de verovering der stad de Hertog hun ten bewijze zijner tevredenheid eene belooning aanbood. Hij liet hun de keuze, of van zich een gedeelte des buits te Damiate veroverd toe te eigenen, of van eenige overblijfsels der Heiligen te nemen. Deze overblijfsels waren voortijds het eigendom geweest der vrome Helena, moeder van keizer Konstantijn, en werden te Damiate in den verborgen muur eener christene kerk, alwaar vier godslampen brandden, zorgvuldig bewaard. De gebroeders van Wilré, het godsdienstige meer dan het tijdelijke waarderende, kozen tot aandeel aan dezen buit een gedeelte dezer relikwiën, hetwelk bestond uit meerdere stukken van het H. Kruis, een flesje met gewijde olie, genoemd *de lacte Virginis*, relikwiën van den H. Joannes den dooper en van meerdere heiligen. Men beweerde dat de deelen van het H. Kruis, waarvan hier sprake, door keizer Konstantijn en diens H. moeder, tot eene vrome herinnering eertijds werden aan den hals gedragen.

De gebroeders van *Wilré* in ons vaderland teruggekeerd zijnde, schonken deze relikwiën aan het adelijk vrouwenstift der orde van Premonstreit, te Heinsbergh, op voorwaarde, dat de familie van Wilré en in het bijzonder de tijdelijke heer van dat dorp, ten eeuwigen dage het regt

Digitized by Google

zoude hebben, van in het stift Heinsbergh eene prebende, ten voordeele van de dochteren uit dat geslacht weg te schenken. En inderdaad hebben de Heeren van Wilré dit vergevingsregt tot op den tijd der vernietiging van het stift, zonder eenige tegenspraak, uitgeoefend.

De oorspronkelijke oorkonde betrekkelijk dit feit rustte sedert dien tijd in de kapel van het kasteel Beusdael bij *Sinnich*. Zij raakte verloren, in 1444, ter gelegenheid van een brand, die in voormelde kapel ontstond; daarom werd den 14 Augustus van dat jaar een nieuw diploom vervaardigd, wiens inhoud men vindt afgedrukt in het werkje getiteld: *Historia nobilis parthenonis Heinsbergensis*, door Fr. Kreetz, bl. 105.

Ziedaar eenige kleine feiten, die te zamen gevoegd en in verband gebragt in staat zijn om een weinig licht te werpen over de sociale bewegingen, die de groote episode der wereldgeschiedenis, de kruistogten, op het einde der XIIde en in het begin der XIIIde eeuw in onze provincie hebben vergezeld. En zoo brengt ook de vrome legende haar nederig steentje bij het groote gebouw der geschiedenis.

Jos. HABETS.

Digitized by Google

I.

INVENTAIRE CHRONOLOGIQUE
DES
CHARTES ET DOCUMENTS DE L'ÉGLISE DE ST-SERVAIS
A MAESTRICHT.

N°. 1.

1087. — Acta sunt haec Aquisgrani palatio, anno Dominicæ Incarnationis millesimo octogesimo septimo, indictione decima, regnante Henrico Imperatore, Conrado filio ipsius Duce, anno regni ejus XXXmo ijdo, Imperii quarto, Heinrico Episcopo Leodiensi, Godescalco, Trajectensi Præposito (*de Maestricht*), Dudekino Decano.

Lettres, par lesquelles l'empereur Henri IV, renouvelant le privilége de l'empereur Charles (1), affranchit, à la demande de son épouse Berte et sur l'avis des princes de l'Empire, l'église de St-Servais à Maestricht de tout service bénéficiaire et de toute sujétion, excepté à l'égard des Rois ou Empereurs Romains et du Siége de S. Pierre, et réserve la prévôté de la même église aux Chanceliers de la Cour et Chapelle royale et impériale, et l'avouerie de l'autel de St-Servais aux seuls Empereurs et Rois, et aux Prélats, qu'ils auront préposés à l'église. A la condition mentionnée, l'empereur renouvelle cette liberté négligée et violemment détruite, à cause des mérites du vénérable S. Servais et de la dignité du clergé et de la famille de cette église, (quæ fere omnis ex ingenua parentum propagine liberæ traditionis conditione ad proprietatem Ecclesiæ processit), et veut que cette église soit indépendante de toute autre, parce

(1) Le diplôme porte *quondam a Domino Karolo Imperatore*. Comme l'histoire du Chapitre de St-Servais ne parle pas de Charles-le-Chauve ni de Charles-le-Gros, comme bienfaiteurs de cette église, nous pensons qu'il s'agit ici de Charlemagne, dont la dévotion à S. Servais et la munificence envers son église sont connues.

Digitized by Google

qu'elle a été autrefois le siége de vingt Evêques, et Cour royale et impériale.

Hi affuerunt testes: Sigewinus Coloniensis Archiepiscopus, Limarus Bremensis Archiepiscopus, Conradus Trajectensis Episcopus (*d'Utrecht*), Erpo Mimmengardefurdensis Episcopus, Theodoricus Werdunensis Episcopus, Burchardus Lausanensis Episcopus, Folmarus Mindunensis Episcopus, Heinricus Padeburnensis Episcopus, Heinricus Leodiensis Episcopus; hi prædictæ libertatis violatores excommunicaverunt. Hi quoque Regni principes affuerunt testes: Dux Saxoniæ, Dux Lothariorum Conradus, Marchio Godefridus, Adelbertus Comes, Heinricus frater ejus, Cuno Comes, Arnoldus Comes, Heinricus Comes de Largo, Godefridus de Kerclo Comes, item G. filius ejus, cum multis aliis.

Copie sur papier, signée J. H. Cruts, écolâtre du Chapitre de St-Servais. (Voyez le n° 8).

Imprimé dans les Bollandistes t. 7 Maii p. XXXIII et dans Ghesquière *Acta Sanctorum Belgii* t. 1 p. 259, où la liste des Princes de l'empire est un peu différente. Les Boll. t. 2 April. p. XII donnent le fac-simile du commencement de ce diplôme, 1re planche.

N. 2.

1139, 22 juin. — Donation du pont sur la Meuse, par l'empereur Conrad II, au Chapitre de St-Servais.

C In nomine sancte et indiuidue Trinitatis Cunradus diuina fauente clementia Romanorum Rex secundus. Omnibus in Christo pie uiuentibus, tam futuris quam presentibus. Officium principis est, qui pro salute omnium curam gerit, beneficiis exuberare in subditos, atque eos a prauorum hominum uiolenta incursione protegere, regiminis a Deo concessi ratione seruata. Eapropter eorum uidelicet, qui beato Servatio militant, necessitatibus iuxta Apostolum communicantes, pro amore Dei et beati Servatii, predecessorumque nostrorum animarum remedio, pro regni etiam nostri quiete, et statu pacifico, simulque Gertrudis uxoris nostre pia deuotione necnon et Arnoldi

Digitized by Google

cancellarii nostri eiusdem ecclesie prepositi, precum instantia permoti, pontem qui supra Mosam situs est in ipso Traiecto quem nostri iuris indubitanter esse constat, beato Servatio donamus et concedimus, cum omni usu et utilitate que omnibus temporibus inde proueniet, libere possidendum, hac conditione seruata, ut de ipso fructu qui inde percipietur; pons idem quotienscumque necesse fuerit reficiatur, reliquum quod supererit, in duas partes diuidatur, alia cedat in usum prepositi, et successorum illius, alia uero ad refectorium fratrum, et cotidiani uictus augmentum. Cura uero et custodia eiusdem pontis sub tali cautela fiat, ne uel prepositus fratribus, uel fratres preposito, in causa premineant, sed sicut eos pares fecimus in donatione, sic etiam parificentur in ipsius possessionis ordinatione. Quod si prepositus uel aliquis successorum eius partem suam beneficiare (1) uel inuadiare (2) temerario ausu presumpserit, tam ipse quam successores sui eadem portione ulterius careant, et in usus fratrum eadem pars cum altera, iure perpetuo possidenda redigatur. Decernimus ergo per presentis priuilegii paginam, et sigilli nostri impressionem, et proprie manus subscriptionem, ne qua ecclesiastica secularis ue persona huius nostre largitionis constitutum temerare aut iniuriose fatigare presumat, sed omnia salua et integra conseruentur, tam nostre saluti, quam eorum usibus quibus collata sunt, in perpetuum profutura. Si quis uero quod absit, hanc nostre constitutionis seriem irritare temptauerit, centum libras auri purissimi persoluat, dimidium camere nostre, et dimidium eis quibus iniuriam intulerit.

Actum publice in ecclesia beati Servatii per manum Ar-

(1) Beneficiare = in beneficium dare, Ducange.
(2) Invadiare = engager, pignerare, Ib.

Digitized by Google

noldi cancellarii, uice Alberti archicancellarii, Moguntine sedis archiepiscopi, anno Dominice Incarnationis M. C. XXX. viiii Indictione IIª, multis clericis et laicis presentibus, et testimonium ueritati perhibentibus, quorum nomina subscripta sunt. Arnoldus Coloniensis archiepiscopus, Albero Leodiensis episcopus, Theodericus sanctorum Apostolorum prepositus, Tibaldus sancti Severini prepositus, Cùnradus frater regis, et sancti Petri in Colonia canonicus, Albertus Virdunensis primicerius, Altmannus, Becelinus, Burchardus, Jordanis, regis capellani, Winandus ecclesie sancti Servatii dekanus, Reinerus scolasticus, Andreas cantor, Willo camerarius, Euerardus cellerarius, Robertus presbiter, Adelardus presbiter, Heinricus diaconus, Wiricus diaconus, Cùnradus subdiaconus, Peregrinus subdiaconus, Baldeuuinus subdiaconus, Godefridus dux Louaniensis, Fridericus dux Sueuie, Godefridus comes Namucencis, Heinricus filius eius, Otto de Rinekke, Adolfus comes de Monte, Godefridus et Herimannus de Cuch, Ovthelricus de Horninge, Marquardus de Gruenbach, Theodericus et Anselmus de Dure, Henricus de Boninge, ex familia ecclesie Godefridus de Machlinis, Franco frater eius, Christianus, Engrammus, Godefridus frater eius, Heinricus de lata Strata, Bertoldus uillicus, Reinerus, Adolfus.

Signum dominj Cùnradj Romanorum Regis secundj :

(Monogramme de l'empereur.) (Sceau de l'empereur.)

Ego Arnoldus regje curje cancellarius ujce Albertj archicancellarjj Moguntjnj recognouj :

Data. x. Kalendas Julii Regnante Cùnrado serenissimo Romanorum rege IIª anno uero regni eius secundo.

Original, sur parchemin, muni du grand sceau de l'empereur, en cire jaune clair, en placard. Le sceau brisé a été réparé avec du plâtre.

Digitized by Google

V. la description détaillée de ce diplôme dans les *Annales de l'Académie d'Archéologie de Belgique*, 1853, p. 165 et suiv. par M. Alex. Schaepkens ; et l'histoire du pont sur la Meuse à Maestricht dans la *Historische Beschrijving der stad Maastrigt vermeerderd door een minnaar der vaderlandsche Oudheden*, p. 46 et suiv. ; dans les *Annuaires de la province de Limbourg*, années 1825 et 1826; dans Eug. Gens, *Les Monuments de Maestricht*, p. 123 , et dans les *Bouwkundige Bijdragen, uitgegeven door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst*, t. 8, *Amst.* 1853, par M. G. D. Franquinet.

No. 3.

1139, 22 juin. — Le même diplôme. Copie sur parchemin ; écriture du 14me siècle.

No. 4.

1139, 18 décembre. — *Confirmation papale, par Innocent II, de la donation du Pont, faite par Conrad II.*

Innocentius episcopus seruus seruorum Dei dilectis filijs Arnulfo preposito et fratribus ecclesie sancti Seruatij tam presentibus quam futuris in perpetuum. Que venerabilibus locis a regibus uel principibus alijsque Dei fidelibus pio deuotionis intuitu conferuntur, inconcussa debent stabilitate manere. Cuius rei gratia, dilecti in Domino filij, donationem pontis supra Mosam fluuium pro remedio anime sue, et illustris femine *Getrudis* regine, aliorumque predecessorum suorum a karissimo et glorioso filio nostro, *Chunrado* Romanorum rege ecclesie sancti Seruatij factam cum omni usu et utilitatibus que quolibet tempore inde proueniunt, uobis et per uos prefate uestre ecclesie, presentis scripti pagina, confirmamus; ea uidilicet ratione seruata, ut de ipso fructu, qui inde percipietur, Pons idem quotienscunque necesse fuerit reficiatur; reliquum quod supererit in duas partes diuidatur: alia cedat in usum Prepositi et successorum illius, alia uero ad refectorium fratrum et cotidiani uictus augmentum. Cura uero et custodia eiusdem Pontis sub tali cautela fiat, ne uel Prepositus fra-

Digitized by Google

tribus, uel fratres Preposito in causa premineant; sed sicut eos pares fecimus in donatione, sic etiam parificentur in ipsius possessionis ordinatione. Quod si Prepositus uel aliquis successorum eius partem suam beneficiare, uel invadiare temerario ausu presumpserit, tam ipse quam successores sui eadem portione ulterius careant, et in usus fratrum eadem pars iure perpetuo possidenda redigatur. Decernimus ergo ut nulli omnino hominum liceat hanc nostram constitutionem temere perturbare aut infringere. Siquis autem ausu temerario hoc attemptare presumpserit, indignationem omnipotentis Dei et beatorum Petri ac Pauli apostolorum eius incurrat. Cunctis autem hoc conseruantibus sit pax Domini nostri Jhesu Christi, quatinus et hic fructum bone actionis percipiant, et apud districtum Judicem premia eterne pacis inueniant. Amen § Amen § Amen §;

(Signe rond : dans le cercle intérieur on lit, en haut : scs Petrus, scs Paulus ; en bas : Innocentius P. P. II ; et alentour : adiuua nos Deus Salutaris noster.)

Ego Innocentius Catholice Ecclesie Episcopus.
(Monogramme du Pape.)

Datum Laterani per manum Aimerici, sancte Romane Ecclesie diaconi Cardinalis et Cancellarij. XV. Kalendas Januarij, Indictione IIj, Incarnationis Dominice anno Mo. Co. XXX. VIIIj, Pontificatus uero domini Innocentij secundi P. P. anno decimo.

Original, sur parchemin, muni d'une bulle en plomb, pendant à des lacs de soie rouge.

No. 5.

1206. — *Fondation, par Henri, prêtre de St-Vincent, d'une fête solennelle à l'honneur du dit Saint, en l'église de St-Servais.*

In Nomine sancte et indiuidue Trinitatis. Nouerit omnis

Digitized by Google

etas presens et futura quod ego Heinricus Sacerdos de sancto Vincencio ad honorem eiusdem Sancti, emi dimidium mansum terre arabilis situm iuxta Montenatham, soluentem singulis annis duos modios tritici, quorum vnum michi retinere intendo quamdiu vixero, quocunque diuertero. Post obitum uero meum ad refectorium beati Servacij eundem lego. Alterum modium eciam confero beato Seruacio tali condicione, ut festum sancti Vincencij subscripto modo celebret ecclesia : cum omnibus campanis pulsabitur, cum vna cappa stabitur ad chorum, duo domini cantabunt responsorium ad vesperas, et duo domini Inuitatorium ad matutinas. Bini et bini cantabunt responsorium. Decanus celebrabit missam. Septimanarij preparabuntur in sacrario cum melioribus ornamentis ecclesie. Sequencia cantabitur ipso die. In eadem solempnitate quilibet canonicus presens habebit quatuor panes diurnos(1) et quilibet sociorum duos, absentes nullum, quilibet campanarius duos et quilibet pistor duos. Sed campanariorum et pistorum, quicunque ad compulsacionem campanarum non venerit, horum nichil habebit — Decanus plus alijs duos panes habebit ; Dyaconus quj leget ewangelium plus alijs habebit panem vnum. Subdyaconus quj leget epistolam, vnum. Canonicus quj stabit ad chorum similiter vnum, vnum sextarium tritici habebit prepositus pro suis luminaribus que circa chorum disponentur. De agris istis colendis et panibus distribuendis, ordinabit prepositus refectorij. Vt autem adeo rationabilis institucio deinceps imperpetuum rata et inconcussa permaneat, hanc cartam inde conscribi et sigillo ecclesie

(1) Le *Glossarium* de Ducange ne donne pas la signification de *panis diurnus ;* cependant, comme *panis cenalis* signifie le *pain qu'on prenait au repas du soir*, le *panis diurnus* signifie probablement le pain qu'on prenait au repas du jour, ou bien le *pain commun*, tel qu'on en mangeait *journellement*, a la distinction des pains plus délicats, qu'on avait aux jours de fête : ainsi, à Noël, on mangeait le *panis Natalitius.*

Digitized by Google

Beati Seruacij feci eam insigniri. Anno dominice Incarnationis. M°. CC°. vj. Indictione ix^a testes sunt Winricus decanus, Symon Cantor, Wynandus Scolasticus, Alewinus, Heribertus, Stephanus, Gerardus, Lambertus, Gilibertus, Baldewinus et alij quamplures clerici et laici.

Copie sur papier, en écriture du 14me siècle, dans les *Jura siue scabinales littere Cappelle Sancti Vincentij* (2) fol. 2. r°.

N°. 6.

1218, juillet. — Datum anno Dominice Incarnationis M°. CC°. X. octauo. mense julio.

Donation, par Otton de Everstein, prévôt d'Aix-la-Chapelle et de St-Servais à Maestricht, au Chapitre de cette dernière église, du droit de patronage de l'église de S. Jean-Baptiste à Maestricht, qui lui appartenait à raison de sa prévôté.

Original sur parchemin, muni du sceau du prévôt, en cire jaune, légèrement endommagé, pendant à des lacs de soie verte.

N°. 7.

1232. avril. — *Confirmation, par l'empereur Frédéric II, de l'accord fait entre le Prévôt et le Chapitre de St-Servais, relativement au partage de leurs biens.*

In nomine sanctæ et individuæ Trinitatis Fridericus

(2) C'est à tort que l'*Annuaire de la province de Limbourg*, 1829, p. 140, range la chapelle de St-Vincent sous les dépendances du Chapitre de N. D. La conjecture faite par M. Alex. Schaepkens dans les *Publications de la Société d'Archéologie dans le duché de Limbourg*, t. 1, p. 54, devient certitude par le 46e des *Statuta venerabilis ecclesiae collegiatae S. Servatii Trajectensis*, qui, énumérant les chapelles, dont les députés du Chapitre doivent faire la visite tous les ans en juillet, nomme en second lieu celle de St-Vincent. Cette chapelle, assurément très ancienne, devait peut-être son origine à S. Perpète, évêque de Maestricht (au commencement du 7e siècle), qui avait une dévotion spéciale au martyr St-Vincent. L'emplacement de cette chapelle, laissé douteux par l'*Annuaire*, est fixé par les pièces que nous publions sous les années 1356, 3 janvier, 1364, 5 janvier et 1367, 9 janvier, qui la mettent dans la Rue Large ; un regitre contenant les autels et chapelles dépendant du Chapitre de St-Servais, avec leurs revenus, ornements et collateurs, dressé à la fin du 16e siècle, la place *in lata platea prope S. Nicolaum*, et en attribue la collation au prévôt de St-Servais. Cf. *Opuscules de Mathieu Herbenus* (publiés par de Ram) p. 36.

Digitized by Google

secundus divina favente clementia Romanorum Imperator semper Augustus, Jerusalem et Rex Siciliæ. Si ad promouendum ecclesiarum Imperij nostri statum nostra debet esse fauorabilis sublimitas, multo fauorabilius tranquillo eorum statui providere tenemur, que Capelle nostre sunt et Imperij speciales. Uniuersis igitur fidelibus nostris Imperij tam modernis quam posteris volumus esse notum, quod Prepositus et Canonici Capelle nostre S^ti^ Seruatij in Trajecto fideles nostri, tum proposita per quosdam eorum, tum transmissa per litteras insinuatione monstrarunt attentius supplicando, quatenus quia pro scandalo et dissensione vitandis, que pro rebus indivisis oriebantur sepius inter eos ad subscriptam diuisionem et certam concordiam deuenerunt, videlicet ut idem Prepositus et successores sui habeant amodo curiam de Mechelen et curiam de duobus montibus cum integritate sua, et marcas decem, et medietatem omnium placitorum in omnibus curijs, reliquas vero omnes curias Canonici habeant cum uniuersis prouentibus et exerceant pleno iure de eis sicut voluerint ad eorum commodum disponentes, diuisionem et concordiam ipsam assensu nostro approbare et de nostra confirmare gratia dignaremur. Nos igitur quieti eorum prouidere volentes et attendentes insuper quod sublata de medio eorum materia dissensionis et scandali, divino cultui deuotius instudebunt, supplicationibus suis duximus misericorditer annuendum, digno approbantes assensu et de nostra gratia confirmantes predictam diuisionem et concordiam inter eos factam gratuita et spontanea voluntate, videlicet ut Præpositus et successores sui habeant amodo curiam de Mechelen et curiam de duobus montibus cum integritate sua et marcas decem, et medietatem omnium placitorum in omnibus curijs, reliquis vero curijs universis cum omnibus proventibus et medietate omnium placitorum cunc-

Digitized by Google

tis ejusdem Capelle Canonicis perpetuo reseruatis, presentis quoque priuilegij authoritate mandamus quatenus nulla persona sublimis vel humilis, ecclesiastica vel mundana contra presentis approbationis et confirmationis nostre paginam venire presumat, quod qui presumpserit, centum marcas argenti se compositurum agnoscat, medietatem Cameræ nostræ, et reliquam medietatem passis injuriam persolvendam. Ad huius autem approbationis et confirmationis memoriam et stabilem firmitatem presens priuilegium fieri jussimus, Majestatis Nostre sigillo munitum. Huius rei testes sunt S. Moguntinus Archiepiscopus, B. Patriarcha Aquilegensis et Salseburgensis Archiepiscopus, F. Pampiburgensis (1), S. Ratisbonensis imperialis aulæ cancellarius, H. Wormaciensis et Herbipolensis Episcopi, Abbas S^tj Galli, A. Saxoniæ, O (?) Meraniæ et B. Karinthiæ Duces, Comes H. de Gortemberc, Comes Sene, Warnerus de Bollandia, Gunzulinus G. et B. Hohenlloe, Richardus Camerarius, et alij quamplures. Signum Domini Friderici secundi Dei gratia inuictissimi Romanorum Imperatoris semper Augusti, Jerusalem et Siciliæ Regis: *Et communi littera sequebatur.* Ego Siffridus Ratisbonensis Episcopus, imperialis aulæ cancellarius, vice domini S. Moguntini Archiepiscopi et totius Germaniæ Archicancellarij recognoui. Acta sunt haec anno Dominicæ Incarnationis millesimo ducentesimo tricesimo secundo, mense Aprilis, quinte Indictionis, imperante Domino nostro Friderico secundo Dei gratia inuictissimo Romanorum Imperatore semper Augusto, Jerusalem et Siciliæ Rege, anno Romani Imperij eius duodecimo, Regni Jerusolimitani septimo, Regni vero Siciliæ tricesimo quarto feliciter Amen. *Et paulo post sequebatur:* Datum apud

(1) La copie de 1784 porte: *F. Papembergensis.*

Digitized by Google

ciuitatem in foro Julij, anno, mense et Indictione præscriptis.

Copie en double sur papier *ex Registro privilegiorum Ecclesiæ S. Serratii fol.* 33 v^c *et seq.* La première copie, en écriture du 17e siècle ; la seconde, de 1784, est signée par le chanoine J. H. Cruts, écolâtre du Chapitre de St-Servais, absente secretario.

N°. 8.

1232, décembre. — Acta sunt haec anno Dominicæ Incarnationis millesimo ducentesimo tricesimo secundo, mense Decembri, sextæ Indictionis, (1) imperante Domino nostro Friderico secundo, Dei gratia invictissimo Romanorum Imperatore semper Augusto, Jerusalem et Siciliæ Rege, anno Romani Imperii ejus tertiodecimo, Regni Jerusalem octavo et Regni Siciliæ tricesimo quinto feliciter Amen. *Et paulo post :* Datum apud Præcinam, anno, mense et Indictione præscriptis. *Et originali appendebat sigillum magnum.*

Lettres par lesquelles Frédéric II, empereur, considérant, que l'église de St-Servais (*nostra Camera specialis*), a été fondée par ses prédécesseurs, et ayant égard à la fidélité et au dévouement sincère, que le Prévôt et le Chapitre de la dite église ont envers lui, confirme le privilége de l'empereur Henri IV, qui lui a été présenté, à cet effet, par Jean, chanoine de St-Servais. (Voyez le n. 1).

Hujus rei testes sunt : Panormitanus et Capuanus Archiepiscopi, Ravellensis Episcopus, Chomasius Comes Aterrarum, Marchio Laniae, Riccardus Camerarius, et alii quam plures.

Copie sur papier, signée J. H. Cruts, écolâtre du Chapitre de

(1) *L'indiction impériale* commençait le 24 septembre ; cela explique pourquoi le diplôme précédent, quoique daté de la même année 1232, porte l'indiction cinquième. L'indiction Pontificale ou Romaine commençait le 25 déc. ou le 1er janv., qui suivait l'indiction impériale. V. Petav. *Rationarium temporum Part.* 1 *lib* 6 *cap* 1. et H Nicolas. *The Chronology of History New edition* p. 7. où il observe qu'il est prouvé que l'indiction dans les dates des chartes est souvent inexacte et que partant une erreur dans l'indiction ne suffit pas pour regarder la charte, où cette erreur se trouverait, comme fausse. Cf. le diplôme d'Innocent II n. 4, qui porte l'indiction impériale. Pour trouver l'indiction d'une année quelconque, il faut ajouter 3 à l'année donnée, et diviser la somme par 15, le restant sera le nombre de l'indiction ; s'il ne reste rien, l'indiction demandée est la 15e.

Digitized by Google

St-Servais (1784), extraite *ex Registro Privilegiorum Ecclesiæ S. Servatii Trajectensis*, fol. 34, v° et seq.

Ce document a été publié par les Bolland. t. 7 Maii p. XXXIV, et par *Ghesquière*, *Acta Sanctorum Belgii* t. 1 p. 261, qui le font dater *apud Pirinam*, et citent parmi les témoins *Thomasius comes Acerrarum* et *Marchio Lance*.

N°. 9.

1244, 2 juin. — Acta sunt hec quarto nonas Junii anno Domini M°. CC°. XL. quarto.

Acte par lequel sœur O. abbesse et tout le couvent de Ste-Marie à Ruremonde (1) déclarent accepter la donation que les prévôt, doyen et Chapitre de St-Servais à Maestricht leur ont faite de tous les biens que le dit Chapitre possède à Egt (Echt), avec leurs dépendances et le droit de dîme, de même que les dîmes de Werda; en considération de laquelle elles s'obligent à payer trois fois par an une redevance au dit Chapitre, et à faire renouveler, en reconnaissance du domaine du Chapitre de St-Servais, cet acte à l'avénement de chaque nouvelle abbesse. L'abbesse et le couvent déclarent faire cet accord, *de consilio et consensu reuerendi patris nostri abbatis campensis.*

Original, sur parchemin, muni du sceau de l'abbesse de Ruremonde, en cire rouge, pendant à des lacs de soie rouge; le sceau de l'abbé est perdu.

N°. 10.

1249, 7 Mai. — *Confirmation papale, par Innocent IV, de la donation de la chapelle de St-Antoine faite, par le Chapitre de St-Servais, aux ermites de St-Antoine.*

Innocentius Episcopus, seruus seruorum Dei, dilectis

(1) Le monastère de Ste-Marie à Ruremonde, de l'ordre de S. Bernard, fut fondé en 1224 par Gérard comte de Gueldre, en faveur de sa mère Richardis, qui en fut la première abbesse. V. le diplôme de la fondation chez Miraeus *Notitia Eccles. Belgii*, p. 556. En 1268 le comte Otton de Gueldre conféra à l'abbesse le droit de patronage de l'église paroissiale de Ruremonde. V. ibid p. 660. Cf. *Fisen Flores Eccl. Leod.*, p. 599.

Digitized by Google

filijs magistro et fratribus hospitalis S. Antonij Viennensis diocesis, salutem et Apostolicam benedictionem. Opera continuæ pietatis et humanitatis, laudanda solatia, quibus totis intenditis operibus, circa genus miserabile ac potentissime miserandorum, pauperum scilicet percussorum plaga horrendæ ac pauescendæ vindictæ, nos hortantur, admonent et perurgent, ut uos quibus possumus promoueamus beneficijs ac donis gratuitis honoremus. Cum igitur, sicut nobis exponere curauistis, dilecti filij prepositus, decanus et capitulum S. Seruatij in Trajecto Leod: diocesis pie considerantes et attendentes proinde quod in communes usus cedunt familiæ indigentium, quae nobis charitatis intuitu offeruntur, eorum capellam S. Antonij in suburbio Trajec: diocesis supra dictæ hospitali vestro contulerunt intuitu pietatis, prout in ipsorum super hoc confectis litteris plenius continetur, Nos vestris postulationibus annuentes collationem hujusmodi pie factam gratam et ratam habentes, ipsam authoritate Apostolica confirmamus et præsentis scripti prœmio communimus. Tenorem autem ipsarum litterarum præsentibus inseri fecimus, qui talis est. — Otto Dei gratia præpositus, Hendricus decanus, totumque Capitulum S. Servatij in Trajecto, omnibus præsens scriptum inspecturis notum esse volumus quod de unanimi consensu et voluntate pauperibus S: Antonij de Viennois capellam S: Antonij in suburbio Trajec: sitam et ad nos pertinentem, cum omnibus suis attinentijs contulimus, ita quod ipsi in eadem capella sacerdotem sæcularem vel sui ordinis fratrem ad diuina celebranda præficiant ac in recognitionem hujus patronatus dictæ capellæ quolibet anno in vigilia patris nostri S: Servatij libram ceræ Ecclesiæ nostræ persoluent; præterea quicumque ab eijs fuerit in eadem capella ad diuina celebranda præfectus, siue sit sacerdos sæcularis siue frater ordinis ipsorum, sex solem-

Digitized by Google

nitatibus anni, videlicet in Natiuitate Domini, in Pascha, in festo S: Servatij, in Ascensione Domini, in festo Pentecostes, et in dedicatione Ecclesiæ, chorum nostrum superpelliceatus tenebitur frequentare, et alijs temporibus, quandocumque ei placuerit, poterit ad nos venire et horis diuinis superpelliceatus interesse; quidquid autem socijs nostris choralibus illo tempore ratione chori fuerit administratum, eidem similiter administrabitur, idemque sacerdos sæcularis siue frater S: Antonij sententias a nobis vel pro nobis factas, obseruare et executioni solemniter, prout nobis videbitur expedire, interesse tenebitur; præterea quandocumque nos cum processione ad dictam capellam S: Antonij contigerit declinare, idem sacerdos sæcularis vel frater ordinis S· Antonij, superpelliceatus, cum turribulo, campanis pulsatis, et alijs circumstantijs quæ processionem decent, nos tenebitur recipere; nos vero eumdem sacerdotem sæcularem vel fratrem ordinis ab omnibus suis molestatoribus injustis, prout melius poterimus defendemus, ei in omnibus suis agendis tamquam uni ex socijs choralibus fideliter assistentes. In cujus rei firmamentum nos Otto Dei gratia præpositus, Hendricus decanus, Gerardus cantor, et magister Godefridus Scholasticus, sigilla nostra cum sigillo Ecclesiæ nostræ huic scripto appendi fecimus. Ego vero frater Lancelinus prouisor supra dictæ domus S: Antonij de Viennois, per Episcopatum Leod: constitutus, nomine ejusdem domus, habens ad hoc mandatum, supra dictam capellam recipio et omnia prædicta pro me ac omnibus post me vice mea pro tempore fungentibus, fide corporaliter data, seruare repromitto, sigillo meo una cum sigillis prædictis huic scripto in testimonium appenso. Datum anno Dominicæ Incarnationis 1241, Indictione 14, in die Diuisionis sanctorum Apostolorum. — Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostræ confir-

Digitized by Google

mationis infringere, vel ei ausu temerario contraire: si quis autem hæc attentare præsumpserit, indignationem omnipotentis Dei et beatorum Petri ac Pauli Apostolorum ejus se nouerit incursurum. Datum Lugduni Nonas Maij, pontificatus nostri anno sexto.

Copie, en double, sur papier.

Publié, probablement d'après une copie fautive, par M. Alex. Schaepkens dans sa Notice sur l'*Eglise et monastère de l'ordre S. Antoine à Maestricht. Gand* 1850 p. 24. Voyez, pour l'histoire de la maison de S. Antoine à Maestricht, *Historische beschrijving der stad Maastrigt*, p. 141-163 et 225-238, l'*Annuaire du Limbourg* 1829 p. 154 et la Notice citée, (insérée dans le *Messager des sciences histor. de Belgique* 1850, p. 364), qui font dater la Bulle du 9 mai 1249; nos deux copies, faites à l'occasion d'un procès entre le Précepteur de St-Antoine, comme Personat de l'église de St-Servais, et la Fraternité des 30 Prêtres à Maestricht, en 1742, portent la date des Nones de Mai, c'est-à-dire le 7 mai.

N°. 11.

1274, 2 mai. — Datum anno M°CC LXX quarto, in crastino Apostolorum Philippi et Jacobi.

Lettres par lesquelles Jean, comte de Looz, considérant que les revenus du décanat du Chapitre de Looz sont si minces, que personne ne veut accepter le décanat, parce que le doyen ne peut suffire aux dépenses qu'exige l'honneur de sa charge; et que les prébendes des chanoines ne sont pas assez grosses, pour que ceux-ci, nonobstant leur bon vouloir, puissent augmenter les revenus du décanat, accorde au Chapitre de l'église de Looz, dont il est prévôt et patron tant au spirituel qu'au temporel, pour l'augmentation de leurs prébendes et du décanat, les fruits de l'année suivant immédiatement l'année de grâce de chaque chanoine décédé.

Copie sur papier, écriture du 17e siècle.

Imprimé dans Mireaus *Op. diplom.* t. 2, p. 864, et dans Robyns *Dipl. Loss.* p. 32.

Digitized by Google

N°. 12.

1274, 17 septembre. — L'empereur Rudolphe interprète le privilége du pont sur la Meuse, et déclare jusqu'où va l'obligation du Chapitre de réparer le pont.

Rvdolfus Dei gracia Romanorum Rex semper augustus. Vniuersis sacri Romani Imperij fidelibus graciam suam et omne bonum. Significantibus nobis honorabilibus viris, dilectis Capellanis nostris.. Decano et Capittulo Sancti Seruacy Traiectensis, accepimus quod inter alia bona que nostri predecessores, diui Romani Imperatores et Reges dicte Ecclesie liberaliter contulerunt, quidam Conradus secundus Rex Inclitus, predecessor noster, pontem, qui supra Mosam est, cum omni vsu et vtilitate, qui vel que omnibus temporibus successiuis, prouenire poterunt vel prouenient, et cum quibusdam condicionibus alijs, sicut in priuilegio super hoc confecto plenius continetur, eidem Ecclesie contulit et donauit, quarum condicionum vna est, quod quocienscunque necesse fuerit, prelibatus pons de fructu et vtilitate ipsius pontis refici debeat, residuum vero cedere in vsum refectorij.. prepositi, et fratrum Ecclesie antedicte. Sed sicut asserunt.. Decanus et Canonici predicti, pons predictus ab inicio fuit integer atque firmus, refectione indigens modica, videlicet, solummodo coopertura, vnde prenominati.. Decanus et Capittulum, structura solebant modicum onerari, aliter enim, ad vsum refectorij predicti parum vel nichil vtilitatis vel commodi excreuisset. Verum cum ex aquarum inundacione, et glaciei impetu pons predictus destructus sit adeo et collapsus, vt non solum in parte, immo quasi in toto refici indigeat, quidam per voluntarium motum suum, dictos.. Decanum et Capittulum, ad tam indebitas et intollerabiles expensas, vt dictum pontem, in parte et in toto reficiant,

Digitized by Google

maxime cum Redditus ad hoc ut dictum est specialiter deputati, minime sufficiant, contra iusticiam nituntur cogere; quare memorati.. Decanus et Capittulum, nobis humiliter supplicarunt, nostram Regalem clemenciam implorantes, quatinus ipsos ab huiusmodi iniustis impeticionibus eximentes, et defendentes, priuilegium antedictum pontis, ipsum priuilegium interpretari, per consideracionem Regiam, pie necnon misericorditer dignaremur. Nos itaque, solita clemencia attendentes, videlicet quod predicta Ecclesia Sancti Seruacij, specialis Capella nostra, a diuis Romanis Imperatoribus et Regibus, nostris predecessoribus, est fundata pariter et dotata, eam pre ceteris tenemur defendere ab iniurijs et Regere toto nisu; pensantes etiam vt, quod ipsi Ecclesie in fauorem specialis gracie est indultum, in dampnum eius non debeat redundare; aduertentes nichilominus, quod ad structuram sepe dicti pontis redditus speciales, videlicet fructus et vtilitates pontis et non alij redditus sunt Ecclesie deputati, dicimus, et ipsum priuilegium pontis, ab antecessore nostro predicto conditum, interpretando, declarando, et diffiniendo pronunciamus, et decernimus auctoritate Regia, quod predicti.. Decanus et Capittulum, ad maiores impensas vel expensas, quam ad Redditus quos de ponte recipiunt, quantum ad refectionem eiusdem pontis non tenentur, et vlterius a nemine requirendi sunt super eo aliquatenus, vel cogendi. In cuius rei testimonium presentes litteras nostre Maiestatis sigillo iussimus communiri. Datum apud Hagenowe anno Domini M°.CC°. septuagesimo iiij°. xv kalendas Octobris, Indictione secunda, Regni nostri anno primo.

Original, sur parchemin, muni du grand sceau de l'empereur, en cire jaune clair, pendant à double queue de parchemin. Le sceau brisé a été réparé avec de la cire blanche.

Digitized by Google

No. 13.

1282, 25 mars. — *L'empereur Rudolphe confirme la donation du pont et la concession du droit de péage.*

RWDOLFVS. Dei gratia Romanorum Rex semper augustus omnibus inperpetuum. Licet regalis throni sublimitas cunctarum ecclesiarum commoditatibus intendere debeat uigilanter, tamen ecclesias que diuorum Imperatorum et Regum Romanorum predecessorum nostrorum memoriales sunt plantule et quas iidem peramplis munificencie gratiis dotauerunt, preceteris ampliorj nos decet gratia confouere, ne uideamur ab eorumdem predecessorum nostrorum uestigiis deuiare. Nouerint igitur presentes homines et futurj quod honorabiles virj.. decanus et capitulum Ecclesie Sancti Seruatij Traiectensis que nostra et Imperij specialis est plantula et capella, deuote nostre celsitudini supplicarunt ut priuilegium quoddam a quondam Chunrado secundo Romanorum Rege diue memorie predecessore nostro eidem Ecclesie traditum et concessum innouare et confirmare de benignitate Regia dignaremur, cuius priuilegij tenor talis est. In nomine sancte et indiuidue Trinitatis Conradus diuina fauente clemencia Romanorum rex secundus, omnibus in Christo pie uiuentibus tam futuris quam presentibus. Officium principis est qui pro salute omnium curam gerit beneficiis exuberare in subditos atque eos a prauorum hominum uiolenta incursione protegere, regiminis a Deo concessi racione seruata. Eapropter eorum uidelicet qui beato Seruacio militant necessitatibus iuxta Apostolum communicantes, pro amore Dej et beati Seruacij, predecessorumque nostrorum animarum remedio, pro regnj etiam nostri quiete et statu pacifico, simulque Gertrudis vxoris nostre pia deuocione necnon et Arnoldi cancellarij nostrj eiusdem ecclesie prepositi precum instancia permoti, pon-

Digitized by Google

tem qui supra Mosam situs est in ipso Traiecto quem nostri iuris indubitanter esse constat, beato Seruacio donamus et concedimus cum omnj vsu et utilitate que omnibus temporibus inde proueniet libere possidendum; hac conditione seruata ut de ipso fructu qui inde percipitur, pons idem quociensciumque necesse fuerit reficiatur, reliquum quod supererit in duas partes diuidatur, alia cedat in vsum prepositi et successorum illius, alia vero ad refectorium fratrum et cottidianj victus augmentum. Cura vero et custodia eiusdem pontis sub tali cautela fiat, ne uel prepositus fratribus uel fratres preposito in causa premineant, sed sicut eos pares fecimus in donatione, sic eciam parificentur in ipsius possessionis ordinacione; quod si prepositus uel aliquis successorum eius partem suam beneficiare uel inuadiare temerario ausu presumpserit tam ipse quam successores sui eadem porcione ulterius careant, et in vsus fratrum eadem pars cum altera jure perpetuo possidenda redigatur. Decernimus ergo per presentis priuilegij paginam et sigilli nostri impressionem et proprie manus subscriptionem ne qua ecclesiastica secularis ve persona huius nostre largicionis constitutum temerare aut iniuriose fatigare presumat, sed omnia salua et integra conseruentur tam nostre saluti quam eorum vsibus quibus collata sunt in perpetuum profutura. Siquis vero quod absit hanc nostre constitucionis seriem irritare temptauerit, centum libras aurj purissimi persoluat, dimidium Camere nostre, et dimidium eis quibus iniuriam intulerit. Actum publice in Ecclesia beati Seruacij per manum Arnoldi cancellarij vice Alberti archicancellarij, Maguntine sedis archiepiscopi, anno Dominice Incarnationis M°. C°. XXX°. nono, Indictione secunda, multis clericis et laicis presentibus, et testimonium ueritatj perhibentibus quorum nomina subscripta sunt. Arnoldus Coloniensis archiepiscopus, *Albero Leo-*

Digitized by Google

diensis episcopus, Theodericus sanctorum Apostolorum prepositus, Conradus frater regis et sancti Petri in Colonia canonicus. Data X°. kalendas Julij, regnante Conrado Serenissimo Romanorum rege secundo, anno vero regni eius secundo. — Nos igitur pia meditacione pensantes, quod prenotata Ecclesia Sancti Seruacij Traiectensis, que nostra et Imperij specialis Capella dinoscitur, utpote ab eiusdem Imperij corde longa distancia et prolixa locorum inhabilitate seposita, grauibus undique circumsepta molestacionum insultibus, aduersitatum et amaritudinum fluctuosis procellis inpetitur, et concutitur fluctibus procellosis, dignis quoque consideracionibus attendentes quod in refectionibus pontium et Itinerum publicorum inquibus reipublice procuratur vtilitas, nemo prorsus aut diuinis legibus aut humanis eximitur, sed in conportatione tam fructuosi negocij vniversitas generaliter oneratur, donationem siue collationem predicte Ecclesie sancti Seruatij Traiectensis de ponte predicto cum omnibus suis attinenciis a prefato Conrado tunc Romanorum Rege nostro predecessore sic factam, prout superius euidentius est expressum, auctoritate Regalis culminis approbamus, innouamus, confirmamus et huius presentis scripti patrocinio communimus, adicientes ex affluencia gratie plenioris, et hoc Regali programate sanctientes et eciam decernentes quod de quorumlibet hominum cuiuscumque conditionis aut status extiterint rebus et bonis, que per predictum pontem Traiectensem uehi seu duci contigerit, iusta et consueta thelonej pensio persoluatur, in usus pontis eiusdem et Ecclesie memorate perpetuo conuertenda. Itaque sub interminatione gratie nostre districtius inhibemus ne contra huiusmodj approbationis, innouationis, confirmationis et declarationis nostre tenorem uenire quis audeat, uel eisdem in aliquo ausu temerario contraire. Quod qui facere forte presumpserit, grauem Re-

Digitized by Google

gie indignationis offensam se nouerit incursurum. Testes sunt, venerabiles Wernherus Maguntinus,.. Treuerensis archiepiscopi, Berchtoldus Babenbergensis,.. Spirensis episcopi; Illustris Ludewicus Comes palatinus Renj Dux Bawarie, et nobiles uirj, Johannes Hannonie, Eberhardus de Marca, Eberhardus de Katzenellenbogen, Adolfus de Nasowe, Ludewicus de Honberch, Comites, et Wernherus de Bonlandia et quam plures alij. In cuius rej testimonium et perpetui roboris firmitatem presens scriptum exinde conscribi et maiestatis nostre sigillo fecimus communirj. Signum domini Rudolfi Romanorum Regis = inuictissimj.

Datum Oppenheim VIIJ° kalendas Aprilis, Indictione decima, anno Dominj M°.CC°.LXXX° secundo, Regnj vero nostrj anno IX°.

(Monogramme de l'empereur.)

Original, sur parchemin, muni du grand sceau de l'empereur, en cire jaune clair, mutilé, pendant à des lacs de soie rouge, jaune et verte.

V. la description détaillée de ce diplôme, dans les *Annales de l'Académie d'Archéologie de Belgique* 1853, par M. Alex. Schaepkens l. c.

No. 14.

1282, 10 juin.

Nos *Baldewinus Caseus* et *Johannes Sueuus* Scabinj Traiectenses protestamur quod *Giselbertus de Meswich* jure hereditario vendidit domino *Willelmo* presbitero noue Curie beghinarum(1) juxta Traiectum quatuordecim solidos

(1) V. l'histoire du Nieuwenhof dans M. *Perreau*, *Recherches histor. sur la Seigneurie de St-Pierre près de Maestricht.* Anvers 1849, p. 7 et suiv., et dans l'*Annuaire* de 1851, p. 105. Notre acte de vente prouve que, contrairement à l'assertion de l'*Annuaire* p. 106, la dénomination de *Nieuwenhof*, *nova Curia*, date d'avant 1407, comme il résulte de même d'une dalle funéraire, placée autrefois devant le chœur, mais actuellement

Digitized by Google

leodienses et sex denarios eiusdem monete — annuj census, quos ei accipere assingnauit in perpetuo et illis quibus ipse relinquere voluerit super pistrinam seu domum quam Henricus dictus *Scleswich* pistor nunc inhabitat, et eundem censum idem Giselbertus vxor sua et eorundem pueri jure hereditario effestucauerunt (1), et sollempniter renunciauerunt ad opus dicti Willelmi et illorum quibus ipse Willelmus dictum censum relinquere voluerit, et tantum fecerunt quod per omnia satisfactum fuerat dicto Willelmo, et illis quibus predictum censum relinquere voluerit, tempore effestucacionis; warandiam enim prestare et omnes justas querelas deponere infra annum et diem idem Giselbertus prefato Willelmo promisit; adiectum est eciam quod si dictus census infra annum et diem euinceretur, quod wulgo dicitur *bescedden*, quod extunc ei tantos denarios per longitudinem tanti temporis spacio concedere tenebitur, quantos pro vendicione dicti census ab ipso dinoscitur recepisce, et pro hoc faciendum constituit dicto Willelmo fideiussores nos Johannem et Baldewinum scabinos prenominatos. Actum quatuordecim diebus ante Natiuitatem beati Johannis baptiste, anno Domini M°.CC°.LXXXm° secundo.

Original, sur parchemin ; sceaux perdus.

---

contre le mur, du côté gauche, de l'église du Nieuwenhof, et portant l'épitaphe suivante : *Anno. Domini. M. CC. nonagesimo I.I.I.I. vndesimo. kl. septembris. obiit. dns. woltervs. de. Cortenberg. rector. beghinaro. nove. cvrie. ivxta. Triectv. anima. eivs. p. miam. Dei. reqviescat. in. pace. ame. orate. p. eo.* Dans le même chœur, à droite de l'autel, se trouve la pierre sépulchrale, assez usée, d'un autre recteur, mort le 25 Avril 1286 (la pierre, coupée en haut, porte seulement LXXXVI *septimo kl. maii.* Mais les caractères sont évidemment les mêmes que ceux de la pierre précédente) où l'on peut encore lire : *rector beghinarum nove cvrie.* En 1796, le 8 Décembre, les gendarmes français chassèrent les religieuses du Nieuwenhof.

(1) *Effestucare* ou *effectuare* = per festucam cedere, abdicare, déguerpir, effestuer. *Ducange.* V. la manière, dont se faisait cette cession dans l'acte du 13 mars 1316, plus loin.

Digitized by Google

N°. 15.

1284, 29 janvier. — *Concession de quarante jours d'indulgence, accordée par quatre archevêques et quinze évêques, à tous ceux qui, contrits et confessés, contribueront à la reconstruction en pierre, déjà commencée, du pont sur la Meuse à Maestricht.*

Uniuersis Christi fidelibus ad quos presentes littere peruenerint. Nos Dei gratia Wilhelmus Chorintiensis, Reynaldus Messionensis, Tellius Bracharensis*, Petrus Arborensis*, Archiepiscopi, Guido Papiensis*, Bartholomeus de Turtibero*, Henricus Saxenatis, Symeon Balneoregensis*, Ascerus Wexionensis*, Andreas Asloensis, Bernardus Humatis*, Obertus Astensis*, Geuehardus Brandeburgensis, Theodericus Seruiensis, Vincentius Portugalensis, Tholomeus Sardanensis, Torfinnus Hamarensis, Bartholomeus Anteradensis* et Bartholomeus Gaietanus (1), Episcopi, salutem in Domino sempiternam. Licet is de cuius munere venit, vt sibi a suis fidelibus digne ac laudabiliter seruiatur, de habundantia pietatis sue merita supplicum excedens et uota, bene seruientibus tamen multa maiora tribuat quam valeant promereri: Desiderantes itaque Domino populum reddere acceptabilem, fideles Christi ad complacendum ei quasi quibusdam allectiuis muneribus, indulgentijs videlicet et remissionibus, inuitamus vt exinde reddantur diuine gratie aptiores. Cvm igitur pons ligneus super fluuium Mosam Traiecti, Leodiensis dyocesis, consistit diuersis prouintiarum et regnorum hominibus large lateque circumiacentium transitum dinoscitur administrare oportunum, nec ullo hominum ingenio ulloue artis studio ex materia lignea quantumcumque ingenti et robusta, seu quacumque subtilitatis cautela ordinata et composita valeat edificari, firmari uel muniri, ita ut tantam aquarum inundationem et glacierum impetum possit aliquamdiu firmus et integer

(1) Le mot *Gaietanus* est ajouté à la marge.

Digitized by Google

sustentare, quod eciam per euentum rei pluries probatum est et compertum : aut enim inibi aquarum inundationes et glacierum impetus dicti pontis sustamenta et ypostases confringunt, aut postibus euulsis et compagibus dissolutis corruere faciunt in toto uel in parte, aut si quod raro accidit ipse pons multis sumptuosis laboribus et magnopere sustentatur aliquando reseructur a ruina, crebris tamen et inportunis continuisque grauium honerum transuectionibus conquassatum adeo in aliquibus suis partibus debilitatur occulte, ne pondera consueta non ualeat portare secure: Hinc est quod fluctuosus iste fluuius et materia dicti pontis lignea modico in suo robore duratura multis prebuerunt necessitatem precipitacionis, naufragij et nauium subuersionis cum deperdicione rerum et corporum in magno periculo animarum, de quibus exempli gratia factum quoddam licet miserabile libet in medium deducere et ueridica narracione enarrare, nec est silentio pretereundum, quod propositum proficiet et animum audientis in melius commutet. Accidit itaque anno Domini M°CC°LXXV°, quarto Idus Julij, quod cum viri venerabiles Decanus et Capitulum ecclesie beate Marie Traiectensis et clerici eiusdem ecclesie chorales ibidem causa devocionis cum suis reliquijs habitu religioso pontem transirent more processionis, pars dicti pontis non longe post dictam processionem quasi auulsa cum hominibus in ipsa receptis horribilem fecit casum, quum eadem hora per dicti pontis rupturam sunt suffocati in fluuio supradicto quadringenti homines utriusque sexus uel circiter, nulla facta mentione eorum, qui ex ipso fluuio quasi mortui extracti postea miraculose reuixerunt. Evenit eciam prohdolor cum dictus pons (1) ob sui defectum particulare transire non pote-

(1) Il faut lire *dictum pontem*. Sedulius dans sa *D. Virgo Mosæ-Trajectensis*, p. 11, dit : *cum dictus pons ob sui defectum particularem transire non poterat.*

Digitized by Google

rant, quod nauigia in ipso transitu motu quodam circumuolucionis aque miserabili et mirabili ad instar uenti turbinis inuoluta ad fundum descenderunt tanquam plumbum in aquis vehementibus cum hominum dampnosa numerositate. Nos igitur pia moti consideratione, predictisque periculis rerum, corporum et animarum obuiare cupientes, de omnipotentis Dei misericordia et beatorum Apostolorum Petri et Pauli auctoritate confisi et ea quam Dominus nobis indulsit, omnibus vere penitentibus et confessis, qui ad construendum predictum pontem, qui opere lapideo non modico est inceptus, manus porrexerint adiutrices, vt pons talis perfici valeat uel confirmari, quilibet nostrum XL dies de iniunctis sibi penitentijs (1), dummodo consensus diocesani ad id accesserit, misericorditer in Domino relaxamus. In cuius rei testimonium presentes litteras sigillorum nostrorum munimine duximus robvrandas. Datum apud Vrbemueterem (2) anno Domini millesimo ducentesimo octuagesimo quarto, quarto kalendas februarij, Pontificatus domini Martini Pape quarti anno tercio.

Original, sur parchemin, muni de 19 sceaux, en cire rouge, pendant à des lacs en soie de différentes couleurs ; 8 de ces sceaux sont perdus et les onze autres brisés. Les évêques, dont le sceau est encore reconnaissable, sont notés d'un astérisque ; le mot *Humatis* est une abréviation ; les sceaux de Tellius, archevêque de Brague en Portugal, d'Obert, évêque d'Asti en Ligurie, et de Bartholomeus Anteradensis sont contrescellés. La pièce est signée sur le revers P. de.. Hoyo.

V. la description de ce diplôme dans le *Messager des sciences histor. de Belgique* 1848, p. 383 et suiv. par M. Alex. Schaepkens.

---

(1) Pellerin dans ses *Essais histor. et crit. sur le département de la Meuse inférienre*, p. 173, parle abusivement d'une indulgence plénière.

(2) L'original a : *apud Vrbemuetem*, dont la dernière syllabe porte un signe abréviatif, indiquant la suppression d'un *r*. Il ne faut donc pas lire *Urbem vetensem*, mais *Urbem veterem*, c'est à dire *Orviette*, dans les Etats de l'Eglise. Le Pape Martin IV avait été couronné à Orviette le 23 Mars 1281, et s'y trouvait peut-être souvent, ce qui expliquerait la présence de tant d'évêques en cette ville.

Digitized by Google

N°. 16.

1285, 8 septembre. — Ordinatum, pronuntiatum et datum anno Domini millesimo ducentesimo octuagesimo quinto, feria secunda (1) post festum beati Aegidii.

Michel, écolâtre de l'église de N. D. et Garsilius, prêtre de St-Georges, à Maestricht, choisis comme arbitres par frère Jean *de Breckdem*, magister des Beggards de Maestricht (2), agissant pour lui et son couvent, d'une part, et par Rudolphe, dit *Roef de Stocheym*, agissant pour lui, sa femme et ses enfants, d'autre part, dans leur différend relatif à deux bonniers de terre arable, situés, *ut dicunt inter Breckde et Caudenberch in campo qui dicitur Perreke*, à une certaine somme d'argent et à d'autres choses, décident, après avoir ouï les deux parties et pris l'avis de jurisconsultes et de prêtres, que les dits Magister et couvent des Beggards devront payer tous les ans au dit Rudolphe, au nom de sa femme Mechtilde, et de sa fille Elisabeth, tant que lui, Mechtilde et Elisabeth vivront, un demi muids de seigle, et après la mort des dites Mechtilde et Elisabeth, à Mechtilde, sœur de la dite Elisabeth, tant que vivra Elisabeth (?), six mesures de seigle, mesure de Maestricht, de sorte cependant que les dites sœurs Elisabeth et Mechtilde ne recevront rien du dit seigle, si elles quittent le béguinage (*si dimiserint begginatum*) et que, après la mort de Mechtilde mère, et de ses filles Elisabeth et Mechtilde, les dits Magister et couvent des Beggards seront entièrement délivrés de l'obligation de payer la dite pension d'un demi muids et de six vases de seigle. Les deux parties se sont engagées à payer, en cas de contravention à la sentence ar-

(1) *Feria secunda ante* ou *post festum* signifie le *Lundi avant* ou *après une fête*, et non le deuxième jour avant ou après. Cf H. Nicolas Op. cit. p. 122. C'est la manière de désigner les jours de la semaine, dont l'Eglise se sert encore dans ses Offices.

(2) Sur les Begards de Maestricht v. *Annuaire* de 1850, p. 133. En 1796, le 7 décembre, la gendarmerie française les força à quitter leur couvent.

Digitized by Google

bitrale, une amende, dont la moitié au profit de l'Official de Liége, l'autre au profit de la partie fidèle.

Copie, faite en 1740, dans les *Documenta antiqua atque nova ex Archiviis Beggardorum Trajectensium*, *fol.* 30 r°, collationnée et signée Janssenss, not. publ. apost.

N°. 17.

1285, 6 octobre.

Nos *Olbertus*, (1) *Godefridus Cristophorj*, (2) et *Robertus de moneta* (3) Scabinj Traiectenses notum facimus vniuersis quod coram nobis constitutus *Gerardus de Boxberc* effestucauit coram nobis decem et octo solidos leodienses annuj census recipiendos omnj anno ad domum *Reneri* quondam filij *Antonij* qui fuerat *Godefridi de Wilre*, cum eius vxore et pueris, ad opus sex altarium in ecclesia sancti Seruacij Traiectensis, videlicet in cripta, subtus sanctam crucem (4), sancti Nicholai, sancti Laurencij, in medio ecclesie (5), et super nouam fabricam (6), et solempniter

(1) Sceau à 8 fasces ; légende : ... *op. sca... t...*

(2) Porte 3 fers à cheval, 2—1 ; légende : † *S. Godefridi. fil. XPOFI. scab.. .*

(3) Forte une croix, échequetée, recroisetée de 12 croix : légende: † *S. Robti. de. m... ta sc....*

(4) Ainsi s'appelait autrefois l'autel placé sous la grande croix de l'arc triomphal, v. n. 47.

(5) Il est parlé de cet autel dans le livre, que les chanoines de St-Servais, en 829 ou environ, envoyèrent à Eginhard, secrétaire de Charlemagne, pour lui communiquer les miracles arrivés dans l'église de St-Servais, lors de l'arrivée des Reliques des SS. Martyrs Marcellin et Pierre. « Quibus visis, disent ils, populus in basilica congregatus cepit præ nimia exultatione ac lætitia in hymnis et litaniis, sublatis in altum vocibus, laudes Domino decantare, cum subito intravit puer quidam surdus atque in medio plebis multitudine stupefactus ac attonito similis constitit, ac deinde cum ante altare Salvatoris, quod *in medio ecclesiæ* positum est, pervenisset, erumpente protinus de naribus ejus sanguine, quo diu privatus fuerat, auditus officio donatus est V. *Baronius Annal. eccles.* à l'année 828. »

(6) C'est l'autel de la Ste Vierge, aujourd'hui déplacé sous la grande fenêtre de la croisée. La chapelle, où il se trouvait avant la révolution française, bâtie, d'après la tradition, par Charlemagne, s'appelle encore *la nouvelle fabrique*, *het nieuwwerk*. V. Sur cette chapelle et cet autel, de l'époque romane, l'*Annuaire* de 1828, p. 110 et 115 et dans la *Revue de l'art chrétien*, 1860, p. 660, l'art. de M. *Arn. Schaepkens*.

Digitized by Google

renunciarunt, in tantum quod satisfactum fuit per omnia; warandiam prestare per annum et diem et justam querelam deponere promisit idem Gerardus juxta quod consuetum est fieri, et nomine allodij dicta bona vendidit et hoc warandizabit sicut promisit tantos denarios mutuare si evinciatur census predictus quantos receperit occasione dicte vendicionis et per tanti temporis spacium; super quibus condicionibus omnibus et singulis, omnia bona sua idem Gerardus titulo pignoris obligauit. In cuius rei testimonium sigilla nostra presentibus duximus apponenda. Datum anno Domini M°CC° octogesimo quinto, sabbato post Remigij.

Original, sur parchemin, muni de 3 sceaux, en cire brune, brisés, pendant à double queue de parchemin.

N°. 18.

1290, 28 Janvier.

Nos *Johannes Sueuus*, (1) *Florencius* et *Franco* scabini Traiectenses protestamur quod *Herbertus de nouo vico*, vxor eius et pueri triginta solidos leodienses ad opus domini.. *Theodorici de Eynenberg*, domini.. *Vdonis* canonici sancti Seruacij, domini *Lamberti de duobus montibus* et domini *Lamberti* dicti *Grivart* militum, annuj redditus, tanquam procuratoribus.. altaris quod *Godefridus* quondam *de Scerwiere* construere destinauit, effestucauerunt et renunciauerunt in tantum quod satisfactum fuit per omnia, qui redditus soluendi sunt pro dimidietate in Natiuitate beati Johannis baptiste et reliqua dimidietas in Natiuitate Domini: de quo redditu viginti solidi tamquam bona allodialia ad dimidiam mansionem puerorum quondam *Herberti de duobus montibus* sitam recipientur, residui vero decem solidi Leodienses ad domum quondam *Maniardi* in ponte sitam recipientur et sine requisicione infuturum soluenda

(1) Sceau à l'aigle éployée; légende :... *revi*...

Digitized by Google

vel requirenda. De omnibus premissis warandiam facere tenetur justamque querelam deponere idem Herbertus per annum et diem et tantos denarios prestare quantos a dictis procuratoribus receperit et per tanti temporis spacium si dicta bona evincere contingant. Pro quibus condicionibus omnibus antedictis omnibus et singulis fideiussores constituit Johannem Sueuum scabinum predictum, Henricum eius filium, *Gosewinum* dictum *Morum* et Baldewinum filium *Baldewini Casei* ad jacendum in domo vna ad comestus eorum expensis iuxta consuetudinem ville, et si alijs erunt? assecuracionibus quod alios sufficientes viros pro eis ponent, et cum per quindenam iacuerint, poterunt dicti procuratores in dampnum dicti debitoris defectum eorum mutuo recipere ad custus et si vnus fideiussorum dictorum moritur infra quindenam, extunc alium loco defuncti constituet idem Herbertus, et defectum Baldewimi predicti pater suus tenebitur adimplere et hec omnia cum emenda. Datum sabbato post conuersionem beati Pauli anno Domini M° CC° octogesimo nono.

Original, sur parchemin, muni de 3 sceaux ; le premier, en cire brune, pendant à d. q. est brisé ; les 2 autres perdus.

N°. 19.

1290, 8 novembre. — Datum feria quarta ante festum beati Martini hyemalis (1), anno Domini M° CC° nonagesimo.

Lettres des échevins de Maestricht attestant que Renier *de Mosa*, sa femme et leurs enfants ont cédé (*effestucauerunt et renunciarunt*) en faveur de six autels de l'église de St-Servais, à savoir : sous la Croix, dans la crypte, au milieu de l'église, de St-Nicolas, sur la nouvelle fabrique, et

(1) La fête (*dies natalis*) de S. Martin (11 Nov.) s'appelait au Moyen-Age *festum B. Martini hyemalis*, et celle de la translaiion de ses Reliques (4 juillet) *festum B. Martini aestivalis.*

Digitized by Google

de St-Laurent, une rente de 20 escalins liégeois de cens annuel, assignée sur la maison de *Jucte*, veuve de Winand le changeur (*cambitoris*), sise dans la rue de la Monnaie (*supra monetam*). Le dit Renier promet d'engager son frère Gison, *cum repatriauerit*, à céder la dite rente au même but. Les garants de cet acte sont Gérard *de Boxberc*, oncle de Renier, et Giselbert fils du dit Gérard.

Original, sur parchemin ; sceaux perdus.

Franco de rufo Clippeo
Bruno supra domum } scabini Traiectenses.

N°. 20.

1296, 30 novembre. — Datum et actum anno Domini M° CC° nonagesimo sexto, in dei Beati Andree apostoli.

Acte de donation, par devant les échevins de Maestricht des deux jurisdictions de la ville, par Oger, chevalier, dit *de Haren*, avoué de Maestricht, des rentes, que feu son fils Jean, chanoine de St-Servais, avait achetées des chevaliers et frères des Joncs (*dominos et fratres de Junccis*), aux proviseurs de la charité du Saint-Esprit (*prouisoribus elemosine Sancti Spiritus*) à Maestricht, à charge de payer annuellement 15 escalins aux frères Augustins (1), pour trois anniversaires, à savoir : en mémoire du dit feu Jean, 5 escalins, quinze jours avant son anniversaire ; après le décès du dit avoué, ils donneront de même 5 escalins pour son anniversaire, et après le décès d'Ude (2), femme du dit avoué, 5 escalins pour son anniversaire.

(1) Sur les Augustins de Maestricht, v. l'*Annuaire* de 1850, p. 128. Le 6 demembre 1796 les gendarmes français les chassèrent de leur couvent.

(2) D'après la « *Généalogie de la famille van Haren* » publiée dans les *Annales de l'Académie d'Archéol. de Belg.* t. 6, p. 242 et « l'*Avouerie de Maestricht* » par M. *Perreau* (Ibid. p. 323) la femme de l'avoué de Maestricht, Oger van Haren, se serait nommée Mechtilde d'*Ytie* ou d'*Ittre*.

Digitized by Google

No. 21.

1355, 31 janvier. — Datum anno Domini millesimo CCC° quinquagesimo quarto, sabbato ante Purificationem Beate Marie Virginis gloriosissime.

Acte de vente, par devant les échevins de Maestricht, d'une rente de 25 escalins 6 deniers Liégeois, de cens annuel, assignée, à savoir: 15 escalins sur les biens mentionnés dans l'acte précédent, et 10 escalins 6 deniers sur les biens du Saint-Esprit à Maestricht, par le prieur et couvent des Augustins de Maestricht, à Renier *de Herborch.*

N°. 22.

1355, 13 décembre. — Datum anno Domini M° CCC° quinquagesimo quinto, in die Beate Lucie Virginis.

Acte de donation, par devant les échevins de Maestricht, des rentes mentionnées dans l'acte précédent, par Renier *de Herborch* et Marie sa femme, à savoir: 20 escalins au profit de l'autel de S. Georges martyr, S. Quentin et S. Ewald dans l'église de St-Servais; et 5 escalins 6 deniers au profit du Saint-Esprit.

Originaux, sur parchemin, liés ensemble, munis de 8 sceaux, pendant à double queue de parchemin ; 6 de ces sceaux, en cire brune, sont brisés, les 2 autres perdus.

1296. Duo Sigilla opidi.
» Ogerus de Haren.
1355. Prior et conuentus ordinis sancti Augustini.
» Johannes Gruther } scabini Traiectenses.
» Wynandus de Cygno }
1355. Johannes Gruther } scabini Traiectenses
» Wynandus de Cygno }

Digitized by Google

N°. 23.

1300. 18 août. — Datum anno Domini M° CCC° feria quinta post Assumpcionem Beate Virginis.

Lettres par lesquelles le receveur et les échevins de la cour de Lenculen attestent, que *Dyborgis de Hasselt* a cédé (*effestucando renunciauit*) à Arnould, fils de feu Arnould fils de la dite Dyborgis, la propriété d'une maison avec cour (*cum curte sibi adiacente*) sise *supra Cannunc* (ou *Commune?*) *ex opposito domus dicti Heuloit*, relevant de la cour de Lenculen

Original, sur parchemin, muni de 8 sceaux : deux de ces sceaux, en cire brune p. à d. q. sont brisés et 6 perdus.

Receptor curie Lenculensis

Olbertus Colsop (1)
Johannes Borneken
Florencius
Adulphus
Philippus (2)
Henricus de Molendino
Egidius de Heppenart
} scabini curie Lenculensis.

N°. 24.

1302, 26 février. — Actum anno Domini M° CCC° primo, in crastino beati Mathie apostoli.

Lettres de l'écoutète et des échevins de Saint-Pierre-lez-Maestricht (*opidi sancti Petri iuxta Traiectum*) attestant que Christine veuve, sœur d'Elisabeth, *in camba eundo stando compos mentis et racionis*, a donné (*dedit seu donauit*) pour son anniversaire et pour celui de ses parents, au prêtre ou investi de Saint-Pierre 4 escalins Liégeois;

(1) Sceau à 8 fasces, v. n. 17.
(2) Sceau à la croix de Bourgogne.

Digitized by Google

au luminaire de l'église de St.-André (1), 12 deniers Liégeois, et à la Fraternité de l'hôpital de St.-Servais, 5 escalins Liégeois, de cens annuel, grevant une pièce de terre sise *ultra lacum ex opposito domus lapidee sancti Petri ;* cette terre est tenue héréditairement par Nicolas dit *Malederreie*, pour 9 escalins Liégeois et 4 chapons, pour lesquels chapons il payera tous les ans 12 deniers Liégeois, et 5 chapons pour le cens foncier.

Original, sur parchemin ; sceaux perdus.

Henricus de Lictenborg, miles, scultetus
Johannes filius Lamberti
Johannes super lacum
Wilhelmus de Sancto Seruacio
Stassulus de Cruce
Godefridus filius Giselberti
Mathias de lacu
Johannes de Hembenies
} Scabini opidi sancti Petri.

N°. 25.

1303 (2), 2 janvier. — Datum anno Natiuitatis Domini millesimo trecentesimo tercio, mensis Januarii die secunda.

Sigerus doyen et tout le Chapitre de St-Servais, à Maestricht, confirment la coutume existant depuis un temps immémorial, selon laquelle les chapelains ou recteurs perpétuels, desservant les autels ou chapelles, situés dans l'église de St-Servais ou dans la ville de Maestricht, et appartenant à la dite église, peuvent disposer des fruits

(1) C'est probablement l'église que les religieuses du Nieuwenhof avaient quittée en 1263. V. l'*Annuaire* 1831, p. 105 et le n. 14, prem. note.

(2) Dans la ville de Maestricht l'année commençait le 25 mars, coutume, qui a continué jusqu'en 1380 ou un peu plus tard, quoique dans le reste du pays de Liége l'année commençât le jour de Noël depuis 1334 ; cependant, comme cette pièce est datée *a Nativitate Domini*, nous avons conservé la date indiquée.

Digitized by Google

et revenus de leur bénéfice, qui tombent au mois suivant immédiatement le jour de leur décès.

Copie dans le *Registrum fructuum et Redditiuum altarium et capellaniarum ecclesie collegiate S. Servatij* N. 1, fol. ult. v°; écriture du XIVe siècle.

N°. 26.

1305, 8 février. — Datum et actum anno Domini M° CCC° XXX° quarto (1), feria secunda post Purificationem B. Marie Virginis.

Lettres par lesquelles Arnold, comte de Looz et de Chiny, confirme la concession, faite au Chapitre de Looz, par son prédécesseur, le comte Jean de Looz. (V. n. 11).

Copie sur papier.

N°. 27.

1305, 22 février. — *Legs d'Aleydis de Bruke* (*Hoensbroeck.*)

Nos *Henricus de Lichtenborch* Miles, *Albertus Coelsop*, *Bruno supra domum* et *Herbertus de Yseren*, scabini Traiectenses, protestamur quod Henricus et Oelbertus nostri conscabini predicti coram nobis tamquam magistri elemosine Sancti Spiritus in Traiecto recognouerunt quod domina *Aleydis de Bruke* (2) quondam filia domini *Ogeri* aduocati Traiectensis, in lecto sue egritudinis et in sua vltima voluntate, legauit in puram elemosinam ecclesie beati Vin-

(1) Cette date est fautive : le comte de Looz, en 1334, s'appelait *Louis*, ausi *Robijns*, *Diplom. loss.*, p. 33, donne pour date le Lundi après la Purification de la S. Vierge, de l'année 1304 (vieux style).

(2) Aleydis, fille d'Oger de Haren, avoué de Maestricht (v. n. 20) était mariée à Jean *Hoen tzo Broeck* ou *de Bruke*, nom qui est donné plus souvent à la famille Hoen tzo Bruck (Hoensbroeck). V. M. *Eg. Slanghen*, *het Markgraafschap Hoensbroeck*, p. 136—141 et p. 148, note 3. L'avouerie de Maestricht passa de la famille de Haren dans celle de Hoensbroeck au XIVe siècle, peut-être à l'occasion de cette union. V. *les Annales de l'Acad. d'Archéol. de Belg.* l. c. p. 243. D'après M. *Perreau* l. c. p. 323 Aleide de Haren aurait été mariée en 1312 ou 1314 à Guillaume de Rotzelaer ; elle était déjà morte en 1305.

Digitized by Google

cencij in Traiecto annuatim duos solidos leodienses, de sex solidis leodiensibus vltra illas viginti marchas crescentibus quas ipsa domina Aleydis elemosine Sancti Spiritus in Traiecto legauerat semper quolibet anno in crastino beati Huberti persolvendos et deliberandos, videlicet duodecim denarios capellano qui pro tempore in dicta capella celebrauerit pro anniuersario domine Aleydis de Bruke eadem die faciendo, Reliqui vero duodecim denarij ad luminare ecclesie supradicte annis singulis distribuantur et presententur, et hoc pro remedio anime domine Aleydis predicte. Quj vero duo solidi leodienses annis singulis a magistris elemosine Sancti Spiritus predicte, quj pro tempore fuerint recipientur. In cuius rei testimonium nos scabini predicti sigilla nostra presentibus duximus apponenda. Datum anno Domini M° CCC° quarto, in die cathedre beati Petri (1).

Copie sur papier, écriture du XIV° siècle, dans les *Jura capp. sancti Vincentij*, fol. 5, 1°

N°. 28.

1305, 11 mai. — Datum anno Domini M° CCC° quinto, feria tercia ante festum beati Seruacij confessoris.

Lettres des échevins de Maestricht, attestant que Hyldebrand, fils de feu Hyldebrand, échevin de Maestricht, a transféré (*effestucando renunciauit presente sculteto domini ducis in Traiecto nomine allodij*) à Henri *de Molendino*, une rente de 30 deniers Liégeois de cens annuel, assignée sur la quatrième partie de la maison de feu Herbert,

(1) Au Moyen-âge on ne célébrait, en quelques contrées, qu'une fois la *Chaire de St-Pierre*, sans désignation de Rome ou d'Antioche, à savoir le 22 février. En 1558 le Pape Paul IV rétablit généralement la célébration des deux chaires de St-Pierre, et fixa de nouveau la fête de la *Chaire de St-Pierre à Rome* au 18 janvier, jour que lui assignent les anciens Martyrologes, v. les *Bolland*, t. 2 januar. p. 182, n. 5 et suiv.

Digitized by Google

sise *in nouo vico.* Les garants pour la mise en possession sont Henri dit *Beyer* et Jean de *nouo Cellario.*

Original, sur parchemin, muni de 2 sceaux, en cire brune, brisés, pendant à double queue de parchemin.

Baldewinus Caseus (1) } scabini Traiectenses.
Johannes Borneken (2) }

N°. 29.

1308, 15 avril. — Datum anno Domini M° CCC° octauo in crastino Tyburcij et Valeriani.

Lettres des échevins de Maestricht, attestant que Herbert *de Yseren*, leur co-échevin, a conféré *jure hereditario* à Henri prêtre et à Gison le boucher, son frère, fils de Henri dit *Calen*, une cour située près du puits au vieux marché (*aream vnam prout sita est penes puteum in veteri macello*) ayant appartenu à Francon dit *Proyst* et dépendant de la chapelle de St-Vincent.

Original, sur parchemin, muni de 2 sceaux, en cire brune, p. à d. q. de parchemin, brisés.

Henricus de Lychenborg (3) } milites, scabini
Lambertus Gruyart (4) } Traiectenses.

Transcrit dans les *Jura Capp. S. Vinc.* fol. 3 r°, où le nom du premier échevin est écrit *de Lichtenborch.*

N°. 30.

1310, 7 février. — Datum anno Domini M° CCC° nono, sabbato post Purificacionem beate Virginis.

Lettres par lesquelles les échevins de Maestricht attes-

---

(1) Sceau à 6 fasces, au franc quartier d'hermine ; légende :.. *Baldwini. Caseu. scabi. Tie....*

(2) Sceau à 6 roses? 3-2-1 ; légende : † *s. Johs. Borneken scab. T.. ect...*

(3) Sceau écartelé : au 1er un lion marchant, les 2me et 3me remplis de lignes, le 4me vide ; légende : † *s. Herici de Lichtebor.... ct.*

(4) Sceau au massacre avec un lambel, légende : † *s. Labti Gr., ar milit. scabi Tiect.*

Digitized by Google

tent, que Jean *de Rotheim* a conféré *jure hereditario* à Gérard dit *Haechman*, deux maisons sises entre *Bulyun* et le mur de la maison du doyen de St-Servais, avec leurs dépendances, pour une rente de 21 escalins Liégeois, moins trois mites, et deux chapons de cens annuel.

N°. 31.

1336, 23 octobre. — Datum anno Domini M° CCC° tricesimo sexto in octaua beati Galli.

Lettres des échevins de Maestricht attestant que Gérard dit *Hageman* et sa femme ont cédé à Bille veuve de Jean *de Saecem*, le droit qu'ils avaient (*effestucando renunciauerunt omni juri*) sur les biens mentionnés dans l'acte précédent.

N°. 32.

1356, 23 mai. — Datum anno Domini millesimo CCC^mo^ quinquagesimo sexto, feria secunda ante diem beati Urbani pape.

Lettres des échevins de Maestricht attestant que Gilles *de Eycke* et Marguerite *de Eycke*, sa sœur, ont cédé à Gérard *de Caulille* le droit qu'ils avaient sur la maison mentionnée dans l'acte précédent. Le dit Gilles a promis de faire céder le même droit par sa femme.

N°. 33.

1378, 6 août. — Datum anno Domini millesimo trecentesimo septuagesimo octauo, mensis Augusti die sexta.

Lettres des échevins de Maestricht attestant que Jean *de Hoorendonck* couturier, demeurant *iuxta atrium*, agissant en sa qualité de mambour de Gérard *de Caulille*, dit *van den Steyne*, son oncle, et se constituant partie (*se partem faciens*) pour le dit Gérard, a cédé tout droit (*effestucando*

Digitized by Google

renunciauit... et omni juri ac proprietati), que le dit Gérard avait sur la maison mentionnée dans l'acte précédent, à Guillaume le doyen, bâtonnier de l'église de St-Servais (*ad opus et vsus Wilhelmi decani virgiferi seu bastionary ecclesie sancti Seruacy Traiectensis*).

Originaux, sur parchemin, liés ensemble, munis de 8 sceaux ; 3 de ces sceaux sont perdus, les cinq autres, en cire brune, p. à d. q. sont brisés.

Philippus de Libra. Henricus de Molendino	scabini Traiectenses 1310.
Arnoldus Haen Florentius de Vinea (1)	scabini Traiectenses 1336.
Johannes de Mulken (2) Gobbellinus de Ruffo Clippeo (3)	scabini Traiectenses 1356.
Arnoldus Nuest (4) Macharius de Jecorâ (5)	scabini Traiectenses 1378.

N°. 34.

1310, 12 juin. — Datum anno Domini M° CCC° decimo, feria sexta post Barnabe apostoli.

Lettres des échevins de Maestricht attestant que *Manegoldus*, fils de feu Renier dit *Manegolt* a garanti à maitre Jean *de Gandauo*, chanoine de l'église de St-Servais, un terrain sis *in oo. et apud duos montes*, dépendant de la cour de la prévôté de l'église de St-Servais *loci Traiectensis predicti.*

Original, sur parchemin, muni de 2 sceaux ; le premier est perdu, l'autre, en cire brune, p. à d. q. est brisé.

---

(1) Sceau au lion rampant armé et lampassé, à queue simple; légende :.... *vinea. scab....*
(2) Sceau à 3 fasces, sur le tout un faucon.
(3) Sceau portant 3 billets? 2—1.
(4) Sceau à 4 fasces, sur le tout 3 oiseaux 2—1; légende: *s. .Arn... Nust. scabi Tiect...*
(5) Sceau au massacre ; légende:... *Macharii. de Jecora. s..... iect....*

Digitized by Google

Florencius
Philippus de Libra (1) } scabini Traiectenses.

N°. 35.

1310, 20 juillet. — Datum anno Domini M° CCC° decimo in die beate Margharete virginis.

Lettres des receveurs et échevins de la cour de Lenculen attestant que Jean dit *Cleijnman*, fabricant de gambesins (*wambosiator*) a cédé (*effestucando renunciauit*) à Renier dit *de Canne*, un terrain (*jurnali terre*) avec les maisons bâties là-dessus, sis *supra Commende*, entre les biens du Saint-Esprit et ceux de Jean, fils de Thierry.

N°. 36.

1310, 20 juillet. — Datum anno Domini M° CCC° X° in die beate Margharete virginis.

Acte de garantie (*promisit warandiam facere per annum et diem iustamque querelam deponere sicut moris est*), par devant les échevins de Maestricht, de la propriété mentionnée dans l'acte précédent, par Jean dit *Cleijnman* à Renier dit *de Canne*.

N°. 37.

1324, 24 février. — Datum anno Domini M° CCC° XX° tercio in vigilia beati Mathie apostoli.

Lettres des receveur et échevins de la cour de Lenculen, attestant que Renier *de Canne*, demeurant *in duobus montibus*, sa femme et leurs enfants, ont transféré (*effestucando renunciauerunt*) à Baudouin *de Molendino*, chanoine de St-Servais, la propriété mentionnée dans l'acte précédent.

(1) Sceau au 1er et au 4me écartelé : au 1er une étoile, le 2me et le 3me vides, le 4me ligné ; aux 2me et 3me dans un champ à 3 fasces un oiseau assis ; légende : † *S. Philippi d..... cabini Trai.*

Digitized by Google

Le dit Renier garantit aussi que les biens mentionnés ne sont chargés que d'un cens annuel de 9 escalins 8 deniers liégeois et 6 chapons, dont 4 escalins et 8 deniers reviennent à Godefroid *Monpalyr*, et 5 escalins et 5 chapons au seigneur Duc, et oblige tous ses biens dépendant tant de la cour de Lenculen que de la ville de Maestricht.

N°. 38.

1335, 9 octobre. — Datum anno Domini millesimo CCC^me^ tricesimo quinto, in die beati Dyonisij.

Lettres des receveur et échevins de la cour de Lenculen attestant que Baudouin *de Molendino*, écolâtre et chanoine de St-Servais a donné (*superportando donauit... et funditus renunciauit*) à la Fraternité des prêtres de l'hôpital de St-Servais la propriété mentionnée dans l'acte précédent.

Originaux, sur parchemin, liés ensemble. munis de 25 sceaux; neuf de ces sceaux, en cire brune, p. à d. q. sont brisés, les autres perdus.

Receptor curie Lenculensis 1310 (1).

Olbertus Coelsop	scabini curie Lenculensis 1310.
Florencius	
Philippus	
Henricus de Molendino	
Egidius de Heppenart	
Arnoldus de Lenke	
Mathias de Bazilybur	
Philippus de Libra	scabini Traiectenses 1310.
Henricus de Molendino	

Receptor curie Lenculensis 1324 (2).

(1) C'est le même sceau que celui de Philippus de Libra (v. n. 34).
(2) Sceau au massacre.

Digitized by Google

Florencius Henricus de Molendino Libertus de Berghen (1) Johannes de Libra (2) Macarius de Hoghem (3) Marsilius de Montenaken (4) Henricus de Yseren	scabini curie Lenculensis 1324.
Marsilius de Montenaken Henricus de Yseren. Wynandus de Cigno. Gerardus de Rosis (5) Arnoldus Nuest Nycholaus de Mauro (6) Florencius de Vinea (7)	Receptor et scab. curie Lenculensis 1335.

N°. 39.

1311, 29 janvier. — Datum anno Domini M° CCC° decimo, feria sexta post festum beata Vrbani (8).

Lettres des écoutète et échevins de la prévôté de St-Servais à Maestricht, attestant que *Manegoldus*, fils de feu Renier dit *Manegolt*, sa femme, et leur enfant, ont transféré et vendu (*effestucando renunciauerunt.... vendiderunt ac tradiderunt*) à maître Jean *de Gandauo*, chanoine de St-Servais, un bonnier et demi et cinq petites verges et demie

(1) Sceau à la barre avec 12 billets ? 3—2—1 ; légende *s. Lib....., herhvs. scabi* (V. n. 48).
(2) V. n. 34.
(3) Sceau avec trident ? ; légende : *s. Marcarii de Hoigheim.*
(4) Sceau au massacre : entre les 2 cornes une étoile à 6 raies ; légende :... *Marcil....*
(5) Légende : *sig.... ardi de Rosis.*
(6) Sceau édenté au côté droit, en chef une tête de maure.
(7) V. n. 31 ; légende : *s. Flor.... cab. Tiect.*
(8) La fête de S. Urbain pape se célèbre le 25 mai ; il s'agit ici, comme l'indique le n° suivant, de S. Urbain évêque (de Langres), dont la fête tombe au 25 janvier.

Digitized by Google

de terre arable, sis derrière la cour de *Scerwyere*, *supra foueam dictam Sayuelcule*, près des terres de Philippe *de Libra* échevin, et de Herbert *de Yseren*, relevant (*manentia*) de la cour de la dite prévôté.

Original, sur parchemin, sceaux perdus.

Henricus de Molendino scultetus
Florencius
Philippus de Libra
Johannes de Muntenaken
Lambertus dictus Lamboy
Egidius de Heppenart
Macarius de nouo vico
} scab. curie prepositure sancti Seruacy Traiectensis.

N°. 40.

1311, 29 janvier. — Datum anno Domini M° CCC° decimo, feria sexta post festum beati Vrbani episcopi.

Acte de garantie, par devant les écoutète et échevins cités dans l'acte précédent, de la pièce de terre y désignée, par le dit *Manegoldus* à maître Jean *de Gandauo*, chanoine de St-Servais. La garantie est donnée sur un bonnier de terre arable (sis *prope vineam Henrici dicti sac penes terram Philippi de Libra scabini*) dépendant de la même cour.

Original, sur parchemin, autrefois lié au précédent; sceaux perdus.

Digitized by Google

NOTICE

SUR QUELQUES

DÉCOUVERTES D'ANTIQUITÉS

DANS LE DUCHÉ DU LIMBOURG.

Ex pluribus unum.

Pour bien connaître l'histoire et la géographie anciennes de notre province, il ne faut négliger aucun détail qui puisse jeter quelque lumière sur la civilisation, les mœurs, les travaux, la présence même de nos devanciers les plus reculés. Quand les livres nous font défaut ou ne nous instruisent pas suffisamment, ce sont les monuments, les pierres, les ruines, les tombeaux, les ustensiles, les vases, la cendre qui prennent la parole pour nous instruire avec une vérité et une éloquence quelquefois admirables.

« Je veux lire dans la terre comme dans un livre— dit M. l'abbé Cochet—j'interroge le moindre grain de sable, la plus petite pierre, le plus chétif débris; je leur demande le secret des âges et des hommes, la vie des nations et les mystères de la religion des peuples. La terre m'a toujours paru le plus complet, le plus vrai des livres, un volume de six mille ans, dont chaque siècle écrit une page avec la cendre et la poussière, et elle se ranime au contact de la vie, comme les morts à la voix d'Elisée. Sous la cendre refroidie des années, vous

Digitized by Google

verrez se lever la figure du passé, avec sa couleur véritable et son inaltérable physionomie, car le passé est caché là comme un de ces dieux antiques enfouis par les barbares ou par la main de leurs adorateurs et que nous tirons aujourd'hui de leur couche de sable pour les faire trôner dans nos Musées, les sanctuaires des arts. Et puis quel a donc été le rédacteur de ce livre antique, écrit avec des ossements et des ruines ? L'écrivain, c'est la mort qui ne ment jamais, et qui, de sa main de fer, a dépouillé impitoyablement tout ce qu'il y avait de faux chez l'homme pour ne laisser subsister que le vrai. » (1)

Ce grand livre, dont parle M. Cochet, a parlé bien des fois dans nos contrées, mais il y a peu d'hommes, qui se sont donné la peine de le lire, en sorte que bien des lignes sont effacées par le temps, déchirées par les Vandales, ou ont passé inapperçues. Nous avons été heureux d'attraper quelques-uns de ces échos faibles mais vrais, quelques-unes de ces phrases déjà jaunies, mais encore déchifrables pour l'œil exercé.

C'est en enregistrant successivement les paroles du grand livre que l'on pourra un jour faire notre ancienne histoire, qui aujourd'hui encore se réduit à quelques citations de nos anciens et se trouve pour le reste en état de problème. C'est ainsi encore qu'on pourra une fois pour toutes fixer notre géographie ancienne et préparer l'execution d'une carte archéologique de la province.

C'est dans cette prévision que nous avons noté au hasard quelques découvertes qui ont été faites dans nos environs et qui, pour la plus grande partie, ont échappé aux investigations de nos archéologues. Il est vrai, ces découvertes sont de peu d'importance; les paroles que

(1) Cochet. *La Normandie souterraine*, p 3.

Digitized by Google

nous sommes parvenu à lire sont peu nombreuses et d'un petit intérêt, mais quand on les groupe et qu'on les unit, elles méritent notre étude et se prêtent à bien des inductions.

Nous nous proposons de continuer ces notes et de glaner de nouvelles matières pour une publication suivante.

I.

MAESTRICHT. Les découvertes d'antiquités faites à Maestricht, à différentes reprises, ont été décrites par M. C, Leemans, directeur du musée de Leyde, dans une brochure très-intéressante, ayant pour titre: *Romeinsche Oudheden gevonden te Maastricht*, in 8° de 83 pages, avec une carte et 5 planches in 4°. Nous y renvoyons le lecteur pour les renseignements concernant cette ville. On peut encore consulter avec fruit les publications de M. van Heilerhoff dans les annuaires de Maestricht de 1826—1831.

WYCK-MAESTRICHT. On a trouvé en jetant en 1865 les fondaments de la station du nouveau chemin de fer de Maestricht à Ruremonde les objets suivants: Un barillet en verre vert pareil à celui trouvé à Wittem; trois jattes en terre rouge et des fragments de poterie romaine.

BERGH—TERBLIJT. La commune de Bergh—Terblijt nous offre tous les indices d'une haute antiquité. Toute la hauteur de ce village, qui domine la vallée de la Geul d'une manière si pittoresque depuis Meerssen jusqu'à Fauquemont, est richement parsemée de débris de la civilisation romaine et germaine.

Dans le versant de la montagne dite *Rastberg*, non loin de la chapelle qui se trouve au bord de la grande route de Maestricht à Fauquemont, on a trouvé en 1837

Digitized by Google

une trentaine d'urnes de terre grisâtre et de grandeur diverse, dont quelques unes au dire des gens, qui les ont trouvées, contenaient des cendres, et d'autres étaient fermées par des couvercles semblables aux soucoupes de nos tasses à café.

J'ai trouvé moi-même au vallon dit *Bronsdel*, près de la Geul deux armes anciennes en sylex et une dito dans le chemin dit *de Mestberg* près de Terblijt. Ces pierres taillées ont été décrites par M. C. Ubaghs, dans le tom. I de ce recueil.

J'ai encore trouvé à la bruyère nouvellement défrichée de Meerssen, derrière le *Leeraedsbosch*, le fragment d'une belle urne romaine et près de la route menant à Geulhem quelques tessons d'une jatte romaine.

Sur la montagne qui domine le hameau de Geulhem, vis à vis de la *villa* du Rondenbosch se trouve un bois communal, nommé *de Wippelsche heyde*. La hauteur sur laquelle ce bois est placé domine majestueusement la pittoresque vallée de la Geul et se termine vers Geulhem par un rocher et un affreux précipice de plus de quarante pieds. C'est de cette hauteur que se précipita, le 17 février 1793, un infatigable chasseur de renards, le nommé Amand-Jean Milot, né à Brunoi, Seine-et-Marne, caporal près du 10me bataillon de grenadiers, au service de la République française. Le bois en question forme un promontoire entre deux ravins, qui s'ouvrent sur la Guel. Dans le ravin de l'est se trouve la seule pente praticable pour descendre dans la vallée; elle est fermée par des travaux de terre en forme de retranchements. Dans celui de l'ouest se trouve l'ouverture de la principale carrière de pierre de sable de Bergh-Terblyt, solitaire et mystérieuse porte d'un labyrinthe de galeries souterraines, où le pauvre montagnard, loin de la lumière

Digitized by Google

du jour et de l'air frais de la vallée, travaille nuit et jour à scier des blocs de pierre pour gagner quelques centimes pour nourrir sa famille, réduit obscur où le géologue vient guêter dans les transformations de la craie les restes de crocodiles ou de mastodontes, où le chrétien trouve dans une élégante chapelle souterraine un monument durable de la piété des habitants de la contrée, qui pendant la tourmente de la révolution Française y avaient transporté et leur culte et leurs pénates.

Le nom de *Wippelscheheide* s'applique en partie à deux autres lieux des environs, dont l'un est une élévation entre Yzeren et Wolfshuys, près de l'ancienne route romaine de Maestricht à Aix-la-Chapelle; il s'appelle Wippelsberg. L'autre plus loin vers Margraten est le hameau de Welsden, qui, au moyen-âge, se nommait Wepsdael et Wippelsdael. Les deux noms germaniques de *Wippel* et *Huppel* sont fréquemment usités dans le pays pour signifier un tertre, une éminence; en sorte que nous pouvons traduire le nom de *Wippelscheheide* par bruyère aux mottes de gazon. C'est dans le bois de la Wippelscheheide, au dessus de la chapelle souterraine que nous trouvâmes au mois de juin dernier un grand cimetière romain. Trente-neuf mottes de terre de grandeur inégale, répandues sur une surface de deux ou trois bonniers, correspondent probablement à autant de tombes romaines. La plus grande partie de ces tombes ont une hauteur de deux à trois pieds et une circonférence de quinze à vingt pieds. Une dixaine de tumulus ont été explorés par nous et ont produit un résultat assez satisfaisant. Nous avons trouvé des urnes, des vases, de la poterie rouge, des fioles en verre, beaucoup de cloues, des cendres, etc. Nous nous permetterons de revenir sur ces objets et de les décrire en détail dès que notre exploration sera finie.

Digitized by Google

Sur la même hauteur, au sommet des trois mamelons suivants, nommés *de Berger-koeheide*, le *Wolfsdriesch* et la *Vilterheide*, se trouve encore une grande quantité de tertres imitant la forme des tombes que nous avons explorées à la Wippelsche heide. Ces mottes au nombre d'une bonne centaine ont été faites à la main comme on le pourra facilement constater par la circonstance que les terres à l'entour ont été ôtées et déblayées pour faire le tumulus. Nous avons fait ouvrir quelques-uns de ces tertres, mais on n'y a pas trouvé d'objets.

Enfin dans la même direction, sur la limite qui divise les deux villages de Bergh-Terblyt et de Houthem-St-Gerlach, se trouve un ravin qui mène de la hauteur de Veldt à la Geul et que l'on nomme ordinairement *de Geulgracht*. Dans ce ravin, sur une surface de quelques pieds carrés et dans un terrain que la commune de Bergh a fait défréchir, on a fait une découverte d'antiquités d'une grande importance. Au printemps de l'année 1863, en labourant la terre vierge au moyen de la charrue, le nommé H. Duysings, de *Veldt*, trouva trois de ces haches en cuivre que les antiquaires, sans justement savoir pourquoi, ont nommées des celtes (κελτοι). Ces haches étaient accompagnées d'une grande quantité de fil de cuivre en rouleaux. Le tout se trouvait proche d'une fontaine qui tarit en été, mais qui coule encore pendant la saison humide. Ces rouleaux de cuivre imitaient le plus souvent la grosseur du bras et des mollets de la jambe, souvent aussi ils étaient plus rétrécis. L'homme qui cultivait cette terre m'a assuré, qu'il pouvait remplir un panier de ces rouleaux et que sa herse s'était embarrassée à plusieurs reprises dans ces filets d'airain. Ces fils étaient assez gros et recouverts d'une couche de vert-de-gris ; quelques-uns ont peut-être servi à lier les celtes à leurs manches de bois, les autres pourraient avoir

Digitized by Google

servis comme cottes de mail. Malheureusement la plupart de ces objets sont perdus. Deux de ces haches ont été brisées par curiosité. Le seul exemplaire échappé est dans la possession de M. Hubert de Guasco, à Fauquemont. C'est un ornement qui ne déparerait pas le musée d'une reine. Cette hache, la plus petite des trois, mesure dix-sept centimètres et pèse six onces. Elle a la forme d'un coin dont la partie inférieure présente une double gaine, munie d'un anneau fixe. Une forte croûte de patine, qui la couvre d'une couche polie, la fait ressembler à de la cire d'Espagne. Pour la forme elle est assez semblable à celle que nous avons vue au musée royal de Bruxelles et qui est côtée section I, litt. C, n° 6. (1)

« Les archéologues anglais ont donné à ces instruments le nom du peuple auquel on l'attribue. Les Français l'appellent *hache gauloise*. C'est le *streitmeissel* ou *streitkeil* des Allemands. Les Danois ont adopté la dénomination de *Celt* pour celles de ces pièces qui sont munies d'une douille, et ils appellent les autres, adaptées à un manche fendu, du nom de *Paalstave*. Ce genre de hachette, répandue dans tous les pays de l'Europe, y comprise la Russie, a bien été employé par les Celtes, mais n'est pas exclusivement propre à ce peuple. On retrouve ces mêmes formes en Mongolie, en Chine et en Amérique. Cette espèce d'instrument répond plutôt à un certain degré de développement humain qu'aux usages d'un peuple en particulier. » (2)

A cent pas du lieu où nos *celtes* ont été découvertes, sur la hauteur voisine, nous avons remarqué dans la haute bruyère des traces de travail humain d'une forme très curieuse. Ce sont des élévations du sol, de petits murs de

(1) Catalogue du musée. Edition 1864, p. 4.
(2) Habitations lacustres par Fred. Troyon, p. 110. Catalogue du musée, p. 8.

Digitized by Google

terre de deux à trois pieds de haut et imitant les tracés de fondements de huttes, ou de tentes. Les unes sont de forme ronde, d'autres de forme carrée. Celles qui ont la forme carrée sont au nombre de quatre et ont 20 pieds de long sur 19 de large; celles qui affectent la forme ronde sont de petits cercles en terre de 8 à 12 pieds de diamètre. L'ouverture de presque toutes se trouve vers l'Orient, où jaillit une petite source d'eau vive du flanc de la montagne. Des mottes de terre semblables à des tombes gisent çà et là dans la bruyère. A quel usage ces cercles et ces carrées ont-ils servi? Sont-ce les restes des habitations d'un clan germanique des siècles primitifs? Ont-ils servi à loger quelque bande de Bohémiens qui, au siècle dernier, ont parcouru notre pays? Ont-ils servi à placer des baraques ou des tentes pendant le passage de quelque armée? Nous ne le savons pas. Mais la découverte de nos *celtes* et un fragment de sylex taillé, que nous avons ramassé dans l'un de ces cercles, nous ont fait incliner pour la première opinion.

MEERSSEN. Ce village dont le nom primitif s'écrit *Marsna* ou *Marsana* se présente la première fois dans l'histoire en 847, lors du partage des biens de Louis le débonnaire.

A l'époque romaine, dit M. Eugène Gens, Meerssen possédait, suivant la tradition, un temple de Mars et l'on prétend que ce temple a donné son nom au village. Sans ajouter foi à une tradition, qui probablement n'est qu'un jeu de mots, il est constant que Meerssen est une commune d'ancienne date. Nous y avons trouvé deux établissements romains, l'un entre Meerssen et Bunde et l'autre entre Meerssen et Houthem-St-Gerlach.

Le premier de ces établissements nous a été indiqué par M. le notaire Wilmar dans un lieu nommé *de Putsteegh*, près du Hoolhuys, sur un terrain faisant angle, du côté

Digitized by Google

de Maestricht, entre le chemin de Meerssen à Bunde et la route provinciale de Maestricht à Sittard. Il paraît que les substructions du *Putsteegh* s'étendent sur deux pièces de terre, dont l'une appartient à M. Wilmar et l'autre à M. Tirion de Maestricht. En faisant une incision dans le champ du premier, nous avons trouvé, en moins d'une heure de temps, outre des tuiles à rebord, des pierres de sable ayant servi à la bâtise, des fragments de poterie romaine et un petit moulin à bras. Parmi les débris de vases nous avons remarqué le bord d'une urne fine ornée de cercles à lozanges dont des exemplaires ont été trouvés au Rondenbosch et au cimetière romain de Bergh-Terblijt. Le site des substructions du *Putsteegh* est très-élégant, et ne semble être éloigné de la route militaire de Tongres à Juliers que de quelques centaines de pas.

Un deuxième établissement romain a été découvert à Meerssen par nous, il y a quelques mois, dans un champ faisant angle entre le chemin de fer de Maestricht à Aix-la-Chapelle et la route provinciale de Meerssen à Fauquemont. Le lieu de la trouvaille, qui s'appelle *de Herkenbergh*, nous parut d'une importance remarquable. Les débris de tuiles à rebord, des fragments de vases et des pierres à bâtir si identiques avec les pierres des *villa's* du *Putsteegh* et du *Rondenbosch*, y étaient dispersées à profusion sur une étendue de plus de cent mètres carrés. Les murs des bâtiments étaient presqu'à fleur de terre. Toutes ces circonstances favorables, ainsi que l'amour de servir les sciences et l'histoire de la patrie, ont déterminé M. le baron Rudolphe de Lamberts-Cortenbach, propriétaire de ce terrain, à y opérer des fouilles qui commencèrent le 18 août 1865 et qui durent encore au moment où nous écrivons ces lignes (24 août). Le résultat de ces recherches auxquelles nous avons assisté, a été jus-

Digitized by Google

qu'ici très-heureux. Dès le premier jour on a déblayé le corps de logis et une partie des bâtiments adjacents. On a trouvé des salles à bains avec un dallage très-élégant en béton merveilleusement conservé. Sous les ruines on a trouvé le chapiteau d'une belle colonne en style corinthien, un bas-relief représentant un baigneur, une petite pyramide en pierre de sable, un crochet en cuivre orné de deux têtes de lions, beaucoup de morceaux de dalles de marbre et d'albâtre, un style à écrire et une multitude de fragments de vases en verre et en terre. Sous le seuil de la porte on a trouvé le squelette d'un homme dépouillé de tout et gisant sous un monceau de grosses pierres. Quel est ce squelette? Est-ce la dépouille du maitre de la *villa* tué par les barbares sous les ruines de sa maison? Sont-ce les restes d'un domestique fidèle défendant les biens de son maître contre les agressions du dehors? Est-ce le corps d'un barbare, d'un voleur, qui est puni de son crime? Nous ne le savons pas; mais nous croyons qu'un terrible guet-apens a eu lieu en ces lieux.

La *villa* de *Herkenbergh*, ainsi que celles du *Putsteegh*, du *Rondenbosch* et du *Ravensbosch* me semblent rangées à égale distance l'une de l'autre, le long du tracé de la chaussée militaire de Tongres à Juliers. Je crois même avoir découvert le véritable tracé de cette route, non loin de la villa du *Herkenbergh*. Elle a été vainement cherchée par M. Cudell et d'autres archéologues dans un ravin du *Heihoff* sur la hauteur de Bergh-Terblyt et à Geulhem; il me semble maintenant constaté qu'elle a évité la hauteur en la tournant, qu'elle a passé par la campagne d'Amby et la vallée de la Geul, près de Meerssen et qu'en sortant de Meersenerbroeck où elle laisse des traces dans les champs, elle va côtoyer la montagne au-dessus de laquelle se trouvent les établissements romains du Rondenbosch et du Ravensbosch.

Digitized by Google

HOUTHEM-ST-GERLACH. Dans les environs de Houthem, au lieu dit *Smallenbosch*, le garde-chasse de M. Corneli vient de découvrir les objets suivants : deux couteaux en fer avec de larges dos et sans pointes, un petit pot en terre noir d'une forme élégante, une tèle en terre grise et une jatte en terre rouge. Cette jatte qui seule était restée intacte portait l'inscription IVNIVSF. Le potier Junius est connu ; on a trouvé à Galgen la marque IVNIVSF, et à Nymègue ainsi qu'à Rotweil, en Allemagne, la marque IVNIANI.

A cent pas du Smallenbosch se trouve la *villa* romaine du *Rondenbosch*, découverte et fouillée en 1864 par M. Schuermans. Comme cet éminent archéologue a promis une notice sur les fouilles du Rondenbosch dans ces publications mêmes, nous nous dispensons d'en parler ici. Le terrain sur lequel la villa se trouvait a fait partie des biens de la ci-devant abbaye de St-Gerlach, fondée sur la propriété de St-Gerlach et richement dotée vers 1201 par Goswin, sire de Fauquemont. Nous lisons dans les anciens comptes de la drossardie de Fauquemont : « A° 1539, Lip Gielen is gevallen eene kleijne boete, ter cause dat zij holt gehouwen hadde in 's Heerenbosch van Valkenborch ende ook in den proestbosch van St-Gierlach, genant bij den *ronden gracht.* » Il est probable que le Rondenbosch a fait partie dans le principe du grand bois voisin des sires de Fauquemont qui au XVme siècle avait encore une étendue d'environ 300 bonniers (2).

La pierre de bâtise employée aux villa's de Rondenbosch et de Meerssen est la pierre de sable des environs, dite *mergelsteen.* Ces pierres appartiennent aux couches dures

(1) Guil. Froehner, Inscriptiones Terrae coctae vasorum. Gottingæ 1858 in-8° p. 49.
(2) Archives du royaume à Bruxelles, chambres des comptes.

Digitized by Google

de la montagne, qui ne sont plus exploitées actuellement à cause de la difficulté. J'ai trouvé dans la carrière de Geulhem les traces d'une exploitation pareille, ayant toutes les marques d'une haute ancienneté. Elle se trouve sous la *Wippelsche-heyde* et à 20 pieds au-dessus du niveau de la Geul. Ce ne sont pas des carrières proprement dites, mais plutôt des cavernes éclairées par la lumière du jour. Dans deux d'elles j'ai trouvé des traces de foyer et d'habitation (1).

Cependant j'ai vu aussi des exemplaires d'une pierre plus dure et au grain plus fin, qui semblent provenir des carrières de Crouberg, sous la commune de Climmen.

Il y a quinze ans on trouva près de la ferme de Strabach, commune de Houthem, en jetant les fondements d'une grange, une demi-douzaine d'urnes et quelques pièces de monnaie romaine. Il est à remarquer que la dite ferme est un ancien fief des seigneurs de Fauquemont et qu'elle passe pour être le berceau de la famille des chevaliers de Strabach, dont quelques membres figurent parmi l'état noble du pays de Fauquemont.

Quelques minutes plus loin, vers Fauquemont, se trouve le cimetière romain de Broeckhem. Le *Courrier de la Meuse* du 29 avril 1864 publie sur cette trouvaille le rapport suivant : « On vient de trouver entre Fauquemont et Broeckhem dans un terrain appartenant à M. Hubert de Guasco quelques urnes cinéraires, accompagnées de monnaies romaines. Le lieu de la trouvaille se trouve non loin de Fauquemont, près de la route dite *Kremerweg*, sur la lisière du chemin de fer. » A en juger par les monnaies la trou-

(1) M. Janssen, conservateur du musée de Leyde, vient de publier une note sur les découvertes du Rondenbosch dans les : *Verslagen der Koninklijke Academie van wetenschappen*, deel IX. Voyez aussi l'intéressante notice de M. Schuermans : *Intaille en onyx trouvée au Rondenbosch sous Houthem*. Annales de l'académie d'archéol. de Belgique, tom. XXI.

Digitized by Google

vaille peut se rapporter au troisième siècle. Près de là passe le Sittarder-weg que l'on croit être la route romaine de Coriovallum à Tuddert.

Le *Ravensbosch*, qui domine la hauteur voisine, est communément désigné par les archéologues d'être le lieu, où autrefois se trouva le *mansum* de *Coriovallum*, dont l'itinéraire d'Antonin et les tables de Peutinger font mention. Ce qui est certain, c'est que l'on a trouvé à différentes reprises au Ravensbosch des traces d'un établissement romain. Dans la seconde moitié du siècle passé on y a trouvé le sceau en pierre d'un oculiste romain. Ce sceau était pourvu sur ses quatre faces des inscriptions suivantes :

C. LUCCII ALEXANDRI. DIALEPIDOS. AD. ASPRITUDINEM. (oculorum emendandam); C. LUCCII. ALEXANDRI. LENE. AD. OMNEM. LIPPITUDINEM. (sanandam); C. LUCCII. ALEXANDRI. AD. CALICINES. (callegines) ED. (et) SCABRITIAS. OMNES (dispellendas aut emolliendas); C. LUCCII. ALEXANDRI. CROCODES. AT. (ad) ASPRITUDINES (leniendas).

M. Pellérin raconte à son tour (2) qu'en remuant les terres pour des applanissements on y a trouvé en 1771 des parties d'une ancienne chaussée, des débris de murailles, des vases, des plats rouges de terre sigillée, des médailles, des ustensiles et d'autres pièces antiques, que l'ignorance des travailleurs fit en grande partie briser. En 1852 des fouilles ont été pratiquées au Ravensbosch par M. Janssen, conservateur du musée royal de Leyde, mais les résultats de ces recherches ne sont malheureusement pas connus. Les habitants du voisinage m'ont assuré que M. Janssen avait

---

(1) Chr. Sachsius, *Epistola ad vir. ampl. H. van Wyn de vet. med. ocul. gemma sphrag. prope Trajectum ad Mosam nuper eruta.* Leyde, 1774 in-8°.

(2) *Essai historique* p. 67.

Digitized by Google

trouvé les fondements d'une habitation et le pavement d'une place assez étendue.

Le Ravensbosch, ainsi que l'emplacement de l'établissement romain de ce nom, ont jadis fait partie du grand bois domanial des anciens sires de Fauquemont, et ont passé plus tard avec le château de Fauquemont au duc de Brabant, aux rois d'Espagne et aux Etats de la Hollande. Ce bois qui, au moyen-âge couvrait toute la hauteur entre Meerssen et Alt-Valkenborch, avait en 1439 une étendue de 300 bonniers, comme il conste par la note suivante que nous avons copiée d'un registre de compte de la drossardie de Fauquemont: « 1439, van 's Heeren bosch van Valken-» borch, die helt omtrent 300 bunre bossche, wordt niets » in rekeningh gebragt, dewyl geen holt verkocht en is; » ende der drossert opten borch zoo veel holtz neemt als hy » verbrand voor hem, synre poirters ende wachten ende » oock (om) te bakken en te brennen. Ook heeft der voigt » ende rentmeester hieruyt hun holt en brand. » (1).

Les derniers vestiges du grand bois domanial de Fauquemont ont disparu en 1769. Voici l'avis de la vente du Ravensbosch, d'après la gazette de Maestricht (2): « De Heeren » gedeputeerdens van *d'Edele mogende Heeren Raaden van* » *Staaten der Vereenigde Nederlanden*, zullen ten over-» staan van den rentmeester van hare *Hoogmog.* domeynen » in de dry landen van *Overmaes* op donderdag den 3 » Augustus 1769 op het lants huys binnen Maestrigt, 's mor-» gens ten 9 uuren, publiekelyk voor allen man doen veylen » en aan den meestbiedenden *verkoopen den grond en opstal* » *van 'slands Ravensbosch gelegen in den lande van* Valken-» borch, overmaeze, partage van Hare *Hoogmog*, en zulks

(1) *Archives du royaume à Bruxelles, Chambre des Comptes, Domaines de Fauquemont*, n° 5680.

(2) *Gazette van Maastricht vergunt met gratie en privilegie*, n° 55, woensdag den 12 Julij 1769.

Digitized by Google

» ingevolge de conditiën en verdeelingen ten comptoire der » domeynen binnen Maestricht te sien etc. »

FAUQUEMONT. On écrit de cette localité, sous la date du 6 avril 1865, au *Courrier de la Meuse* :

« M. Hub. de Guasco, qui a découvert et fouillé le cimetière romain de Broekhem, vient de faire une nouvelle découverte d'antiquités au centre de notre ville, à une quarantaine de pas de l'ancien château des sires de Fauquemont. En creusant le sol pour jeter les fondements d'un nouveau bâtiment et d'une nouvelle cave, les ouvriers trouvèrent d'abord, à la profondeur de quatre pieds au dessous du sol actuel, le pavé d'une grande chambre artistement incrusté en mosaïque. Ce mosaïque consistait en un grand tapis parsemé d'étoiles et de lis et était formé de petites pierres en terre cuite, lozangées, de diverses couleurs. Deux pieds plus bas on dénuda trois cruches en terre du IXe au XIVe siècle, et près de là, un petit médaillon en écaille, orné du buste d'un empereur romain avec laure. Malheureusement, le cadre du médaillon s'est égaré et le bas-relief a souffert de l'humidité. Enfin, en creusant plus bas pour jeter les fondements des murs de la cave, on trouva dans la terre vierge et à huit pieds au-dessous du niveau actuel du sol, dix grandes urnes d'origine germaine, remplies de cendres et environnées de blocs de pierre de sable et de cailloux. Ce qui dans la trouvaille de Fauquemont mérite surtout notre attention, c'est la circonstance que sur une surface de dix mètres carrés on rencontre des spécimens de l'industrie de nos aïeux pendant les trois phases principales de l'histoire. »

Il est à noter que les dix urnes *germaines* trouvées à Fauquemont ressemblent parfaitement à celles trouvées à à Schinveld en 1864. Cependant un de mes amis, dont la connaissance en antiquités germaines est hors de doute,

Digitized by Google

m'a affirmé que la trouvaille de Fauquemont, ainsi que celle de Schinveld (1863), appartiendraient à une époque déjà avancée du moyen-âge et que, probablement, ces pots seraient des rebuts de quelque fabrique, ayant existé dans ces communes. Je ne nie aucunement que ces poteries ont un air étrange et suspect, mais les cendres et les os brûlés qu'elles contenaient, ainsi que les charbons qu'on trouvait à l'entour et leur position cymétrique sur des cailloux et des pierres m'ont fait penser qu'elles sont d'origine germaine. La plupart d'elles se trouvent au cabinet de M. de Guasco, à Fauquemont.

On a trouvé il y a une dixaine d'années sous les ruines du château de Fauquemont, deux urnes ayant l'orifice très-large et contenant des os brulés, et une petite monnaie romaine, en cuivre, à l'effigie de l'empereur Tétricus. (Cabinet de M. de Guasco.)

CLIMMEN. C'est un village qui est connu dans l'histoire depuis l'année 968. Un de nos amis, M. J. C. Ubaghs, a trouvé, il y a quelques années, près de la route entre *Climmen* et *Dolbergh*, à une profondeur d'un mètre et demi, trois belles jattes romaines en terre rouge, ainsi que le couvercle d'un vase plus grossier et une quantité de fragments d'urnes et de poterie.

On a trouvé dans la même commune devant la porte du château de *Tervieren* une médaille en argent de l'empereur Auguste.

HEERLEN. Le bourg de Heerlen offre des indices d'une grande ancienneté, ainsi que des vestiges d'une petite forteresse du moyen-âge. Au centre de ce village, on a déterré à différentes reprises des monnaies d'empereurs romains, des urnes, des tuiles, des fers de lance, des vases en verre ou en bronze, de la poterie en terre grise

Digitized by Google

et rouge et autres objets d'origine romaine. On peut voir une partie de ces objets dans le cabinet de M. le docteur Jaegers, à Heerlen.

M. Cudell affirme qu'on a trouvé dans son temps à Heerlen deux pièces d'argent offrant pour légende : CÆS. AUG. GERM. P.M. (1).

SCHAESBERG. En 1837, pendant l'exécution de la nouvelle chaussée de Heerlen à Sittard, on a fouillé près de Schaesberg un beau *tumulus* romain, dont on a tiré les objets suivants : la garde d'une épée en bronze, ornée d'une tête d'aigle ; trois manches de couteau du même métal, dont deux ayant la forme d'enfants amaillottés ; un fragment de boucle en bronze ; une jatte en terre rouge avec l'inscription GAIVSF dans le fond ; une semblable avec l'inscription CRISPINA ; deux patères en terre rouge, dont l'un portait l'inscription BVCCVSF ; une lampe en terre blanche ; une urne cinéraire et diverses pièces de monnaie (2). La marque du potier GAIVSF (ecit) est bien connue ; on en a trouvé des exemplaires au Rondenboesh, près de Houthem-St.-Gerlach, à Appeldorn près de Dusseldorff, à Vechten, à Voorburg et à Nymègue ; la marque CRISPINA a été trouvée à Bavay et celle BVCCVSF (ecit) à Voorburg et à Vechten (3).

Enfin, nous avons vu chez M. de Guasco, à Fauquemont, une grande tuile romaine (*tegula*) trouvée dans une fosse à gravier entre Heerlen et Schaesberg en 1860.

RIMBURGH. Un magnifique tumulus romain se voit au milieu d'un marais, dans un pré appartenant au château de Rimburg.

(1) *Bulletin de l'académie de Bruxelles de* 1858. — Quix, *Geschichte der Abtei Burtscheid*, p. 23.

(2) Rapport sur quelques objets antiques découverts à Schaesberg, Bulletin de l'académie Royale de Belgique, tom. V.

(3) G. Froehner, Inscriptions etc., p. 20.

Digitized by Google

On a encore trouvé dans cette commune, en 1857, une arme en pierre d'une belle conservation et qui est en possession de M. Joseph Cornéli, à Houthem-St-Gerlach.

ROUTE MILITAIRE DE TONGRES A JULIERS. Le long de toutes les communes que nous venons d'énumérer passe la route militaire décrite par l'itinéraire d'Antonin et indiquée sur la carte de Peutinger. Elle va de Bavay à Cologne en passant par Tongres, Coriovallum et Juliers. En quittant Tongres, cette route passe par *Bergh*, où des restes ont été trouvés à l'occasion de la construction de la fontaine de Tongres, par *Heerderen*, où la tradition et deux *tumuli* attestent son existence, par la vallée de Tommendael, par le *Vroenhoff*, où existait autrefois un tumulus qui fut démoli lors de la construction de la grande route actuelle et où l'ancienne route de Tongres conserve encore le nom de *Steenstraat*, pour aller aboutir au passage de la Meuse à Maestricht. C'est par ce passage que la route militaire en question débouche dons notre duché. Elle passe de là par la campagne d'*Amby* et détourne les hauteurs de *Bergh-Terblyth* pour arriver le long du hameau de *Steenstraat* à *Meerssen*. Elle évite ce village pour entrer dans la vallée de la Geul par le Meersenerbroeck et va passer la Geul près de la villa romaine de *Herkenbergh*, dans un bosquet appartenant à Mme la douairière Cruts de Zangerheyde. J'ai vu qu'elle se dessinait nettement pendant la sécheresse dans les champs voisins vers *Houthem*, et des ouvriers m'ont assuré qu'en travaillant près du dit passage de la Geul, ils ont trouvé un très-large pavé. Elle passe ensuite la grande route actuelle et le chemin de fer pour aller côtoyer la hauteur du Rondenbosch et du Ravensbosch, sous la commune de Houthem. Depuis la *villa* de Ravensbosch, qui est communément tenue pour la *mansio* de *Coriovallum*, jusqu'à Rimburg la route n'est pas bien connue. Ce que les différents

Digitized by Google

auteurs en ont dit n'est aucunement prouvé par l'observation. Cependant nous croyons qu'il serait peu utile d'aller à la recherche du tracé de notre route à Hoensbroeck, Terlinden, Frank et Heerlerheyde comme le prétend M. Cudell en se fondant uniquement sur la ligne droite que les Romains avaient coutume de suivre dans l'établissement de leurs grands chemins. Pour arriver à un résultat certain il me semble, qu'il serait plus utile de la chercher dans les communes de Climmen, Heerlen et Schaesberg d'où elle va se diriger sur Rimburg, Ubach, Baesweiler, Engelsdorp, Boslar et Juliers. C'est dans la commune de Rimburg que notre route a été retrouvée en 1823 par M. Cudell. Voici quelques observations que ce savant archéologue a faites dans cette commune et dans les environs (1).

« Ayant donc appris que dans la commune d'*Ubagh*, canton de Rolduc, il devait exister des restes de la chaussée romaine, je me suis d'abord rendu dans cet endroit, qui occupe à peu près le milieu de la distance de *Juliacum* à *Coriovallum*, afin de les reconnaître, et j'ai trouvé effectivement à un bon quart de lieue au sud du village, sur le bord du bois qu'on nomme *de Scheydbosch*, un large chemin vert, tracé en ligne droite, allant d'un côté vers Juliers et prenant de l'autre côté sa direction vers Maestricht, que les autorités communales, qui avaient eu la complaisance de m'accompagner, me certifièrent être, d'après une tradition constante et générale dans le pays, l'ancienne chaussée romaine.

Comme on me dit qu'une forte et solide couche de gravier,

---

(1) Les observations de M. Cudell sont tirées d'un rapport manuscrit ayant pour titre : *Mémoire sur la situation de l'ancien Coriovallum et sur la direction de la chaussée romaine de Tongres à Juliers*. Nous devons ce rapport à l'obligeance de M. le baron de Crassier, membre de la Cour de cassation à Bruxelles ; si les circonstances le permettent nous publierons plus tard ce rapport en entier.

Digitized by Google

ayant formé le lit de la route, se trouvait encore aujourd'hui, à un pied sous terre, je n'eus rien de plus pressé que de m'assurer de la réalité de ce fait, qui fut trouvé exact, à cette différence près, que la moitié seulement de cette couche de gravier, qui avait une largeur d'environ trente pieds, gisait sous le chemin actuel et que l'autre moitié passait sous les champs voisins.

La direction sur Juliers n'étant pas le but de mes recherches, je crus pour le moment inutile de vérifier les indications qui me furent données à ce sujet, quoiqu'on me dit que ce ne serait point une chose bien difficile de déterminer tout le cours de cette route qui marque partout dans les champs et qui, suivant des renseignements que j'ai obtenus postérieurement, touche l'extrémité du village de *Basweiler* (1) du côté de *Setterich* et les bois de *Rötthgen*, se dirige sur *Ungershausen*, traverse les champs de cette ferme et continue dans cette direction sur *Engelsdorp*, *Boslar* et *Juliers*.

Toutefois la ligne entièrement droite que suivait cette partie de la route, pendant un cours de trois bonnes lieues, me semblait autoriser de conclure que le restant du chemin vers *Coriovallum* devait également avoir suivi la ligne droite, à moins de quelqu'obstacle majeur que l'on aurait pu rencontrer.

En commençant alors mes recherches sur la partie de la route qui se dirigeait vers Maestricht, je pus d'abord reconnaître distinctement un prolongement d'une petite demi-lieue, dans la même ligne droite vers un grand et

(1) C'est dans les champs de *Basweiler* que s'est livrée, le 22 août 1371, la fameuse bataille entre *Wencislaus*, duc de Brabant et *Guillaume*, duc de Juliers, dans laquelle le duc de Brabant perdit 8,000 hommes de ses troupes avec sa liberté. La rencontre des deux armées en cet endroit prouve évidemment que le grand passage de la Belgique vers le Rhin a dû encore le traverser vers cette époque.

Digitized by Google

vieux tilleul isolé, paraissant planté à dessein pour indiquer jadis quelque point remarquable.

Ici sur le bord d'une vallée traversée par un ruisseau et à une petite distance au-dessus du hameau de *Weyenbergh*, se terminait cette partie de la route qui ne sert plus aujourd'hui que de chemin de communication pour la culture des champs voisins.

De l'autre côté de la vallée la route avait entièrement disparu et fait place à des champs cultivés, mais l'on m'assura qne sa direction se fait encore remarquer très-distinctement au printemps par une couleur jaune des grains, et au moment de la récolte par une maturité plus précoce des mêmes grains, qui aussi, sur le lit de la route, restent notablement plus courts que sur le terrain avoisinant. Ces traces pouvaient se suivre, me dit-on, jusqu'au bois de *Rimburg*, qui se trouvait devant nous à une bonne demi-lieue de distance de l'endroit où nous nous trouvions.

L'une des personnes dont je m'étais fait accompagner, m'apprit en outre que l'endroit, où la route a dû traverser le ruisseau, s'appelle encore aujourd'hui *de Meybrugh*, et il n'y a que peu d'années qu'on y a trouvé, dans un terrain marécageux, des restes de pilots provenant sans doute du pont qui a dû s'y trouver anciennement.

Pour connaitre la direction ultérieure de la route au delà du ruisseau, je suivis l'alignement indiqué, à travers les champs, et pour m'assurer de la réalité du récit qu'on m'avait fait, je fis essayer plusieurs sondes qui confirmèrent pleinement ce qu'on m'avait dit, sauf qu'au premier abord, on ne réussit point à retrouver la route, parce que l'alignement se trouvait déplacé d'environ deux cent pas, à cause d'une rampe qui avait été établie pour monter la côte de la vallée de biais et avec plus de commodité

Digitized by Google

Une tranchée ouverte dans une pièce de terre appelée *les douze Arpents*, appartenant au château de *Rimburg*, dont M. Joppen est aujourd'hui propriétaire, fit connaître que le lit de la route se trouvait à 33 centimètres au-dessous de la surface de la terre arable, que sa largeur était de 9 mètres, que la couche de gravier, de l'espèce la plus grosse, avait 37 centimètres d'épaisseur et une telle dureté qu'à peine on pouvait l'entamer avec une pioche. Le gravier reposait sur l'argile pure, exempte de toute espèce de pierre, et sur les bords de la route, il ne se trouvait non plus aucun indice d'un terrain pierreux.

La route se perdait dans le bois à une cinquantaine de pas sur la droite d'un chemin creux, venant de *Rimburgh ;* mais vers le milieu du bois, elle tombait dans le même chemin, et on pouvait la reconnaître à la même couche de gros gravier, dont il a été fait mention.

Au delà du bois, l'alignement de chaussée se continuait toujours en droiture sur le moulin de *Rimburgh*, traversant le jardin du moulin et le marais communal de *Broeckhausen.*

Des recherches faites ensuite sur le marrais, en présence du Schout de la commune de *Rimburgh*, m'apprirent qu'il y a peu d'années, lors de la confection d'un grand canal pour le désèchement du marais, on avait rencontré le lit de la même chaussée dans une espèce de fondrière enfoncée de quatre pieds de profondeur. Au moyen d'une baguette de fer, on pouvait suivre la continuation de la route.

Un paysan, en creusant une mare dans une prairie voisine du marais, avait aussi trouvé le lit de la route.

Un magnifique *tumulus*, témoin irrécusable que la chaussée trouvée, était celle des Romains, s'apercevait à peu de distance au-dessus du moulin et vers le milieu du ma-

Digitized by Google

rais, dans un prés appartenant au château de Rimbourg.

Dans le village, la route se perdait.

En prolongeant néanmoins la droite ligne, on trouvait qu'elle devait avoir traversé des prairies, ou cependant on ne réussit point à la retrouver, malgré plusieurs sondes. Vraisemblablement un plis dans la ligne, semblable à celui trouvé près d'*Ubach*, avait encore eu lieu ici, pour monter de biais la côte assez élevée du bassin de la rivière de *Worm*, du côté de Maestricht. Dans la campagne, au-dessus de cette côte, les essais pour retrouver la route furent également sans résultat; mais le prolongement de la ligne droite que j'avais suivie jusqu'alors, se dirigeait visiblement vers *Nieuwenhagen*, en passant entre les villages de *Waubach* et *Groenstraat* où le chemin conserve encore le nom de *Maestrichterwegh.*

Des sondes, faites de distance en distance, dans les champs, furent encore infructueuses. »

II.

HEER. A une demi-lieue de Maestricht, à *Scharne*, sur la limite des trois villages de *Heer*, *Amby* et *Bemelen*, se trouve une éminence qui a toute la physionomie des tombeaux belgo-romains de la Hesbaye et du Limbourg belge, fouillés et décrits avec tant de soins et d'érudition par M. H. Schuermans, de Hasselt. Cette éminence que le peuple appelle *die tomme*, était autrefois couverte de broussailles et plantée d'arbres. Les lapins aimaient à y creuser leurs garennes et le renard y avait sa tannière. De loin elle ressemblait à un aimable bouquet de verdure au milieu de la riche campagne de Scharne. Cependant dans les derniers temps l'esprit niveleur de notre époque s'est emparé de ce petit bois; les arbres ont été abattus, le cône du monticule

Digitized by Google

fut tronqué et la charrue a rogné autour de sa base. Quand nous l'avons visité, on y avait planté des betteraves. La hauteur de ce tumulus est actuellement de 20 pieds ; il a été aplati vers le sud et son diamètre est d'environ 120 pieds.

On nous a observé qu'autrefois dans la base de ce tombeau on avait ménagé une ouverture. Cette circonstance nous fit penser que la tombe avait été fouillée. Mais par qui ? Et dans quel intérêt ? Personne n'en sait quelque chose. Seulement l'abbé de Feller, dans son voyage historique, nous assure que durant la guerre de 1741 les Français s'étaient intéressés aux tombeaux de la Hesbaye et avaient découvert dans un d'eux des monuments sépulcraux (1). Notre tombe a-t-elle eu le même sort pendant le siége subséquent de Maestricht ?

Nous avons remarqué tout à l'heure que la tombe de *Scharne* forme la limite entre trois villages ; c'est une circirconstance qui prouve sa grande antiquité, car nos ancêtres aimaient à choisir pour limites de leurs villages un signe très-apparent, comme une route, un ruisseau, une éminence, etc.

Le terrain sur lequel elle fut bâtie a fait partie de la ferme dite *het Kerkje*, qui a péri par un incendie le 3 juin de l'année 1852 et qui n'a plus été rebâtie depuis. Elle était autrefois une propriété du couvent des dames nobles de *Sinnich*.

L'origine de cette ferme, dont le corps de logis se trouvait à *Scharne*, au coin du chemin de la tombe et d'une route de traverse vers Beergerstraet, est bien ancienne.

---

(1) De Feller : *Voyage historique en diverses parties de l'Europe*, tom. II, p 477. — En 1747, on fit à Koninxhem, près de Tongres, l'excavation d'un tumulus ; on y déterra une superbe urne représentant un poisson ; elle contenait des ossements et les cendres d'un cadavre brulé ; elle portait cette inscription : *Carine, fili mi carissime*. Voyez *Mémoires de l'académie de Bruxelles*, tom. IV, p. 445.

Digitized by Google

Nous lisons en effet dans les annales de l'abaye de *Rolduc*, écrites vers l'année 1160, ce qui suit : « Adelbertus (de Scharne), vir nobilis et in christo devotus dedit (1145) nostre ecclesie *Capellam apud Scarnen* sitam, cum circumjacente proprie habitationis curte, et assignavit capelle decem et octo bonuaria terre, facta inde altari traditione et reservata sibi tutela advocatie. Dedit autem eam ecclesie (nostre Rhodensi) tali significatione, ut ibi saltem divina ab aliquo celebrarentur sacerdote hujus ecclesie, sed abbas posuit illic sorores, quamvis hoc non approbarent fratres, quia arbitratus eis ibi plurimum subventuros fuisse Trajectenses » (1). Ce couvent de femmes, dont parle ici l'annaliste fut, en 1151, transféré par l'abbé de Rolduc à *Sinnich* près d'Aubel. Cependant quelques religieuses continuaient à habiter le prieuré de Scharne jusque vers 1243. Le pape Innocent IV, étant à Lyon en 1247 approuva ce déplacement, et depuis ce temps le couvent de *Scharne* n'existait plus qu'en état de ferme (2).

On m'a assuré que le tumulus de Scharne a été deux fois plus élevé qu'il ne l'est maintenant; malheureusement il commence à disparaître et dans quelques années il n'existera plus. Ces sortes de tombes ne sont pas rares dans la Hesbaye ainsi que dans la Dalmatie et la Hongrie.

Sur les confins des communes de *Heer* et *Keer-Cadier*, entre la chaussée de Maestricht à Aix-la-Chapelle, établie en 1824, et le chemin appelé *Het Heerdervoetpad*, dans un lieu nommé *de Brakkenboschdel* se trouve une pièce de terre que l'on appelle *het Pannenstuk* ou le champ aux tuiles, à cause de la grande profusion de fragments de

(1) Annales Rhodenses, p. 57.
(2) M. Caumartin pense que la ferme des dames-blanches à Scharne aurait été le couvent originaire des dames de Sinnich. C'est une erreur. Voyez tome I, p. 286 de ces publications.

Digitized by Google

tuiles à rebord que l'on y rencontre. Le guide qui m'accompagnait sur ce terrain m'a affirmé que dans sa jeunesse il avait en cultivant ce champ rencontré avec le soc de la charrue des fondements et des substructions en pierre de sable. Comme à l'époque de ma visite la pièce de terre en question était ensemencée et que les blés étaient hauts, je n'ai pu qu'imparfaitement me rendre compte des lieux ; je n'ai trouvé que des fragments de tuiles à rebord.

Cependant tous les indices qu'on m'a donnés et toutes les observations que j'ai pu faire moi-même m'ont confirmé dans l'opinion qu'un établissement romain a existé en ces lieux et qu'il peut avoir servi de demeure aux habitants qui ont construit à trois cents pas de là, le magnifique tumulus de *Scharne*.

Jusqu'ici on avait généralement cru que ce tumulus, ainsi que ceux de la Hesbaye devaient leur origine à l'armée, à une bataille ou à un passage de troupes, et les habitants des environs croient encore aujourd'hui que le grand tertre de *Scharne* sert de tombeau à quelque général célèbre, sur le cadavre duquel chaque militaire aurait versé un képi de terre. Cependant les excellentes observations faites par M. Schuermans sur les tumulus de la Hesbaye (1) démontrent suffisamment que la plupart de ces grands tombeaux n'ont pas une origine militaire, mais qu'il faut les attacher à des populations à demeure fixe. « J'avais écrit, dit-il, que tant que l'on n'aurait pas trouvé des substructions antiques dans le voisinage des tumulus visités, il était impossible de rattacher ceux-ci à des populations à demeure fixe. Or ces substructions sont trouvées ; on en a découvert à Montenakan et à Wezeren (*Weijerbambt* et *Lazerij*), à Walsbetz (*Hemelrijk*), à

(1) Annales de l'académie d'Archéologie de Belgique, tome XXI.

Digitized by Google

Landen, à Attenhoven, à Neerlanden, à Bertrée, à Avernas-le-Baudouin, etc., et dans celles de ces substructions qui ont été examinées en détail, les travaux ont mis au jour des objets analogues au mobilier funéraire des tombes. Il n'y a donc plus de doute sur la parenté des substructions entre elles et avec les tombelles voisines ; les unes et les autres appartiennent aux mêmes populations. » Nous sommes persuadés que les fouilles du tumulus et des substructions de *Scharne* produiront des résultats analogues à ceux de la Hesbaye.

BEMELEN. Sous la commune de Bemelen, non loin de l'ancienne route royale de Maestricht à Aix-la-Chapelle, dans le versant de la montagne nommée *de Bemelerheijde* se trouve un petit bois, qui autrefois a fait partie du terrain communal de Bemelen et qui actuellement est la propriété de la famille Schoenmakers, de Bergerstraet. C'est là que vers l'année 1827 on a trouvé en extrayant du gravier un cimetière romain. Plus de quarante objets, entre autres de la poterie en terre rouge, y furent découverts. Le lieu de la découverte s'appelle *Scharnderkuilen.*

KEER-KADIER. On a trouvé dans cette commune, tout près du château de Blanckenbergh, divers fragments de poterie romaine, entre autres une jatte en terre rouge de toute beauté. Cette petite jatte se trouve dans le cabinet de M. le baron Jules de Chestret de Haneffe. On a trouvé dans la même commune une arme en sylex taillé (1).

VIEUX-FAUQUEMONT. On m'a assuré qu'autrefois dans le hameau d'*Yseren*, commune de Vieux-Fauquemont, on a découvert, dans une prairie de la famille Volders, quelques

(1) Au cabinet de la *Société d'Archéologie dans le duché de Limbourg*, se trouve un vase en terre, qui a été trouvé dans un puits à Honthem, et qui fut donné à la société par M. Jos. Russel, comme urne cinéraire. Cet objet est évidemment une cruche commune du moyen-âge.

Digitized by Google

urnes et d'autres antiquités. Cette prairie se trouve près de la route dite *die Heerbaan.*

WITTEM. Dans la commune de ce nom furent trouvés, vers l'année 1838, des fragments de vases et de la poterie romaine. Parmi les vases nous remarquons un barillet en verre avec la marqne FRON. Voyez les articles publiés sur cette trouvaille dans ces *Publications*, tome I, p. 34 et 104.

ROUTE DE MAESTRICHT A AIX-LA-CHAPELLE. Près de la tombe de Scharne passe un chemin qui a toute l'apparence des anciennes routes romaines. Comme la route de Juliers, il prend son origine au *Pons Mosæ*, traverse la commune de *Heer* et se dirige sur *Bemelen*, *Gasthuys*, *Wolfshuys*, *Schuelder*, *Galoppe*, *Wittem*, *Hilleshagen*, *Villen*, *Lemiers* et *Aix-la-Chapelle.* Nous avons examiné une partie de cette route au mois d'octobre 1864; sa largeur extraordinaire nous a étonnés. Là où les propriétaires adjacents n'ont pas rétréci son cours, ou les communes vendu sa largeur superflue, elle mesure trente à trente-cinq pieds (1). Elle est régulièrement droite et ne coupe presque jamais les propriétés; elle forme en outre la limite de différents villages, entre autres ceux de Bemelen, Margraten et Wilré. Entre Heer et Bemelen elle s'appelle le *Tommewegh* ou chemin de la tombe; sur le plan cadastral de Bemelen elle est notée : *de oude Aaker baan*, à Yseren et au-delà elle prend le nom caractéristique de *Heerbaan.* Un diverticulum de Gasthuys vers Bergh-Terblyt s'appelle à Terblyt le *Kruys-Steenwegh*, passe comme sentier près du cimetière romain de Bergh et va s'unir à Houthem à la voie militaire de Maestricht à Juliers.

Nous avons sondé notre route à Wolfshuys et à Wippels-

(1) Le conseil communal de Wilré a vendu en 1858, la trop grande largeur de ce chemin durant tout le parcourt de cette commune.

Digitized by Google

berg, afin de trouver le lit de gravier dont les Romains avaient coutume de couvrir leurs voies principales, mais nos recherches n'ont abouti à rien. Une chose digne de remarque c'est que le long de cette route se trouvèrent au moyen-âge, de distance à distance, des institutions pieuses servant d'étape aux voyageurs et aux pélerins, semblables aux étapes romaines de la carte de Peutinger. Nous nommons parmi elles l'hospice de Bemelen, celui de Schuelder dédié à Ste-Barbe, celui de St-Nicolas à Galoppe, celui de Lemiers à Vylen et celui de Melaten près d'Aix-la-Chapelle. Les vieillards se rappellent encore qu'au *Gasthuys* de Bemelen le fermier était obligé de donner à manger aux pauvres étrangers et de mettre une cruche d'eau près du puits, qui se trouvait près de la route, à la disposition des passants. Cette cruche était liée au puits avec une chaîne. Autrefois les sires de Fauquemont et leurs successeurs les ducs de Brabant percevaient à Bemelen des droits de barrière sur chevaux et voitures allant et venant par cette route. Par faveur spéciale les bourgeois d'Aix-la-Chapelle étaient seuls exempts des droits de péage.

Au moyen-âge existaient quelques grands chemins dans le pays d'Outre-Meuse que le savant historien du Limbourg, M. le curé Ernst décrit de la manière suivante : « Il y avait autrefois dans la province une grande route connue sous le nom de *chemin du duc* et aussi de *royal chemin*, qui devait avoir deux verges ou trente-deux pieds de largeur. Il commençait au Rhin et passant par Rolduc, Vaels, Moresnet et Hontem, arrivait à Limbourg, d'où il continuait jusqu'à la Meuse en côtoyant la Vesdre et en la traversant même en quelques endroits. Ce chemin appartenait au duc de Limbourg *aussi avant qu'il pourrait jetter d'une lance dans la Meuse et aussi dedans le Rhin* » (1).

(1) Coutumes du Limbourg, § 64.

Digitized by Google

Un autre chemin, dit aussi *royal*, parce qu'il était sous la sauvegarde particulière du duc, se dirigeait de la ville de Daelhem sur Maestricht. Il repartait de là sur Fauquemont et Aix-la-Chapelle. Il y avait encore dans le XVme siècle un tribunal particulier pour connaître des délits commis sur ce chemin (1).

Le chemin désigné par M. Ernst en dernier lieu, est évidemment notre route passant Scharne et Gasthuis, la détermination *sur Fauquemont* ne pouvant etre qu'aproximative.

III.

HEERLEN-HEYDE. Dans la bruyère de Heerlen-Heyde se trouve une montagne appellée *Hexenbergh*, s'élèvant à plusieurs mètres au-dessus des autres montagnes. Sa cime chauve et conique a toute l'apparence d'un immense *tumulus*. Nous l'avons montée et nous y avons joui d'une très-belle perspective sur les environs. La crête de cette montagne était pourvue d'un trou dans lequel on avait planté un tileul. On m'a assuré qu'on y avait fouillé et qu'on en avait tiré des urnes. Le nom de *Hexenbergh* nous fit penser qu'elle aurait pu servir au culte germanique ainsi qu'une hauteur voisine portant le nom de *Brandenbergh*. Au bas du Hexenbergh vers la ferme de *Heldewiërskamp*, se trouve une vaste nécropole germaine, ornée de petites mottes de terre. En 1840 ces mottes ont été visité par M. le chanoine Quix et d'autres antiquaires d'Aix-la-Chapelle et on en a retiré une 50taine d'urnes grossières, cuites pour la plupart au soleil et pourvues de cendres et d'os. Quelques-unes étaient fermées par des couvercles ou des pierres, d'autres se brisaient au contact

(1) C'est ce qui se voit par un procès-verbal en latin de la cour de Bruest, en date du 4 février 1431.

Digitized by Google

de l'air. Dans une des tombes se trouvait un pot de fer entouré de poterie cuite. M. Quix croit, non sans quelque raison, que ce cimetière à appartenu à une population ayant une demeure fixe, et le rapporte vers la fin de l'Empire d'occident ou vers le commencement du 8me siècle. (1).

SCHINVELDT. La commune de Schinveldt est un de ces villages où le père Kritsraedt (2), se basant sur l'étimologie des noms, a cherché les traces des anciens Sunniciens. On y a trouvé à différentes reprises des antiquités germaines et romaines.

Quelques années avant la révolution belge on a déterré à Schinveldt un sarcophage en pierre de sable entouré de poterie romaine. (3)

Le 2 et 3 mai 1856 des habitants de Schinveldt se prirent de la fantaisie d'aller troubler les cendres de quelques vieux germains enterrés sous leurs mottes de terre dans la bruyère, dite *de Boeheijde.* On trouva une vingtaine d'urnes cinéraires faites à la main et cuites au vent et au soleil. Beaucoup de ces urnes étaient fermées par des couvercles et on ne trouva dans leur voisinage aucun objet en pierre, en fer ou en metal. Le cimetière germain de la *Boeheijde* avait une longueur de dix et une largeur de cinq minutes. Une source d'eau vive nommée *de Bergput* y filtre dans la sable, et dans le voisinage se trouve un lieu qu'on appelle *die Boebengracht.*

Le 29 avril 1863 on découvrit près de l'église, dans une prairie de la veuve Walraven plus de trente urnes de forme et de grandeur diverses. La plupart d'elles contenaient des cendres et des os. Toute cette collection a

(1) Aachener-Stadt-Zeitung du 8 juillet 1840.
(2) Chronique manuscrite de Gangelt, par le Rév. Père J. Kritsraedt.
(3) Bulletin de l'académie royale de Bruxelles, tome V, n. 4.)

Digitized by Google

été acheté par M. H. de Guasco à Fauquemont. Il est juste que nous notons que ces urnes diffèrent beaucoup de celles trouvées à la *Boeheijde.* (1)

BROECKSITTARD-TUDDEREN. *Teudurum* (*Tudderen*) est un lieu déjà connu des Romains; l'itinéraire d'Antonin nous apprend qu'il se trouve à 9 *leugae* de *Mederiacum* (*Melick*) et à 6 *leugae* de *Coriovallum.* Le pont que les Romains ont jeté sur la *Roodebeek* (2) et le marais, entre *Broecksittard* et *Tudderen,* pour faciliter la route romaine de *Coriovallum* à *Colonia Trajana* est très-remarquable; il a été fouillé en 1842 et l'on a trouvé qu'il avait une largeur de trois mètres sur une longueur de 1250. Les poutres qui le soutiennent, sont devenus durs comme la pierre, tandis que le plancher qui le munit, s'est gâté. Une forte couche de ciment couvrait toute sa longueur. Un pont pareil a été trouvé, d'après M. Schmidt, dans les fagnes de l'Eifel non loin d'Eupen. (3)

Le père jésuite Jacques Kritsraedt, un des savants qui ont battu le pays pour le compte des anciens Bollandistes, raconte dans sa chronique manuscrite de Gangelt (4) qu'au mois d'août de l'année 1642, pendant qu'il résidait à Sittard, on a trouvé à Tudderen, en creusant une fosse près de la Roodebeek, des tuiles romaines fort grandes et ayant plus d'un pouce d'épaisseur. « Entre *Tudderen* et *Havert*, dit-il encore, se trouve un champ cultivé qui me parait avoir toutes les qualités d'un camp romain. Il est au sud fortifié par un grand marais. C'est là que la charrue re-

(1) Voyez plus haut notre notice sur la découverte de Fauquemont.

(2) Ce ruisseau s'appelait anciennement *Suestra.* Pippin de Herstal dit dans un acte de 714 : *mansionile Suestra situm, in pago Mosariorum super fluviolo Suestra.* Voyez *Martène et Durand, Ampliss. coll* Tome. I, p. 19.

(3) F. W. Schmidt, *Forschungen über die Römerstrassen im Rheinlande*, Bonn, 1861.

(4) Cettte volumineuse chronique que nous avons compulsée plus d'une fois, se trouve en original à la Bibliothèque de l'université de Bonn et en copie à la cure de Gangelt.

Digitized by Google

tourne des tuiles à rebord chaque année. C'est encore là que vers l'année 1635 des campagnards, occupés à planter des carottes, trouvèrent sept ou huit monnaies romaines en cuivre. Une de ces monnaies portait d'un côté l'effigie d'un empereur romain avec l'inscription : IMP.(*erator*) T.(*itus*) CÆ(*sar*) VESP.(*pasianus*) AUG.(*ustus*) P.(*ontifex*) M.(*aximus*) TR.(*ibunus*) P.(*ater*) P.(*atriæ*). A l'autre côté se trouve une vierge éplorée sous un palmier et derrière elle un homme armé ; légende, JUDÆA CAPTA. »

Vers l'est du village de Tudderen, dans un lieu nommé *Vesterheyde*, se trouvent vingt à trente tombeaux de 10 à 25 pas de circonférence, dont le contenu a été exploré vers l'année 1840. Les urnes qu'on en a retirées ont démontré que ces tombes ont appartenu à un clan germanique (1).

Nous avons vu nous-mêmes à la maison communale de Tudderen quelques urnes cinéraires et des objets en fer trouvés vers l'année 1852 à *Tudder-Eyck*.

ROUTE D'AIX-LA-CHAPELLE A TUDDEREN PAR HEERLEN. Cette route, au moins pour la partie qui se trouve entre Aix-la-Chapelle et Heerlen, n'est pas indiquée par les itinéraires. Elle a passé par Vetschau, Richterich et Valkenhausen. Au XIIme siècle, dit M. Ernst (1), c'était encore un grand chemin pavé, dont la direction était sur Aix-la-Chapelle et qui passait, joignant les terres de deux fermes, de l'abbaye de Rolduc, situées l'une à trois quarts de lieue et l'autre à un quart de lieue et demi de *Coresberg*. C'est ce qui se voit par plusieurs endroits de l'annaliste de Rolduc. Sous l'an 1121 il dit de quelques journaux de terre de la ferme de Crombach :

Terre hujus jugera XIIII, sunt sita a curte versus Ri-

(1) Voyez sur cette découverte une note de M. Guillon, de Ruremonde, dans le *Konst- en Letterbode* de 1840.

(1) Histoire du Limbourg, tome I, p. 212.

Digitized by Google

terche et unum juxta VIAM LAPIDE STRATAM (1). Sous l'an 1151, il dit : *mansus iste situs est juxta Specholtz in sinistro latere ejusdem silve* (cette forêt est entièrement essartée) A VIA STRATA LAPIDE *quasi volatu sagitte* (2). Et sous l'année 1150 : *Meinerus de Anstela transponens in conventum ad litteras duos filios....* dedit ecclesie, *cum eis, XX jugera apud Crumbach sita,..... Terre hujus jugera XV sita sunt ultra* VIAM LAPIDE STRATAM, *secus eam versus Aquis a curte, integra sub parte una. Reliqua vero quinque jugera sunt inter curtem et Fronerode sita sub parte una* (3). On voit par là que cette route avait dans cet endroit la même direction que la levée qui traverse aujourd'hui les campagnes de cette ferme. Dans une charte de l'an 1202 le duc Henri III de Limbourg parle ainsi de cette route : *Totum novale quod inter sylvam meam, quæ vocatur Specholtz et* PUBLICAM STRATAM, *quæ ab Aquis grani ducit versus Herle, situm est.*

M. Ernst explique les différents textes que nous avons cités, dans une lettre écrite, le 24 février 1809, à M. Roemers de Meerssen, représentant du corps législatif (4). *Crumbach* (y dit-il) est une ferme de notre abbaye, et elle est située à une demie lieue de Valkenhausen à la gauche de la route actuelle, allant de Maestricht à Aix-la-Chapelle par Heerlen. *Speckholtz*, ajoute-il, est une ferme située à la gauche de la dite grande route, dont elle n'est éloignée que de quatre minutes, quoique les terres s'en éloignent d'avantage.

M. Ernst en infère que la voie pavée des Romains doit avoir été un peu à la gauche de la grande route actuelle et

(1) Annales Rhodenses p. 25.
(2) Ibid p. 64.
(3) Ibid p. 63.
(4) Nous devons cette lettre à l'obligeance de M. le baron Rudolphe de Lamberts-Cortenbach.

Digitized by Google

qu'elle ne sera dirigée sur le hameau de *Corisberg*, qui se trouve entre Heerlen et Speckholtz à la gauche de la grande route actuelle. On sait que cet auteur cherche à *Corisberg* la situation de la *mansio* de Coriovallum. On a en effet déterré différents vases en ce lieu (1).

C'est à Heerlen ou dans les environs que notre route croise la chaussée romaine de Tongres à Juliers. Elle se dirige ensuite sur le hameau de *Heerewegh*, passe près du *Hexenbergh* et du cimetière germain de Heerlerheid, traverse le hameau de *Rompen* et les communes de *Bronshem* et de *Schinveld* pour aller joindre à *Tudderen* la route militaire de Xanten. Pendant le moyen-âge se trouvèrent sur cette route deux hôpitaux, dont l'un à Heerlen et l'autre à Bronshem. Le sire de Fauquemont percevait en outre à Schinveld et à Heerlen des péages de barrière.

GEUL. Vers la fin de l'année 1860 on a trouvé en extrayant du gravier, sous la commune de *Geul*, les objets suivants : quatre urnes dont une avec des os calcinés, trois haches en fer de formes inégales, deux fers de lance, une bouteille en verre vert et deux monnaies romaines. Ces objets ont été acquis par M. Lambert, à Wyck-Maestricht. La montagne au sommet de laquelle ils furent trouvés s'appelle *Blomenbergh ;* on y jouit d'un aspect très-pittoresque sur la vallée de la Meuse.

SCHINNEN. Le nom de ce village nous fait penser aux Sunniciens, qui avant l'air vulgaire ont peuplé ces contrées. Vers l'année 1852 a été découvert, non loin de l'église de Schinnen, une belle fiole en verre vert, qui se trouve au cabinet de M. Slanghen, à Hoensbroeck.

OIRSBEEK. Nous avons rencontré à Oirsbeek, en 1850, une grande hache en pierre taillée. Le lieu de la trouvaille

(1) Voyez Ernst, *Histoire du Limbourg*, tome I, p. 212.

Digitized by Google

se trouve entre les hameaux de Gracht et de Klein-Doenraed et se nomme *het Tomke*, ou la petite tombe, nom qui semble indiquer l'emplacement d'un *tumulus*.

ROUTE MILITAIRE DE CORIOVALLUM A TUDDEREN. Cette chaussée est indiquée dans l'itinéraire d'Antonin comme ayant une longueur de 6,000 pas, ou environ deux lieues et demie (1). Comme l'emplacement de *Coriovallum* n'est pas bien connu, il est très-difficile de déterminer le tracé de cette route. Dans l'hypothèse de ceux qui, avec M. Ernst, placent *Coriovallum* aux environs de Heerlen, la route mentionnée dans l'itinéraire, me semble être celle qui a été décrite plus haut, comme ayant passé par *Schinveld*. En effet le trajet de *Heerlen* à *Tudderen* par *Schinveld* se fait à peu près en deux heures et demie. Dans l'hypothèse de ceux qui placent Coriovallum à Fauquemont, ou dans les environs, la difficulté est plus grande ; la distance de Fauquemont à Tudderen est de trois lieues et demie. Il y a des archéologues qui pensent, qu'on devrait chercher les traces de la chaussée dans une vieille route, nommée *de Sittarder wegh*, qui prend son origine à Fauquemont, passe près du cimetière romain de *Broekhem*, se dirige sur le *Ravensbosch*, vers *Schimmert*, *Beek*, *Geleen* et *Sittard*. M. Cudell, qui place *Coriovallum* au *Ravensbosch*, a cherché cette route à peu près dans la même direction. « Un fragment notable de cette route, dit-il, se reconnaît en deçà de Tudderen dans la campagne, entre le village de *Broeck-sittard* et *Stadbroeck*, faubourg de la ville de Sittard, dont elle laisse la porte méridionale à une certaine distance sur la droite, prenant visiblement sa direction sur *St-Jans-Geleen* vers *Ravensbosch*. Dans cette direction un autre fragment de la chaussée a été trouvé, il y a quelques an-

(1) Nous voyons ici dans les *millia passuum* de l'itinéraire, des *leugae gallicae* ayant la valeur de 24 minutes.

Digitized by Google

nées entre *Aelbeek* et *Schimmert* dans les terres de M. Mambrede; enfin elle se voit encore entre *Arensgenhout* et *Haesdal* dans une terre appelée *het Steenland*, à cause de la couche de gravier qui s'y trouve dans un terrain du reste exempt de pierres, à la portée d'un coup de fusil du plateau même de Ravensbosch auquel elle va aboutir » (1).

IV.

LIMBRICHT. En 1817 on trouva dans une prairie de la cure de Limbricht deux sarcophages en pierre de sable. L'un de ces cercueils n'est pas décrit. L'autre était fermé par un gros convercle en pierre et contenait, outre quelques os, une urne cinéraire, un lacrimatoire en métal, une lampe et un ornement en tissus d'argent. Le cercueil était entouré de petites fioles en verre, liées par couple avec des fils de cuivre ou de fer. Toute cette trouvaille fut transportée à Cologne où elle se voit actuellement au *Musée Walraef*.

BORNE. On a trouvé, en 1864, non loin du château de Borne, une monnaie de l'empereur Antonin le pieux en or.

ECHT. En nivelant en 1858 le cimetière d'*Echt*, on a déterré près de la tour de l'église un sarcophage en pierre de sable, contenant entre autres objets une monnaie d'or à l'effigie d'un empereur romain.

Vers l'année 1837 on trouva dans le hameau de *Pey*, à deux pieds sous la terre une belle arme travaillée en silex. (2)

MONTFORT. On a trouvé à plusieurs reprises dans ce village des armes en pierre et en bronze. Un exemplaire

(1) Cudell, mémoire sur Coriovallum.
(2) Dr C. R. Hermans, *Noordbrabant's oudheden*, 's Hertogenbosch 1865 in-8°, p. 103.

Digitized by Google

de ces objets se trouve au musée de Bois-le-Duc. C'est une hache en quarz, trouvée en 1835, dans une tourbière, de 8 à 10 pieds sous le sol. (1) M. Guillon, notaire à Ruremonde a donné au musée royal de Bruxelles quatre haches ou coins en pierre, dont trois en silex et une en basalte, trouvées en 1836 et 1837 dans les tourbières de la commune de Montfort. (2)

HERTEN. Ce village formait en 963 une possesion de la duchesse Gerberge, femme de Louis d'outre-mer, roi de France et se nommait *Hertra.* Il fut donné par elle, avec le palais royal de Meerssen, à l'abbaye de St-Dénis à Reims. Au hameau de *Meerhem*, dépendant de ce village, non loin de la Meuse, se trouve une grosse tour, qui au moyen-âge fit partie de la demeure des sires de *Meerhem*, et qui actuellement existe en état de ruine. C'est dans les restes de ce monument d'architecture ancienne que M. Wolters a cru trouver les vestiges d'un établissement romain. «Cette tour, dit-il, de forme carrée, avait 14 mètres 50 centimètres de coté; l'épaisseur des murs, mesurée sur des fragments qui en restent, était de 3 mètres 65 centimètres. On n'a plus de données exactes sur la hauteur de cette construction, les parties supérieures étant depuis plus d'un siècle en état de ruine.

La pierre dont se compose la maçonnerie de cette tour est un moëllon de toutes sortes de dimensions, entremêlé de chaines horizontales d'une pierre plus ou moins appareillée et qui semble d'une nature ocreuse; car en la pulvérisant et la détrempant dans l'eau, sa lessive fournit une couleur foncée, chaude et tirant sur l'ocre brun. Le mortier semble avoir été une espèce de beton; il est entremêlé de petit galets ou de gravier.

(1) Ibid. p. 103.
(2) Catalogue du Musée, p. 2.

Digitized by Google

A peu de distance de cette ruine, dans une prairie communale, se trouve un *tumulus* s'élevant à 7 mètres 50 centimètres au-dessus du niveau uniforme du terrain avoisinant; il décrit avec sa base une circonférence d'environ 140 mètres. Depuis un temps immémorial ce *tumulus* est connu sous le nom de *Drususberg*, ou montagne de *Drusus*; il est figuré et mentionné sous cette dénomination sur les plus anciennes cartes topographiques de la contrée.

Enfin le troisième objet d'antiquité que renferme la commune de Herten, est la partie inférieure de la tour de son église paroissiale, que les habitants disent avoir jadis fait partie d'un autel de la déesse romaine *Herta*, nom dont serait dérivé celui de la commune. La partie que l'on prétend appartenir à l'époque romaine est carrée, ayant 4 mètres 94 centimètres de coté et 10 mètres 3 centimètres de hauteur; elle est construite en moëllon et avec du mortier mêlé de galets, comme de la première tour dont nous venons de parler.

A ces monuments, la tradition ajoute que du temps de l'occupation romaine, un camp de l'armée de Drusus était établi à Herten, que ce général y est mort et qu'il a été enseveli sous le *tumulus* qui porte encorce son nom. » (1)

MELICK. Ce village est nommé *Mederiacum* dans l'itinéraire d'Antonin, et *Malicaliol* dans une charte du mois de juillet 943. On y a découvert en 1823 un cimetière germain, dont trois urnes se trouvent au cabinet archéologique de Bois-le-Duc. (2) C'est à Melick qu'on a trouvé des vestiges de la route romaine et du passage de la Roer.

---

(1) M, J. Wolters, *Notice sur quelques débris de constructions romaines couserrés dans la commune de Herten près de Ruremonde.* Gand, 1849 in-8° p. 7.

(2) Dr C. R. Hermans, *Noordbrabant's oudheden*: p. 102.

Digitized by Google

HERKENBOSCH. M. le notaire Guillon, de Ruremonde, a trouvé à Herkenbosch des tessons d'urnes germaines et des armes en pierre. Il a fait cadeau au musée royal de Bruxelles d'une pointe de flèche en silex, trouvée à coté d'une urne gallo-romaine dans les bruyères de cette commune, et au cabinet de Bois-le-Duc d'une pointe de flèche en silex trouvée en 1840 et d'une petite urne en terre grise (1).

MAASNIEL. On a trouvé à *Maasniel* des monnaies et des antiquités romaines (2), ainsi que des armes en pierre et des urnes germaines (3). Le cabinet de Bois-le-Duc possède une urne en terre noire, trouvée près de la campagne de de M. Burghoff, de Ruremonde, et un coin en silex, trouvé en 1839 dans les sables mouvants du hameau *d'Azenray*.

SWALMEN. Dans un lieu nommé *de Prinsendyck*, on a trouvé des tumuli et des urnes cinéraires (4).

BEESEL. La vallée d'*Amersloo* se trouve sur la frontière prussienne entre Beesel et Mulbracht. C'est là que M. Canoy, de Steyl, a déterré plusieurs urnes romaines. Le même a trouvé au *Reuver*, en face du château de Kessel, les vestiges d'un camp dans les broussailles en chêne de bouleau, et au *Wittepoel*, dans la vallée de *Meeldersbroeck*, sur la frontière de Belfeld et Beesel une urne germaine qui existe encore dans le cabinet de M. Guillon, à Ruremonde (5).

TEGELEN. Dans la commune de Tegelen, à l'endroit dit *Oelesheyde*, dans les anciennes fosses d'où on a extrait de la terre glaise, il existe encore un grand nombre de débris de tuiles romaines. Entre Venlo et Tegelen, M. J. A. Justen,

(1) Hermans, p. 102
(2) T. W. Schmidt, *Die Römerstrassen im Rheinlande*, p. 125.
(3) *Hermans*, p. 103.
(4) Schmidt Forschungen, p. 137.
(5) Publications de la société d'Archéol. du Limbourg, tome I, p. 364.

Digitized by Google

de Venlo, a trouvé, il y a 35 ans, un tombeau de structure romaine.

ROUTE MILITAIRE DE XANTEN A TUDDEREN. Cette route nous est connue par l'itinéraire d'Antonin. En quittant Xanten (*Colonia Trajana*), elle passe par Sonsbeek et Capellen, traverse la Niers, près de Gueldre et a des stations à *Mediolanum* (Pont) et à *Sablones* (Kloosterzand). De Kloosterzand elle se dirige par Heringen vers Kaldenkirchen où elle prend le nom de *Ravenstraat*. Dans la commune de *Zwalmen* elle s'appelle *Prinsenbaan* et passe près des hameaux de *Boekoel*, *Azenray* et *Straat*, près de Maasniel, traversant la bruyère de Melick sous le nom de *Keizersbaan* et *Heksenwegh*. C'est dans la bruyère de Melick où a été retrouvé le lit de la route par M. Guillon; la couche de gravier y avait cinq pieds de profondeur. Elle débouche dans Melick (*Mederiacum*) par la route nommée *Groenstraat*, passe la Roer entre Odiliënberg et le hameau de *Paarlo* et se dirige par Echterbroeck et Susteren vers Tudderen (*Teudurum*) qui selon l'itinéraire est éloigné de *Mederiacum* de trois lieues et demie.

Nous aimons à constater ici que nous trouvons déjà avant l'époque de Charlemagne, deux asyles pieux le long de cette route. Un oratoire et un hôpital (*oratorium et cella*) existaient en 714 à Susteren et furent l'origine de la célèbre abbaye de ce nom. Un domaine royal et une chapelle se trouvaient à Odiliënberg (*Mons sancti Petri*), non loin du passage de la Roer. Les biens d'Odiliënbergh furent cédés vers le commencement du VIIIme siècle par Pippin de Herstal aux apôtres de la Guèldre, Wiron et Plechelme (1).

V.

NEERHAREN. On a trouvé à Neerharen en 1828, lors

(1) Wolters, *De heiligen Wiro* etc. p. 49.

Digitized by Google

de la construction du canal de Maestricht à Bois-le-Duc une belle cruche romaine en argent. Ce vase, qui gisait près du pont actuel, à trois mètres sous le sol, a une hauteur de 0,322 et est orné de ciselures et de cercles au col et au pied. Le fond du vase également ciselé portait une inscription. Ce bel objet fait, depuis 1831, partie du musée de Leyde (1).

KESSENICH. C'est dans la commune de Kessenich qu'il faut chercher l'emplacement de la station de *Catualium*, dont parlent les tables de Peutinger. Ce village est très-connu dans les diplômes du moyen-âge; il a joui des droits de monnaie, de marché libre et de tonlieu sur la Meuse. En 964 il s'appelle *Casallum*, en 997 *Caselli*, en 1096 *Gesselin* et en 1155 *Cassenic*. C'est ce dernier nom qui a prévalu. Kessenich possède les ruines d'un beau château, qui se trouvait autrefois sur le bord de la Meuse, mais qui, à cause des dirivations de ce fleuve, s'en est éloigné. Entre le château de *Kessenich* et la chaussée romaine qui longe la rive gauche de la Meuse, on a trouvé, vers l'année 1856, dans une tourbière nommée *het Vijgelbroeck* une monnaie en cuivre à l'effigie de l'empereur Marc-Aurèle et une en argent de Julien l'apostat.

HUNSEL. Au printemps de l'année 1859 j'ai trouvé à *Elle*, commune de Hunsel, à une centaine de pas de l'église, le fragment d'une belle jatte en terre rouge ornée de cerfs et de paons. J'ai trouvé encore dans la bruyère de Hunsel vers Grathem, des fragments d'une demi-douzaine d'urnes germaines, formées d'une pâte mêlée de petits cailloux blancs et cuite au vent.

BEEGDEN. Entre Horne et Beegden, non loin de l'ancienne voie Romaine qui joignait Nymègue à Tongres, se

(1) C. Leemans, *Romeinsche oudheden te Maastricht*, p. 69.

Digitized by Google

trouve une colline déserte, sablonneuse, entourée de petites éminences.

Le 15 juin 1853 un ouvrier en fouillant dans cet endroit la terre, pour en tirer du gravier, trouva à la profondeur de treize pieds, un vase en terre rouge ayant la forme d'une soucoupe. L'ouvrier dans sa simplicité, emporta ce pot et y prépara la nourriture pour les jeunes poussins de sa basse-cour. Trois jours après M. Teelen de Horne ayant appris cette singulière découverte, acheta le vase et recommença la fouille. Après avoir bêché la terre pendant trois jours on trouva, à la même profondeur un sarcophage en pierre de sable ayant la longueur de 4 pieds et la largeur et la hauteur d'environ un pied et demi. Il était couvert d'un couvercle plat, mais brisé en plusieurs endroits. A l'intérieur du sarcophage on trouva des cendres, quelques parcelles d'os, quelques morceaux de fer, parmi lesquels on distinguait des pointes de flèches, une petite boule en or bien conservée et une pierre de la longueur d'un doigt ressemblant à une statuette. L'intérieur du cercueil était carré, le fond plat et noirci par des cendres humides; d'un côté était ménagée une hauteur ayant la forme d'un coussin.

Autour de ce cercueil de pierre étaient rangés 32 vases en terre cuite de différentes formes et couleurs et superposés symétriquement l'un sur l'autre. C'étaient les vases dont les Romains se servaient dans les cérémonies funéraires, des cruches pour les libations, des vases pour les sacrifices et pour les mets, les urnes pour recevoir la poussière brûlée du défunt. Ces urnes au nombre de six contenaient des cendres, les autres vases étaient vides. On remarque surtout une jatte en terre rouge ornée d'un crocodile et de neuf paons.

HORNE-HEEL. On trouve dans un manuscrit de la bibliothèque de l'université de Liége, portant le N° 188 et écrit

Digitized by Google

vers le milieu du XVIIme siècle par le chanoine Henri van den Berch, roi d'armes du pays de Liége, une note curieuse sur des antiquités qui ont existées à Hornes et à Hee[1], et qui aujourd'hui sont pour la plupart dans le cabinet de M. Guillon.

A la page 14 de ce manuscrit on trouve trois dessins de pierres antiques. La première « qui avoit, dit van den Berch, un pied trois quarts, un demi poulx moins, de haulteur, et un pied quatre poulces de longueur » offre l'inscription suivante :

MARTI
HALAMARE
SACRVM
T. DOMIT. VINDEX
O. LEG. XX. V. V
V. S. L. M.

Cette inscription a été publiée, avec de légères différences, par Knippenbergh, Heylen, Schayes, Wolters, etc. M. le notaire Guillon la lit de la manière suivante :

MARTI
HALAMARDO
SACRUM
T(itus) DOMIT(ius) VINDEX
ɔ(enturio) LEG (ionis) XX V(aleriæ) V(ictricis)
V(ota) S(olvit) L(ubens) M(erito).

La deuxième pierre dont la longueur était « de deux pieds, trois quarts et un demi poulx et la largeur de trois quarts de pieds et un poulx » ne présente pas d'inscription, mais on y voit représenté un vase, au-dessus duquel est une espèce de chaine tendue.

La troisième, dont Van den Berch n'indique pas les dimensions porte pour inscription :

MERCWRI
INGENVS
YFIIIFI.

Digitized by Google

Nous croyons faire plaisir aux Archéologues en transcrivant ici la note que Van den Berche a placée au-dessous des deux premiers dessins. « J'ai tiré — dit-il — ces deux pierres antiques hors des originelles qui sont massonées dans le muraille de l'église parochiale de Horne, capitale de la comté, appenage de la comté de Looz, le 9 d'apvril premier des festes de pâques 1640, et me dit pour lors le pasteur du lieu, qu'il avait plusieurs médailles des empereurs romains trouvées au dit Horn. »

Van den Berch fait ensuite la description de plusieurs antiquités et medailles Romaines trouvées à Heel, village situé à une lieue de Horne. Il ajoute : « Le plus admirable est du mesme lieu, que le villaige de Heel s'appelle après *Helena*(1); ce qu'on sait par tradition et est d'autant plus croyable qu'on a trouvé en terre une statue de marbre blanc très-fin qu'on ait tiré au jour, et est encore, ce 15 Avril 1640, gissante sur le réal chemin, mais fort desrompue, car on y voit les cuisses d'en haut jusqu'aux chevilles d'une même pièce de la hauteur de six pieds un poulx et demi; qui est d'une dame, pour estre par tout son corps voillée come les dames romaines; et tiennent pour certain que la reste de la statue est encore en terre. Dans un autre endroit il dit que le curé lui avait promis une pièce de monnaie sur laquélle était écrit le mot HEEL.

HALEN. Entre Halen et Buggenum, dans un lieu nommé *Melenborg*, on a déterré les restes d'un établissement romain. On y a trouvé, dit-on, les vestiges d'une *villa*, des monnaies, de la poterie et plusieurs autres curiosités qui peuvent se voir au musée de Leyde. Les fouilles de *Melenborg* pratiquées sous les auspices de MM. Guillon et Janssen n'ont pas été publiées.

(1) Le *vicus Helena* ou *Heelena* ne parait pas être le village de Heel comme pourrait le faire croire Van den Berch. Le père Wastelain, place ce *vicus* à *Hesdin*.

Digitized by Google

KESSEL. La plupart des auteurs regardent ce village comme le *Castellum Menapiorum* des anciens. Il se trouve sur le bord de la Meuse, a un vieux château et porte toutes les marques d'une haute antiquité. Plusieurs médailles romaines ont été trouvées à Kessel, mais n'ont pas été conservées; elles ont été vendues et se trouvent probablement entre les mains de différents amateurs de numismatique qui ignorent le lieu de leur découverte. D'après Knippenbergh (1) il n'en restait, au commencement du XVIIIme siècle, que cinq que l'on conservait au château de Kessel. Elles portaient l'effigie des empereurs Constantin, Valentinien, Théodose, Arcadius et Honorius. Au cabinet de la Société Archeologie à Maestricht, se trouve une cruche romaine en terre blanche, trouvée à Kessel.

HELDEN. Dans les marais de cette commune, on a trouvé un médaillon en argent, représentant un gladiateur à genoux et pressant un lion contre sa poitrine. Sur le haut du médaillon se trouve un bélier entre deux lions, et en bas une tête de taureau entre deux tigres. C'est une œuvre du temps de la décadence. (Cabinet de M. Guillon à Ruremonde.)

BAERLO. En 1830, au mois de septembre, un certain *Holtakkers* dit *den Bisschop*, a trouvé dans la commune de Baerlo en face de l'église, du côté de *Blerick* (l'ancien *Blariacum*), une urne, renfermant plusieurs centaines de pièces romaines de différents consulats en or et en argent, collection qui a été dispersée dans les environs, mais dont la plus grande partie a été achetée par M. Louis Wolters, banquier à Venlo.

---

(1) *Historia Ecclesiastica Ducatus Gelriae*, p. 20.

Digitized by Google

LOTTUM. A Lottum on a découvert les vestiges d'un établissement romain. Les détails ultérieurs me sont inconnus.

MOOCK. M. G. Goossens ci-devant bourgmestre de Moock a déterré en 1829 plusieurs objets d'origine romaine dans un lieu nommé *Plankraai*, sur les confins de Moock et Middelaar. En déblayant les fondements d'un moulin à vent on trouva des fers de lance, des objets en cuivre, plusieurs vases en terre sigillée et une multitude de tessons de poterie plus commune. C'est dans ce même lieu que M. Sasse van Ysselt, juge de canton à Gennep, fit déterrer en 1856 des jattes en terre rouge, des urnes romaines et d'autres objets (1).

ROUTE MILITAIRE DE TONGRES A NYMÈGUE. Cette chaussée est indiquée sur la carte de Peutinger. Elle quitte la route militaire de Tongres à Juliers dans les environs de Maestricht et passe par *Neerharen* et *Reeckhem*. Ce dernier lieu est communément tenu pour la station de *Feresne*, qui se trouvait à 16 mille pas de Tongres. Reekheim est un bourg avec château et a joué dans le moyen-âge un rôle assez important. Il jouissait de la prérogative de terre d'empire et battait monnaie. La Meuse a passé près des murs de son château, et ce n'est que plus tard que ce fleuve a abandonné son propre lit pour s'emparer de celui de la Geul qu'il a trouvé plus commode et qu'il a gardé depuis (2). De Reekhem notre route se dirige sur *Eysden*, *Rothem* et *Maeseyck*. Elle passe près de Kessenich, où elle est visible dans les champs pendant la sécheresse. C'est à *Kessenich* que nous

(1) Dr. C. R. Hermans, *De woonplaatsen der Menapiers*, *Eburonen*, *Aduatiken en Ambicariten aangewezen*. 's Bosch, 1860, p. 20.

(2) Pour preuve que le passage de la Meuse près de Reekhem était assez fréquenté, nous notons que la barque de passage qui y existait, était un fief des sires de Fauquemont et qu'à Geul ils percevaient des droits de barrière pour les chevaux.

Digitized by Google

plaçons la station de *Catualium*, qui est éloignée de 14 mille pas de Reekhem. De là elle se dirige vers un lieu nommé *de Borgh*, commune d'*Ittervoort*, passe près de la chapelle *De Linden*, commune de Thorn, et de là sur *Heel*, *Horne*, *Beegden*, *Halen* et *Melenborch*, où se trouvent les restes d'un établissement romain. Ayant quitté le village de *Neer*, elle laisse Kessel à droite, pour arriver à la station romaine de *Blariacum* (Blerick) qui est à une distance de Kessenich (*Catualium*) de 12 mille pas. Notre route passe ensuite par *Lottum* vers *Geisteren*, *Maashees*, *Vierlinxbeek*, *Boxmeer*, *Beugen*, *Oefelt*, *St-Agatha*, *Cuyck* (*Cevelum*) et *Catwyck*, où elle passe la Meuse pour aboutir à Nymègue.

VI.

GRONSFELDT. A deux cents pas de l'église, vers Maestricht, se trouve un champ nommé *Veldhoff*. C'est là que notre ami, M. Caumartin, de Liége, a découvert les traces d'un établissement romain. « Comme j'avais rencontré, dit-il, épars sur les champs, des débris de tuiles romaines, l'idée me vint un jour de faire fouiller quelques parties du *Veldhoff*. Le succès répondit à mon attente. Partout et à une légère profondeur, je trouvai en abondance des amas de tuileaux et de briques, des tessons de vases en poterie dont quelques uns avec moutures, plus trois morceaux de fers ronds et pointus et des scories semblables à celles de nos établissements métallurgiques. » (1) Nous avons à notre tour fait une visite au *Veldhoff*; les fragments de tuiles se trouvent surtout dans le champ d'un certain Teunissen et dans le champ et le jardin de M. Van der Boorn, instituteur communal. Nous avons

(1) Promenades à Gronsfeldt, *Publications de la société d'Archéologie du Limbourg* tome I p. 267.

Digitized by Google

trouvé dans le champ du premier des pierres à bâtir qui nous semblaient être des cailloux tirés du lit de la Meuse. M. Van der Boorn avait déterré dans son jardin, outre des tuiles à rebord, le goulot d'une cruche, le fragment d'une patène en terre rouge, le tesson d'un pot à onguent, un cercle en fer, une pointe de lance etc. Ce qui nous a frappé dans les substructions de *Gronsfeldt*, c'est qu'elles se trouvent comme celles de Meerssen sur un beau plateau qui finit par une petite pente très rapide. Ce plateau commence au lieu dit : *Wingartshoff* et contenu entre Gronsfeldt et le terrain communal (*het Broeck*) jusqu'à Rijckholt. Dans son enceinte se trouvent l'église et le château.

On m'a dit que près du chateau on rencontre encore des tuiles à rebord. J'ai vu à la cure de Gronsfeldt un vase en pierre, qu'on y avait déterré, ayant la forme d'un bénitier. M. Schuermans en a trouvé un pareil dans ses fouilles du Rondenbosch.

Entre le château de *Gronsfeldt* et celui de *Caestert* à environ trois cents pas de la Meuse se trouve une éminence, nommée *het Prieel*. M. Van der Boorn nous a affirmé qu'on y trouve des fragments de tuiles Romaines.

EYSDEN. Entre Eysden et Ryckholt, dans un petit hameau nommé *Maerland*, se trouvait une chapelle, qui est maintenant détruite. En 1860, lors de la construction du chemin de fer de Maestricht à Liége (1) on a déterré dans l'ancien cimetière qui entourait cette chapelle, plusieurs cadavres dont un avec un cercle de fer autour du crâne. On a en-

(1) D'après un pouillé du diocèse de Liége de l'année 1558, et publié par M. le vicaire de Riddere dans les *analectes ecclésiastiques*, tome I p. 465, la paroisse de Bruest était constituée comme suit : *Bruest*, ecclesia, altare Katarine, altare Marie novum. Capella de Ma. (*Lanaye*). Capella de castro de Castret (*Caestert*). Esden, appendix (*Eysden*). Maerlant, appendix (*Maerlandt*). Eysden et Maerlandt formaient donc deux paroisses dépendentes de Bruest.

Digitized by Google

core trouvé dans le même cimetière des tuiles romaines, des fragments de colonettes à hypocauste, de la poterie etc. La chapelle de Maerlandt aurait-elle succédé à un petit temple domestique à l'usage des Romains ?

FOURON-LE-COMTE. C'est à Fouron-le-Comte, au lieu nommé *Steinbosch*, que les rois carolovingiens avaient un palais. Un traité de paix y fut conclu en 878; c'est près des ruines de ce palais, que M. H. Del Vaux a trouvé les substructions d'une grande *villa* romaine. Les plaques de marbre, les pavés en mosaïque, les peintures murales, les salles des bains, les colonettes d'hypocauste dont on a pu recueillir les fragments dénotent que cette *villa* avait été décorée avec luxe. Parmi les objets trouvés nous nommons une grande quantité de fragments de vases de bronze, de verre, de poterie, des clous, des crampons, des anses de portes et d'armoires, des verroux, des anneaux, des lampes, des flèches, des haches, des fibules, un bracelet d'enfant, une tasse en terre rouge avec la marque de PATER, une statuette de pierre blanche, représentant une divinité, qu'on a prise pour Junon etc.

Les principales médailles qui ont été trouvées au *Steinbosch* sont: une de Néron, portant l'effigie de cet empereur, avec cette légende: NERO CÆSAR AUG.; au revers une figure de femme debout avec les lettres S. C. Une de Marc-Antoine portant son effigie avec la légende: M. ANTONIVS AVG. TRI. XVI; au revers un homme assis avec l'épigraphe S. C.; à l'entour.... CON. III. Une d'Auguste avec son effigie et la légende: CÆSAR AVG. TRI., au revers: SECVRITAS. P. R. (en argent, dimension d'un demi-franc). Une de Marc-Aurèle avec la légende: CAES. M. AVREL. ANTON. Un denier en argent d'Antonin-le-pieux; sur la face on voit la tête laurée de cet empereur, avec la légende : ANTONINVS AVG. PIVS. P. P. TRI. P. XXIIII. Le revers montre une

Digitized by Google

femme debout, tenant la corne d'abondance dans la main gauche et dans la droite le *laborum*. La légende porte CONG. AVG. VIII. CO. S. IIII (1).

ROUTE DE MAESTRICHT VERS LE RHIN. M. Schmidt dans ses recherches sur les routes romaines dans les provinces rhénanes parle d'un chemin venant du Rhin, passant par les fagnes du Limbourg près de Membach et allant aboutir à Maestricht. C'est la même route que M. Ernst appelle la *chaussée de Charlemagne* (2). Il est probable qu'elle ait passé par Gronsfeldt et Fouron-le-Comte.

Les indications sur les découvertes d'antiquités qui précèdent, ont été glanées par nous à droite et à gauche; notre unique but dans ces recherches a été d'être utile à la science, il va donc sans dire que l'exactitude la plus scrupuleuse a présidé à leur rédaction. Cependant comme nous n'avons pas eu sous les yeux qu'une très-petite quantité des objets trouvés, et que nous avons dû nous contenter quelques fois des indications de personnes souvent incompétentes, il se peut qu'il y ait encore bien des choses controuvées. C'est pour cette raison que nous nous abstenons le plus souvent de marquer le caractère romain, celtique ou germain des objets. Cependant, afin de donner quelques éclaircissements, nous nous permetterons d'ajouter les remarques qui suivent.

D'abord nous voyons que les établissements, les tombeaux, les cimetières des Romains ou des Belgo-Romains se trouvent constamment dans le voisinage des chaussées,

(1) Voyez Henri Del Vaux, *La découverte du Steenbosch et l'origine de sa chapelle à Fouron-le-Comte*, Liége 1851. — H. Delvaux, *Dictionnaire géographique de la province de Liége*, tome I, p. 162.
(2) Ernst, *Histoire du Limbourg*, tome I, p. 217.

Digitized by Google

faites par eux et rarement dans l'intérieur du pays. L'intérieur du pays est pour les barbares, les habitants primitifs qui, même en devenant sujets romains, retiennent leur cachet original. C'est ainsi que nous trouvons sur la rive gauche de la Meuse des antiquités romaines à *Kessenich*, *Heel*, *Horne*, *Halen*, *Kessel*, etc.; c'est que la route romaine de Tongres à Nymègue y a passé; elle avait ses étapes à FERESNE, CATUALIUM, BLARIACUM, CEVELUM. Sur la rive droite nous trouvons les établissements romains de *Meerssen*, de *Berg-Terblyt*, du *Rondenbosch* et du *Ravensbosch*, les découvertes de *Broeckhem*, *Fauquemont*, *Climmen*, *Heerlen*, *Schaesberg* et *Rimburg*, qui toutes se rangent plus ou moins le long de la route militaire de Tongres à Juliers, en passant par *Coriovallum*. Près d'une ancienne route royale de *Pons-Mosæ* à *Aquis-Granum* ont été trouvées les antiquités de *Wittem*, décrites par M. Van der Maelen, dans le premier volume de ces publications, les urnes d'*Yseren*, l'établissement de *Backerboschdel*, la belle tombe de *Scharne* et le cimetière romain de *Bemelen*.

Le long de ces routes, les Romains ou les Belges romanisés étaient protégés par l'armée. Des étapes militaires, des *præsidium*, des *villa's* se trouvèrent régulièrement dans leur voisinage. Le commerce était là plus facile et plus favorable qu'ailleurs, et comme ces routes étaient fort fréquentées, la société y était assez agréable. Il faut donc chercher la plupart des souvenirs des Romains près de leurs grandes chaussées, et si en retour, ces chaussées ne sont pas connues, il faut les chercher à la proximité de leurs plus riches souvenirs.

Nous osons rejeter, comme trop exclusif, le système de M. Cudell, qui avance que les routes romaines ont toujours et partout suivi la ligne droite. Selon nous, les Romains n'avaient pas seulement égard dans l'éta-

Digitized by Google

blissement de leurs grandes routes aux communications les plus directes, mais aussi aux passages les plus commodes, les plus sûrs, les mieux fortifiés, les plus peuplés, soit par leurs compatriotes, soit par leurs confédérés. M. Cudell ne fait pas assez de cas des antiquités romaines trouvées le long de la route de Tongres à Juliers. Ainsi nous aimerions à chercher plutôt sa route à *Heerlen* que dans le hameau de *Franck* ou près de *Terlinden*. C'est en effet à *Heerlen* même qu'a existé un établissement romain ; des tuiles à rebords, des urnes, de la poterie, des médailles, comme celle dont M. Cudell donne la description dans un rapport publié dans les *Bulletins de l'académie royale de Bruxelles*, tome V, en font foi.

Le nom de *Heerlen* lui-même a quelque chose qui nous intrigue, et qui se présente à notre imagination, non pas justement sous des formes romaines, mais ce qui vaut autant, sous des allures militaires. Nous voyons que le long de la route de Tongres à Juliers se rangent bien des villages qui commencent leur nom par le monosyllabe *Heer ;* ainsi *Heerderen* entre Tongres et Maestricht, *Heer* (1) et *Heer-len* entre Maestricht et Juliers. Le nom caractéristique de *Heer*, selon la plupart des auteurs signifie dans les noms propres des lieux presque toujours campement militaire. Eh bien ! ne serait-il pas préférable qu'on essayât de trouver la route militaire près de ces campements, surtout quand les traces des Romains y sont aussi visibles qu'à *Heerlen*.

La plupart des routes romaines ont continué à exister

(1) L'ancien pont des Romains sur la Meuse se trouvait à Maestricht au bout de la *via regia*, près de la porte de Notre-Dame et débouchait par conséquent dans le village de *Heer*. Je crois que c'est près de ce pont qu'il faudrait chercher le point de départ de différentes routes romaines qui croisent l'ancien pays d'Outre-Meuse.

Digitized by Google

durant une bonne partie du moyen-âge (1). Nos ancêtres aimaient même à les conserver et les entretenir avec soin. Au lieu d'étapes nous y trouvons des hôpitaux et des barrières. Nous avons parlé des hôpitaux dans le courant de cette notice (2) ; voici maintenant une note sur les bar-

---

(1) Pour preuve, par exemple, que le grand passage eut encore lieu à la fin du IXme siècle, par la vallée de la Geul, nous citons la fameuse bataille qui fut livrée en 891 près de Meerssen, entre l'empereur Arnulf, et les Normands. Durant trois jours la Geul était restée rouge du sang des vaincus. Mais voici une autre circonstance qui prouve que le grand passage vers l'Allemagne existait encore a Fauquemont dans la première moitié du 15me siècle. C'est une note de l'an 1459, dans laquelle le drossart, Jean de Wittem, condamne ceux de *Malines* à une amende de 100 florins pour avoir dérobé à son inspection le cadavre d'un charretier tué à *Fauquemont* pendant que les drapiers de Malines envoyèrent le produit de leur industrie au marché de *Frankfort*. « Van die van *Mechelen*, die hon laken door *Valkenborch* geschickt haven om te *Frankfort* te voeren. Soo was eyn wagen omgevallen opten kant van myns Heeren land van Valkenborch ; soo dat ein man onder doot hleef, ende sy vuerden den man ewech doot; dat der Drost vernam, en dede daerom ernstlich vervolg. also dat hy int lest einen armen man kreeg van *Meehelen* ende hielde hem lange gevangen te Valkenborch, ten leste tot dat hy hem dach gaf om te verwerven. Ende die van der stadt van *Mechelen* schreven daerom dick ende menichwerff om den man uyt te hebben. Ende soo dat guet ende den doode man uytten lande wech waren ging men aent componeren, ende overmits dat ongeval onschueldich was, werd bepaeld, by genade, 100 rynsche gulden voor die rentmeestery van Valkenborch.» — *Archives royales de Bruxelles. Chambre des comptes*, n. 5681.

(2) La plupart de ces hôpitaux n'existent plus. Ceux de *Heerlen*, *Bronshem*, *Meerssen* et *Fauquemont* ont disparu. Concernant celui de *Fauquemont*, nous lisons que le nouvel hôtel de la monnaie de cette ville était construit en 1449 sur un terrain lui appartenant, et que pour cette raison le receveur des domaines devait à cet hôpital une rente annuelle de 6 florins. « Betaelt 6 fl. aen die gasthuysmeesteren te *Valkenborch*, om die plaetse daerop dat gemaeckt zyn ende gesat die huysinge ende bouwe van myn genedigen Heren munte te *Valkenborch*. Ende is gecregen van die vors gasthuysmeesteren voor VI rynsche gulden erfelyck desjaers opten ontfank vau Valkenborch int jaer 1449. » (*Archives de l'état à Bruxelles*, chambre des comptes n. 5680, Drossardie de Fauquemont).

Les biens des hôpitaux de *Bemelen*, *Schuelder*, *Galoppe* et *Lemiers* ont été annexés vers le commencement de ce siècle aux bureaux de bienfaisance de *Maustricht*, *Wilré*, *Galoppe* et *Vylen*. La ferme du gasthuys de *Bemelen* qui était déjà connue dans le XIVme siècle, périt par un incendie en 1824 et fut rétablie depuis au côté opposé de la route. Non loin de cette ferme se trouvait une vieille croix en pierre, qui maintenant est murée dans le nouveau moulin à vent du *Wolfshuys*. On y lit :

Bid voor syne seele.

In den jare MCCCCXVII op sinte Johans dach hauptet wart Heer Claes Gastmeister ermoert van synt gasten.

Digitized by Google

rières, qui, au moyen-âge se trouvaient le long des grandes routes dans le ci-devant pays de *Fauquemont*. Elle est tirée d'un registre que Jean de Wittem, drossard de Fauquemont, a envoyé en 1440 à la chambre des comptes à Bruxelles.

« *Tollen van het lant van Valkenborgh.*

1° *Die groote tol van Valkenborgh* is verpacht metten kertsen ende metten schepen, soe als dat gewoenlyck geyt, voor 278 franken, ieder frank te betalen met einen rynsche gulden. Maer niemant den tol erborgen en wilde om den *veede* wille tusschen den Gelderschen en den Gulikschen, daerby dat die straeten soe geschant worden, ende die koopluyden met honnen haft op die strate van Valkenborgh nyet wandelen, noch varen en dorsten noch en mogten. Oock was die sterft alsoe groot in den lande dat nyemant den tol overnemen dorst. Alsoe werd geordonneert door 's Heeren rentmeester van den tol ten zijnen last te nemen. Frensken Plaggen betaelt van eyne weyde totten tol gehoorende 9 rynsche gulden.

2° *Die weghgelder van Heerloe*, daerover wagen of kar schuldich is twee alde morken, ende plach te staen voor negen mottoenen; ende werd nyet verpacht vermits Hensken Wivel uyt vrees der oorlogen geynen borge en hadde.

3° Van die *perdegelder* varende doir *Mersen*.

4° Van *perden* varende doir *Goel* en doir *Schinvelt*.

5° Die *kleyne tol* van *Climmen*.

6° Van der *tol Op-ter-Straeten*, der tol van Valkenborgh toegehorende.

7° Van *den weggelde* tot *Cathagen* (Nuth), daer geyn pachter af te vinden is, want die straten syn opgegraven om beschuddenis van den lande.

8° Van den *tol van Bemelen*, waarop die borgeren van

Digitized by Google

Aeken met honnen goederen tol-vry zyn, by machte van myns Heeren brieven ». (1).

La note qui précède prouve évidemment que des grandes routes avec barrières ont existé au moyen-âge à *Meerssen*, *Fauquemont*, *Climmen*, *Heerlen*, *Bemelen*, *Geul*, *Schinveldt* et *Nuth*. Or si nous exceptons *Nuth* et *Geul*, nous retrouvons nettement nos routes romaines dans tous les villages indiqués.

Une autre remarque que nous avons à faire sur l'ensemble de notre notice, c'est que nous voyons très souvent les grands et les nobles du moyen-âge en possession des anciens établissements romains. Ainsi les deux *villa's* de Meerssen, étaient jadis une propriété de la ci-devant prévôté de ce lieu; et on sait que cette prévôté a été fondée en 968, par Gerberge, fille de l'empereur Henri l'oiseleur, sur l'emplacement d'un palais franc, qui probablement a succédé lui-même à une *villa* romaine. Les sires de Fauquemont possédaient, outre leur chateau-fort où l'on a trouvé des antiquités romaines, les constructions du Ravensbosch ; celles du Rondenbosch étaient peut-être un bien d'eux ou du saint fondateur de l'abbaye de Houthem. Un chevalier de Scharn était possesseur du tombeau romain qui se trouvait près de sa demeure.

D'où vient ce phénomène? La raison nous en est donnée par M. le vicomte de Chateaubriand (2). « D'après M. Guizot — dit-il — les Francs devinrent propriétaires plus promptement dans l'Austrasie que dans la Neustrie; c'est là que l'on trouve selon lui, les plus considérables de ces demeures qui devinrent des châteaux. La remarque est juste; mais ces châteaux n'étaient pas l'ouvrage des Francs. Les derniers empereurs avaient permis dans leur faiblesse,

(1) Archives du royaume à Bruxelles, chambre des comptes n. 5080.
(2) De Chateaubriand, *Etudes historiques*, tome I, Bruxelles 1852, p. 96.

Digitized by Google

aux citoyens Romains de fortifier leurs demeures particulières ; *les habitations fortifiées de l'Austrasie n'étaient que des propriétés anciennement données aux vétérans légionnaires chargés de la défense des rives du Rhin, de la Meuse et de la Moselle, d'où leur est venu le nom de ripuaires.* »

Nous savons encore par l'histoire, qu'avant les croisades et même durant tout le moyen-âge, le commerce des terres et des biens-fonds dans notre pays était presque nul. Les nobles surtout aliénaient ou vendaient rarement. La plupart des transactions que nous connaissons, sont des traités de mariages, ou des donations pieuses ; les lois mêmes défendaient le morcellement des terres et favorisaient les majorats. Ainsi les biens restaient pendant des siècles dans les mêmes familles ; et ceci est si vrai, que nous pourrions nommer des familles Limbourgeoises qui ont possédé et possèdent encore aujourd'hui leurs châteaux et leurs terres, depuis plus de six siècles, sans aucune interruption.

De cette tendance générale du moyen-âge de conserver dans les mêmes familles les possessions territoriales, nous osons hasarder une conjecture, qui peut-être est fausse, mais qui j'espère nous sera pardonnée ; quand le terrain de l'histoire commence à glisser sous nos pieds, on aime à se laisser guider par des inductions, des fantaisies, on aime à combiner et à lier les deux bouts de la chaine. Nous osons donc conjecturer que les familles qui ont possédé le Rondenbosch, le Ravensbosch, le château de Fauquemont et la tombe de Scharne au VIme siècle sont les mêmes qui les ont possédé au XIIme, et qu'ainsi il est probable que les derniers vétérans Belgo-Romains de ces établissements, ou les premiers possesseurs Francs qui, en chassant les Romains, ont dit : ôtez vous de cette place pour que je m'y mette, ont été les ancêtres des sires de Fauquemont, des chevaliers de Scharne et du saint et vertueux Gerlac de Houthem.

Digitized by Google

Voici une dernière remarque :

Jusqu'ici nous n'avons pas encore parlé de la station de *Coriovallum* qui a été cherchée partout, et que l'on n'a retrouvée nulle part. On en a dit trop sans preuves, et ainsi je crois qu'on a noyé la question. On a cherché *Coriovallum* dans des lieux complètement isolés, comme au *Ravensbosch* et à *Cortenbach*. Pour quelle raison *Coriovallum* aurait-il disparu de la terre ? Quelle nécessité a-t-on eue de le chercher dans le désert? La plus grande partie des stations romaines n'ont pas disparu avec la chute lente et insensible de l'empire romain, mais ont été peu à peu transformées en villages et en chateaux-forts du moyen-âge. La transformation dont parle M. de Chateaubriand a été générale et a eu lieu presque partout. En cherchant l'emplacement de *Coriovallum*, on s'accroche aussi trop aux noms propres sans tenir compte des lieux et de leur origine. Ainsi nous aimerions à chercher *Coriovallum*, qui parait avoir été une mansion de quelqu'importance, dans un village antique ayant eu un gros château et présentant à profusion les garanties de son origine Romaine, comme le seraient par exemple les bourgs de *Meerssen*, *Fauquemont* ou *Heerlen*, plutôt que dans un lieu désert et isolé, comme à *Ravensbosch*, ou dans un lieu qui n'a rien de romain, comme à *Cortenbach*. Celui qui opte pour Heerlen a pour lui, outre l'opinion du savant historien Ernst, la conformité des lieux. Quant au nom baroque de *Coriovallum* ne peut-il pas avoir fait place au nom plus germanique de Heerlen ?

Jos. HABETS.

Digitized by Google

ANTIQUITÉS TROUVÉES ET RECUEILLIES DANS LE LIMBOURG.

Nous donnons ci-joint la liste de plusieurs objets antiques qui font partie de la collection de Monsieur Guioth, chevalier de l'ordre Léopold, ingénieur en chef, directeur des ponts et chaussées, membre de la direction pour la publication de la Revue numismatique Belge à Bruxelles. Ils ont été pour la plupart recueillis et trouvés dans le Limbourg. Nous signalons les divers objets de l'époque romaine et Gallo-romaine, qui figurent sur cette liste, à M. Joseph Van der Maelen, à Bruxelles, qui s'occupe de compléter la carte archéologique de la Belgique qu'il a publiée récemment.

LISTE D'OBJETS ANCIENS ET MÉDAILLES ROMAINES TROUVÉS DANS LA PROVINCE DE LIMBOURG.

Hache gallo-romaine, en pierre, trouvée dans un étang entre Zonhoven et Genck. Elle a une longueur de 22 centimètres.

Hache gallo-romaine, en pierre, de 0m125 de longueur, trouvée en 1844, à un quart de lieue de Neeroeteren, dans la bruyère.

Fragment de hache gallo-romaine, trouvée à Maarlo à 1/2 lieue au-delà de Peer.

Hache gallo-romaine, en pierre, de 0m09 de longueur, trouvée en 1845, dans les fossés de la ville de St-Trond.

Un stylet en bronze de 0m105 de longueur, trouvé à Hasselt lors de la construction de la Boucherie, derrière l'église de Notre-Dame.

Digitized by Google

Trépied en bronze avec incrustation en argent, de 0m12 de hauteur, trouvé en 1844, près du cimetière, à environ douze cents mètres de la ville de Tongres. (Romain).

Eperon en bronze de 0m26 de longueur, trouvé en 1845, dans la ville de Tongres.

Un lacrymatoire en verre, 0m08 centimètres de haut, trouvé à Tongres.

MÉDAILLES ROMAINES.

Vespasien, trouvé à Tongres en 1844. Moyen bronze.

Antonin le pieux, trouvé à Tongres en 1844. Moyen bronze.

Arcadien trouvé à Tongres en 1845. Petit bronze.

Gordien III, trouvé près de Tongres en 1844. En argent.

Valérien, trouvé à Tongres en 1844, En argent.

Julien II, trouvé à Tongres. Moyen bronze.

Arcadier trouvé à Tongres en 1843. Petit bronze.

Digitized by Google

BIBLIOGRAPHIE.

Missel en parchemin de l'ancienne collégiale de Saint Servais à Maestricht, à la Bibliothèque de Bourgogne à Bruxelles, n° 18, 125.

La bibliothèque royale de Bruxelles (section des manuscrits) possède un missel, écrit sur parchemin, format in folio qui provient du chapitre de Saint Servais à Maestricht. Le gouvernement belge en a fait l'acquisition d'un particulier de Maestricht. Ce manuscrit, comme nous venons de le dire, est grand in-folio, il est écrit sur deux colonnes en lettres gothiques dites angulaires et orné de nombreuses miniatures, peintes avec talent, reproduisant des scènes de l'histoire sacrée, des portraits en buste et en pied de saints.

Quoique très-précieux pour l'époque où il fut exécuté, ce spécimen de l'art calligraphique et de l'art du miniaturiste, ne peut venir qu'au troisième ou quatrième rang, quand on le compare aux plus beaux manuscrits que possède la bibliothèque royale. Ce riche dépôt, unique dans son genre, surpasse les plus importantes bibliothèques de l'Europe en trésors artistiques et calligraphiques. Vers le milieu du Missel de saint Servais on voit une peinture qui occupe toute la surface de la feuille du livre, et qui représente le Christ, expirant sur la croix, entouré des saints, qui sont ordinairement représentés comme ses fidèles témoins à sa mort. Cette peinture, comme les autres, d'une couleur éclatante, est exécutée avec talent, et tient de l'école allemande pour la manière d'habiller les figures et de draper en plis durs et brisés. Dans le lointain à gauche du paysage, on voit reproduit assez négligemment les tours de l'église saint Servais, que l'on dirait tracée sur la gouache par le pinceau d'un aquarelliste. Rien ne dénote du reste dans la reproduction des monuments un souvenir fidèle ou local de la ville de Maestricht.

Saint Servais est représenté sur une vignette en costume épiscopal, coiffé de la mitre, tenant d'une main sa clef historique et de l'autre sa crosse pastorale; derrière lui, et non sous ses pieds, comme on le voit ordinairement représenté, rugit le dragon, symbole de l'arianisme, dont le saint fut un des plus vaillants et des

Digitized by Google

plus héroïques adversaires. Cette vignette-portrait, comme toutes celles qui figurent en tête des différents offices, est peinte à la gouache. Les couleurs en sont empâtées et le dessin en est assez libre.

En tête de notre Missel, on lit cette note avec la fausse date de 1239 : *Missale collegialis ac Liberae imperialis Ecclesiae sancti Servatii urbis Trajectensis anno millesimo ducentesimo trigesimo nono jussu et mandato reverendissimorum Dominorum Decani et capituli in usum praefatae collegialis ecclesiae redactum et manu scriptum per reverendum et eruditum dominum* HENRICUM VOSSIUM *dictae ecclesiae vicarium.*

L'érudit Henri Vos, ou Vossius, comme l'appelle cette note, vicaire de l'église de saint Servais qui, de sa propre main, rédigea et écrivit ce Missel, serait-il également l'auteur des peintures qui le décorent?

L'auteur de cette note, écrite au dix-septième ou dix-huitième siècle, en tête du volume, a trouvé la date dans une lettrine qui porte, *anno* 1539. Le chiffre cinq du millésime étant difficile à distinguer, il a changé l'année quinze cent en douze cent. La première date cependant est assez difficile à admettre et nous paraît trop rapprochée ; la partie du manuscrit dans laquelle elle est inscrite nous paraissait moins ancienne que le reste.

La reliure n'offre rien de particulier et elle sert seulement à préserver les nombreuses et solides feuilles de parchemin dont le Missel est formé et dont les pages maculées par un frottement continuel des doigts indique qu'il a été longtemps en usage.

En parlant des vignettes, nous avons omis de signaler les ornements, peints sur fond d'or, qui encadrent l'écriture de plusieurs pages et dans lesquelles sont des fleurs aux plus vives couleurs, rendues avec un talent particulier et avec beaucoup de vérité.

A. S.

MANUSCRITS AYANT RAPPORT A L'HISTOIRE DU LIMBOURG.

Monsieur Stanislas Bormans, conservateur aux archives de l'Etat à Liége, vient de publier dans les Bulletins de l'Institut Archéologie Liégeois, tome VII, une intéressante notice sur la chambre des finances des anciens princes-évêques de Liége et sur les archives de cette chambre déposés à Liége. Dans le catalogue de ces pièces, nous remarquons les diplômes suivants comme ayant rapport à l'histoire de notre duché actuel.

1284 févr. (1283). Henri de Louvain, seigneur de Herstal, Wauthier Berthout, sire de Malines etc., donnent une sentence sur

Digitized by Google

les difficultés existant entre l'évêque de Liége et le duc de Brabant, touchant leurs droits sur la ville de *Maestricht*.

1287. (*In die festi beati apostoli ?*) Le couvent de Cornillon appauvri par les vexations d'hommes impies, demande à l'évêque de Liége de le soustraire à ces violences; l'évêque lui fait don de la cour de *Beaurepart* pour y bâtir. Le couvent lui donne en échange son monastère, le patronage des églises de *Soumagne* et de *Simplovoir* (Simpelveld).

1335, 9 juin. Theodoric, sire de Montjoie et de *Fauquemont*, renonce en faveur de l'évêque de Liége, à tous les droits qu'il pouvait avoir sur la seigneurie de *Gessenhoven*, située près d'*Aspre* sur Meuse, et qui autrefois avait appartenu au Val-St-Lambert.

1458 (*Le jour après St-François*). Charte de Jacques, comte de *Horne*, par laquelle il declare avoir vendu au couvent de Mariagarde, à Ruremonde, deux censes situées à *Horne* et à *Betmer*, sous la justice de Halen; il les reprend en rendage. Chartes de 1472 et 1481 etc., touchant d'autres biens du comte. Mémoire des biens dont le comte T. de Horne, se dit propriétaire.

1585, le 30 août. Herman Hoen, de *Hoensbroeck*, seigneur de Hamme et Anne de Bocholt, sa femme, vendent la seigneurie de *Grevenbroeck* et *Widoie* avec les villages de *Hamont*, *Achelt*, *Lille* etc., au chapitre de Liége pour 46,000 florins de Brabant. Cet acte est approuvé par l'évêque le 3 février 1586.

1591. Conditions exigées pour le tonlieu des marchandises qui passent sous le pont des arches à Liége. Ceux de *Maestricht*, Aix, Nimègue, *Aspe* et *Eysden* sont exempts de péage.

1614, le 7 févr. — L'évêque à cause des difficultés qu'il a dans le comté de *Horne*, par la prise et la reprise du château, et en prévision du danger qu'il y aurait pour tout le pays si cette place forte tombait entre d'autres mains que celles des princes de Liége, a été obligé d'y entretenir une garnison; pour couvrir les frais de laquelle il engage la seigneurie de *Spij*.

1614, 4 juillet, — Octroi donné à J. de Winckelmolen, de dresser une usine à poudre sur le ruisseau appelé *de Keizer*, au village de *Neer*, comté de Horne.

1614, 7 août. — Octroi donné à L. van Oeteren de pouvoir ériger une manufacture de pots de terre, cruches etc. dans la ville de *Maestricht*.

1618, 27 octobre. — Son Altesse défend aux manants du comté de *Horné* d'abattre les glands et de les ramasser; ils doivent rester à terre, mais les porcs pourront les y manger.

Digitized by Google

1619, 17 sept. — Rendage d'un coup d'eau sur la rivière *de Geer* au lieu dit *Neustad* à *Maestricht*, donné à H. Duysters pour ériger une foulerie de draps. Octroi de changer cette foulerie en moulin à farine le 17 juin 1622.

1619, le 18 nov. — Engagère des Seigneuries de *Housselt* et *Alt-Housselt* à Edmond Huyn d'*Amstenraedt*, landcommendeur des Vieux-Joncs.

1619, le 18 nov. — Engagère de la Seigneurie de *Quaetmechelen* à M. de *Borgrave*.

1621, le 2 déc. — L'évêque donne à Godefroid seigneur de Bocholt, d'Orey etc. les droits qu'il a sur le village d'*Eelen* près de Maeseyck en échange de la seigneurie de *Grenville*.

1622, le 16 avril. — Le pont dit *de Hoghebrugge* à *Maestricht* étant par les inondations devenu si caduc qu'on n'y pourrait presque passer sans danger, l'évêque ordonne de dresser un pont de voûtes de pierres plus propre et assuré au passage qu'auparavant et que tous les habitants y aident.

1631, le 22 nov. — Ordonnance d'achever le plus tôt possible le changement qu'on a jugé à propos de faire à la grosse tour du château de *Horne*, et pour subvenir aux frais de vendre de vieux arbres.

1644, 10 juin. — Octroi donné aux habitants de *Roggel*, comté de Horne, de vendre 4 bonniers de bruyère communale pour nourrir et entretenir un maître d'école propre à instruire la jeunesse dudit lieu *tant es premiers éléments de nôtre saincte religion qu'és bonnes lettres, ce que leur estoit extrémement uéeessaires en cette conjoncture du temps pour le dangereux voisinage.*

1649, 28 sept. — Engagère de la drossarderie et gouvernement de *Stockem* pour M. de Lamboy.

1663, 19 nov. — Accord entre son Altesse l'évêque et la princesse de *Thorn*; il est convenu qu'ils établiraient alternativement les échevins de la justice de *Neeroeteren*.

1676, le 16 juin. — Engagère de la seigneurie de *Beegden* à Charles Croll.

1677, le 23 juillet. — Engagère de la seigneurie de *Neer* à la comtesse de Berg. Item le 24 mars 1679. — Le 5 nov. 1678 cette terre avait été acheté par le Baron de Keverbergh de M. d'Olislagers.

1679, 10 févr. — Engagère de la seigneurie de *Rothem* au Baron de Leerode.

1679, le 13 déc — Engagère de la seigneurie de *Buggenum* à la comtesse de Bergh Le 1 février 1768 cette seigneurie fut vendu par le comte de Harion au Baron de Keverbergh.

Digitized by Google

1679, le 15 déc. — Engagère de la seigneurie de *Roggel* au prévot du monastère de *Keyserbosch*.

1679, le 15 déc. – Engagère de la seigneurie de *Haelen* à J. de Keverbergh.

1680, le 20 janv. — Engagère des seigneuries de *Gellick* et *Eygenbilsen* à S. de Heusch.

1680, le 5 mars. — Engagère de la seigneurie de *Heythuisen* à H. van der Meer. — 15 mars 1700; modération aux engagères des seigneuries de *Heythuisen*, *Roggel* et *Haelen*. — 26 févr. 1783 retrait des mains du comte de Hamal et surrogation en faveur de M. Rome.

1713, le 9 juin. — Octroi donné à messire Jean-Remi de Chestret, avocat, à Jacques-Laurent Ghysen, etc propriétaires de la prairie dite *Doux Godets* à *Chaudfontaines*, d'y établir des bâtiments afin de faire valoir *les eaux chaudes et procurer au pays les avantages qui résulteraient si on y construisait des bains beaux et commodes*.

1714, le 24 mars. — Lettre de l'abesse de *Thorn* au suffragant de Liége pour se disculper del'accusation de vouloir séparer son territoire du diocèse de Liége.

1733 le 30 janv. — Engagère de la seigneurie de *Dilsen* au baron de Rosen.

1741 le 24 juillet. — Engagère de la seigneurie d'*Eelen* près de Maeseyck à M. van der Marck.

1749 le 20 mai. — Impôt de deux sous sur chaque tonne de bière pendant six ans pour les habitants de *St-Pierre près Maestricht*, à l'effet d'ériger une chapelle pour couvrir le sépulcre du bienheureux St-Lambert.

1752. — Spécification de l'achat des terrains servant d'emplacement au palais de l'évêque à *Maeseyck*.

1753 le 21 sept. — Engagère de la seigneurie d'*Asch* et du hameau de *Niel* au baron de Rosen.

1753 le 2 oct. — Engagère de la seigneurie de *Ghenk* et *Zutendael* au baron de Grady de Croonendael.

1756 le 1 mars. — Acte touchant la réclamation du comté de *Horne* faite par le baron de *Knesbeck*, chambelan du roi de Prusse.

1763 le 21 janvier. — Octroi pour M. Stregnart, d'établir à *Brée* une fabrique de fayences, industrie qu'il a étudié à Namur et dans le pays de Guèldre.

1765 le 5 août. — Convention entre la communauté de *Horne* et l'évêque de Liége au sujet de l'entretien des canaux, ponts et chemins de la dite communauté.

Digitized by Google

1766 le 15 juillet. — Engagère des seigneuries de *Herderen* et *Mamerken* au tréfoncier comte de Borgrave.

1771 le 22 nov. — Engagère des seigneuries de *Rosmer* et *Wyler* au prévot de Grady-Cronendael.

1784 le 1 décembre. — Engagère des seigneuries de *Neer-* et *Opgelabbeek* au tréfoncier comte de Blois-Cannenburg. Item 27 mars 1791 au tréfoncier de Libert.

1792 le 3 juillet. — Engagère des seigneuries de *Bochout* et *Milen* au comte de Woestenraedt. Réunion à la mense épiscopale 6 août 1793.

J. H.

VARIÉTÉS, NOUVELLES, NÉCROLOGIE, ETC.

La riche collection de tableaux de l'ancienne école flamande et hollandaise, connue sous le nom de *Museum Boymans*, à Rotterdam, qu'un incendie a détruite en grande partie, était due à la générosité d'un amateur des beaux-arts de ce nom, qui vit le jour à Maestricht. Nous donnons ci-après l'extrait de son acte de baptême, d'après un registre de l'église Saint-Jean, qu'on conserve à l'état civil de cette ville.

Nous en devons la communication au même fonctionnaire, qui nous a procuré les autres extraits.

St Jan. Ned. Herv.

Reg. No 106.

Den 1 November 1767.

Brab. Frans Jacob Otto, zoon van Johannes Andreas Boymans en Theodora Barbera Berg. Getuigen waren de Heer Frans Jacob Otto Berg, en Juffr. Sara Baast.

W. BACHIENE.

Nous lisons dans la dernière livraison de la *Revue-Numismatique Belge* de l'an 1864 : « Le 21 juillet 1863, est mort à Nimègue, le colonel Adam-Jean-Bernard de *Roye de Wichen*, chevalier de l'ordre militaire de Guillaume et de la Légion-d'Honneur, un des numismates les plus distingués de la Hollande. Sa collection de monnaies, maintenant dispersée, était belle et nombreuse, bien qu'elle laissait un peu à désirer sous le rapport de la parfaite authenticité des pièces. On se plaisait à rendre hommage à la grande obligeance de M de Roye de Wichen à l'égard de ses confrères en numismatique, ainsi qu'à l'étendue de ses connaissances.

Digitized by Google

En 1847, il publia une brochure contenant un choix de pièces rares et intéressantes, sous le titre : « *Quelques monnaies du moyen-âge et quelques monnaies absidionales et jetons rares, décrits et gravés.* » Dans le domaine de l'archéologie, M. de Roye de Wichen, par la finesse de son goût et son activité incessante dans la recherche des antiquités, rendit de grands services à la ville de Nimègue, qui, comme on sait, possède une collection publique. Il était né le 24 février 1790, au château de *Heel*, près de *Ruremonde*. Il servit dans l'armée hollandaise, en qualité de cadet dans l'artillerie, jusqu'au 2 mars 1807, époque où il fut nommé lieutenant au 6e régiment de ligne. Par la fusion de l'armée hollandaise dans l'armée française, il passa avec le même grade au 125e régiment de ligne. Le 2 septembre 1811, il devint premier lieutenant et le 6 septembre 1813, capitaine. Il rentra au service de la Hollande, à la chute de Napoléon, et devint par la suite colonel d'état-major. Il sortit de l'armée en 1841. Pendant les années 1807—1809, il avait fait les campagnes du nord de l'Allemagne, et le 31 mai 1809 il se trouvait au siége de Stralsund. En 1810 il prenait part à l'expédition contre les Anglais, et, en 1812, il partait avec la grande armée pour la Russie, avec le grade de commandant d'une compagnie d'artillerie. En cette qualité il eut à défendre un des points les plus dangereux du passage de la Bérésina. M. de Roye de Wichen servit encore son pays dans les campagnes de France et de Belgique.

Digitized by Google

LISTE

PAR ORDRE ALPHABÉTIQUE

DES MEMBRES DE LA SOCIÉTÉ D'ARCHÉOLOGIE

DANS LE DUCHÉ DE LIMBOURG.

COMITÉ.

MM. Al. Schaepkens, président.
J. Habets, vice-président.
P. F. H. Mascheck, id.
C. M. A. J. Bergers, secrétaire.
H. P. H. Eversen, bibliothécaire.
Baron J. de Chestret de Haneffe.
M. Willemsen.

MEMBRES PAYANTS.

MM.

Alberts, H., vicaire,	Oirsbeek.
Ansembourg (comte O. de Marchant d'), conseiller provincial,	Neubourg (Galoppe).
Ariens, Th., curé,	Fauquemont.
Badon Ghyben, W., ingénieur en chef du Waterstaat,	Maestricht.
Bamps, J. A., juge,	Hasselt.
Batta, L., curé,	Maestricht.
Batta, M. H., avocat-général à la Cour provinciale du Limbourg, conseiller communal,	id.

Digitized by Google

Becker, F. A., conseiller communal, Maestricht.
Beltjens, H., secrétaire communal, Ruremonde.
Berg, J. G. (van den) ingénieur, id.
Bergers, C. M. A. J., avocat, juge-supp., Maestricht.
Bieberstein Rogalla Zawadsky (baron C. A. de) membre de la Seconde Chambre des Etats-Généraux, id.
Binkhorst v. d. Binkhorst, jhr., J. P., rentier, id.
Bynkershoek van der Koog, A. J. C. (van) conseiller à la Cour provinciale du Limbourg, id.
Boesmans, H., Maestricht.
Bonn, Al., id.
Boorn, H. (van den) instituteur en chef, Gronsveld.
Borman, Chev. C. (de) bourgmestre, Schalkhoven.
Bounam de Ryckholt, bon, L. (de) vic., Hunsel.
Bron de Vexela, B. (le) ancien colonel de l'armée des Indes Néerlandaises, Maestricht.
Bruls, Cl., banquier, conseiller communal, id.
Brussel, Th. (van) statuaire, id.
Capellen (van der) pharmacien, Hasselt.
Castel, A., Maestricht.
Chestret de Haneffe, baron, J. (de) rentier, Blankenberg (Cadier et Keer).
Claessens, A., prof. au coll. épiscopal, Ruremonde.
Clermont, J., industriel, Maestricht.
Clermont, W., consul de Belgique, id.
Clercx, A. G. J., notaire, cons. prov., Weert.
Coenegracht, A. L. A., cons. comm., Maestricht.
Coenegracht, Emm., rentier, id.

Digitized by Google

Coenegracht, Eug., rentier,	Teuven (Sinnich).
Coenegracht, Th., conseill. provincial,	Maestricht.
Coenegracht, V., industriel,	id.
Coenen, A. W. J., bourgm., cons. prov.,	Weert.
Colette, J. M., inspecteur en chef des lignes télégraphiques,	La Haye.
Corneli, J.,	St-Gerlache (Houthem).
Cornelis, K. L. J., juge de canton, membre de la Seconde Chambre des Etats-Généraux,	Weert.
Cramer van Brienen, K. C. J. M., bourgmestre,	Amby.
Crassier, baron, G. L. D. J. (de) conseiller à la Cour de Cassation,	Bruxelles.
Cuypers, P. J. H., architecte,	Amsterdam.
Defize, Chr., négociant,	Maestricht.
Demal, J. J. F., directeur du collége,	St-Trond.
Deplaie, Fr., pharmacien,	Maestricht.
Deutz, M. J., curé,	Vyhlen.
Dumoulin, F. L. J., notaire,	Sittard.
Duquesne, L., rentier,	Heer.
Erckelens, F. (van) lieuten. d'infant.,	Maestricht.
Eussen, A., insp. des chem. vicinaux,	Amby.
Eussen, J. P. W. H., échevin,	Schimmert.
Eversen, H. P. H., télégraf. de l'Etat,	Maestricht.
Everts, G., profess. au petit Séminaire,	Roldue.
Ferber, H., homme de lettres,	Haag (Gueldre).
Franquinet, G. D., avocat, suppléant du juge de canton,	Maestricht.
Gadet, H., curé,	Gingelom.
Gertsen, E. G. P., avocat fiscal, échevin,	Maestricht.
Gielen, J.,	Maeseyck.
Goffin, H., négociant,	Maestricht.

Digitized by Google

Goor, F. G. (van) ancien directeur provincial des contributions,	Maestricht.
Gordon, A., président du tribunal d'arrondissement, inspect. d'école,	id.
Goude, Ad., industriel,	Ruremonde.
Graafland, jhr., A., rentier,	Maestricht.
Graven, W. J. H., commissaire en chef de police,	id.
Gruson, P. A., peintre,	Bruxelles.
Guasco, H. (de) industriel,	Fauquemont.
Guillon, Ch. notaire, conseiller provincial,	Ruremonde.
Gulik, L. (van) recteur de l'institut de la Société de Jésus,	Maestricht.
Gulikers, E. candidat-notaire,	id.
Gusgens, H. pharmacien,	id.
Haeff, W. H. (van) curé,	Venray,
Habets, J. vicaire,	Berg-Terblyt.
Haenen, J.,	Maestricht.
Hagemans, G. homme de lettres,	Bruxelles.
Heuvels, Chr. curé,	Borgharen.
Helden (van), pharmacien,	Maestricht.
Hoho, J., curé,	Gronsveld.
Hooff, (van) ingénieur,	Maestricht.
Hoytema, A. (van) directeur de l'enregistrement et des domaines,	id.
Hollman, Ch. propriétaire du *Courrier de la Meuse*,	id.
Hollman, P. rentier,	id.
Houben, J. entrepreneur,	id.
Hupkens, D. E. notaire,	id.
Jaegers, J. J. docteur en médecine, inspecteur d'école,	Heerlen.

Digitized by Google

Jaminé, J. bourgmestre,	Tongres.
Janssen, M. professeur de dessin,	Maestricht.
Keller, A. professeur de musique,	id.
Kemmerling, V. A. rentier,	id.
Kempeneers, A. ancien professeur du séminaire de Liége,	Montenaken.
Kerckhove, vicomte E. (de) ancien ambassadeur,	Malines.
Kerens de Wolfrath, Jhr. E.S.A. membre des Etats dèputés,	Maestricht.
Kerens de Wylre, Jhr. G. E. F. X. M. conseiller communal,	id.
Keverberg d'Aldengoor, baron Ch. (de) rentier,	Haelen.
Klijnsma, S. F. ancien lieutenant-colonel du génie,	Lycklama-Stins, près Wolvega.
Knoop, J. W. général commandant la 7e division militaire,	Maestricht.
Kool, J. A. directeur des chemins de fer méridionaux,	La Haye.
Lamberts-Cortenbach, baron R. (de) rentier.	Meerssen.
Lammens, J. B. industriel,	Maestricht.
Lehrman, A. professeur de musique,	id.
Leiter, J. imprimeur-libraire,	id.
Lekens, A.	id.
Lemaire, M. industriel,	id.
Lemmens, J. L. bourgmestre,	Beek.
Limpens. E. (de) greffier de la justice de canton,	Horst.
Ortije, J. H. (L') bourgmestre, conseiller provincial,	Meerssen.

Digitized by Google

Maelen, J. (van der) directeur de l'institut géographique,	Bruxelles.
Maesen de Sombreff, Jhr. P. (van der) ancien ministre des affaires étrangères, membre de la Seconde Chambre des Etats-Généraux,	Houthem-Maestr.
Mayelle, G.	Maestricht.
Marcella, P. H. major commandant la division de la Maréchaussée,	id.
Marckx, M. F. W. S. secrétaire de l'administration des pauvres,	id.
Mascheck, P.F.H. colonel commandant le bataillon des mineurs et sapeurs,	Utrecht.
Meyers, A. directeur du séminaire,	St-Trond.
Micheels, J.	Ruremonde.
Moet, J. A. conservateur des hypothèques et du cadastre,	Maestricht.
Mulleners, J. curé,	Steyn.
Neve, E. professeur honoraire,	Houthem.
Neven, M. curé-doyen,	Bilsen.
Nettesheim, F. homme de lettres,	Gueldre.
Nypels, J. S. G. profess. à l'université,	Liége.
Nypels, L. avocat, juge-suppléant,	Maestricht.
Notermans, J. instituteur en chef,	Galoppe.
Oppen, E. (van) avoué, juge-suppl.,	Maestricht.
Panhuys, Jhr. J. F. A. (van) lieut.-col. d'état-major, aide-de-camp de S. M. le roi des Pays-Bas,	La Haye.
Peeters, G. H. vicaire,	Echt.
Penners, J.	Maestricht.
Penris, Fr. secrétaire communal,	Beek.
Perreau, A. agent du trésor,	Tongres.
Philips, Ed.	Maestricht.

Digitized by Google

Poswick, Eug.	Liége.
Pyls, W.H. bourgmestre, conseill. prov.	Maestricht.
Raetsen, G. curé,	Maestricht.
Regout, P. industriel, ancien membre de la 1re Chambre des Etats-Génér.	id.
Reymersdael, J. instituteur en chef,	Helden.
Reynartz, J. L. curé-doyen,	Tongres.
Riedi, M. rentier,	Lanaken.
Robbe, L. inspecteur de l'enseignement primaire,	Maestricht.
Roberti, E. receveur des contributions,	id.
Roymans, N.	id.
Ruyters, J. R. contrôleur des contrib.	id.
Rutten, Ed. dir. de la mais. des orphel.	id.
Russel, F.	Geleen.
Russel, J. éditeur de l'*Ami des intérêts limbourgeois*.	Maestricht.
Rykers, J. directeur du collége épisc.	Ruremonde.
Sadee, H. W. directeur des postes,	Maestricht.
Schaepkens, Al. directeur de l'école de dessin,	id.
Scheffers, L. N. chef du bureau télégraph.	id.
Scheyven, P. W. H. curé-doyen, camérier honoraire de S. S.	id.
Schetters, orfèvre,	id.
Schreuder, L. chef de division à l'administration provinciale.	id.
Schils, L. J.	id.
Scholtissen, curé,	Schin-op-Geul.
Schouteden, J. instituteur en chef,	Berg-Terblyt.
Schuermans, H. procureur du Roi,	Hasselt.
Seydlitz, H.C.F.A. membre des Etats députés,	Maestricht.

Digitized by Google

Seipgens, A.,	Ruremonde.
Seipgens, E., homme de lettres,	Ruremonde.
Serclaes de Wommerson (comte E. de 't), gouverneur du Limbourg belge,	Hasselt.
Simon, D., ancien visiteur des douanes,	
Sint-Feyt, J. W. (van), candidat-notaire,	Houthem.
Sivré, J. B., contrôleur communal,	Ruremonde.
Smeets, professeur de musique,	Maestricht.
Smiets, M., professeur,	Ruremonde.
Smulders, facteur de pianos,	Maestricht.
Soest, A. (van), vicaire,	id.
Sommer, rentier,	id.
Spronck, D.,	id.
Stas, G. H. H., conseiller à la Cour de Cassation,	Bruxelles.
Stassen, industriel,	Maestricht.
Straatmans, L. industriel,	id.
Terwecoren, H., directeur des précis historiques,	Bruxelles.
Thiel, chef de division à l'administration provinciale,	Maestricht.
Thiessen, J.,	id.
Tielens, V., banquier,	id.
Timmermans, H. architecte,	id.
Truyens, pharmacien,	Weert.
Ubaghs, Cas.,	Fauquemont.
Ulens, J. H. P., avocat, conseiller provincial,	St.-Trond.
Velpen, A. L. (van der), curé-doyen, chanoine,	Galoppe.
Verschuer, baron (van), rentier,	Maestricht.
Verwaijen, Th., recteur du gymnase,	id.

Digitized by Google

Villers de Pité, Jhr. M. L. (de), membre de la Première Chambre des États-Généraux,	Schin-op-Geulle.
Vossen, L., instituteur en chef,	Wessem.
Vrancken, A.,	Maestricht.
Welters, recteur,	Blumenthal (Vaals).
Welters, Fr., bourgmestre,	Wessem.
Willebois, P.J.A.M. (van der Does de), Commissaire du Roi dans le duché de Limbourg,	Maestricht.
Willemsen, M., vicaire,	id.
Wintershoven, Edm. (van) conseiller provincial,	Ambij.
Wolters, A., vicaire,	Herten.
Wijlick, J. (van), membre des Etats-Députés,	Maestricht.
Wijnans, J. H. E., juge, conseiller provincial et communal,	id.

MEMBRES HONORAIRES.

MM.

Huyn, comte J. K., général au service d'Autriche, chambellan de S. M. l'empereur François-Joseph,	Josephstadt (Vienne).
Kerckhove, dit van der Varent, comte J. R. (de), président de l'Académie d'Archéologie de Belgique,	Malines.
Marogna, comte, ministre-résident de Bavière,	Bruxelles.
Merlato, G. G., consul-général d'Autriche,	Tunis.
Moustapha Kasnadar, ministre-président,	Tunis.

Digitized by Google

Nieuwerkerke, comte (de), surintendant des Beaux-Arts, Paris.
Vandoni, F. consul, Génève.
Venturini, C. consul, Ancône.
Hoensbroeck, comte, Fr. Eg. Hoen (de), Haag (Gueldre).
Peereboom, A., (van den), ministre de l'intérieur, Bruxelles.
Rogier, Ch., ministre des affaires étrangères, id.
Thorbecke, J. R., ministre de l'intérieur, La Haye.

MEMBRES CORRESPONDANTS.

MM.

Alberdingh-Thijm, J. A., directeur de la Revue «de Dietsche Warande», Amsterdam.
Broli, T. L., Secrétaire de l'Académie des Sciences et des Arte, Palerme.
Borgnet, J., archiviste de l'Etat, professeur à l'Athénée Royal, Namur.
Bormans, St., conservateur-adjoint des archives de l'État, Liége.
Caland, F., homme de lettres, Sas de Gand.
Capitaine, U., secrétaire-général de de la Société libre d'Emulation, Liége.
Carpentier, N. J., curé, Soiron.
Caumartin, C., vérificateur des douanes de 1re classe, Liége.
Chijs, P. O. (van der), directeur du cabinet des médailles, Leyde.
Corblet, J., chanoine honoraire, historiographe du diocèse d'Amiens, Amiens.

Digitized by Google

David, J., professeur à l'Université, Louvain.
Devillers, L., conservateur-adjoint des archives de l'Etat, Mons.
Didron, aîné, directeur des Annales Archéologiques, Paris.
Grand de Reuland (Le), secrétaire perpétuel de l'Académie d'Archéologie de Belgique, Anvers.
Godefroy, A. N., président de la Société « tot bevordering der Bouwkunde », Amsterdam.
Goethals, F. V., bibliothécaire de l'ancienne biblioth. publique de la ville, Bruxelles.
Hermans, C. R., recteur du gymnase, Bois-le-Duc.
Leemans, directeur du musée d'antiquités, Leyde.
Leliman, J. H., secretaire de la société « tot bevordering der bouwkunde, » Amsterdam.
Mansfelt, A. E., major et secrétaire de S. M. le Roi des Pays-Bas, La Haye.
Mooren, J., curé, Wachtendonk.
Moulaert, Fr. B., curé, La Sarte-lez-Huy.
Otreppe de Bouvette, L. (d'), président de l'institut archéologique liégeois, Liége.
Rietstap, J. B., généalogiste, La Haye.
Schaepkens, Arn., graveur, Bruxelles.
Schaepkens, Th., peintre d'histoire. id.
Schoutheete de Tervarent, Chev., (de) conseiller provincial et communal, St-Nicolas.
Schoorman, Em., secrétaire du comité central de publication des inscriptions funéraires et monumentales de la Flandre orientale, Gand.

Digitized by Google

Siret, Ad., directeur du journal des beaux-arts,	St-Nicolas.
Ubaghs, G. C., profess. à l'Université,	Louvain.
Willems, P., id. id.	id.

Digitized by Google

GESCHIEDKUNDIG OVERZIGT

VAN

GULPEN EN DESZELFS ONDERHOORIGE PLAATSEN.

VOORWOORD.

Dit beknopt overzigt bevat niets dan wat op gansch vaste en onverwerpelijke gronden steunt. De oudste daadzaken zijn grootendeels getrokken uit Butkens, Quix en Ernst, en nog meer uit de bronnen zelven waaraan die geleerde mannen geput hebben. De latere gebeurtenissen zijn ontleend aan allerlei officiele oorkonden en aan verscheidene geloofwaardige geschiedschrijvers, als ook aan plaatselijke archieven, van welke achtbare vrienden mij naauwkeurige afschriften hebben weten te bezorgen; waarvoor ik hun hier openlijk mijne hartelijke dankbaarheid betuig.

G. C. UBAGHS.

GULPEN VOOR DESZELFS VEROVERING DOOR DE STATEN DER VEREENIGDE NEDERLANDEN.

Het voormalige dorp en tegenwoordige vlek *Gulpen*, *Golopia*, *Galopia* (1) ontleent zijnen naam aan het riviertje de Gulp, hetwelk niet ver van daar in de Geul vloeit, en is gelegen digt bij den romeinschen straatweg (2) die Maastricht met Aken verbindt. In de middeleeuwen vinden wij aldaar langs dezen weg een gasthuis en een

(1) In de handvesten der XIIIe eeuw vindt men de namen *Galopia*, *Galopen* en *Gulpene*. Het fransch woord *Galoppe*, van het latijn afgeleid is nieuwer en was aan Butkens niet bekend.

(2) Men leze over dezen weg de: *Notice sur quelques découvertes d'antiquités, par M. J. Habets*, hier boven bl. 229.

Digitized by Google

zwaar barrier voor paarden en voertuig, een bewijs dat deze plaats door de kooplieden en de reizigers druk bezocht werd, en reeds tot zekeren bloei moest geklommen zijn

De oudste melding van Gulpen, die wij ontdekt hebben, houdt in, dat keizer Hendrik II de heilige, in het begin der elfde eeuw de dorpen Gulpen (*Galopia*) en Mheer (*Mere*) wegschonk aan de Munsterkerk te Aken. Later vinden wij dat de Heeren van Wassemberg de voogdij over Gulpen bezaten en er tevens rijk begoederd waren. In een handvest van het jaar 1235, lezen wij dat Gerard, Heer van Wassemberg, zijn regt op een onbebouwd land te Gulpen gelegen, afstaat aan voormelde kerk van Onze Lieve Vrouw te Aken (1). Gulpen wordt daarin een *pagus* geheeten, welke naam oudtijds eene gauw, eene landstreek, even als een dorp beteekende (1).

Eene belangrijke melding van Gulpen vindt men in een handvest des jaren 1252. Waleram IV, hertog van Limburg, staat bij dit schrift aan Gerard, Heer van Wassemberg, toe van zijne goederen te Gulpen gelegen aan zijne tweede vrouw, Elisabeth van Brabant, en aan hare kinderen te schenken, en hij aanvaardt dezen als de nieuwe leenhouders dier goederen.

Dit handvest, waarin Gulpen eens enkelijk Gulpen en eens het land van Gulpen genoemd wordt, bewijst dat deze plaats, of ten minste de aanzienlijke goederen, welke de heer van Wassenberg dan aldaar bezat, toen van Limburg leenroerig waren, alhoewel zij geen deel maakten van het hertogdom (2).

---

(1) Zie een uittreksel van dit handvest in de *Bewijsstukken* hier achter geplaatst, N° II.
(2) Zie dit handvest in de *Bewijsstukken*, N° III.

Digitized by Google

Wat meer dan dertig jaren later wordt de naam van Gulpen vermaard in de vaderlandsche geschiedenis, namelijk in 1284 en 1285 (1).

In het eerste dezer twee jaren stond men op het punt om te Gulpen door eenen grooten veldslag, den opvolgings-oorlog van Limburg te sluiten, welke in 1288 in den vermaarden slag van Woeringen voltrokken werd door de roemrijke zegepraal van den brabandschen hertog Jan en door de onherroepelijke vereeniging van Limburg met Braband. Ziehier op welke wijze. Nadat Waleram IV, hertog van Limburg, in 1280 kinderloos gestorven was, ontstond om zijne opvolging een lange oorlog, voornamelijk tusschen den hertog van Braband en den hertog van Gelderland. De vijandelijke legers ontmoeten elkander in de maand Julij 1824 te Gulpen. Van de eene zijde bevonden zich Siegfried aartsbisschop van Keulen, de vorsten van het huis van Limburg, de graven van Gelder, van Cleves, van Gulik, van Seijne, van Nassau, van Spanheim, van Solms, van Salm en Nuenaere, Thebald zoon des hertogs van Lothrijk, en al de heeren van tusschen Maas en Rijn, behalve den ridder van Mulrepas en de heer van Wittem, die, alle bij Aken vergaderd zijnde, zich naar Gulpen begeven hadden. Van den anderen kant stond de hertog van Braband, met zijnen zwager, Jan, bisschop van Luik, en zijnen oom, Hendrik, landgraaf van Hessen, welke de bondgenooten hier te gemoet getrokken waren. Het leger dezer laatsten trok moedig de Geul over, en was alleen door het riviertje de Gulp van dat der Brabanders gescheiden. De twee legers stonden gereed om den slag aan te vangen. Maar zie, daar verschenen eensklaps eenige

(1) Andere plaatsen deze gebeurtenissen in 1283 en 1284.

Digitized by Google

engelen van vrede in hun midden: verscheidene Minderbroeders trokken tusschen beiden; met het kruis in de hand doorliepen zij de rangen, baden en smeekten de opgehitste gemoederen te koelen, het bloed te sparen, het verlies der zielen te vermijden, de vijandschap af te leggen en vrede te maken. Hun christelijke ijver werd met den gewenschten uitval bekroond. Het gevecht werd opgeheven; men trof een wapenstilstand, en men verkoos de graven van Vlaanderen en van Henegau tot scheidsmannen. Doch als dezen later hun arbitraal of regterlijk vonnis uitspraken, werd dit noch door den hertog van Gelder noch door dien van Braband aangenomen. De vijandelijkheden werden dus hernomen, men bereidde zich van beide zijden tot eenen nieuwen oorlog, en het volgende jaar op het einde der maand Junij stonden de twee partijen op nieuws in legerbenden geschaard bij Gulpen op dezelfde plaats waar in 1284 de wapenstrijd was opgeschorst geworden. Doch eer men aan het vechten geraakte, kwam een gezant des konings van Frankrijk, weldra gevolgd door eenige afgevaardigden des konings van Engeland, om den vrede te bewerken. Na de wapenen afgelegd te hebben, kozen de partijen dezelfde scheidsmannen van het vorige jaar; maar hunne uitspraak werd miskend even als den eersten keer. De onlusten en feitelijkheden bleven dan voortduren tot den grooten slag van Woeringen in 1288.

Weinige dagen voor dezen veldslag verkocht de hertog van Gelder aan Hendrik, graaf van Luxemburg, en aan deszelfs broeder Waleram, heer van Ligni en La Roche, zijn lijftogtenaarsregt op het hertogdom van Limburg, als ook zijn regt op de kasteelen van Limburg, van 's Hertogenrade, van Sprimont, van Herve en van *Gulpen*. Deze verkoop gebeurde op het kasteel van Valkenburg den 23 Mei 1288 voor de som van 40,000 mark brabandsch.

Digitized by Google

De hertog deed op denzelfden dag twee opene brieven vervaardigen : door een' derzelver maakte hij aan elkeen zijn verkoop bekend, en door den anderen beval hij zijnen onderdanen getrouwheid aan hunne nieuwe heeren. Uit deze brieven is te zien dat Gulpen reeds toen een kasteel of slot had, en dat het geen deel des lands van Limburg noch van 's Hertogenrade was, hoewel aan Limburg onderhoorig (1).

Na den slag van Woeringen werd Gulpen, zoo wel als het hertogdom Limburg en het land van 's Hertogenrade, met Braband vereenigd, of liever aan den hertog van Braband regtstreeks onderworpen. Het werd voor een deel des lands van 's Hertogenrade gehouden, en onderging alzoo eeuwen lang de algemeene lotgevallen der landen van Overmaas.

In de laatste helft der XIIIde eeuw werdt het stift van Aken in zijn bezit van Gulpen gestoord door de zonen van den voogd van Eijs, Gerard, Gobelo en Hendrik, door de zonen van Rembold, bij name Jan, Mathias, Hendrik en Gerard, door Rembold van Dipendale en Gerard, broeders van Macharius van Eijs. Deze bemagtigden de goederen en tienden van het sticht en rigtten binnen Gulpen vele verwoestingen aan. In 1287 werd de strijd bijgelegd. Als scheidregters traden op, ridder Arnold van Scharnoit (Scharne?) met zijne zonen Herman, Arnold en Hendrik, genaamd Mulrepas, Heer te Rimburg. De vrede schijnt echter kort van duur geweest te zijn; want in 1301 verkocht het stift van Aken het dorp Gulpen aan den ridder Arnold van Julimont, heer te Wittem en diens huisvrouw Aleijdis. Deze verkoop, die in 1314 door den bisschop van Luik bekrachtigd werd, bestond uit de

(1) Zie de voornaamste plaatsen dezer brieven in de *Bewijsstukken*, N° IV.

Digitized by Google

Heerlijkheid over het dorp, het schepengeregt, de chijnsen, churmeden en kapuinen, uitgenomen eene chijns van 12 solidi en 8 denaren enz., de tienden, de *Vroenhoff* en andere bezittingen die het stift aan zich hield. Deze eigendommen schijnen dan ook tot aan de fransche omwenteling in het bezit des kapittels gebleven te zijn; want wij vinden in de oude leggerboeken van die gemeente, dat in 1777 het Munsterstift, te Gulpen, buiten uitgestrekte tienden en vele chijnsen, de volgende gronden bezat: de *Vroenhoff*, groot 57 bunders, 5 groote en 11 kleine roeden, *Kapittelshoff*, te Ingberg, groot 53 bunders 7 groote en 2 kleine roeden, en eene hoef te Reijmerstok, groot 39 bunders, 13 groote en 2 kleine roeden. Maar keeren wij terug tot ons onderwerp.

Dingsdag den 27 Maart 1328 legerde de Hertog van Braband, die de veste van 's Hertogenrade te hulp snelde, te Gulpen op den berg, die bij deze gelegenheid door den Luikschen schrijver Hocsem, eene bijzondere sterke plaats genoemd wordt. In het jaar 1388 werden eenige Maastrichtsche en Sint-Truidensche kooplieden, die zich naar den markt van Frankfort wilden begeven, in het land van Gulik geplunderd en gevangen gezet. De Luiksche burgerij over deze misdaad, aan hunne landgenooten gedaan, bragten een leger van 40,000 man op de been en trokken den 10 Mei tot Gulpen, alwaar zij alles verheerden en verbrandden. Van daar trokken zij het hertogdom Gulik binnen en dreven hunne wraaklust zoo ver, dat de Hertog, door de gruwelen verschrikt, om vrede bad en alle schade vergoedde.

Van nu af tot de verdeeling der landen van Overmaas na den Munsterschen vrede maakt de geschiedenis maar weinig melding van Gulpen. Dat deze plaats echter veel te lijden heeft gehad van de Nederlandsche beroerten der

Digitized by Google

XVIe eeuw, kan men besluiten uit het innemen, door de opstandelingen, van al de sterkten der landen van Overmaas, welke in hunne magt bleven tot dat zij in 1578 door den prins van Parma wederom aan den koning van Spanje onderworpen werden; uit de gewelddadige onlusten die toen in het naburige Wittem voorvielen, en waarvan later zal gesproken worden; uit de schrikkelijke rampen welke de abtdij van Kloosterraad, digt bij de hoofdplaats des lands gelegen, te verduren had, welke volgens de jaarboeken der abtdij in twaalf jaren driemaal, namelijk in 1568, 1574 en 1580, door de vijandelijke troepen, te zamen met de kerk in brand gestoken en meermalen uitgeplunderd werd; uit het verdelgen, branden en plunderen van vele omliggende heerenhuizen en kasteelen, die even als het huis van Schaloen verwoest werden; uit het afbranden der kerk van Gulpen in 1573, waarvan de oorzaak niet opgeteekend is; eindelijk uit de ligging van Gulpen tusschen Maastricht en Aken in dit voor deze landen zoo ellendig tijdvak.

Het eenige wat wij uit dien tijd over Gulpen vinden is het volgende:

Op het einde van den maand September 1568, terwijl de Hertog van Alba zijne legertenten tusschen het kasteel Caastert en de stad Maastricht had opgeslagen, legerden de troepen van Willem den Zwijger te Gulpen en omstreken. De Prins zelf was met de voornaamsten van zijn leger naar Aken vertrokken, om eenig geld van de burgers, zoo als hij voorgaf, ter leen te krijgen. Zijne troepen, die meestal van het land leefden, waar zij lagen, rigtten ondertusschen de grootste verwoestingen aan; zij namen het kasteel Wittem in en bezetteden het met volk; zij verbrandden de huizen, roofden de kerken en vervolgden de bewoners. Te Noorbeek dreven zij hunne woede zoo ver, dat, niet te vre-

Digitized by Google

den met de parochiekerk ontheiligd en de beelden verbrijzeld te hebben, zij ook hunne heiligschendende handen aan het tabernakel staken en zulke schandige feiten met de H. Hostiën bedreven, dat ik mij schaam dezelve hier nêer te schrijven. En toch de prins van Oranje pochtte destijds van niets te zullen ondernemen tegen de katholijke godsdienst.

De Akenaren de wraak der muiters vreezende bragten 26,000 daalders bijeen, waarvan er 20,000 door de kanoniken verstrekt werden. Van uit Gulpen zond de prins een trompetter naar Luik om vrijen doortogt te vragen. Daar dit geweigerd werd, zond hij denzelven naar Maastricht, alwaar hij niet beter ontvangen werd, want de burgers dezer stad zonden hem naar den Hertog van Alba die hem liet opknoopen. Na deze vergeefsche pogingen gedaan te hebben, verliet de prins de omstreken van Gulpen en trok in den nacht tusschen den 5 en 6 October, bij Stockhem over de Maas (1).

GULPEN SEDERT DESZELFS BEHEERSCHING DOOR DE STATEN DER VEREENIGDE PROVINCIEN.

STAATKUNDIGE INRIGTING.

Men kan in de *Schets der Geschiedenis van Valkenburg* zien, hoe de Vereenigde Staten in de XVIIe eeuw de landen van Overmaas gedeeltelijk veroverd en heroverd hadden, en hoe hun door den Munsterschen vrede van 1648 de helft dezer landen is verzekerd geworden; men kan daar ook vinden, hoe ellendig het aldaar uitzag tijdens het zoo genoemd *interim*, eer de plaatsen, welke de landen van Valkenburg, Daelhem en 's Hertogenrade uitmaakten, in 1661 tusschen Spanje en de Vereenigde Staten bepaaldelijk verdeeld waren. Maar van deze verdeeling af begint Gulpen

(1) Chapeauville, III, p. 436.

Digitized by Google

eene merkelijke plaats in de geschiedenis te hebben, welke wij kortelijk beschrijven moeten.

Door het *partage-tractaat* van 1661 was het land van 's Hertogenrade zoo verdeeld, dat Spanje het kasteel en het stadje van 's Hertogenrade, Merkstein, Kerkerade, Ubach, Simpelveld, Wels en Roerdorp behield, en dat de Staten Gulpen, Margraten, Holzet, Vijlen en Vaals bekwamen; weshalve deze vijf plaatsen het Staatsland van 's Hertogenrade genoemd werden.

In het *Reglement over het land van 's Hertogenrade*, den 15 October 1663 door de Generale Staten gemaakt, werd Gulpen als de hoofdplaats van dit land gesteld.

Dit Reglement, hetwelk als de grondwet dezes lands moet worden aangezien, veroorzaakte Gulpen tijdelijken voorspoed en godsdienstige verdrukking (1).

Ten gevolge van dit Reglement werd het plaatselijk bestuur ingerigt op deze wijze:

De vijf dorpen des lands waren verdeeld in drie banken, van welke Gulpen de eerste, Margraten de tweede, en Holzet, Vijlen en Vaals te zamen de derde uitmaakten. Voor burgerlijke zaken had elk dezer banken haar eigen geregt, bestaande uit eenen schout (2), zeven schepenen, eenen griffier en eenen vorster of geregtsbode. Het geregt der derde bank oordeelde ook de lijfstraffelijke zaken van zijnen omvang; maar omdat Gulpen en Margraten zamen eene heerlijkheid uitmaakten, hadden deze twee dorpen voor kriminele feiten maar een geregt.

Al deze geregten vonnisten in kriminele zaken zonder appel; doch in burgerlijke zaken konde men van hunne

(1) Om zijn groot belang zullen wij dit Reglement volledig doen afdrukken in de *Bewijsstukken*, n. 1.

(2) Vaals had echter geenen schout, de drossaard was hier de voorzitter des geregts,

Digitized by Google

vonnissen appeleren tot het hoofdgeregt van Gulpen, en van daar tot den Raad van Braband in den Haag.

Het hoofdgeregt van Gulpen bestond ook uit eenen hoogschout, zeven schepenen en eenen secretaris; het was een waar hof van appel, en werd later naar Maastricht verplaatst.

Gulpen was tevens de zetel van een leenhof, bestaande uit den drossaard als stadhouder der leenen, zeven leenmannen en een griffier, die, over de belangen der leengoederen des lands betreffende, te oordeelen hadden.

Volgens het Reglement der Generale Staten moesten al deze ambtenaren, van den drossaard af tot de geregtsboden toe, van de hervormde geloofsbelijdenis zijn; de leenmannen alleen moesten niet noodzakelijk maar bij voorkeur onder de hervormden gekozen worden (1).

De algemeene aangelegenheden des lands werden bestierd door den drossaard, die er als de gouverneur van was (2), en door de landstenden of staten des lands, welke met de hedendaagsche provinciale staten kunnen vergeleken worden.

Voorheen bestonden deze staten uit drie soorten van leden, geestelijken, edelen en afgevaardigden der banken. Door het Reglement van 1662 werden de geestelijken uitgesloten, en de landstenden alleenlijk uit edelen (3) en uit gedeputeerden der banken zamengesteld.

---

(1) Geen ambt of bediening hoe genaamd konde door katholijken bediend worden, tenzij dat van leenman en van adelijk lid der landstenden; dewijl men om leenman te zijn een leengoed moest hebben, en om tot het ridderschap te behooren, men van adel zijn moest, welke hoedanigheden de meestal vreemd aangekomen gereformeerden niet bezaten.

(2) De drossaard van Gulpen was tevens drossaard van Daelhem. De laatste derzelven was Karel graaf van Bentink, heer tot Nieuhuis, lid der Generale Staten voor Over-IJssel. De drossaard deed zijn ambt altijd waarnemen door eenen luitenant-drossaard.

(3) Op het einde der XVIIIe eeuw was in dit land maar een edelman meer, die regt had om lid der landstaten te zijn, nametijk Jan Frans baron de Heijm, heer van Gulpen en Margraten.

Digitized by Google

Zij vergaderden gewoonlijk te Gulpen, en beraamden op dezelfde wijze en over dezelfde voorwerpen als de Staten des lands van Valkenburg, met dit onderscheid dat hier geen voogd was, en dat de drossaard of zijn luitenant het ambt van voogd en dat van drossaard gezamenlijk bediende.

De gewone beden of belastingen des lands ten voordeele van den Staat werden door het Reglement op eene vaste som van jaarlijks 10,800 gulden gebragt (1), met die bepaling dat gedurende acht jaren geene andere gewone of buitengewone belastingen ten behoeve van 't algemeen zouden geheven worden. Men kan in de *Schets der geschiedenis van Valkenburg* lezen welke andere lasten daar later zijn bijgevoegd.

De Gemeente-Staten noodigden ook in hun *Reglement* Gulpen en Margraten, die eene heerlijkheid uitmaakten, en alzoo nog aan eenen bijzonderen heer onderhoorig waren, om den verpandingsprijs zoeken terug te geven, zich vervolgens naauwer met de domeinen der vereenigde provinciën te verbinden, en dus vollediger van den Drossaard af te hangen, gelijk de ingezetenen van Holzet, Vijlen en Vaals in 1656, op aanraden der Staten gedaan hadden. Maar het schijnt dat Gulpen en Margraten dit verlangen niet hebben volbragt, en liever eene bijzondere heerlijkheid gebleven zijn. Inderdaad, de heerlijkheid dezer twee dorpen, reeds vroeger verpand, en in 1630 onder Philip IV, koning van Spanje, met 9800 flor. verhoogd, heeft bestaan tot de fransche verovering toe, hoewel zij in den loop der XVIIIe eeuw dikwijls van heer of eigenaar veranderde.

Na vele jaren in het bezit geweest te zijn van het

(1) Terwijl zij voor het geheele land van 's Hertogenrade, toen het nog gansch en onverdeeld was, slechts 4/5 van die som bedroegen.

Digitized by Google

adelijk huis van Einatten, werd zij in 1717 door Jan Philip van Einatten verkocht aan de lutersche familie van Clermont, te Aken. Van deze kwam zij in het grafelijk huis van Plettenberg, aan welk ook de heerlijkheid van Wittem toebehoorde. Later teruggekomen in de familie van Clermont, welke dezelve in 1754 bezat (1), werd zij in 1770, door N. van Clermont, voor 75,000 rijksdalers verkocht aan den katholijken heer, Jan Frans baron de Heijm, voorlaatsten bezitter dezer heerlijkheid, wiens familie thans geheel uitgestorven is, en wiens goederen zijn overgegaan aan het grafelijke geslacht de Marchant-d'Ansembourg-Geleen en Amstenraedt.

Eindelijk bevatte het staatsch Reglement nog eenige in een katholijk land zeer hatelijke, ja geheel onregtvaardige en dwingelandsche bepalingen wegens de kerken, scholen, pastorijen, schoolmeesters, predikanten, pastoren en andere katholijke priesters, welke bepalingen aan het einde van 't Reglement zelf te lezen zijn.

In één woord, het Reglement behield het uiterlijke der regeringsvorm die eeuwen lang hier bestaan had, maar was geheel ingerigt om het land te protestantiseren en de katholijke inwoners door de hervormden te doen verdrukken. Deszelfs uitvoering werd alleen gematigd zoo ver als zij onmogelijk was en als soms eenige ambtenaren verdraagzamer waren dan de geest en de letter der wet.

De staat van zaken door dit Reglement vastgesteld bleef duren tot aan het einde der XVIIIe eeuw, tijdens de inneming dezer landen door de fransche republikeinen, die alle oude instellingen omverwierpen.

---

(1) Om welke reden dan ook Cath. Barbara, vrouw van Johan Adam Clermont, heer van Gulpen, Margraten en Nieuwburg, den 10 October 1754 in den grafkelder van de grafelijke familie van Plettenberg binnen de kerk van Gulpen begraven werd.

Digitized by Google

De Franschen overweldigden dit land eenen eersten keer in de maand November 1792; zij namen er eene tweede maal bezit van door de verovering van Maastricht, den 3 november 1794; zij werden er als meester van erkend door het vredeverbond met de Vereenigde Provinciën van 16 Mei 1795, en zij vereenigden het met Frankrijk bij besluit van 1 October deszelfden jaars.

Eene omschrijving der fransche republiek van 31 Augustus 1795 verdeelde de bijgewonnen gewesten in 9 departementen, en het departement der Nedermaas in dertig kantons. Wittem was het 18e dezer kantons, en bevatte Wittem, Holzet, Vaals, Lemiers, Nijswiller, Bocholtz, Simpelveld, Kartiels, Wijlre, *Gulpen* en derzelver afhankelijkheden.

Bij eene nieuwe omschrijving van 30 November 1795 werd het departement der Nedermaas wederom in dertig maar gedeeltelijk andere kantons verdeeld. Wittem bleef het 5e kanton, en begreep: Wittem, Vaals, *Gulpen*, Margraten, slenaken, Wijlre en Kartiels, Eijs, Wahlwiller, Mechelen, Epen, Holzet, Vijlen en derzelver afhankelijkheden.

Bij besluit van 9 Januarij en 16 Maart 1802 werden de kantons of vredegeregten van het departement der Nedermaas verminderd tot 23, en Wittem door Gulpen als kantonsplaats vervangen. Want in het eerste arrondissement, namelijk dat van Maastricht, telde men tien kantons te weten: Bilsen, Gulpen, Heerlen, Maastricht-Noord, Maastricht-Zuid, Mechelen, Meerssen, Oirsbeek, Rolduc en Tongeren. Het kanton Gulpen werd zamengesteld uit de gemeenten Gulpen, Margraten, Mheer, Noorbeek, Schin op de Geul, Slenaken, Strucht, Vaals, Oud-Valkenburg, *Wittem* en Wijlre.

Sedert dezen tijd is Gulpen altijd de hoofdplaats des

Digitized by Google

kantons met dezelfde omschrijving gebleven (1); vermits de wet van 22 December 1828, waardoor Gulpen onder het kanton Heerlen geplaatst werd, nooit uitgevoerd is geworden.

De heeren die het ambt van vrederegter achtervolgens te Wittem en te Gulpen bekleed hebben zijn de zes volgende, waarvan de drie eerste protestant en de drie andere katholijk waren:

1o Clermont, geboren te Vaals;

2o L. A. A. Vrythof, die in 1814 nog in bediening was;

3o F. J. Ros, die in 1830, ter oorzaak der omwenteling, de wijk naar Maastricht genomen heeft;

4o Mathias Merkelbach, eigenaar van het oud kasteel van Wittem, overleden in 1836;

5o Michaël Smeets, geboren te Valkenburg, de eerste die den naam van kantonregter bekomen en dit ambt tot in 1865 bediend heeft;

6o Hubert Brouwers, geboren te Gronsveld, werd kantonregter benoemd den 15 October 1865.

TOESTAND VAN DE KATHOLIJKE GODSDIENST.

Gulpen, zoowel als bijna al de parochiën en kerken, welke heden tot deszelfs dekenaat behooren, hebben van de eerste tijden af onophoudelijk deel gemaakt van het bisdom van Luik (2), tot de oprigting van het apos-

(1) Later zijn echter bij het kanton Gulpen gevoegd de gemeenten Bocholtz, Simpelveld, Cadier en Keer. Oudtijds behoorde Bocholtz tot Simpelveld en maakten zamen deel van het land van 's Hertogenrade; Keer, waarvan een gedeelte met Heer eene der elf banken van St-Servaas uitmaakten, behoorde met Cadier tot het land van Daelhem. In 1802 werd Simpelveld onder het kanton Rolduc en Cadier onder het kanton Maastricht-Noord gezet.

(2) Schin op de Geul en Oud-Valkenburg alleen, die voorheen tot het land van Valkenburg behoorden, zijn in het eerste bisdom van Roermond begrepen geweest, dat van 1561 tot 1801 bestaan heeft.

Digitized by Google

tolisch vicariaat van Limburg, hetwelk, ingesteld door Paus Gregorius XVI den 2 Junij 1840, door Pius IX den 14 Maart 1853 verheven werd tot bisdom van Roermond, waaraan deze parochiën van toen af onderhoorig zijn.

Het bisdom van Luik, veel grooter dan het land van Luik, was voorheen verdeeld in acht aartsdiakenaten: Luik, Ardenne, Brabant, Condroz, Famenne, Henegau, Hespegau en Kempen. Het aartsdiakenaat van Hespegau was zamengesteld uit drie conciliën of kerkeraden: Maastricht, Sint-Truiden en Tongeren. Ten gevolge eener latere verdeeling telt men ook bij die conciliën: Hasselt, Waremme en Villers l'Evêque. Gulpen met al de parochiën, die heden deel maken van deszelfs dekenaat, behalve Oud-Valkenburg en Schin behoorde tot het concilie van Maastricht (1).

Zoo oud als men weet, was Gulpen eene ware parochie, van alle andere onafhankelijk, die geenszins als een *vicariatus-perpetuus* kon aangezien worden, en welker pastoor den titel van *Pastor*, *Rector* en *Persona* voerde. Integendeel was zij de moederkerk van Wijlre en van Margraten, dewijl de pastoor van Gulpen nog in het laatste der vorige eeuw de tienden in die twee parochiën bezat.

De collatie der pastorij van Gulpen behoorde aan den Heer van Neuborg, die met het kapittel van Aken de groote tiende trok en tevens de reparatiën der kerk moest dragen. In 1558 bestonden in de kerk van Gulpen de altaren en beneficiën van St. George, met een jaarlijksch inkomen van 35 malders koren, van Ste. Catharina, van St. Hubert, van de HH. Drievuldigheid met een inkomen van 30 mudden koren en van O. L. Vrouw. In 1567 was Frans

(1) Zie in de *Bewijsstukken*, n. V, de namen der 85 parochien die in de 18e eeuw tot het concilie van Maastricht behoorden, volgens het *Tableau ecclésiastique de la ville et du diocèse de Liége pour l'an* 1794.

Digitized by Google

van Yseren, rektor van het altaar der HH. Drievuldigheid.

Na het concordaat van 15 Julij 1801 ontving Gulpen een hoogeren rang.

Bij art. II van het concordaat was vastgesteld eene nieuwe omschrijving der bisdommen des rijks te maken, en bij art. IX eene nieuwe omschrijving der parochiën van elk bisdom door de bisschoppen te doen en door het gouvernement goed te keuren.

Ter uitvoering van art. II werd, door de Pauselijke bul van III Kal. dec. 1801 en door dekreet des Pausselijke legaats, Caprara van 9 April 1802, Mechelen als aartsbisdom gesteld met de onderhoorige bisdommen van Doornik, Gend, Namen, Aken, Trier Mainz, en het bisdom van Luik zamengesteld uit de twee departementen van Nedermaas en Ourthe.

Tot uitvoering van art. IX verhief Mgr. Zaepffel, bisschop van Luik, door eene algemeene organisatie van 2 florial, jaar XI, goedgekeurd door Loysel, prefect van het departement der Nedermaas, al de zetels van vredegeregten tot hoofdkerken, uitgenomen Achel, waer Hamont tot hoofdpastorij verheven werd; en aldus werd Gulpen als hoofdkerk gesteld en de andere parochiën des kantons als deszelfs onderhoorige succursalen of bijkerken.

In deze organisatie werd Gulpen als pastorij verklaard met de onderhoorige succursalen : Margraten, Mheer, Noorbeek, Schin, Slenaken, Vaels, Oud-Valkenburg, Mechelen, Epen, Eijs, Wijlre en Vijlen (1), en de kapel van Wylre (denkelijk Schuler), vereenigd met Margraten, en Wahlwiller vereenigd met Mechelen.

Deze parochiën waren dus dezelfde als de gemeenten des kantons, met dit onderscheid, 1° dat de gemeente Wittem

(1) Zie het uittreksel dezer organisatie voor zooveel als Gulpen betreft in de *Bewijstukken*, N° VI.

Digitized by Google

in drie parochien verdeeld was: Epen, Eijs en Mechelen; 2o dat de twee gemeenten Schin en Strucht maar ééne parochie uitmaakten; 3o dat Holzet, tot de parochie Vaels behoorende, om zijne kleinheid niet genoemd werd.

Deze organisatie duurt nog tot heden toe, behoudens dat later ook Holzet, Nijswiller, Rijmerstok, Sibbe, Wittem en Schuelder als kapellen of annexen van andere parochiën erkend zijn, en dat Wahlwiller eene afzonderlijke parochie geworden is.

In het jaar 1833 maakte de doorluchtige bisschop van Luik, C. R. A. van Bommel, eene beschikking, waardoor hij het geheele bisdom in dekenaten verdeelde, en van elk kanton dat niet al te klein was een dekenaat vormde. Door deze beschikking werd de pastoor van Gulpen *deken* van het kanton, en werden al de dekenaten van het tegenwoordig bisdom van Roermond zoo ingerigt als zij nog zamengesteld zijn.

De pastoren van Gulpen welker namen men in de nog bestaande registers vinden kan zijn:

Rudolf Mulart, pastoor te Gulpen in 1567—1568.

Hermanus Wetzelius (Wetzels), *rector et persona in Gulpen*, overleden in het jaar 1613.

Tilmannus Currentius, opvolger van Wetzels, die pastoor van Gulpen geweest is tot het jaar 1629.

Arnoldus Bollandus (Bollands), pastoor van Gulpen in 1630. Deze heeft den altaar van sint Hubertus in de kerk opgerigt, en is, na tweemaal ter oorzake der protestanten ten eerste in 1635—1636 en ten tweede in 1663, naar Wijlre te hebben moeten vlugten, te Wijlre in den ouderdom van omtrent tachtig jaren den 26 September 1666 overleden.

Joannes Gadet, om de overheersching der hervormden binnen zijne parochie, als pastoor van Gulpen in de kerk

Digitized by Google

van Wylre ingehuldigd den 20 November 1666, bleef in bediening tot 1670.

Rolandus Ghijsels, pastoor te Gulpen in 1672, werd ingehuldigd en nam zijne residentie alhier den 11 Maart 1675. Ghijsels was te Maastricht in 1645 uit den gegoeden burgerstand geboren, bezocht in zijne jeugd de scholen van St-Servaas, en studeerde gedurende zeven jaren de Theologie bij de Universiteit van Leuven. Hij werd aldaar als primus der tweede linie uitgeroepen, verdedigde vier malen in het openbaar eenige Theses en werd tot Licentiaat bevorderd. Na meerdere pastoors als kapelaan te hebben bijgestaan, werd hem het herdersambt van Gulpen toevertrouwd, hetwelk hij in de moeijelijkste tijdsomstandigheden met voorbeeldigen ijver en ware godsvrucht heeft waargenomen. Hij bleef pastoor tot den 10 Mei 1712 en stierf den 1 Januarij 1725 te Gulpen aan eene beroerte, na den 15 September 1721 bij testament eene geestelijke stichting gemaakt te hebben, die nog heden zijn naam voert. Tot in standbrenging dezer stichting legateerde Ghijsels al zijne roerende en onroerende goederen te Gulpen, bestaande in een huis gelegen naast de oude pastorij bij de kerk, met twee tuintjes, eene kapitale som van 600 patecons staande ten laste der bank Gulpen en al zijne mobiliën.

Tot executeurs van dit testament werden benoemd de Wel Eerw. Heeren Henrik Jesse S. Theol. B. pastoor te Margraten, M. Hermans, pastoor te Heugem en N. Peters, director van het R. Cath. weeshuis te Maastricht. Deze drie heeren, die tevens collatoren benoemd werden, en hunne opvolgers, moesten de inkomsten van deze stichting gebruiken tot goede werken, voornamelijk tot het onderhoud van arme geestelijken, of van godvruchtige studenten, die zich destineren tot den geestelijken stand, en de dialectica, de

Digitized by Google

philosophie of de theologie bij de Universiteit van Leuven of elders studeren, volgens het goeddunken der drie heeren collateurs. Bij sterfgeval of bij ontstentenis van één dezer heeren zal door de twee overgeblevenen in eenen opvolger voorzien worden. Indien de keus onmogelijk wordt, zal de tijdelijke prior van het Hoogkruits als medecollateur optreden. De fondatie Ghijsels werd verbeterd door voornoemden pastoor van Margraten, Henricus Jesse, geboortig van Susteren, die bij testament van den 1 September 1729, den Roomsch-Catholijken armen erfgenaam zijner fortuin maakte, en door eene schenking gedaan door Magdalena Jaspers van Maeseyk bij testament van den 13 April 1732. Alhoewel de fondatie Ghijsels gedurende de fransche omwenteling vele harer inkomsten verloren heeft, is zij echter tot heden in stand gebleven. De tegenwoordige curatoren zijn Mgr J. M. Vranken, bisschop van Colophon I. P. I. palatijnsch graaf en apost. vicaris van Batavia en de Zeer Eerw. Heeren pastoren van Gulpen en Margraten.

Paulus Peeters S. Theol. B. ten wiens gunste Ghijsels bedankt had, werd pastoor te Gulpen den 10 Junij 1712 en overleed er den 24 December 1716.

Nicolaus Clermont, geboortig van Maastricht, begon zijn pastoorschap te Gulpen den 3 April 1717, en stierf er den 22 October 1761, na zijn ambt 44 jaren bediend te hebben.

Michaël Richardus Debèche, van Maastricht, in 't begin van November 1761 als deservitor der parochie van Gulpen aangesteld en pastoor geworden in Januarij 1762, heeft deze bediening waargenomen tot in 1770, wanneer hij verplaatst werd naar Stevensweert.

De zes laatsten waren allen *S. Theologiæ Baccalaurei.*

Leonardus Mancel werd benoemd den 13 Junij 1770 en stierf den 27 Maart 1772, na een jaar en 9 maanden pastoor geweest te zijn.

Digitized by Google

Henricus Leonardus Crous, werd pastoor te Gulpen den 24 Junij 1772 en eerste hoofdpastoor aldaar in 1803. Den 24 Sept. 1797 werd te Gulpen afgekondigd, dat de priesters den eed van getrouwheid aan de Fransche Republiek moesten afleggen en daar dit door Crous en zijnen kapelaan geweigerd werd, moesten zij groote vervolgingen lijden. De pastoor ontsnapte aan alle nasporingen in het huis van zijnen vriend, den predikant Essers, en deed in het geheim de H. dienst te Gulpen, op de Pesch en te Ingber. Den 7 Termidor, jaar 8 der Fransche Republiek, werd pastoor Crous en zijn kapelaan Cornelius Rompelberg ontslagen van de straf van deportatie waaraan zij pligtig verklaard waren geworden wegens het weigeren van den eed. Den 12 Junij 1803 werd den katholijken de kerk heropend en bij die gelegenheid werd de eerste processie, die sedert meer dan eene eeuw niet meer had plaats gehad, weder gehouden. In 1806 werd de regter beuk der kerk herbouwd en met zuilen versierd. Pastoor Crous was geboren te Klimmen den 23 Maart 1738 en had vijf broeders die allen zijn priesters geweest, namelijk: drie predikheeren, een pastoor te Voerendaal en een pastoor te Eijs. Hij overleed te Gulpen den 3 Nov. 1816, na er de donderdaagsche mis gesticht te hebben.

Joannes Gerardus Merkelbach, broeder van wijlen den vierden vrederegter en van den Wel Eerw. Heer J. G. Merkelbach, pastoor te Montzen, werd den 29 Junij 1788 te Wittem geboren. Hij studeerde philosophie en Theologie te Aken, bezocht later het seminarie van Keulen en werd in September 1813, te Meintz, priester gewijd. Onmiddelijk daarna werd hij kapelaan in zijn geboorte dorp Mechelen en opende er in het opgeheven klooster van Wittem eene latijnsche school, die druk bezocht werd. Wanneer hij den 21 Mei 1817 tot kantons-pastoor van Gulpen verheven

Digitized by Google

werd, hield hij, tot groote voldoening van ouders en leerlingen deze school nog aan, en bereidde verscheidene jonge lieden voor den geestelijken stand. Merkelbach was een voorbeeldige priester, een behulpzame vriend, een vader der armen; nooit sprak hij een hard woord en door het uiterlijke zijner gestalte straalde de goedheid van zijn hart. Hij stierf na 20 maanden ziek te zijn geweest den 27 Junij 1823.

Alexander Ludovicus Van der Velpen, geboren te Tongeren in 1794, na pastoor van Hoensbroek geweest te zijn, werd den 24 Februarij 1824 hoofdpastoor van Gulpen en in 1833 tot eersten deken dezer plaats benoemd.

Van onvermoeiden ijver voor het heil zijner parochie, heeft hij sedert 1830 het *simultaneum* in zijne kerk afgeschaft, en daarna de kerk veel vergroot en merkelijk veel verfraaid.

Ter gelegenheid eener missie door de Redemptoristen gegeven, plantte hij in 1834 het missie-kruis op den Gulper berg. In 1838 werd door zijne zorg in het gehucht Rijmerstok eene kapel gebouwd, en den 18 Februarij 1839 aan den katholijken godsdienst plegtig toegewijd, met een residerenden vikaris afhankelijk van de parochie. Om het onderwijs der kinderen te verbeteren, hield hij eenigen tijd zelf de school. In 1852 bekwam hij voor het onderwijs der meisjes bij Nieuwburg een gesticht van liefdezusters. Moge hij nog lange jaren voor het geluk zijner parochie kunnen arbeiden!

Als kapelanen van Gulpen vinden wij: 1712 Frans Zink; 1750 Henricus Wynants, curator der Ghijselsche fondatie, was vroeger kapelaan te Bergh-Terblijt. 1774—1810, Cornelius Rompelberg, die het vicariaat van Gulpen gedurende 36 jaren heeft waargenomen en den 8 Junij 1710 als 72 jarigen grijsaard overleden is. Den 27 Mei 1811

Digitized by Google

drong pastoor H. L. Crous bij zijne geestelijke overheid aan om eenen nieuwen kapelaan, en daar de inkomsten der kerk geene 200 franken beliepen, vroeg hij ook eene ondersteuning van wege de gemeente. Beide werd hem toegestaan.

De oorspronkelijke pastorij van Gulpen was gelegen in den tuin ten oosten der kerk en leunde tegen den toren. Dit huis met aanklevenden grond werd, met andere kerkelijke goederen, door de Staten van Holland verkocht en door den predikant F. Brull als privaat eigendom aangekocht. Hij herbouwde dit huis op eene doelmatige wijs in 1732 en na zijnen dood werd hetzelve door zijne erfgenamen bewoond. De volgende predikanten moesten hunne woningen huren. Diensvolgens verzoekt D^nus^ van Vlodorp, in 1767, de regenten der gemeente om de oude pastorij, tot predikants woning terug te koopen. De Hoogm. Heeren Staten gaven den 21 Augustus daarop volgende een bevelschrift in dezelfde rigting. Dit bevelschrift werd den 19 Januarij 1769 hernieuwd en de gemeente kreeg tevens verlof om 50 bunders gemeente grond te verkoopen tot dekking der koopsom. Sedert dien betaalde de staat tot indemnisatie aan de gemeente eene jaarlijksche som van 60 gulden, die door koning Willem I op 100 gulden gesteld werd. In 1860 werd tusschen het gemeentebestuur van Gulpen en den protestantschen kerkeraad een vergelijk getroffen, waarbij bepaald werd, dat de protestantsche kerkeraad afstand zou doen van zijne regten op het oude pastoreel huis, dat de gemeente een terrein zou schenken naast de prot. kerk, zoo groot als het oude, en dat op dit terrein een nieuw en doelmatig predikantshuis zoude getimmerd worden. In 1863 werd dit huis uit subsidiën der gemeente (12,000 fl.) der regering en der prot. synode voltrokken. De predikant nam er zijnen intrek den 24 Nov. 1864. Diensvolgens stond

Digitized by Google

de gemeente, bij akte van den 29 van denzelfden maand, het oude pastoreele huis af aan de dienstdoende R. Kath. geestelijken, die sedert 1662 zonder huis geweest waren. Dit huis op eene doelmatige wijze door den Hooggeb. Heer graaf d'Ansembourg hersteld, werd in 1865 door zijne oorspronkelijke bewoners betrokken.

HANDELING VAN HET STAATSCH-GOUVERNEMENT WEGENS DE GODSDIENST EN DEN TOESTAND DER HERVORMDEN.

De generale Staten veroverden de eerste maal de landen van de Overmaas in 1632, en bleven er meester tot op het einde van 1635. Voor 1648 deden zij de hoofdplaatsen der drie landen van Overmaas bezetten, en begonnen dus met het besluit van den Munsterschen vrede het vermaard *interim* van 13 à 15 jaren. In 1661 sloten zij met Spanje het *partage-tractaat*, en in 1663 namen zij bezit van de plaatsen dezer landen die hun ten deel gevallen waren. In 1672 werden deze landen veroverd door de Franschen, die dezelve beheerschten tot in 1678, toen zij wederom in het bezit kwamen van de Staatschen tot de groote fransche omwenteling der XVIIIe eeuw.

Reeds bij de eerste inneming dezer landen in 1632 begonnen de Staten de katholijke godsdienst te verdrukken en de voortplanting der reformatie te bewerken; overal waar zich slechts eenige hervormden ophielden stelden zij predikanten aan; zelfs toen hun de stad Limburg in 1635 weder ontnomen werd, bleef het land echter, zegt Ernst, nog langen tijd bloot gesteld aan hunne kwellingen. De waarheid dezer woorden blijkt uit de vervolgingen die de priesters toen nog te lijden hadden; zoo lezen wij bij voorbeeld in de archieven van Gulpen dat de pastoor Bollands in 1635 en 1636 te Wijlre gevlugt was, en in de archieven

Digitized by Google

van Hulsberg dat de pastoor dezer plaats nog in 1637 te Sittard als vlugteling vertoefde. In 1636 werden al de pastoors van het land van Valkenburg met hun deken aan het hoofd over de grenzen verbannen.

Ziehier met welke woorden de jaarboeken der abtdij van Kloosterraad verhalen wat na de in bezitneming van 1648 plaats had:

«In het jaar 1649, zoo leest men aldaar, werd in de drie landen van Overmaas opgehangen een bevel der Hollandsche Staten, waardoor alle goederen, tienden, renten, inkomsten en eigendommen der kloosters, pastorijen en kerken aangeslagen werden, en daarenboven aan den geestelijken en kloosterlingen onder straf van geene levensmiddelen van de republiek te kunnen verhoopen, geboden werd de titels oorkonden van hunne goederen aan de ambtenaren der Staten over te leveren. Ten gevolge van dit bevel namen zij de twee eigendommen der abtdij, namelijk de heerlijkheden Kerkeraad en van Merkstein aanstonds in bezit, zich alle opbrengsten derzelve toeeigenende, als ook alle onze pastorijen in het land van 's Hertogenrade gelegen, met derzelver inkomsten, pachthoven, tienden, renten, in een woord al de goederen der abtdij in dit land bestaande, zoo dat zij zelfs niet toelieten het noodige brandhout in onze bosschen te kappen.»

Deze daden bewijzen duidelijk wat men van zin was; doch die geweldenarijen konden gedurende het *Interim* niet geheel voltrokken worden, omdat de Spaanschen de wettelijkheid der inneming gedurig betwistten, en om zelven in het bezit dezer landen te blijven, aanhoudelijk schattingen en belastingen eischten en verboden dezelve aan de Staatschen te betalen.

Maar bij de derde bezitneming, na de verdeeling dezer landen tusschen de Spaanschen en de Staatschen, werd

Digitized by Google

de vervolging ten top gedreven. Het vermaard *Reglement* van 1663 beval dat de hervormde kerken en scholen van 's Hertogenrade naar Gulpen zouden verplaatst worden, en dat de katholijke priesters en pastoren hunne woningen en geheel het land zouden ruimen en buiten blijven, op straf van behandeld te worden volgens de wel bekende plakaten. Dit bevel werd aanstonds ten uitvoer gebragt, en de katholijke herders moesten als ballingen buiten het staats gebied de vlugt nemen. Alzoo zien wij den pastoor Bollands van Gulpen in 1666 andermaal naar Wijlre vlugten, zijnen opvolgar Gadet te Wijlre ingehuldigd worden en van daar zijne parochie bewaken, en zijnen tweeden plaatsvervanger Ghisels eerst na het inrukken der Franschen in Gulpen resideren. Insgelijks vinden wij in het oud doopregister van Hulsberg deze veel beduidende woorden: »Van 1663 tot 1672 zijn de pastoren door de ketters in ballingschap gezonden; weshalve men degenen die intusschen gedoopt zijn zoeken moet in de registers van Wijnandsraad, Schimmert en Schin op Geul.» Zulke aanteekeningen, die met oude registers maar al te veel verloren zijn, betoogen hoe het doorgaans in deze streken uitzag, ten dien tijde dat men besloten en gemeend had de katholijke godsdienst geheel te verdrukken en door de zoogenaamde hervorming met geweld te vervangen.

Die staat van zaken duurde tot het aankomen der Franschen in 1672. Deze verleenden gedurende hunne overheersching aan de katholijken volle vrijheid van godsdienstoefening. Maar na hun vertrek in 1678 hernam de onverdraagzaamheid der Staten haren ouden gang. Doch daar de ondervinding geleerd had dat het onmogelijk was de inlanders van hun geloof af te trek-

Digitized by Google

ken, gebruikte men eenige matiging: men behield de door de katholijken gebouwde kerken als den eigendom der hervormden, maar men liet de katholijken toe er hunne godsdienst te oefenen, toch alleen op de uren dat de hervormden er geen gebruikt van maakten. Dit noemde men het *simultaneum*.

Hoe jammerlijk de godsdienstige toestand overigens hier te lande onder het staats gebied geweest is, kan men zien uit de *Schets der geschiedenis van Valkenburg*, blad. 76—87 (1). Die toestand was in de drie landen in 't algemeen even ellendig, maar in zekere gevallen in het land van 's Hertogenrade, dat is in Gulpen, Margraten, Vaals met Holzet en Vijlen nog ellendiger.

Twee gelijktijdige toch verschillende gebeurtenissen die in de laatste helft der 18e eeuw hier te lande voorgevallen zijn, bewijzen hoe de regering toen nog jegens de katholijken gemoed was, namelijk de lange gevangenis en de veroordeeling van den pastoor Bosten van Vaals en het sluiten der kerken van geheel het land. Zichier een kort verhaal van die twee feiten.

In het jaar 1762, terwijl de predikant van Vaals bezig was met een kind eens katholijken vaders en eener protestantsche moeder te doopen, werd hij in zijne bediening gestoord door de moei van het kind, die van Aken bijgeloopen zijnde hun hetzelve met geweld uit de handen rukte. Hierom in hechtenis genomen, zeide de arme vrouw, liegende om zich te ontschuldigen, dat de pastoor van Vaals haar dit geraden had; en dewijl, kort nadat hij haar in de gevangenis was gaan bezoe-

(1) Dit werkje, hetwelk door den schrijver meermalen wordt aangehaald draagt voor titel: *Korte schets der Gesehiedenis van het land van Valkenberg*, door G. C. U., Leuven, van Linthout en Comp. 1858, in-8° van 123 bladz.

(*De Red.*)

Digitized by Google

ken, en om haar te troosten gezegd had, dat haar gevangenschap niet lang zoude duren, hare medeburgers van Aken haar 's nachts verlosten (waarna zij echter hernomen werd), werd de pastoor, op vermoeden van deze vrijstelling bevorderd te hebben, jaren lang gevangen gezet.

Omtrent een jaar na het doopen van dit kind viel een gevecht voor tusschen protestanten, die van Aken naar Vaals ter kerk gingen en tusschen katholijke Akenaren aan wie dit kerkgaan mishaagde, en waarom beide partijen meermalen reeds in twist geraakt waren. In dit gevecht werd een der protestanten zoo zeer gewond dat hij kort daarop stierf. Om dit misdrijf, ofschoon door vreemdelingen in het staats gebied gepleegd, verboden de Generale Staten uit wederwraak, zoo zij het noemden, aan de katholijken van geheel het land van 's Hertogenrade alle gebruik der kerken en alle openlijke godsdienstoefening. De kerken werden dus voor hen ten eenemaal gesloten.

Op het aanwijzen van den bisschop van Luik deed de pastoor van Gulpen zijne herdelijke dienst in de kerk der Kapucijnen te Wittem, de plaatsvervanger des pastoors van Vaals in eene schuur op 's keizers grondgebied, de pastoor van Vijlen in de kapel van Nijswiller, de pastoor van Margraten in de kapel van Schuler, alle op vreemden bodem gelegen. Na de te vergeefsche tusschenkomst der uitlandsche mogendheden en de verzoekschriften van twee op elkander volgende bisschoppen van Luik, stonden de Generale Staten, op de vraag van de magistraten der vermelde dorpen, en op derzelver waarborg dat de wegen voortaan veilig zouden wezen, eindelijk toe, dat de kerken geopend werden, na van

Digitized by Google

den 2 Februarij 1764 tot den 14 Maart 1765 door hen gesloten te zijn geweest (1).

Onderlusschen zat de de pastoor Bosten voortdurend gevangen te Maastricht, als ook de voormelde vrouw van Aken. Hun vonnis werd eerst uitgesproken in den Haag in de maand November 1766. De vrouw, als hare zinnen niet magtig, werd verwezen om verbannen te worden, en de pastoor omdat men vermoeden mogt dat hij de verlossing der Akenaren uit de gevangenis bevorderd had, werd veroordeeld tot eene altijddurende ballingschap en tot het betalen der onkosten, die meer dan 9,000 luiksche guldens beliepen. Hij was dus zoo gruwelijk veroordeeld op *vermoeden!* En daar hij die kosten niet konde betalen, sloot men hem in eenen strengeren kerker en deed hem de hardste ontberingen onderstaan, tot dat de aartsdiaken van Luik bij eenen bevelbrief van den laatsten Augustus 1767 aan de geestelijkheid des bisdoms gerigt (2), de noodige som door eene collecte in alle kerken liet inzamelen en voor hem betalen. Dan eerst werd de man uit den kerker verlost en later ook van de straf der ballingschap ontslagen, doch niet tot eenige bediening onder het Staatsch gebied toegelaten. De verdrukte pastoor ging tot zijne dood toe wonen te Aken, terwijl zijn broeder bij voortduring in deszelfs plaats de parochie van Vaals bediende.

Ondanks alle schreeuwende voorregten bleef het getal der protestanten hier te lande altijd zeer gering.

Te Gulpen was het aanvangs zoo klein dat hier voor

---

(1) De predikant Bachiene, die doorgaans zoo wijdloopig is, schrijft over dit alles niets dan deze woorden: «In 1761 en eenige volgende jaren was de weg tusschen Vaals en Aken gevaarlijk, ter oorzake der verregaande mishandelingen die de protestanten *van de boeren van het Akens Rijk* te lijden hadden, *hetwelk daarna is opgehouden*.»

(2) Zie dien merkwaardigen brief in de *Bewijsstukken* n. VII.

Digitized by Google

het verdeelingstractaat van 1661 geen predikant bestond hoewel men reeds van de eerste verovering der landen van Overmaas in 1632 alle zorg genomen had om overal waar zich een hoopje hervormden bevond predikanten aan te stellen. Maar dewijl in de zoo even gemelde deeling Hertogenrade spaansch gebleven was, werd de predikant van dit stadje in 1663 verzet naar Gulpen als zijnde de nieuwe hoofdplaats des lands. De predikant van Gulpen moest alle veertien dagen te Vijlen, waar geen predikant was prediken; doch sedert 1760 preekte hij alle veertien dagen te Margraten, waar ook nooit een predikant gestaan heeft, en maar eenmaal 's jaars te Vijlen. Buiten dezen predikant bevond zich in dit land geen andere dan die van Vaals, waarvan later zal gesproken worden.

Buiten Breberinus van Dijk zijn mij de namen der eerste predikanten van Gulpen en het juist getal hunner aanhangers onbekend. In de nog bestaande registers, die wij hebben kunnen nazien, vindt men dezelve aangeteekend zoo als volgt:

Namen der predikanten van Gulpen:

Jan Breberinus van Dyck, bediende sedert 1649 de prot. gemeente van 's Hertogenraad en verschijnt in 1661 als eerste predikant te Gulpen.

Florentius Petrus Brull, van 1729 tot 1744.

Lambert van Flodorp, ten minste van 1746 tot 1761.

Isaak Tellinger, reeds in bediening in 1772 en overleden in 1781 in den ouderdom van 42 jaren en 10 maanden.

Hendrik Johan Essers, geboren te Maastricht, die den pastoor Crous, tijdens de fransche vervolging der onbeëede priesters, getrouw in zijne woning verborgen en bewaard heeft.

Na Essers hebben elkander opgevolgd: de Heeren *Bege-*

Digitized by Google

man, *Vanhulst*, *Suringer*, en eindelijk *Fulling*, die heden nog in bediening is.

Het getal der hervormden of ledematen beliep: in de jaren 1727-1731, 34; in de jaren 1732-1738, 31; in de jaren 1739-1740, 19; in de jaren 1741-44, 35; in het jaar 1749, 29; in 1752, 35; in 1758, 36; in 1761, 31; in 1768, 25. Tijdens de fransche overheersching waren er 31.

In 1858 woonden te Gulpen 4 evangelischen en 49 nederduitsche hervormden, den predikant met zijn huisgezin van 8 personen, de gendarmen en andere tijdelijk aanwezige beambten mede inbegrepen; daar wonen tevens 95 Israëliten, terwijl er 2193 katholijken zijn.

Te Vijlen en te Margraten zijn geene hervormden. Onder het fransch gouvernement waren in dit laatste dorp nog 2 hervormden: een vrouwspersoon en de voorlezer Nijsten, die katholijk geworden is.

Zelfs in het geheel kanton vindt men heden, buiten Gulpen, geene hervormden meer, tenzij te Vaals, waar benevens eenen hervormden en eenen luterschen predikant, 110 hervormden, 49 lutheranen en 36 joden zijn; terwijl het getal der katholijken van het kanton 15257 bedraagt, te weten: Gulpen, 2193; Margraten, 1166; Vaals, 1950; Vijlen, 1029; Holzet, 120; Mheer, 976; Noorbeek, 805; Oud-Valkenburg, 643; Schin, 442; Strucht, 303; Slenaken, 569; Wijlre, 1485; Wittem, 3576: namelijk Epen, 810; Eijs, 800; Mechelen, 1486; Wahlwiller, 180, en Nijswiller, 300.

Het voor de katholijken zoo storend simultaneum, dat ondanks de fransche wet te Gulpen tot in 1830 aangehouden had, heeft eerst opgehoord ter gelegenheid der belgische omwenteling, en is daarna door eene wettelijke overeenkomst stellig en voor altijd afgeschaft geworden. Van September 1830 af hielden de hervormden daar hunnen

Digitized by Google

eeredienst in de woning van den predikant, tot dat het Belgisch gouvernement, bij besluit van 11 Julij 1835, vastgesteld had te Beek, Meerssen, Heerlen en Gulpen bijzondere tempels tot oefening van den hervormden eeredienst te bouwen. Dit besluit ontving te Gulpen zijne volle uitvoering in 1837, en den 27 Augustus deszelfden jaars hebben er de hervormden hun tempeltje plegtig ingehuldigd, nadat het *consistorium*, bij notariële akte van 12 December 1835, alle regt van eigendom, genot en gebruik op de katholijke kerk had afgestaan.

EENIGE AANTEEKENINGEN OVER DE GEMEENTE GULPEN IN 'T BIJZONDER.

De gemeente Gulpen is gelegen ruim 15 nederlandsche mijlen ten oosten van Maastricht; Zij is ten noorden begrensd door Wijlre, ten oosten door Wittem, ten zuiden door Slenaken, ten westen door Noorbeek, Mheer en St Gertruid. Zij wordt besproeid door de Gulp, welk riviertje het grondgebied doorloopt van het zuiden naar het noorden en zich bij Wijlre vereenigd met de Geul. De groote weg van Maastricht naar Aken doorkruist het noordelijk gedeelte dezer gemeente van het westen naar het oosten.

De gemeente bevat met Gulpen de volgende min of meer belangrijke gehuchten: Rijmerstok, Ingber, Euverem, Pesaken, de Del, Berghem, Landsraad, Krapoel, de Bek, eenige huizen van het gehucht Terlinden; de pachthoeve Hommerig behoort burgerlijk tot de gemeente Gulpen en kerkelijk tot de parochie Mechelen. Eenige dezer gehuchten zijn slechts eene mijl, andere 2 en 3 mijlen, en de verste 5 mijlen van de hoofdplaats verwijderd.

Nadat de kerk van Gulpen, omtrent 1573 in den

Digitized by Google

oorlog afgebrand, en 40 jaren verwoest gelegen had, is zij herbouwd geworden in 1613 en 1614 door de zorg van den heer Frans van Einatten, destijds heer van Gulpen en Margraten (1). In het jaar 1806 heeft de pastoor Crous derzelver regter beuk doen aanbouwen en met zuilen versieren. Na het afschaffen van het simultaneum heeft de eerw. heer pastoor Van der Velpen dezelve zoo verbeterd en vergroot, dat zij nu eene der fraaiste dorpkerken van den omtrek mag genoemd worden. Hij zette den linker beuk aan gelijkvormig den regter, bouwde er eene nieuwe koor bij, voorzag ze van een goed orgel, gegeven door de adelijke familie van Ansembourg, en van schoone meubelen, en ornementen, welke te danken zijn aan de edelmoedige milddadigheid der katholijke ingezetenen. Het nieuwe hooge altaar werd er geplaatst den 12 October 1846.

Sedert 1852 bezit Gulpen ook een klooster van liefdezusters, niet ver van het kasteelvan Nieuwborg, gesticht door de WEd. gravin d'Ansembourg van Nieuwborg. Het bestaat uit eene woning voor de zusters, eene school voor meisjes en eene kapel toegewijd aan de H. Joanna Francisca de Chantal. De zusters zijn afkomstig van het sticht van Tilburg, en behooren tot de orde van den H. Vincentius a Paula. Zij zijn thans ten getalle van 5 en houden zich bezig met meisjes te onderrigten in alle soort van onderwijs en handwerk dat derzelver staat betaamt. Zij hebben ook eene fran-

---

(1) Dit blijkt uit het volgende opschrift, dat benevens de wapens van Einatten op een grafsteen dezer familie in de muur der sacristij geplaatst uitgekapt is :

Der woledler Frantz van Eijnatten is gestorben den 26 Janarij 1619, und die Ehrendreiche fraue Elisabeth von Hoemen und Odenkirchen zu wedenar die leste ihres namens den 14 martij 1613, Herr und frawe zu Neuwerburgh, Etzweiler, Gulpen und Margrathen, deren seele gott begnadt. Aus Direction des Hrn zu Nubq ist dese uber 40 Jare gelege verwoeste kirch, zur Ehre gotes un aller seele Heil 1613 un 14 erbawet. Pit got vor ihm.

Digitized by Google

sche school, die merkelijk goed gaat. Zij stichten veel goeds onder de jeugd en tellen 140 leerlingen, terwijl het geheel getal schoolkinderen 360 beloopt. Zij houden in hare kapel openlijk het veertig uren gebed in de drie groote vasten avonddagen, en vieren er insgelijks plegtig de maand Mei toegewijd aan de allerheiligste Maagd.

Naar wij vernemen zal dit klooster nog in den loop van dit jaar (1865) ten gevolge van een verdrag gesloten tusschen de procuratoren der stichting Ghijsels en den Heer graaf Oscar d'Ansembourg verplaats worden naar het ruime woonhuis dier stichting naast de kerk.

Buiten het tempeltje der hervormden, dat wij reeds vermeld hebben bestaat er te Gulpen ook eene kleine synagoge in 1823 door de Joden op privaat eigendom getimmerd. Het gemeentehuis dienende tot schoollokaal, onderwijzerswoning, lokaal voor de vergaderingen van het plaatselijk bestuur, en van het kantongeregt, tot kazerne der Marechaussée, tot gevangenis en brandspuithuis is in 1805 gebouwd en werd den 27 Maart 1825 door de gemeente aangekocht. Niet ver van daar ligt het gasthuis van St-Nicolaas, hetwelk in 1558 reeds bestond en diende ter herberging van reizende lieden, pelchrims en bedelaars. Het diende in 1829 tot gevangenhuis.

Behalven de wekelijksshe donderdagmarkt, worden binnen het dorp Gulpen jaarlijks twee groote veemarkten gehouden, eene in het begin van November, die van onheugelijke tijden dagteekent, en eene in het begin van Julij, opgerigt in het jaar 1829.

Er is in dat dorp veel nijverheid; er zijn talrijke winkels, looijerijen, 2 graanmoiens, 2 apotheken, 2 geneesheeren, eene drukkerij, vele ambtenaren van den staat en allerhande bekwame ambachtslieden.

Hier hebben wij nog te vermelden de oude kasteelen

Digitized by Google

Nieuwborg, *Wachtendonk* en *Carsfeld*, benevens de hoeven *Berghem*, *Homborg* en *Ingber*.

Het kasteel van *Nieuwborg* of *Neuborg* in 't zuiden der gemeente gelegen, was voorheen een riddermatig huis, en is in de 17e en 18e eeuw de eigendom van de op elkander volgende gebiedende heeren van Gulpen geweest; in 1774 is het merkelijk vernieuwd, vergroot en versierd geworden.

Op dit kasteel bestond eene kapel en een *beneficium simplex*, onder de aanroeping van St-Georg, hetwelk ter vergeving stond van den Heer van Gulpen en aan hetwelk drie wekelijksche missen, eene in de kerk en twee op het kasteel verbonden waren. Daar echter de kerk op het einde der 17e eeuw in handen der protestanten was, verkreeg de baron van Eijnatten verlof van den Aartsdiaken van Luik, om in 1685, al de missen naar het kasteel te vervoeren. Als beneficianten komen voor: 1567—1568 Joannes Bolland; 1685 Antonius Coevleck, aan wien volgde Frans Loijson, die den 18 November 1704 als rektor bij de kapel van St-Pieter te Vechmaal benoemd werd; 1795 de kanonik Bouget.

Dit kasteel schijnt de oorspronkelijke stamzetel geweest te zijn der adelijke famille van Gulpen. In de laatste jaren der 14e eeuw kwam hetzelve door het huwelijk van Jan, Heer van en tot Eijnatten met Joanna, erfgenaam te Neuborg in dit geslacht. Hem volgt als Heer te Neuborg zijn zoon Jan II van Eijnatten, die huwt 1o Elisabeth van Neufchateau en 2o Aleijdis Bock van Lichtenbergh. Uit het eerste huwelijk sproot, Jan III, Heer te Neuborg, gehuwd met Maria van Brandenburg, erfvrouw te Bolland. Hun zoon Gillis van Eijnatten heer te Neuborg, trouwde met Joanna van Reusschenberg tot Setterich en werden in het bezit van Neuborg opgevolgd door Frans van Eijnatten, getrouwd met Elisabeth van Hoemen, erfvrouw te Hoemen, Odekirchen en Etsweiler. Hun zoon Adolf van Eijnatten,

Digitized by Google

heer van Neuborg, trad in dienst der Catholieke Liga, streed als aanvoerder en bezitter van een regement te paard, onder den beroemden graaf van Tillij, maakte de meeste veldslagen van den 30jarigen oorlog mede (1618—1648) en stierf als veldmaarschalk. Zijne vrouw Anna Maria van Warsbeek schonk hem zes kinderen, onder welken wij noemen: Frans Wijnand Baron van Eijnatten, heer te Neuborg, Gulpen, Margraten, Daelenbroeck en Lindenborgh. Deze huwde Maria Salomé van Walbot-Bassenheijm en woonde in 1675 te Neuborg met de volgende vier kinderen: Frans Wijnand Adolf, oud 9 jaren, Jan Jacob Herman, oud 7 jaren, Jan Theodoor Reinier, oud 4 jaren en Waleram Theobald Caspar, oud 3 jaren. Een vijfde zoon, Johan Philip, die met Amalia Wilhelmina, gravin van Bijland tot Reijdt in huwelijk tradt, verkocht in 1717 het kasteel en zijne goederen en heerlijkheden Gulpen, Neuborg en Margraten aan de familie von Clermont te Aaken. De nieuwe bezitter van Neuborg, Johan-Adam Clermont was een onverdraagzame Lutheraan, die niet gedogen wilde dat de katholijke misdadigers in de gevangenis met de troostmiddelen hunner godsdienst gesterkt werden. Zoo vinden wij, dat de pastoor van Gulpen, die in den avond van den 17 Junij 1721, zich had naar Neuborg begeven om eene arme veroordeelde, met naam Catharina Janssen, die den volgenden dag ging geexecuteerd worden, een bezoek af te leggen, door den gebiedenden heer betrapt werd in den stal naast het kot, op den oogenblik dat hij door de spleten der gesloten deur het ongelukkig slagtoffer eenige woorden van troost en moed toesprak. De pastoor werd niet alleen onerbarmelijk weggejaagd, maar ook door Clermont met stokslagen en eenen vloed van scheldwoorden vervolgd tot op de middelste brug. Getuigen dezer niet ridderlijke handelwijs waren Willem Broers,

Digitized by Google

die 't gevangenis bewaakte, en Baltus Ernst, beide inwoners van Gulpen.

Uit de famille van Clermont is het slot Neuborg overgegaan aan de grafelijke familie von Plettenberg en werd eindelijk, na andermaal aan die van Clermont gekomen te zijn, in 1770 verkocht aan den Baron Johan-Frans de Heyme de Haufalize. De tegenwoordige bezitter van Neuborg de Hooggeboren Heer graaf Oscar de Marchant d'Amsembourg tot Amstenraedt heeft hetzelve geerfd van zijn oom Leonard-Bernard Baron de Heyme de Haufalalize, laatsten heer van Gulpen en Margraten, die in 1813 gestorven is.

De *Wachtendonk*, binnen deze gemeente in het gehucht Pesaken gelegen, is een heerenhuis dat op de kaart van Limburg door Medtman even als Nieuwborg onder de kastelen opgeteekend is; het behoort thans mede aan den weled. graaf d'Ansembourg.

»Aanmerkelijk is ook (zoo schrijf Bachiene in de vorige eeuw) het kasteel *Kaersfeld* naast bij de buurt Pesaken aan het riviertje de Gulp. Dit was een der oudste en aanzienlijke riddermatige hofsteden der landen Overmaes; wiens heer zitting had in de banks-vergadering van Gulpen; zij was leenroerig aan de Hoog Proostdij van S. Servaes te Maastricht, en zelfs vele achterleenen bezittende. Het behoorde voortijde aan 't adelijk geslacht van den Hove (1) hetwelk ten aanzien van het mannelijk oir is uitgestorven, doch waarvan eene overgebleven dochter, zich in huwelijk begevende met een heer die vele schulden had, daardoor veroor-

(1) Op eenen grafsteen, uit de kerk van Gulpen te Karsfeld voor het heerenhuis geplaatst, leest men het volgende opschrift: *Hie liegt begruven der Woledler Andreis von den Hoef zu Karsfelt starf A*, 16 *de*. . . . . *und die Woledle ehrenttugentriche Catharina Dobbelstein gnt Hoefen Ehleut starf A*. 16. . . . . *de*. . . . .

Digitized by Google

zaakt heeft, dat dit goed door den grave van Loe, heer van Mehr, en de proostdij van Maastricht verkocht geworden is. De proostdij heeft het bij die gelegenheid zelve gekocht, dan daarna weder verkocht aan Willem Scherbach, burger en inwoner van Maastricht, die omtrent 1750 overleden is. » Sedert dien tijd is dit goed door deszelfs eigenaars vijf maal verkocht, namelijk den 16 Junij 1788 door Hendrik Scherbach zoon des laatst genoemden bezittters, aan den graaf Joseph Lodewijk van Golstein; door dezen den 17 September 1803 aan Lodewijk Antoon Beguin; — door dezen den 30 September 1809 aan Bonaventura Courtat; door dezen den 27 September 1812 aan Willem Frans Emmanuel Van der Elsken; door dezen den 6 September 1816 aan den heer Jakob Lodewijk Cavelier in huwelijk met Maria Petronella Delgeur; aan welke Dame, hetzelve heden toebehoort. Deze hofstede is in 1796 afgebrand geweest en in 1834 is door den heer Cavelier derzelve pachthoeve en woning herbouwd. Er is van het oud kasteel niets meer overig dan eene soort van gevangenhuis gelijk het nog heden genoemd wordt.

De Huizen *Homborg* en *Berghem* waren leengoederen der proosdij van het munster te Aken en sedert de 15de eeuw eigendom der Heeren van Wittem, die dezelve steeds verheven hebben.

De gebuurt *Ingber* (*Eingmeir*, *Villa Ingmaer*) was ook eene bezitting der voormelde Munsterkerk en tevens een proosdij-leen. In het jaar 1256 werd Ingber, bestaande alsdan uit drie hoeven door het stift van de gebroeders Wijnand en Waltelin, zonen van ridder Gerard van Homborg, voor 30 mudden half spelt en half haver in erfpacht gegeven. De groote en kleine tiende bleven aan het stift. In 1339 traden Jan ge-

Digitized by Google

noemd Vermetelden, zijne vrouw Jutta van Reijmerstoc en Jan hun zoon voor den scholtis van 's Hertogenraedt in een vergelijk met het munsterstift over eenige goederen te Ingber.

GEMEENTEN EN PAROCHIEN TOT HET DEKENAAT GULPEN BEHOORENDE.

Hier moeten wij kortelijk beschrijven: I. de gemeenten die reeds voor de fransche omwenteling van Gulpen afhankelijk waren, als deel makende des lands van 's Hertogenrade, namelijk behalve Margraten, dat wij als met Gulpen eene heerlijkheid uitmakende, reeds behandeld hebben, Vaals, Vijlen en Holzet; II. Mheer en Noorbeek, welke toen tot het land van Daalhem behoorden; III. de toenmalige vrije Rijksheerlijkheden Wylre, Wittem, Eys en Slenaken en derzelver onderhoorige plaatsen. Aangaande Oud-Valkenburg, Schin en Strucht, die tot het land van Valkenburg gehoord hebben, verzenden wij naar de *Schets der geschiedenis van Valkenburg.*

I. Vaels, Holzet en Vylen.

Vaels is onbetwijfeld van al de plaatsen die tot het kanton Gulpen behooren de oudste welker in de historie bekend is. Reeds in 1040, toen Valkenburg nog eene Rijks heerlijkheid was, gaf Keizer Hendrik III zijne goederen van Vaels, Herve, Valkenburg en Apine (denkelijk Epen) aan zijne verwante Irmengardis, zoo als in een handvest van dat jaar te lezen is. (1)

Tijdens de Staatsche beheersching maakten Vaals, Holzet en Vijlen maar eene bank uit, van welke Vaals de hoofdplaats was. Te voren waren zij als eene bijzondere heerlijkheid sedert 1626 verpand aan den heer Adolf Ber-

(1) Zie dit merkwaardig hantvest in de *Bewijsstukken* n. VIII.

Digitized by Google

tholt; maar reeds in 1655 zorgden de Generale Staten dat de pandprijs hersteld werd, en in 1656 lijfden zij deze dorpen weder in het land van 's Hertogenrade in, en stelden ze regtstreeks onder den drossaard.

Vaals, dat op de uiterste grenzen van dit land en kort bij Aken gelegen is, werd volgens den predikant Bachiene bij de deeling van 1661, door de Staten gekozen, om als een toevlugtsoord te verstrekken voor de protestanten van alle gezindheden, niet alleen van Vaals, maar ook van Aken, Borscheit en Eupen, en, zoo men uit zijne woorden opmaken kan, om tevens als tot eene protestantsche propagande voor die omstreken te dienen.

Ook waren in de landen van Overmaas nergens zoo vele protestanten als te Vaals, welke meestal bij de aankomst van Alva, in 1567, uit Belgie derwaarts de wijk genomen hadden. Onder hen waren verscheidene fabriekanten en kooplieden.

Zij hadden te Vaals vier kerken: 1° De kerk der duitsche gereformeerden, welke met eenen winkelhaak tegen de katholijke kerk aangebouwd is en met deze denzelfden toren heeft. Bachiene zegt, dat dezelve door de Generale Staten gebouwd is; doch anderen houden met reden staande, dat zij reeds voor de bezitneming der Staten door de katholijken opgerigt was, om hunne oude bouwvallige kerk te vervangen. 2° Werd te Vaals eene fransche kerk gebouwd, voornamelijk ten dienste der fransche gereformeerden van Aken. 3° Werd daar eene luthersche kerk getimmerd, bijzonderlijk voor de lutheranen van Aken en Borscheit, welker predikant de pastorij van Vaals bewoonde. 4° Eindelijk bevond er zich eene kerk voor de Mennoniten of doopsgezinden van Vaals.

De eerste dezer kerken bestaat nog heden, zoo wel als de luthersche. Van de fransche gemeente in Vaals bestaan

Digitized by Google

nog twee familiën, die zich met de duitsche gereformeerden vereenigd en aan dezelven hare rijke inkomsten overgedragen hebben; de kerk is over 15 jaren in een huis veranderd. Van de kerk der Mennoniten bestaat nog een gedeelte; de fabriekant van Clermont had er eene ververij van gemaakt, en de jood Gerothwold, uit Francfort, zich noemende graaf de Croy, heeft er het torentje van afgebroken en twee andere tegen elkander over gebouwd. De bevolking van dit dorp bestond in 1858 uit 110 hervormden of calvenisten, 49 lutheranen, 36 joden en 1950 katholijken.

Er bevinden zich 2 lakenfabrieken, 1 fabriek van wollen dekens, 2 mekanieke wolspinnerijen, 1 fabriek van wetsteenen en 2 graan- en grutmolens.

Te Vaals bevindt zich thans het aanzienlijk klooster en pensionnaat *Blumenthal.* De heer baron Wilhelm van Lommessem kocht in 1846 van de weledele luthersche familie von Clermont het slot Blumenthal (Bloemendal) voor 35,000 franken, met de uitdrukkelijke meening van er een klooster te stichten voor vrouwen van het heilig hart. Men verkreeg in 1847 de wettelijke toelating van koning Willem II, en den 8 Febr. 1848 namen 4 damen van het Heilig hart, 2 zusters en eene pensionnaire bezit van het huis; den 2 Junij deszelfden jaars werd de groote zaal met bisschoppelijke toestemming als kapel ingewijd; in September 1855 wijdde Monseigneur Muller, bisschop van Munster in Westphalen, den eersten steen van eene nieuwe kerk, die in gothischen stijl gebouwd werd. Het getal der Damen en Zusters is er reeds van 60 tot 70 en dat der pensionnairen tot 120 gestegen. Deze religieusen hebben ook eene school gesticht voor meisjes, welke door 150 kinderen bezocht wordt; zij geven daarenboven aan 17 weeskinderen woon, onderhoud en opvoeding. De eerste

Digitized by Google

Overste was Madame Stanisla Verhulst, geboren te Brugge in België, en uit Friburg in Zwitserland verjaagd na het vallen van den *Sonderbund*. De tweede was Madame Dulac, thans overste te Chily in Zuid-America. De derde nog fungerende overste is Madame Gazelli. Deze twee laatste zijn in 1847 uit Turijn door de vrijdenkers verjaagd geworden.

VIJLEN is thans eene bijzondere gemeente en parochie van 1029 inwoners die allen katholijk zijn. In de XVIIIe eeuw was daar slechts een gereformeerd huisgezin, dat van den schoolmeester. Men zegt dat de kerk van Vijlen gebouwd is door den H. Clodulphus (*St. Clou*), bisschop van van Metz in de VIe eeuw; doch de in 1863 gesloopte kerk schijnt in de XIIIe eeuw gebouwd te zijn. Zij was grooter gemaakt in de XVIIIe eeuw, en in 1818 werd er een koor en eene sacristij bijgebouwd. In den loop van het jaar 1864 bouwde men er eene smaakvolle nieuwe kerk in gotischen trant.

Te Lemiers onder Vijlen staat eene kapel toegewijd aan de H. Lucia, met fundatie van eene mis op alle zon- en feestdagen, door de familie Koch gesticht, en bestierd door den baron de Pelser, die daar een treffelijk landhuis heeft. De kapel is voor de openbare godsdienst geopend sedert het Concordaat.

HOLZET is een dorpje van 120 inwoners, dat behoort tot de gemeente van Vaals, en wordt bediend door eenen pastoor, die gansch onafhankelijk is. Men ziet niet dat daar ooit hervormden gewoond hebben.

II. MHEER EN NOORBEEK.

Deze twee dorpen behoorden eertijds tot het land van Daelhem en waren bij de deeling van 1661 aan Spanje gebleven; eerst in 1802 werden zij onder het kanton Gulpen geplaatst.

Digitized by Google

De eerste melding van Mheer komt voor in een handvest van 1125, bij hetwelk keizer Hendrik V de gift bevestigd van de edele vrouw Uda, die in dit jaar hare twee vrije erfleenen *Meira* en *Witham* (Mheer en Wittem) met al derzelver toebehoor aan de abtdij van St-Jacobus te Luik schonk (1).

In 1367 stonden Pieter van Cuylenbourg, Heer van Mheer en zijne vrouw Joanna deze heerlijkheid als hun laatgoed af aan den hertog van Braband, en ontvingen dezelve van hem als leengoed, met die bepaling dat, indien zij er een huis of kasteel bouwden, hetzelve altijd voor den hertog zoude openblijven. De Heerlijkheid Mheer kwam achtervolgens in bezit der familiën van Imstenraedt en de Loe. Het tegenwoordig kasteel van Mheer is de residentieplaats van den Hooggeboren Heer baron de Loe van Imstenraedt.

In oude tijden vormde Noorbeek met Mheer eene parochie. De kapel van dit dorp toegewijd aan de H. Brigida werd in 1568 door de soldaten van den Prins van Oranje deerlijk uitgeplunderd en onteerd. In 1626 werd Noorbeek van Mheer gescheiden en door den koning van Spanje voor 3100 gulden aan den Heer van den Bergh-Trips verpand, (12 Aug.). In het jaar 1144 gaf de weduwe van Herman van *Nortbech* drie mansen land aldaar gelegen aan de abtdij Kloosterraedt en ontving er het kleed der orde. Dit is de oudste melding die mij van dit dorp is ter hand gekomen.

III. Wijlre, Wittem, Eijs en Slenaken.

Dit waren eertijds vier Rijks heerlijkheden, van welke Wittem ver de grootste was, dewijl daartoe ook Epen, Mechelen en Wahlwiller behoorden.

(1) « Tradidit eidem ecclesiæ duo allodia, unum quod est *Meira*, alterum quod dicitur *Witham*, utraque cum suis appenditiis, eadem libertate, eodem jure quo pater suus possedit in ultimo suo fine per servos et per ancillas, per beneficia, per aquas, per prata, per sylvas. » Zie Ernst, deel VI, p. 124.

Digitized by Google

WILRE of WIJLRE is reeds zeer oud bekend. In het jaar 1075 gaf Annon, aartsbisschop van Keulen, aan de kerk van Onze Lieve Vrouw op de trappen te Keulen, het goed te *Wilere* gelegen, met andere goederen, welke zijn voorganger Herman, van Ermentrudis of Immingard ontvangen had. (1) In 1155 gaf Willem van Wilre zeven bunders gelegen bij Welten aan de kerk van Kloosteraad, volgens de Annalen der abtdij. In 1220 nam Alexander van Wilre deel aan het vredeverbond tusschen Engelbert I, aartsbisschop van Keulen, en Waleram III, hertog van Limburg, gesloten. In 1252 is Herman van Wilre een der getuigen van het meergemeld handvest des hertogen van Limburg Waleram IV. Den 5 Junij 1288, even voor het begin van den slag van Woeringen, werd een ander heer van Wilre, met name Hendrik, door den hertog van Brabant ridder gemaakt. Een hunner opvolgers Willem van Wilre, vergezeld door Morel van Wilre, voerde met zijne troep de 42e ruiterbende des legers van Wencelijn hertog van Brabant bij den vermaarden slag van Baswiller tegen den graaf van Gulik op 22 Augustus 1371.

Als Rijks heerlijkheid bleef Wijlre van den duitschen keizer en deszelfs opvolgers afhangen tot de inneming dezer landen door de fransche republiek.

Binnen de parochie van Wijlre is eene kapel of bijkerk, in het gehucht Schuelder, welke eenen residerenden vicaris heeft (2).

---

(1) De woorden van het handvest zijn: » In pago Aquensi quod de praediis Ermentrudis acquisierat (Herimannus) Valchenburch), Munzhic (Moutzen), Giminich, Epeno, *Wilere*, cum omnibus appendiciis suis. »

(2) De kapel van Schuelder gelegen bij het gasthuis en toegewijd aan de H. Barbara werd in den loop der vorige eeuw, op zon- en feestdagen bediend door de PP. Capucijnen van Wittem. Sedert het begin dezer eeuw, wanneer Schuelder tot annexe van Wilre verheven werd resideerden er de volgende Eerw. Heeren rectoren: 1. Van den

Digitized by Google

Tot Wijlre behoort thans ook Kartiels, dat voorheen eene Rijks heerlijkheid was, wiens grondgebied slechts een kwartier uur in omtrek had, er waarop zich toen zoo wel als nu, niets dan een kasteel en de daaraan behoorende boerderij bevonden.

WITTEM. De oudste melding van de Rijksheerlijkheid Wittem komt voor in 1125, toen zij door de edele Uda aan de abtdij van St-Jacobus te Luik gegeven werd.

De eerste heeren van Wittem stamden af uit het adelijk huis van Julemont van hetwelk de archieven van Godsdal en andere handvesten in 1216 twee broeders, Willem en Winand, en in 1261 den ridder Arnold doen kennen.

Arnold, die heer van Julemont en van Wittem was, had drie zonen, welke in 1288 den slag van Woeringen bijwoonden: Arnold, Herman en Simon. Hemricourt noemt nog eenen vierden zoon en eene dochter van dien Arnold, en zegt dat hij de heerlijkheid van Wittem aan Arnold, die van Charneux aan Herman, en die van Julemont aan Simon gaf.

Arnold de jongere was in 1268 te Aken in het gevecht, waarbij de heer van Valkenburg het leven verloor, gevangen geweest, en na den slag van Woeringen ontving hij van den hertog van Brabant, tot vermeerdering van erfleen, het landgoed van Epen, dat van toen af altijd met

---

Elsen omtrent 6 jaren; 2. Joan. Theod. Deckers 2 jaren, hij stierf als pastoor van Bergh-Terblijt in 1842; 3. Smits 3 jaren; 4. Hubert-Joseph Stoltz 22 jaren, hij stierf er den 20 Mei 1836 oud 82 jaren; 5. De la Haije, thans pastoor te Epen 5 jaren; 6. Wijnants 7 jaren; de tegenwoordige rector de wel eerw. Heer P. J. Keesmeekers, vroeger kapelaan te Vijlen, werd aangesteld den 4 October 1849. Onder zijn bestuur werd Schuelder in 1850 voorzien van eene nieuwe kapel (gebouwd tegen over de oude, op den overkant van den weg) en in 1865 van een kerkhof en eenen onafhankelijken fabriekraad. Het ware te wenschen dat men er ook eene doelmatige woning bouwde voor den tijdelijken rector, die zich nu moet bedienen van het voormalig gasthuis, een slecht en bouwvallig huisje, dat de inwoners van Schuelder moeten huren van het armbestuur van Wijlre. De plaats ter oprigting van kapel en kerkhof, werd in 1849, door wijlen Theod. Ploemen geschonken.

Digitized by Google

Wittem is vereenigd gebleven. Arnold daarna kinderloos gestorven zijnde, kwam de heerlijkheid van Wittem aan zijnen broeder Herman.

Deze drie heeren, vooral Herman, hebben zich beroemd gemaakt in den successie-oorlog van Limburg, waarbij zij het met den hertog van Brabant hielden, zoo wel als hunne verwanten van Mulrepas, die eenen bitteren haat droegen tegen de Scavedris of Scavedrieschen van Julemont, welke met de heeren van Wittem en van Mulrepas van hetzelfde bloed waren.

Zie hier eenige voorvallen uit dien oorlog die Wittem betreffen. In 1286 werd het kasteel van Wittem belegerd door de bondgenooten des hertogs van Gelder, maar zij beproefden er zulken wederstand, dat zij het beleg kortelijks opbraken. In 1287 deed Herman van Wittem, bij den avond eenen uitval uit Maastricht, waar hij een bevel voerde, en stak Meerssen in brand, terwijl de heer van Valkenburg zich te Voerendaal, anderen zeggen te Daalhem, ophield. Den 5 Junij 1288, in den slag van Woeringen, stonden de heeren van Wittem met hun eigen bannier, neven de Mulrepas, ter zijde des Hertogs van Brabant, en nadat de overwinning reeds aan den hertog verzekerd was, hielpen zij de Scavedrieschen zoodanig verslaan, dat van dezen uit de 106 man maar vier de moorderij door de vlugt ontkwamen.

In de volgende eeuw was Wittem afhankelijk van Limburg en een eigendom der hertogen van Brabant. De hertog Jan III, die zijne regering begon den 27 October 1312, schonk deze heerlijkheid aan zijnen natuurlijken broeder Jan van Brabant, bijgenaamd Cosselaer, en den 10 Februarij 1355 gaven de hertogen Wencelijn en Joanna aan denzelfden Cosselaer, tot vermeerdering van leengoed, benevens Wittem de heerlijkheden van Mechelen en Wahl-

Digitized by Google

willer, die voortaan met Wittem maar eene heerlijkheid vormden.

In 1371 was Jan, heer van Wittem, een der voornaamste bevelhebbers in het brabantsch leger bij den slag van Baswiller.

In 1466 verkocht Frederik van Wittem, kindskindszoon van Jan Cosselaer, zijne heerlijkheid van Wittem, als een leen des hertogdoms van Brabant, aan Dirk van Pallant. In 1515 werd zij door keizer Karel V tot een graafschap verheven ten gunste van derzelver bezitter Floris (Florent I) van Pallant. Van dezen verviel zij later op zijnen bloedverwant Floris (Florent II) van Pallant, graaf van Cuylenburg.

Deze was een der belhamels der nederlandsche beroerte. Met eene luthersche vrouw gehuwd, bevorderde hij de hervorming en den burgeroorlog; zijn hôtel te Brussel diende ter vergadering der ontevredenen, alwaar zij spotsgewijze den naam van Geuzen als eenen eerentitel aannamen; daaraan is het ook toe te schrijven dat reeds voor Mei 1566, te Wittem openlijk luthersche preek gehouden werd, dat de graaf van Cuylenburg bij de aankomst van den hertog van Alva uit Nederland wegvlugtte, en dat het kasteel van Wittem door de Spaansche troepen ingenomen werd. Daar Alva, in België, zijne handen meer dan vol had, hernam de graaf in 1568 zijn slot van Wittem; maar van den anderen kant deed hem Alva voor zijne vierschaar bedagen, en daar hij niet verscheen, zijn hôtel te Brussel tot in den grond afbreken, en op de vier kanten van eene zuil, op de ledige plaats opgerigt, een voor den graaf schandelijk opschrift in vier talen uitkappen (1). De heer-

(1) De latijnsche tekstwoorden van dit opschrift zijn volgens de *Annales Haræi* deze:
Regnante Philippo II Cath. Hisp. Rege in his suis inferioris Germaniæ

Digitized by Google

lijkheid van Wittem werd dan verbenrd verklaard, en als zoodanig wederom met Brabant vereenigd; zij werd eerst ontslagen in 1604, nadat derzelver toenmalige heer zich aan de aartshertogen Albert en Isabel onderworpen had.

De graaf van Cuylenburg, in 1597 overleden, geene kinderen hebbende, schonk de heerlijkheid van Wittem aan Theodoor graaf van Waldeck, zoon van zijns zusters dochter, in wiens geslacht zij meer dan honderd jaren gebleven is. De souvereineteit der hertogen van Brabant was voor 1684 nooit betwist geweest; maar toen beweerde derzelver heer, Joris Frederik van Waldeck, dat hij er de souvereineteit van bekomen had van koning Karel II, en van dien tijd af heeft Wittem opgehouden van Brabant leenroerig te zijn.

In 1717 verkocht Albertina Elisabeth van Waldeck de heerlijkheid van Wittem aan den edelen heer van Pretlach of Brettlach, die dezelve in 1720 afstond aan den graaf van Giech; van daar kwam zij weldra in het huis der graven van Plettenberg, die er de laatste eigenaars van geweest zijn, en het kasteel tot op het einde der vorige eeuw bewoond hebben (2).

De heerlijkheid begreep destijds het kasteel en het kloost er van Wittem, de dorpen Wahlwiller, Mechelen en Epen, met eenige min of meer afgelegen pachthoeven. Het fransch bestuur heeft van al die dorpen zoo wel als van Eijs gehuchten der gemeenten Wittem gemaakt, wat zij tot heden toe nog zijn.

regionibus, gubernante vero ejus nomine Fernando Alvarez de Toledo Alvæ duce etc. Florentii de Pallant Comitis Culenburgii quondam dom no solo æquari sancitum est, ob excecrandam memoriam repetitæ in ea conjurationis adversus Religionem Eccl. Cath. Rom. Regiam Majestatem et ipsas Regiones. Anno a salut. MDLXVIII, quinto kalesdas junii.

(2) Men vindt dezen naam soms *Plettenberg* en soms *Plettenburg* geschreven. De mannelijke stam dezer famille is thans geheel uitgestorven; er leeft er maar eene vrouwelijke telg meer van, de hoogachtbare gemalin van den rijks-graaf Esterhazy uit Oostenrijk.

Digitized by Google

Nu eenige woorden over elke dier plaatsen in 't bijzonder.

Het *kasteel* van Wittem bestaat nog eenigermate, hoewel merkelijk vervallen en is kenbaar aan zijne dikke grijze muren. Het is gelegen te midden van een open terrein door de Geul bespoeld, en is thans eene boerderij met omtrent 80 bunders landgoed, toebehoorende aan Mevrouw Merkelbach, weduwe van wijlen den vierden vrederegter van Gulpen. Men toont ook nog bij het kasteel drie oude huizen die tot woon van bedienden der graven zouden verstrekt hebben.

Het *klooster* met de kerk van Wittem werd in het jaar 1732 gesticht door den toenmaligen heer van Wittem, Ferdinand graaf van Plettenberg. Het klooster is een vierkantig gebouw, waar de Kerk eenen vleugel van uitmaakt; het ligt in eenen ruimen fraaijen tuin met water doorsneden en rondom met muren omgeven. Bij akte van 16 Mei 1733 schonk de graaf het klooster en den tuin aan de Kapucijnen; maar hij wilde dat de kerk, door de Kapucijnen gebruikt, altijd als kapel van het kasteel zoude beschouwd worden; hij behield tevens voor zich en voor zijne opvolgers het gebruik van den voorvleugel, echter met bepaling dat, indien het graafschap van Wittem ooit uit het huis van Plettenberg in handen van andersgezinden komen mogt, hij voor alsdan de kerk en den vermelden vleugel des kloosters aan de kapucijnen afstond, zoodanig dat zijne opvolgers dezelve niet meer zouden kunnen vervreemden (1). Het klooster werd weldra bevolkt door kapucijnen der provincie van Keulen, die daar veel goeds stichtten tot deszelfs opschorsing door de fransche republiek. Deze deed het openlijk te Maastricht verkoopen. Het

(1) De graaf Ferdinand van Plettenberg was de Capijnen van Wittem zoo toegedaan dat hij te Weenen overlijdende, zijn hart in den grafkelder des kloosters van Wittem heeft willen deen begraven worden. Zie de beschrijving dezer grafstede in de *Bewijsstukken* n. IX.

Digitized by Google

werd ingekocht door den geleerden geschiedschrijver Ernst, kanonik der abtdij van Kloosterraad, met het inzigt om de kerk voor de openbare eeredienst en het klooster voor de kapucijnen te bewaren. Deze hebben dan ook als wereldpriesters het klooster bewoond en de kerk bediend tot hun afsterven, weinige jaren voor de belgische omwenteling. Intusschen Ernst buiten staat zijnde om de kooppenningen te voldoen, zag zich genoodzaakt het klooster te verkoopen aan Joris baron van Pallandt, te Aken, die het bij zijne dood naliet aan zijne nicht mevrouw van Veldhoven, te Eindhoven. Van deze werd het verkocht aan de Redemptoristen, welke er den 12 Januarij 1836 bezit van namen, en hetzelve tot zijne vroegere godsdienstige bestemming herstelden. Bij besluit van 28 November 1840, werd door koning Willem II het wettig bestaan van het huis van Wittem erkend, en aan de Redemptoristen aldaar volle vrijheid gelaten om hunne statuten te volgen en missiën te geven. Het klooster dient nu tot studiehuis der Redemptoristen van Nederland, en de kerk is als tot eene aanhoudende missie geopend voor het volk, dat er van 10 tot 20 uren verre heenen stroomt.

Te *Partij*, onder Wittem, niet ver van het klooster der Redemptoristen, is ook een schoon klooster voor vrouwen van dezelfde orde, welke het contemplatief leven zijn toegedaan. Het is er gesticht door Redemptoristinnen, die door den oproer van 1848 uit Weenen zijn verjaagd, en eenigen tijd te Gulpen haar verblijf genomen hadden.

Walhwiller en Mechelen. Deze twee dorpen hadden voortijds maar eenen herder, die zich pastoor van Wahlwiller, Mechelen en Nijswiller noemde. Bij de nieuwe organisatie van 1803 werd Mechelen eene succursale kerk en Wahlwiller eene annexe of bijkerk van Mechelen gemaakt.

Digitized by Google

Later is Wahlwiller ook tot eene succursale parochie verheven.

De kerk van Wahlwiller werd in vroeger eeuwen herbouwd en hooger getrokken door de ridders van Malta. In een venster der kerk leest men de woorden : *Antonius der ritterlichen Maltezer orde aller overste grootmeister*, met het jaargetal 1333 of 1433.

Tot Wahlwiller behoort ook het gehucht *Nijswiller*, dat eene kapel, een eigen kerkhof en een van Wahlwiller afgezonderd kerkfabriek bezit, en in hetwelk jaarlijks op den feestdag van deszelfs patroon, Sint-Dionysius, eene groote veemarkt gehouden wordt.

Te Mechelen bestond eertijds een huis of kommanderij van ridders van St. Jan van Jerusalem, later ridders van Malta, en doorgaans tempelheeren genoemd. Het is onbekend wanneeer dit huis gesticht is; maar men weet dat twee hertogen van Limburg hetzelve zeer begunstigd hebben. Hendrik III, bijgenaamd de oude, gaf in 1215 aan deze ridders eene landhoeve te Mechelen gelegen, met bouw- en weilande, bosschen, molens en al derzelver afhankelijkheden, als ook eene landhoeve die hij te Ophoven gekocht had; hij schonk hun tevens het patroonschap der kerken van Mechelen, van Wijlre en van Hoengen. Waleram IV stond hun in 1264 toe eenige gebouwen op te rigten bij het kerkhof van Mechelen, en in 1272 bevestigde hij hun al de giften welke zij van de hertogen van Limburg ontvangen hadden, en in 't bijzonder die der pachthoeven te Mechelen en te Wijlre, als ook het patroonschap der kerken van deze twee dorpen.

De goederen dezer kommenderij werden tusschen de jaren 1597—1619 toegekend aan de kommanderij derzelver orde te Aken (Ernst, t. III, p. 353). De woning

Digitized by Google

bestaat nog te Mechelen onder zijn ouden naam *Heerenhof*. Men weet dat de orde der ridders van Malta hersteld is door eenen brief van den kardinaal Antonelli staats secretaris van Zijne Heiligheid gegeven den 2 Junij des jaars 1858.

Epen is een der oudst bekende plaatsen welker naam verschillend geschreven werd, *Epen*, *Apine*, *Apina*, *Apinis*, *Epeno*, enz. In het jaar 1040 gaf keizer Hendrik III eene landhoeve te *Apine* gelegen, aan zijne verwante Irmengardis (Zie Bewijsstukken No VIII). In 1055 gaf dezelfde keizer eenige landerijen te Epen gelegen aan de abtdij van Borscheid (1). In 1075 gaf de aartsbisschop Amon van Keulen het landgoed te *Epeno* gelegen, dat zijn voorganger Herman van Irmengardis of Ermentrudis ontvangen had, aan de kerk van Onze Lieve Vrouw op de trappen te Keulen (Zie hierboven Wijlre). In het jaar 1289 werd Epen door Jan I hertog van Brabant aan zijnen getrouwen ridder Arnold van Julemont tot een erfleen geschonken (2) en met de heerlijkheid van Wittem vereenigd. Van onheugelijke tijden maakt Epen eene bijzondere parochie uit.

Eijs of Eis was voorheen eene bijzondere rijks heerlijkheid. Eva, dochter van Herman van Eijs bragt ze als huwelijksgift aan den edelen van Goor, van wien zij door het huwelijk zijner kleindochter Maria, overging aan Jan van Streithagen; van dezen kwam zij door het huwelijk van Maria van Streithagen in de handen van

(1) « Tale prædium quale nos habemus in villa *Apinis* in comitatu Frederici in pago Maselant situm. »

(2) Het diploma des hertogs luidt als volgt :

« Johannes, dux Brabantiæ, Lotharingiæ ac Lymburgensis, declarat, quod fideli suo Arnoldo de Juliermont juniori militi, in augmentum feodi sui a duce prius obtenti, curtim dictam de Epen cum omnibus suis juribus et attenentiis concedat ab ipso et a suis legitimis successoribus a duce in feodo hereditario possidendum. Datum anno Domini 1289, quinta feria proxima post festum S. Jacobi Apostoli. »

Digitized by Google

Nikolaes de Breijl, wiens zoon Winand tweemaal huwde. Maria Odilia, dochter zijner eerste vrouw, trouwde met Jan de Berg, bijgenaamd Trips, die aanspraak maakte op de drie vierden der heerlijkheid. Maar ondanks zijn eerste testament en zijn huwelijksverbond, had hij de gansche heerlijkheid vermaakt aan den zoon zijner tweede vrouw, Jan Renier de Breijl. Doch daar deze in 1685 het leenregt van den heer van Wittem, dat toen aan ,het huis van Waldeck behoorde, weigerde te erkennen, werden zijne goederen aangeslagen, en Dirik de Trips stond zijne regten af aan zijnen schoonzoon Dirik Jan de Waha, die dezelve in 1722 voor 55,000 rijksdaalders verkocht aan den graaf van Plettenberg, welke Eijs vereenigde met Wittem, dat hij ook destijds gekocht had, en waarvan het ten minste gedeeltelijk afhankelijk was.

Van onheugelijke tijden af is Eijs eene perochie geweest.

Tijdens den inval der Franschen in 1672 gebeurde daar eene ijsselijke heiligschending. Eenige soldaten stolen het gewijde ciborie na de geconsacreerde hostiën op den altaar uitgestort te hebben. De misdaders konden niet ontdekt en dus niet gestraft worden. Maar koning Lodewijk XIV van deze zaak onderrigt schonk aan de kerk duizend patakons om dag en nacht voor het tabernakel een altijd brandend licht te onderhouden, en om in de octaaf van het Allerheiligste jaarlijks eenige plegtige diensten te doen tot herstelling der ergernis en uitzoening der heiligschending. Dit betuigt de akt van stichting die nog bestaat, zoo wel als het opschrift door de kanoniken van Luik, op bevel van den kardinaal Emmanuel Theodorius de Bouillon ter geheugenis in de kerk van Eijs geplaatst (1).

(1) Zie dit opschrift in de *Bewijstukken*, N° X.

Digitized by Google

De dooroude kerk van Eijs heeft de godvruchtige graaf Ferd. van Plettenberg in 1734 door eene fraaije nieuwe kerk vervangen.

SLENAKEN wordt voor de eerste maal genoemd in het meergemeld handschrift van 1252, waarvan Adam van *Sledenake* een der getuigen was. Het was oudtijds eene rijksheerlijkheid, gelegen op de Gulp, bestaande uit de parochie van dien naam en eenige afgezonderde huizen en pachthoeven, welke nog in de XVIIIe eeuw aan de graven van Plettenberg behoorde.

In deze parochie bevond zich het klooster van het *Heilig Kruis.* Dit was eene kanonie, of priory van reguliere kanonniken van het *Heilig Graf*, die haren oorsprong aan eene daar vroeger bestaande kapel te danken had.

Het is onbekend wanneer die kapel opgerigt was; maar uit het oud Rent-register des kloosters blijkt dat zij reeds bestond in 1428.

De oorsprong dezer kapel wordt aan eene zeer aandoenlijke legende toegeschreven. Men zegt dat een schaapherder, die zijn vee op deze toen nog min bewoonde plaats hoedde, er zijne schapen zag op hunne kniëen vallen, alsof zij een in een doornbosch liggende kruis vereerden. De geburen dit verschijnsel vernemende deden aldaar ter eere van het Heilig Kruis eene kapel bouwen, en er alle Vrijdagen eene mis lezen. Deze mis, voor welke eene kleine rent onder de benaming van zaad- en maatpacht gesticht werd, is gedaan geworden tot de vernietiging der kanonie door de fransche omwenteling.

In het jaar 1428 werd de kapel verheven tot een beneficie, dat de pastoor van St. Martensvoeren te vergeven had, in wiens parochie de kapel, die daarna tot de

Digitized by Google

parochie Noorbeek behoord heeft, gelegen was; want destijds was Slenaken nog geene parochie.

In 1495 trad de toenmalige Rector der kapel, Gillis of Egidius geheeten, in de orde der reguliere kanoniken van het H. Graf, en de kapel werd met toestemming van Lodewijk Scharis, pastoor van St-Martensvoeren in de kanonie dezer orde op den Odilienberg bij Roermond ingelijfd, welke inlijving in 1496 door den bisschop van Luik, Jan van Horn, bekrachtigd werd.

Van toen af werd de kapel veranderd in eene priorie van reguliere kanoniken die daar bestaan heeft tot de fransche omwenteling. Deze priorie was niet rijk aan goederen, welke deels in het land van Daelhem en deels in de Rijks heerlijkheid Slenaken gelegen waren. De koor en de sacristij der kerk en de oosterlijke vleugel des kloosters met den tuin lagen onder Slenaken. De nieuwe kerk, welker bouw bij het aankomen der Franschen naauwelijks voltrokken was, is daarna in eene schuur veranderd. De kanoniken leefde van hunne goederen, welke zij door knechten lieten bebouwen, en van eene kostschool voor jongelingen, die doorgaans ten getalle van 30 tot 50 waren, en voornamelijk in de fransche en latijnsche talen onderwezen werden door de drie jongste kloosterlingen. (1)

---

(1) Dit klooster had eene residentie te Nederkan, welker oorspronk deze was: Herman Jeckermans van Nederkan, die in 1644 eene pelegrimsreis naar Jerusalem gedaan had, bouwde er ter eere van het heilig Graf eene kapel met de statien van den Kruisweg. Daar die kapel door vele personen uit godvruchtigheid bezocht werd, riep Maximiliaan Hendrik, bisschop van Luik, in 1654 vier priesters des heilig Grafs uit het klooster van het H. Kruis, en bemagtigde hen om zich daar eene woning te bouwen en de godsdienst in de kapel te verrigten. Den 30 Januarij 1679 trad Jeckermans in dezelve orde, en schonk hun de kapel met derzelver renten, die 150 guldens brabantsch beliepen, als ook al zijn vermogen. In 1713 werd de kapel grooter gemaakt. Op het laatste bevond zich daar slechts een kanonik van het H. Kruis, die er eene kostschool hield.

Digitized by Google

De Priors van het Convent van 't H. Kruis zijn geweest:

1. Gillis of Egidius a Cruce, hierboven vermeld, die den 3 December 1504, gestorven is.

2. Everhardus van Mechelen, die 83 jaren oud werd.

3. Willem Smet, van St-Pietersvoeren, die den 9 September 1572 in het 65e jaar van zijnen ouderdom overleed.

4. Crusius Bruijn, van St-Martensvoeren, die in 1623 zijn ambt nederlegde en den 11 Mei 1624 in zijn 80e jaar stierf. Onder dezen Prior werd het klooster, na de verovering der stad Maastricht door den prins van Parma, in asschen gelegd, omdat de landstenden der landen van Overmaas aldaar hunnen landdag gehouden hadden. Door dezen brand, waarbij slechts twee muren der kerk staan bleven, zijn vele oude oorkonden verloren gegaan.

5. Jan Linsen, overleden den 11 Januarij 1642, 60 jaren oud.

6. Livinus Franken, van Mesch, die den 18 Julij 1679 stierf, in den ouderdom van 68 jaren.

7. Egidius Aussems, van Noorbeek, die vele onaangename regtsgedingen met den graaf van Gronsveld te voeren had, en die den 10 November 1697 in het 53e jaar zijns ouderdoms overleed.

8. Renier Konings, van Immendorf, die achtervolgens kapellaan te Heerlen en te Gulpen, kanonik en prior des kloosters geworden zijnde, den 21 October 1728, in den ouderdom van 81 jaren stierf.

9. Antoon Cox, van 's Hertogenrade, die den 20 Februarij 1758 overleed.

10. Jan Quix (1) van Wijnandsrade, in 1773 overleden.

11. Cornelius Creischer, van Montzen, die nog leefde tijdens de vernietiging des kloosters.

---

(1) Deze was de oudoom van den kanonik Ch. Quix, stadsbibliothekaris van Aken, aan wiens beschrijving der *Kanonie zum H. Kreuz* wij ons verslag van dit klooster ontleend hebben.

Digitized by Google

BEWIJSSTUKKEN.

I.

Reglement over het landt van 's Hertogenrade.

De Staten Generael der Vereenichde Nederlanden, Allen den geenen die desen tegenwoordigen sullen sien ofte hooren lesen, saluyt. *Doen te weten. Dat Wy hebben gehoort enz.*

Daar de ruimte waarover wij in dezen bundel beschikken niet toelaat van dit stuk af te drukken, verzenden wij den lezer naar het: *Reglement over de drie landen van Overmaas*, gedrukt te 's Gravenhage 1664 in 4to.

II.

Handvest van Gerard, heer van Wassemberg 1235.

Ego G. dominus de Wassenberg... notum esse volo... quod, cum ecclesia Beate Marie in Aquisgrani in pago Galopiensi, prope villulam que dicitur Welpdal, haberet terram incultam, frutectis et vepribus obsitam et sibi inutilem, ego utilitati predicte ecclesie providere cupiens... omni juri quod habebam vel habere videbar ratione advocatie (in) eisdem bonis libere et absolute ad opus ejusdem ecclesie... renuntiavi... Acta sunt hec anno Domini Mo CCo XXXV.

III.

Handvest van Waleram, hertog van Limburg. 1252.

Waleramus dux Limburgensis notum facimus universis præsentibus et futuris, quod nobilis vir Gerardus Dominus de Wassemberch... de bonis suis Golopen. quæ a Domino Henrico patre nostro bonæ memoriæ Duce Lim-

Digitized by Google

burgensi aliisque prædecessoribus nostris tenebantur et a nobis tenentur in feodo... homo noster ligius existit, de consensu et bona voluntate Gerardi primogeniti sui, postquam ad annos discretionis pervenerat et hoc facere poterat secundum legem communem terræ, Dominæ Elisabeth uxori suæ, sorori scilicet Henrici piæ memoriæ quondam Ducis Brabantiæ, suisque liberis... prædicta bona omnia Golopen cum vasallis et ministerialibus aliisque omnibus suis attinentiis, cum omni etiam prædio suo quod habet in terra Golopen... coram nobis nostris vasallis et ministerialibus et coram suis vasallis et ministerialibus libere tradidit et donavit prædictæ Dominæ uxori suæ suisque liberis jure hæreditario in perpetuum possidenda... Et Nos bona prædicta... quæ a nobis tenentur in feodo, ad petitionem prædicti G. Domini de Wassenberch de consensu et libera voluntate et etiam petitione Gerardi primogeniti sui in feodum concessimus Dominæ Elisabeth predictæ uxori suæ suisque liberis, hominibus nostris ligiis existentibus de prædictis bonis. Hujus rei testes sunt nobilis vir Theodoricus Dominus de Valckenburg, Hermannus de Wilre, Udo Dapifer de Rode, Gislebertus filius ejusdem Dapiferi, Willelmus dictus Mulrepach, Willelmus de Wemmis, Alexander Marescallus de Lemborch, Simon de Reynberzdale, Adam de Sledenake, Gisennus de Golopia milites, etc.

Actum et datum Golopiæ anno Domini MCCLII, mense Martio in crastino Gregorii Papæ.

In de afschriften van dit handvest leest men bij Butkens *Golopen* en *Golopin*, maar bij Ernst *Galopen* en *Galopin*.

IV.

Brieven van Reinold, hertog van Gelder.

I. Raynaldus, comes Gelriæ, universis notum facit, recognoscit et protestatur, quod usum fructum et omne

Digitized by Google

jus, quod sibi et heredibus suis in dominio et ducatu Lymburgensi, castris Lymburg, Rode, Sprimont, Herve, Dusburg, *Gulpene*, cum omnibus et singulis pertinentiis ac attinentiis eorumdem, feodis, homagiis, etc. prout tenuit, tenet et possidet, competit vel competere potest ex quacunque causa, vendidit et vendit simpliciter et de plano, cum suis pertinentiis universis, nobilibus viris, Henrico comiti de Luzelenburg et Walramo de Luzelenburg Domino de Lyncio, fratribus, pro 40 millibus marcarum.... Datum in octavis pentecostes anno Domini 1288.

II. Raynaldus, comes Gelriæ, universis vasallis, ministerialibus, fidelibus hominibus ducatus Lymburgensis, necnon in Lymburg, Rode, Sprimont, Herve, Gulpene, etc. declarat se vendidisse omne jus suum, quod habuit in ducatu Lymburgensi et terris supradictis, sub certis conditionibus, nobilibus viris Henrico de Luzelenburg et Walramo de Luzelenburg Domino de Lyncio, fratribus, mandatque ut dictis nobilibus viris fidelitates et homogia faciant, prout hoc fieri est consuetum.

Datum in octavis pentecostes anno Domini 1288.

V.

Namen der 85 parochien die in de XVIIIe eeuw het consilie van Maastricht uitmaakten.

Aubel, Aubin, Bassenge, Bemelen, Bergh, Berneau, Bombaye, Breust en Eijsden, Canne, Cerexhe en Heuseux, Chaineux, Cheratte, Clermont, Daelhem, Emael, Eygelshoven, Eygenbilsen, Epen, Eys, Flexhe en Slins, Gellick, Gimmenich, Glons, 's Graven-Voeren, Groot-Spauwen, Gulpen, Heer, 's Hertogenrade, Hermée, Herve, Holzet, Hombourg, Julemont, Kerkrade, Lanaye, Lanaken, Lauwrensberg en Richterich, Lixhe, Margraten, Melen,

Digitized by Google

Mheer (bij Noorbeek), Mheer (Fall-Mheer), Mesch, Millen, Montzen, Moresnet, Mortier, Mortroux, Moulingen, Noorbeek, Oupeye, Reucklingen, Riempst, Rosmeer, Slenaken, Sichen, Simpelveld, St-André, St-Geertruid, St-Jean-Sart, St-Martens-Voeren, St-Pieter, St-Pieters-Voeren, St-Remi, Sippenaken, Thimester, Vaels, Veldwezelt, Visé, Vlytingen, Vylen, Waelwiller, Warsage, Wilre en Montenaken, Wonck, Wyck, Wylre.

VI

Bisschoppelijke organisatie van 1803.

Vredegeregt Gulpen.

Parochien en Succursalen.	Omschrijving der parochien en succursalen.	Namen der pastoren en desservanten.
Pastory.		
Gulpen . . .	Gulpen .	Crous, tegenwoordig pastoor.
Succursalen.		
Margraten . .	Margraten van Wijlre.	Gilissen, tegenw. pastoor.
Mheer . . .	Mheer. .	Wijnands, voorheen pastoor te Bingelraad.
Noorbeek . .	Noorbeek.	Pauwen, tegenw. pastoor.
Schin. . . .	Schin en Strucht .	Geerts, tegenw. pastoor.
Slenaken. . .	Slenaken en H. Kruis,	Bloem, voorheen Premonstratenser.
Vaals	Vaals . .	Pluijmaekers, voorheen pastoor te Voerendael.
Oud-Valkenburg.	Oud-Valkenburg.	Damoiseau, tegenw. pastoor.
Mechelen . .	Mechelen, Wittem, Walwijler, Nijswijlre.	Donia, tegenw. pastoor.

Digitized by Google

Epen	Epen . .	Marx, tegenw. pastoor.
Eijs	Eijs , .	Van der Heijden, tegenw. pastoor.
Wijlre . . .	Wijlre .	Schweitzer, voorheen pastoor te Vijhlen.
Vijhlen . . .	Vijhlen ,	Schnitzler, voorheen desservant te Wijlre.

VII.

Brief van den Aartsdiaken van Hespegau.

Eerwaardige, hoogachtbare en beminde Broeders!

Mr Jan Willem Bosten rector der parochie *Vaels* in het bisdom van Luik en in de aartsdiakonij van Hespegau, in het land van Overmaas, onder het gebied der Hoogmogende Staten der Vereenigde Nederlanden gelegen, heeft ons te kennen gegeven, dat hij van 8 December 1762, alsof hij de schending van een arrest, dat in zijne parochie op onderdanen van Aken om eene zaak de Godsdienst betreffende gedaan was, bevorderd hadde, te Maastricht in den kerker geworpen is, en dat hij in de maand September 1766 veroordeeld is tot de ballingschap en tot de onkosten die meer dan eene som

Reverendi, venerabiles et dilecti Fratres!

Magister Joannes Guilielmus Bosten rector paræciæ de Valse in diœcesi Leodiensi et archidiaconatu Hasbaniæ, sed in ultramosano Celsissimorum atque præpotentium Belgiæ fœderatæ statuum territorio sitæ, nobis exposuit se ab octava decembris 1762, quasi factam a subditis aquensibus in paræcia sua causâ religionis arresti violationem fovisset, in carcerem Trajecti fuisse conjectum, seque in mense septembri 1766 ad exilium et expensas novem millium florenorum brabanticorum leodiensium summam excedentes fuisse damnatum; quas cum solvere nequeat, durio-

Digitized by Google

van negen duizend brabantluiksche gulden beloopen; en daar hij dezelve niet kan betalen, wordt hij gedwongen de gruwelijkheden eener hardere gevangenis te onderstaan.

ris custodiæ squalores pati cogitur.

En dewijl die zeer arme herder, onze broeder in Christus, schijnt vervolging te lijden om de regtvaardigheid, en dat de Heilige Schrift de liefde en de aalmoezen hoogst aanbeveelt; daarom vermanen wij in den Heere, voornamelijk U, herders! om elk volgens de vurigheid zijner liefde eene almoes te doen. Daarenboven verzoeken wij U van den eersten dag na het ontvangen dezes, de aan uwe zorgen toevertrouwde volken te vermanen, dat iedereen volgens zijn vermogen ter dezer gelegenheid eene aalmoes in geld geve tot vrijkooping van den gevangenen, alsook van eenen dag derzelfde week te bepalen, waarop elk van u deze aalmoezen inzamelen zal, en van de opbrengst dezer collecte tevens tot uwe dekenen te

Cum vero pauperrimus ille pastor, noster in Christo frater, persecutionem propter justitiam pati videatur, et in sacris paginis maxima fiat charitatis et eleemosynæ commendatio: hinc vos præsertim, Pastores, in Domino hortamur, ut quilibet vestrum juxta charitatis suæ fervorem aliquam faciat eleemosynæ largetionem et insuper populos vestris curis concreditos prima die post hujus significationem hortemini, ut quilibet pro posse suo hac occasione pro captivi redemptione eleemosynam pecuniariam eroget, diemque unam ejusdem hebdomadæ præfigatis qua quilibet vestrùm hanc eleemosymam collecturus sit, proventum vero ex collecta secure transmitatis ad respectivos vestros decanos; quos

Digitized by Google

zenden. En wij vermanen dezen om het door de mildadigheid der geloovigen bijeengebragt geld in veiligheid over te zenden aan den pastoor van St-Nicolaas te Maastricht, die hetzelve na aftrekking eener behoorlijke bezoldiging des dragers tot het voormelde einde zal besteden.

quoque hortamur ut pecuniam ex largitione fidelium colectam secura manu transmittatis ad pastorem S. Nicolai Mosa Trajecti, qui deducto honesto latoris salario eam ad prædictum finem applicabit.

Gegeven te Luik den laatsten Augustus 1767.

(plaats † des zegels).

Was geteekend KAREL Aartsdiaken.

Onderteekend. Op bijzonder bevel van mijnen zeer doorluchtigen en zeer eerwaarden heer Aartsdiaken voorn. LAMBERTUS THOIST, notaris der gezegde aartsdiakonij.

Datum Leodii hac ultima Augusti 1767.

(Locus † sigilli.)

Signatum. CAROLUS, Archidiaconus.

Subsignatum de mandato illustrissimi ac Reverendissimi Domini mei Archidiaconi speciali LAMBERTUS THOIST, dicti archidiaconatus notarius in fid.

VIII.

Handvest waarbij Keizer Hendrik III in het jaar 1040 *zijne goederen van Herve, Vaals, Epen en Valkenburg aan zijne nicht Irmengarda geeft.*

In nomine Sanctæ et Individuæ Trinitatis.

Henricus divina favente clementia Rex.

Omnium nostrorum tam præsentium quam futurorum solers noverit industria, qualiter nos ob interventum et petitionem amborum ducum Gobelonis (*Gothelonis*) filiique

Digitized by Google

sui Godefridi tale prædium, quale scabinorum judicio (*ad*) imperiale jus patris nostri bonæ memoriæ Conradi imperatoris augusti devenit, nostræque regali potestati post suum discessum reliquum (*relictum*), et potestativè in villis *Iterve* (mogelijk Herve), *Vals*, *Apine*, *Falkenborgh* habuimus in pago *Lingouwe* et in comitatu *Dietbaldi* comitis situm, Irmgardæ dilecti (*dilectæ*) nepti nostræ in proprium dedimus atque tradidimus, cum omnibus utique suis pertinentiis, hoc est, utriusque sexus mancipiis, ariis, ædificiis, ecclesiis, decimationibus, agris, pratis, terris cultis et incultis, villulis ad prædictas villas respicientibus, pascuis, campis, sylvis, venationibus, aquis aquarum decursibus, molis, molendinis, piscationibus, viis, inviis, exitibus, redditibus, quæstis et inquirendis, cum omni utititate, quæ ullo modo inde provenire potest.

Ea videlicet ratione, ut prænominata Irmgardis de præscripto prædio sibi a nobis tradito liberam dehinc potestatem habeat, scilicet tenendi, dandi, vendendi, commutandi, precariandi, quam relinquendi, vel quidquid sibi placuerit faciendi. Et ut hæc nostræ tradiditionis regalis auctoritas nunc et per succedentia temporaria curricula stabilis et inconvulsa permaneat, hanc paginam conscribi, manu propria, ut subtus videtur, corroboratam, et sigilli nostri impressione jussimus muniri.

Signum regis Henrici III invictissimi.

Data V. kal. Martii, indic. VIII, anno dominicæ incarnasionis MXL. Anno autem Domini Henrici III, ordinationis ejus XIII, regni vero II. Actum Treviris feliciter.

Dit handvest is een der allerbelangrijkste voor de oude geschiedenis dezer omstreken. Het bewijst dat in 1040 Limburg en Valkenburg nog geene eigene heeren hadden, en het bevat de eerste namen en de oudste schrijfwijze van van verscheidene plaatsen. Onder deze namen zijn die van

Digitized by Google

Vals, *Falkenborgh*, *Lingouwe* en *Dietbald* geenszins twijfelachtig. Wij hebben de *twee* eerste in geen ouder schrift gevonden. *Lingouwe* of Luigauwe is niet anders dan de *gau* of landstreek, die later Limburg werd. Het graafschap van *Dietbald*, welke naam in een handvest van 't jaar 1042 bij Ernst (*Hist. limb.* t. VI, p. 103) *Teubald*, en in een van 1059 (ib. p. 105) *Tiedbald* geschreven is, begreep een merkelijk deel der landen die lang daarna de landen van Overmaas genoemd werden (1). In plaats van *Herve* lazen de opstellers der *Acta Sanctorum* (Sept. t. II, p. 273) en Ernst (t. VI, p. 101) in hun afschrift van dit handvest *Iterve*, onbetwijfeld ter oorzaak der gelijkvormigheid van de geschrevene *H* en *It*, en daarom meent Ernst dat dit woord Itteren beteekent. Doch in drie andere afschriften van dit handvest vindt men dezen naam eens *Harve*, eens *Herve* en eens *Harine* geschreven. Ons dunkt dat dit de oudste melding van Herve is die in de historie voorkomt. *Apine* is Epen, dat in de oude handvesten *Apina*, *Apinis*, *Epen* en *Epins* genoemd wordt. — Irmengarda of Irmengardis, van welke hier gesproken is, wordt in een ander oud schrift Ermentrudis genoemd (zie Wylre), en wordt door de Bollandisten ten onregt met Sint Irmengardis verwisseld.

IX.

Grafstede en opschrift van F. van Plettenberg.

Uit den tuin des kloosters daalt men door een twaalftal trappen in eenen kelder of beter eene onderaardsche kapel, onder de kerk gebouwd, die langer dan breed is. Ter linkerzij vindt men eenige openingen, eenigzins gelijkend aan bakovens, doch enger, en ingerigt om elk eene zerk te bevatten; dit zijn de graven voor de paters be-

(1) De graaf Dietbald was niet de eigenaar van dit graafschap, maar alleen 's keizers gouverneur van dat land.

Digitized by Google

stemd. Ter regter hand staat een altaar met een schoon gotisch kruisbeeld. In het altaar zijn drie nissen uitgekapt van welke de middelste grooter is dan de twee anderen. In de middelste nis leest men: *Ferdinandus S. R. J. Comes de Plettenburg-Wittem;* in de linker: *Natus in Nordkirchen* 25 *julii* 1690; en in de regter: *Obiit Vienne-Aust.* 18 *martii* 1737. Op het altaar staat eene eenvoudige bus van rood koper, die het hart van den graaf F. van Plettenberg bevat en welker deksel het volgende opschrift draagt:

D. T. O. M.

Ill^{mus} *et Ex*^{mus} *Domnus Domnus Ferdinandus, S. R. J. Comes de Plettenburg et Wittem, liber Baro in Eys et Slenaeken, Dom*^{us} *Dynastiarum Cosel, Nordkirchen, Meinhövel, Davensberg, Capelle, Neuburg, Gulpen, Mergeraten, Boltzum, Hemmerich, Kenten, Quadrat, Ulmen, necnon in Alrath, Buxfort, Geisbeek, Haselburg, Grotenhaus, Koppel, Lack,* et *Electoratus Coloniensis Camerarius hæreditarius, Principatus Monasteriensis haereditarius Marichallus, Aurei Velleris Eques, Sac*^{e} *Caes*^{e} *Regiaeq. Cat*^{e} *Maj*^{tis} *Consiliarius actualis Intimus, Ejusdemq ad curiam Romanam orator, cum jamjam ad hujus muneris exercitium Viennâ illuc proficisci paratus esset, die XI martii peripneumonia correptus, XVIII ejusdem obiit, et cor suum capsulae praesenti inclusum huc transferri et apud RR. PP. Capucinos deponi voluit in Ecclesia, quam in honorem S*^{ti} *Joîs Nepomuceni cum contiguo eorumdem monasterio exstrui fecerat, MDCCXXXVII, aetatis suae XLVII.*

X.

Opschrift in de kerk van Eijs geplaatst.

Ludovicus XIV Franciæ et Nav. Rex, suscepto bello

Digitized by Google

contra Batavos, cum audivisset horrendum in hoc loco per impios milites ablationis sacrae pixidis de altari perpetratum sacrilegium, zelo honoris divini et in reperationem tanti sceleris scutatos mille pro lumine diu noctuque coram venerabili Sacramento accendendo variisque divinis officiis ac precibus rite fundendis, ut constat instrumento fundationis Leodii coram Guilielmo de Marenne sententiaris curiæ spiritualis sub die 6to 7bris anni 1672 de consensu Illust. Dni Archid. Hasbaniæ hujus ecclesiæ superioris peractæ, constituit; vere munificus pii nomen potuit mereri; quarum laudum ut huic templo testis inesset, perpetuum regiæ erga Deum, religionem et venerabile Sacramentum pietatis monumentum, jussu Illust. Principis Em. Theodosii Cardinalis Bullionis, utriusque ordinis regii commendatoris, Magni Franciæ Elemosynari, Cathedralis ecclesiæ Leodiensis Canonici anno 1672 mense 7bris posuerunt; cujus funesti facti memoriam humilis hæc tabula revocat.

XI.

Staat van eenige kerken en kapellen in het Aartsdiakenaat Hespengau, dekenaat Maastricht. 1558.

Eyngeesloe, ecclesia. *Eygelshoven.*

Berghe prope Egelsoe, appendix de Eygelsoe, *Marienberg.*

Eyse, ecclesia. *Eys.* Altare Nicolai altare Marie.

Nyeswycke, appendix de Eyse. *Nyswiller.*

Galopia, ecclesia valet 200 modia. Altare Catharine, Altare Huberti, Altare Trinitatis Valet XXX mod. Altare Mariæ. Vicaria. Hospitale S. Nicolai. Matricularia.

Holselt, ecclesia, valet XXIIII mod. *Holzet.* Matricularia.

Digitized by Google

Lamiers, capella. *Lemiers*

Meer et Noorbecke, ecclesia, valet XX modia *Mheer en Noorbeeck.*

Stæ Margarethæ, ecclesia, valet XXXV. *Margrathen.*

Schyne super Golam prope Waelkenborghe, ecclesia. *Schin op de Geul.* Matricularia annalis.

Capella Crucis prope Sledenaken. *Hoogkruis bij Slenaken.* Altare Mariæ.

Valkenborgh vetus, ecclesia, valet L modia. *Oud-Valkenberg.* Altare Mariæ. Matricularia annalis.

Vylen, ecclesia, valet XL modia. *Vylen bij Vaals.*

Mechelen dominorum de Wittem LX modia. *Mechelen.*

Valkenborch, ecclesia castri. *Valkenborch.* Altare Mariæ. Altare Georgii. Altare Egydii sive Eligii. Matricularia annalis. Altare S. Joannis in Castro. Hospitale.

Volst, ecclesia, valet XXX modia. *Vaals.* Altare Antonii. Matricularia annalis.

Wylre prope Galopiam, ecclesia valet CIIII modia. *Wylre.* Altare crucis valet X modia. Altare Mariæ. Matricularia annalis. Altare Catharinæ. Altare Mariæ et Joannis.

Espen, ecclesia sive appendix. *Epen.* Valet XLV modia.

Digitized by Google

INVENTAIRE CHRONOLOGIQUE

DES

CHARTES ET DOCUMENTS DE L'ÉGLISE DE S^T-SERVAIS

A MAESTRICHT.

(*Suite.*)

No. 41.

1312, 11 avril. — Datum anno Domini millesimo trecentesimo duodecimo, feria tertia ante Tyburtii et Valeriani.

Guillaume de Eijs, chanoine de l'église de N. D. à Maestricht, *Florentius*, *Henricus de Meldere* (1) et *Walterus de Mesche*, échevins de Maestricht, choisis comme arbitres par *Walterus*, fils de *Macarius de Hoeghem* vice-écoutète de Maestricht, et par les Beghards de Maestricht, dans leur différend relatif à 6 bonniers de terre arable, situés dans les territoires de Susghen et de Muntenaken et mouvant du prévôt de Wyde, font savoir qu'ils ont décidé que ledit Walterus doit déclarer libres (*quita clamare*), ce qu'il a fait devant eux, les bonniers en question, à tels usages pour lesquels feu Nicolas dit *Clenecker*, tanneur (*cerdo*), beau-père de Walterus, les a légués aux dits Beghards.

Copie, de 1740, dans les *Documenta Beggard.* fol. 34 r°, collationnée et signée Janssenss, not. publ. et apost. juxta Edicta Sermi Principis Leod. admiss. et immatr.

---

(1) Probablement *Henri de Molendino*.

Digitized by Google

No. 42.

1314, 24 avril. — Datum anno Domini M°CCC° quartodecimo, in erastino beati Georgij martyris.

Lettres des échevins de Maestricht attestant que *Jucta*, veuve de feu Jean *Borneken*, échevin de Maestricht, a, du consentement de ses enfants *Jean* et *Jucta*, assigné, pour satisfaire aux legs laissés par le testament de feu son mari, une rente de 12 deniers liégeois de cens annuel, sur la grande maison de feu Henri *de Aquis*, teinturier, dont la moitié au profit du luminaire de la chapelle de St-Vincent martyr, et l'autre moitié pour le prêtre célébrant la Messe dans cette chapelle, pour y faire leurs anniversaires.

Original sur parchemin, muni de 2 sceaux : le premier est perdu, l'autre, en cire brune, p. à d. p., est brisé.

Florencius
Henr. de Molendino (1) } scabini Traiectenses.

Transcrit dans les *Jura capp. s. Vinc.* fol. 4 v°.

No. 43.

1314, 6 mai. — Datum anno Domini M°CCC° quartodecimo, feria secunda post Inuentionem sancte Crucis.

Lettres des échevins de Maestricht attestant, que Herman, gendre de Chrétien *Nagel pellifex*, et Beatrix sa femme, ont cédé, en présence de Cathérine *Lupi supra Monetis*, à *Ide*, béguine, *de novo vico*, sœur de Macaire, une rente de 7 sous liégeois de cens annuel, assignée sur une

(1) Sceau à 6 fasces ; légende : ..... M. lendino sc...

Digitized by Google

maison sise dans la rue de St-Antoine, habitée par Jean *de Eckelrode*, *penes domum Petri cum mitra.* Le garant est Lambert dit *Loepere.*

No. 44.

1316, 29 juillet. — Datum anno Domini M°CCC° sextodecimo, feria quinta ante Petri ad Vincula.

Lettres des échevins de Maestricht attestant que *Yde* béguine, sœur de feu Macaire *Bessemere in nouo uico* a donné (*iure hereditario effestucando renunciauit... et se mortuam inde fecit*) la rente mentionnée dans l'acte précédent, au profit de l'autel de St-Pierre dans la grande crypte (*in cripta maiori*) de St-Servais, pour l'anniversaire des dits Macaire et Yde.

Originaux, sur parchemin, liés ensemble, munis de 4 sceaux; un de ces sceaux, en cire brune, p. à d. q. est brisé, les autres perdus.

Florencius
Henricus de Rosis } scabini Traiectenses 1314.
Florencius (1)
Henr. de Molendino } scabini Traiectenses 1316.

No. 45.

1315, 5 janvier. — *Exécution du testament de Jean dit niger de Colonia, fait en 1309, par Ricolphe de Colonia écolâtre de N.-D. à Maestricht.*

In nomine Domini nostri Jesu Christi Amen. Noverint universi et singuli præsens publicum instrumentum visuri

(1) V. les numéros 31 et 38.

Digitized by Google

et audituri, quod anno a Nativitate Domini millesimo tricentesimo quintodecimo, indictione triadecima, mense ianuarii die quinta, in presentia mei notarii publici et testium subscriptorum ad hæc specialiter vocatorum et rogatorum, constitutus personaliter vir discretus dominus *Ricolphus de Colonia* Scolasticus ecclesiæ sanctæ Mariæ traiectensis leodiensis diocoesis, executor testamenti seu ultimæ voluntatis quondam domini *Joannis* dicti *niger de Colonia* præsbyteri, fratris ipsius domini Scolastici, prout in instrumento super hoc confecto continetur, cuius tenor est talis. — In nomine Domini amen. Anno a Nativitate Domini millesimo tricentesimo nono, indictione septima, die vicesima mensis decembris in præsentia mei notarii publici et testium subscriptorum ad hæc specialiter vocatorum et rogatorum, discretus vir dominus *Joannes* dictus *niger de Colonia* præsbyter, licet infirmus corpore, compos tamen sui et sanæ mentis existens ac perfecte loquens, suum condidit in ultima sua voluntate testamentum in hunc modum: in primis igitur ante voluit, omnia testamenta sua alias ubicumque locorum sive Coloniæ sive Traiecti facta, per ipsum esse revocata, quæ per præsentes revocavit, præsenti testamento in suo robore permanente. item voluit et ordinavit quod debita sua quæ legitime probari poterunt et inveniri tam per suam confessionem quam etiam per testes ydoneos et fide dignos, de bonis suis promptioribus ante omnia persolvantur; item posuit in manus venerabilis viri domini *Ricolphi* fratris sui, Scolastici et canonici Ecclesiæ sanctæ Mariæ traiectensis, leodiensis diocæseos, et posita esse voluit omnia sua hereditaria mobilia et immobilia ubicumque locorum sita, et quocumque nomine censeantur, quem præsentis testamenti sui suum fecit et elegit executorem, qui executor onus dictæ executionis in se suscepit, ut de eis-

Digitized by Google

dem bonis hereditariis mobilibus et immobilibus disponat et ordinet secundum magis et minus nomine testamenti, cui tenore præsentium disponendi et ordinandi secundum magis et minus plenariam contulit potestatem, prout saluti animæ ipsius testatoris visum fuerit expedire, et sicut ipsi commiserat et fiduciam gerit de ipso pleniorem, et si dictum testamentum non valeat iure testamenti, valeat saltem iure codicillorum vel cuiuslibet alterius ultimæ voluntatis. Actum Traiecti leodiensis diocæseos in domo claustrali quam ipse dominus Scolasticus inhabitat, presentibus ibidem domino *Godefrido de Lenculis* præsbytero capellano altaris sanctæ Katharinæ siti in ecclesia sanctæ Mariæ prædicta, domicella *Maria* sorore ipsorum testatoris et Scolastici, fratribus *Arnoldo* dicto *Cuelhout*, *Ægidio*, *Paulo de Belisis*, *Joanne* dicto *Paridon*, Beghardis domus traiectensis etc. *Joanne Rufo* famulo ipsius domini Scolastici, testibus ad haec vocatis et rogatis. Et ego *Franco de Traiecto*, filius *Gisonis* quondam de hospitali, clericus leodiensis diocaeseos, publicus imperiali autoritate notarius praedicto testamento, prout a me superius narratur, una cum testibus praedictis praesens interfui et hoc publicum instrumentum inde confeci, quod manu propria conscripsi, signo meo solito et consueto signavi rogatus. — Virtute cuius testamenti et ex potestate sibi commissa idem Scolasticus executor nomine executorio prædicto per modum testamenti fratris sui domini *Joannis* quondam testatoris petias omnes hereditatis quas ipse testator sibi comparavit sitas in territoriis tam de *Here* quam de *Cadire*, in quibuscumque locis et petiis et quocumque nomine censeantur, Magistro et fratribus Beghardorum domus traiectensis leodiensis diocesis praefixit et assignavit habendas et tenendas

Digitized by Google

et redditus exinde provenientes singulis annis causa Dei in pios usus convertendos pro remedio et salute praedicti testatoris, exceptis viginti vasis tritici mensurae traiectensis, quae ad ipsas heredidates Decano et Capitulo ecclesiae sanctae Mariae traiectensis dictae diocaeseos tam pro festo sancti Andreae apostoli pro media parte, quam pro anniversario ipsius testatoris pro alia media parte, singulis annis more solito faciendo, praefixit et assignavit, conditionibns hijs adiectis quod ipsi Beghardi dictas hereditates perpetuae obtinere possint et de eadem se intromittere omni iure pactariorum singulis annis, ita videlicet quod si decrementum fuerit in dictis hereditatibus per plagam Dei vel alias plagas quaslibet, scilicet per exercitum, per combustionem, per guerras vel alias quoquo modo legitimo aut per violentiam vel inhibitionem domini terrae dicta hereditas excoli non posset, quod extunc dicti Decanus et Capitulum pro rata dictorum viginti vasorum aequale dampnum sustinebunt et cum hoc dicti Beghardi dictae domus amplius pro huiusmodi viginti vasorum solutione facienda non erunt obligati nec onerati quam modo supradicto. Actum Traiecti saepe dictae diocaeseos in hospitio praedicti domini *Ricolphi* Scolastici, sito in claustro dictae ecclesiae sanctae Mariae, presentibus ibidem domino *Gedon* praesbytero capellano capellae ipsorum Beghardorum, *Ricolpho* filio Scolastici praedicti clerico, *Johanne* dicto *Stroken*, *Johanne Rufo* et *Theodorico de Elen* famulis Scolastici supradicti, testibus ad praemissa vocatis et rogatis (signatum erat :) *Adrianus Huesden* pro tempore secretarius (ad latus habebatur :) pro *Gisberto Peer*.

Copie, dans les *Documenta Beggard.* fol. 12, collationnée et signée Janssenss, not. publ. apost. etc.

Digitized by Google

N°. 46.

1315, 20 avril. — Datum anno Domini M°CCC° quintodecimo, dominica ante festum beati Georgij martyris.

Lettres des échevins de Maestricht attestant que *Jean de Hamenyrs*, *cerdo*, sa femme et leurs enfants ont cédé à *Ide* béguine, sœur de Macaire *in nouo vico*, en présence d'Elisabeth *de Yzenrode*, *domina fundi domus predicte*, une rente de 20 sous liégeois de cens annuel, assignée, en second lieu, sur une maison avec ses dépendances, sise près de la maison d'Arnould, dit *Caprun*, *in platea cerdonum*. (1) Le garant est Nicolas, frère du dit Jean, qui *promisit suum condebitorem Nicolaum eius fratrem ab hac obligacione quitare.*

N°. 47.

1316, 29 juillet. — Datum anno Domini M°CCC° sextodecimo, feria quinta ante Petri ad Vincula.

Lettres des échevins de Maestricht attestant que *Yde* béguine, sœur de feu *Macharius Bessemere in nouo uico*, a donné la rente mentionnée dans l'acte précédent au profit des autels dans l'église de St-Servais, à savoir: de St-Laurent, de la Ste-Croix *ante chorum*, de St-Nicolas, et de St-Pierre *in cripta maiori*, pour l'anniversaire des dits Macaire et Yde.

Originaux, sur parchemin, liés ensemble, munis de 4 sceaux; deux, en cire brune, p. à d. q. sont brisés, les 2 autres perdus.

Florencius
Henr. de Molendino (2) } scabini Traiectenses 1315.

Florencius (3)
Henricus de Molendino } scabini Traiectenses 1316.

(1) C'est la rue des Tanneurs, comme il conste par l'*Index Altarium*, qui parle fol. 14 d'une maison *in vico Cerdonum*, *in die clein Loorestraet*, *prope molendinum*; fol. 18 *in lata platea cerdonum*; fol. 37 d'une maison *in platea cerdonum iuxta portam* et d'une autre *ab hac parte portae cerdonum iuxta Jecoram*, et fol. 40 *in die Luererstraet siue in vico cerdonum*. Cf. Annuaire du Limbourg 1823, p. 111.

(2) V. n. 42; légende : † s.... de : Molen..... abin.

(3) V. n. 44.

Digitized by Google

N°. 48.

1315, 7 novembre. — Datum anno Domini M°CCC° quintodecimo in crastino beati Leonardi episcopi. (1)

Lettres par lesquelles les échevins de Maestricht attestent que Pierre, dit *Peders*, pour satisfaire au legs de son père, s'est obligé à payer (*prefixit consequi et exsoluere promisit*) à la chapelle de St-Vincent ou au prêtre y célébrant la Messe, pour faire les anniversaires de ses parents dans la dite chapelle, une rente de 12 deniers liégeois de cens annuel, assignée sur sa maison, sise près de la chapelle de St-Amour, en se réservant la faculté d'assigner cette rente sur une autre propriété, également bonne.

Original, sur parchemin, muni de 2 sceaux, en cire brune, brisés, p. à d. q.

Johannes (2) filius Godefridi quondam Florentini
Libertus de Borgherhusen (3)
} scabini Traiectenses.

Transcrit dans les *Jura capp. S. Vincentij* fol. 3, v°.

N°. 49.

1315, 2 décembre. — Datum anno Domini M°CCC° quintodecimo, feria tercia post Andree apostoli.

Lettres par lesquelles les échevins de Maestricht attestent que Pierre, dit *Peders*, prêtre, a assigné (*consequi prefixit et assignauit*) une rente de 6 deniers liégeois de cens annuel, sur la maison qu'il habite, sise près de la chapelle de St-Amour, au profit du luminaire de la cha-

(1) *Episcopi* est apparemment une erreur pour *abbatis*; il n'y a pas de saint évêque connu de ce nom.
(2) Sceau à 6 oiseaux. 3—2—1.
(3) V. n. 37. Le champ du sceau est semé de bilettes.

Digitized by Google

pelle de St-Jacques, à Maestricht, pour l'anniversaire de son père, *condicione tali quod idem dominus Petrus dum voluerit quitare potest ipsum censum pro quinque solidis in pagamento census memorati.*

Original, sur parchemin, muni de 2 sceaux ; l'un en cire brune p. à d q. est brisé, l'autre perdu.

Olbertus Colsop (1) } scabini Traiectenses.
Henr. de Molendino. }

No. 50.

1316, 13 mars. — *Acte de vente notarié.*

In nomine Domini. Amen. Nouerunt vniuersi et singuli per hoc publicum instrumentum, quod anno a Natiuitate Domini millesimo trecentesimo sextodecimo, indictione quartadecima, mensis Martij die tertia decima mensis eiusdem, constitutus propter hoc personaliter in presentia mei notarij publici ac testium subcriptorum ad hoc specialiter vocatorum et rogatorum, nec non coram villico et scabinis Curie de Fleitingen, Leodiensis diocesis, *Elisabeth* dicta *in den Winckel de Hese* vidua, non per errorem, sed ex certa scientia, recognouit, et confessa est, se vendidisse iusto venditionis titulo, pro certo pretio, de quo etiam sibi satisfactum esse dicit, discreto viro domino *Godefrido* dicto *Mumpelir* Capellano Ecclesie beati Seruatij Traiectensis, dicte diocesis, vnum dimidium bonuarium terre arabilis ad rectam mensuram, iacentis in territorio de Fleitingis, iuxta terram *Henrici* filij *Danielis de Lancfelt*, et in illo latere versus Hese iuxta terram *Egidij* dicti *Struchtman de Lanckvelt*, et in inferiori parte versus

(1) V. n. 17 et 23.

Digitized by Google

Fleijtingis iuxta terram *Wilhelmi* dicti *Prastman*, et vendidit dicta Elisabeth predictam terram, sicut eam tenuit, et sicut in vna petia, inter suas confines iacet, siue plus siue minus, ut de dicta terra idem dominus Godefridus suam faciat liberam voluntatem; hac recognitione facta, dicta Elisabeth et Nicolaus eius filius *effectuando renunciauerunt* predicte terre, coram Villico et scabinis infrascriptis, ad opus domini Godefridi predicti, *et in signum effectuationis, calamos straminis in manibus receptos proiecerunt*, vnde dictus villicus eundem dominum Godefridum de dicta terra mediante sententia scabinorum inuestiuit, cum solemnitatibus ad hoc debitis et consuetis. Insuper dicta *Elisabeth*, *Nicolaus* eius filius, *Henricus Cothus*, *Tilmannus* filius *longi de Hese*, et quilibet eorum in solidum promiserunt dicto domino Godefrido de predicta terra warandiam per annum et diem facere, iustas querelas deponere, prout moris est, et tantos deinde (*fautivement copié pour* denarios) prestare, per tanti temporis spatium, quantos idem Godefridus exposuit pro terra memorata; promiserunt etiam ipsi domino Godefrido persoluere viginti vasa siliginis, warandicabilis bladi, mensure Traiectensis, si dictam terram euinci contingat, obligantes se et omnia bona sua pro promissis, et dicta Elisabeth promisit suos condebitores quitare de promissis. Dicta autem terra soluit duos denarios Leodienses pro censu fundi. Actum anno, indictione, mense, et die predictis, presentibus *Joanne de Kestel* villico, *Wilhelmo Prostman*, *Wilhelmo Fresken* et *Libertus de Hese* scabini Curie de Fleitingis, *Joanne* dicto *progenies*, presbytero, *Henrico Cochus*, et *Bollo* nuntijs de Fleitingis, testibus ad premissa vocatis et rogatis. Et infra subscriptum erat: Et ego *Gobbinus* quondam *Joannis* dicti *Braes* de Traiecto Leodiensis diocesis clericus imperiali auctoritate notarius publicus, premissis omnibus et sin-

Digitized by Google

gulis interfui, et in hanc publicam formam redegi, meoque signo consueto signaui, vocatus ad hoc specialiter et rogatus. Descriptum est predictum instrumentum in pergameno cum subscriptione nominis et signi predicti notarij. (signatum:) *H. Curtius* per copiam signauit.

Copie, dans l'*Index Altarium seu beneficiorum*, fol. 81 v°.

N°. 51.

1316, 17 mars. — Datum anno Domini M°CCC°XV° in die beate Gertrudis virginis.

Lettres des échevins de Maestricht attestant que Henri dit *Kiwe*, sa femme et leurs enfants ont cédé à *Adula* veuve, une rente de 5 sous liégeois de cens annuel, assignée sur une maison sise *jn duobus montibus infra domum dominj Henrici dicti Morken capellani sancti Jacopi ab vna parte, et Nicolai factoris medonis ab alia parte*, à payer d'abord après le cens foncier de 13 sous liégeois, 2 chapons et 1 poule, qui revient à Jean, dit *Pape*, *tonsorem pannorum*, présent à cet acte, *tamquam dominus fundi dicte domus.*

N°. 52.

1334, 1 mars. — Datum anno Domini M°CCC° tricesimo tercio, feria tercia post festum beati Mathie apostoli.

Lettres des échevins de Maestricht attestant que Thierry, recteur de la chapelle de Ste-Marie-Madeleine *in duobus montibus*, a cédé la rente mentionnée dans l'acte précédent au profit de la Fraternité de l'hôpital de St.-Servais.

Originaux, sur parchemin, liés ensemble, munis de 4 sceaux, en cire brune, brisés, p. à d. q.

Digitized by Google

Amisius (1) Henricus de Yseren (2)	scabini Traiectenses, 1316.
Henricus de Yseren (3) Arnoldus Nuest (4)	scabini Traiectenses, 1334.

No. 53.

1316, 18 avril. — Datum anno Domini M°CCC° sextodecimo, dominica post Tyburcij et Valeriani.

Lettres par lesquelles les échevins de Maestricht attestent, que Lambert, fils de Guillaume le charron (*factoris rotarum*) a conféré *jure hereditario*, à maître Jean dit *Beyart*, chanoine de St.-Servais, une maison avec dépendances *ante et retro*, sise *in duobus montibus*, à côté de la propriété du dit maître Jean, moyennant 44 sous liégeois et 2 chapons de cens, *sicut de hereditate exsoluitur in Traiecto*, à payer l'une moitié le jour de la Nativité de St.-Jean-Baptiste, l'autre moitié le jour de Noël *cum caponibus de domo supradicta jn latere sito versus opidum Traiectense.*

Original, sur parchemin, sceaux perdus.

Florencius Henricus de Yseren.	scabini Traiectenses.

N°. 54.

1317, 3 juillet. — Datum anno Domini millesimo trecentesimo decimo septimo, dominica post Petri et Pauli apostolorum, in Traiecto, in domo Prepositure ecclesie sancti Seruatij.

Cuno de Molenarken, chanoine de St.-Servais et vice-

(1) Sceau avec un lion rampant, à la queue simple, en chef une fasce ; légende :... *Ami... ecten.*
(2) Sceau à 4 fasces ; sur le tout 3 crémaillères (?) 2—1 ; legende : .... *sere. scabini. Tiect.*
(3) Même sceau, les figures un peu plus grandes.
(4) Sceau à 4 fasces avec 3 oiseaux assis. 2—1. V n. 33.

Digitized by Google

gérant de *Jean de Kuyck* prévôt de la dite église, *Michel Braxator*, écoutête du même prévôt, et les échevins de la *villa de Mechelen: Jean de Bering*, *Thierry Kritter*, *Giselbert* fils de *Nicolas*, *Thierry* dit *Bergman*, *Gisemilus de Maeswinckel*, et *Henri* dit *Hansberg*, déclarent que *Jean*, fils de Matthieu, échevin à Mechelen, a reconnu devant eux, publiquement, qu'il doit à Godefroid prêtre, fils d'Arnould dit *Mumpelir* apothécaire à Maestricht, une rente annuelle d'un muids de froment, mesure de Maestricht, *perpetui pacti seu trecensus*, à déposer à ses propres frais tous les ans, à la fête de St-André, dans une maison quelconque de Maestricht, que le dit Godefroid désignera; avec cette condition que, si le dit Jean néglige de payer sa rente pendant une année entière, le dit Godefroid possédera comme biens héréditaires, *in quorum tamen possessione iam diu fuit pacifice, et se intromittet de eisdem*, les biens suivants, qui servent de garantie pour le payement susdit (*in sub pignore posita*), à savoir: 2 boniers et demi de terre arable, situés *in campo de Mechelen*, comme suit: un bonier et plus situé entre *Chotem* et *Mechelen supra montem, penes terram Henrici filij Rutgheri de Grebede, et iuxta pascua quondam Henrici de Kessenich*, 3 arpents situés entre *Mechelen* et *Grembede penes locum dictum sceep iuxta terram predicti Arnoldi Mumpelir*, et 3 arpents situés entre *Mechelen* et *Zuchte* (?) *penes .. encule*. En témoignage de la vérité le dit vice-prévôt Cunon, à la demande des dits écoutète et échevins, a muni les présentes lettres de son sceau.

Copie dans l'*Index Alt. seu benef.* fol. 30 v°.

No. 55.

1317..... — Datum anno Domini M°CCC° septimodecimo.....

Lettres des receveur et échevins de la cour de Lenculen,

Digitized by Google

attestant que *Arnold*, dit *Gruyart*, *Meyna* sa femme, et leur enfant ont cédé à (Jean) *de Gandavo*, chanoine de St-Servais, 2 boniers de terre arable sis *super viam de Viseto*, (1) près du terrain de feu Regnier *de Schonewincle*, dépendant de la cour de Lenculen. Les garants sont *Henri* et *Robert*, frères d'*Arnold*, et Henri dit *de Loy*....

No. 56.

1317, 20 octobre. — ..... M°CCC° septimodecimo, feria quinta ante festum beati Bonifacij pape.

Lettres des échevins de Maestricht attestant que *Arnold* et *Henri de Loy in duobus montibus*, *scultetus Traiectensis*, *consangwineus*..... ont garanti la propriété mentionnée dans l'acte précédent à maître Jean (de Gandauo).

Originaux, sur parchemin, très-mutilés, liés ensemble, munis de 10 sceaux; 3 de ces sceaux, en cire brune p. à d. q. sont brisés, les autres perdus.

Receptor (2) curie Lenculensis.

Florencius Henricus de (Molendino) (3) Egidius de Heppenart Libertus de Bergerhusen Johannes de Libra Macarius de Hogem Marsilius de Muntenaken	scabini curie Lenculensis.
Florencius (4) Henricus de Molendino	scabini Traiectenses.

No. 57.

1318, 5 avril. — Datum anno Domini M°CCC° decimo octauo in crastino beati Ambrosij.

Acte de cession, par devant les échevins de Maestricht,

(1) Cette *via de Viseto* est appelée, au revers du parchemin, *Steynstraet*.
(2) Sceau au massacre; légende: *s. Henrici de Dv....* V. n. 37.
(3) V. les numéros 42 et 46.
(4) V. n. 31, 38, 44 et 47; légende: ... *lorenci filii Flo....*

Digitized by Google

d'une rente de 10 sous liégeois et d'un chapon, de cens annuel, assignée à savoir : 5 sous et 1 chapon sur une maison sise *in duobus montibus* vis-à-vis la demeure de Henri, *scultetus, quam inhabitat Tilmannus factor coopertoriorum lectorum tyewenere, cuius domus Henricus de Yseren est dominus fundi*, et les autres 5 sous sur la maison de Jean *Haysche senior*, sise *in Lenculen* et ayant appartenu à Tilman dit *Popelere*, par *Robert* dit *Bert*, fils de feu Lambert dit *Gruyart* chevalier, sa femme et leur enfant, au profit de 3 autels dans l'église de St-Servais, à savoir : de la Ste-Vierge *noui operis*, de St-Pierre *in maiori cripta*, et de St-Laurent. Les garants pour la mise en possession sont Henri dit *Gruyart*, frère de Robert, Gérard *de Boxberg*, fils de feu *Franco*, et Regnier dit *Hyldebrant*.

Original, sur parchemin, sceaux perdus. Un papier contemporain y est attaché.

Henricus de Rosis } scabini Traiectenses.
Henricus de Yseren }

No. 58.

1319, 2 janvier. — Datum anno Domini M°CCC° decimo octauo, crastino Circumcisionis Domini.

Lettres des échevins de Maestricht attestant que Lambert dit *Radermeker de duobus montibus*, a cédé (*iure hereditario contulit et donauit*) à maître Jean *de Gandauo*, chanoine de St-Servais, une maison avec jardin, sise *iuxta curiam* du dit maître Jean, *in duobus montibus ex illa parte uersus fossatas*, pour une rente annuelle de 44 sous liégeois.

No. 59.

1319, 2 janvier. — Datum anno Domini M°CCC° decimo octauo, feria tercia post Circumcisionem Domini.

Lettres des échevins de Maestricht attestant que

Digitized by Google

Lambert dit *Radermeker de duobus montibus*, *Mechtilde*, sa femme, et leurs enfants, ont cédé (*iure hereditario effestucando renunciauerunt*) à maître Jean *de Gandauo*, chanoine de St-Servais, une rente de 15 sous liégeois de cens annuel, faisant partie de la rente mentionnée dans l'acte précédent. Les garants sont *Guillaume* frère du dit *Lambert* et Jean dit *Wolfken de duobus montibus*.

Originaux, sur parchemin, autrefois liés ensemble; sceaux perdus.

Henricus de Molendino
Henricus de Yseren } scabini Traiectenses.

N°. 60.

1319. 9 avril. — Datum anno Domini millesimo trecentesimo decimonono, feria secunda ante Tiburty et Valeriani martyrum.

Lettres échevinales attestant que Godefroid Mompelir, prêtre, a cédé au profit de l'autel de Ste Cathérine, *in nouo porticu beati Seruaty*, une rente de 10 sous liégeois de cens annuel, grevant une maison sise *in ponte*, habitée par Jean fils de feu Tilman *Defrene*.

Copie, dans l'*Index Altar. seu benef.* fol. 35 r°.

Henricus de Yseren
Joannes de Libra } scabini Traiectenses.

N°. 61.

1319. 22 septembre. — Datum anno Domini M°CCC° decimo nono, in crastino beati Mathei apostoli et ewangeliste.

Lettres des échevins de Maestricht attestant que *Florencia*, dite *Bleuza*, *neptis* de feue *Fressewindis* veuve de Robert *de Moneta*, échevin de Maestricht, a cédé à Baudouin, clerc, fils de Baudouin *de Molendino*, une rente de 23 sous liégeois et 2 chapons de cens annuel, assignée sur une mai-

Digitized by Google

son avec ses dépendances, sise *extra magnam portam in foro lingnorum*, entre la maison de feu Jean *de Vndere* (?) et celle de Guillaume dit *Cremere*, habitée par Gison dit *Vlessere*, et relevant (*tenenda*) du Chapitre de N.D. à Maestricht, auquel la dite Florencia, comme l'a attesté Jean *de Canne* clerc et receveur des cens du dit Chapitre, présent à la cession mentionnée, paie annuellement *nomine fundi* 12 deniers liégeois, qui seront payés à l'avenir par le dit Baudouin. En garantie Florencia oblige tous ses biens, surtout deux rentes annuelles dont l'une lui revient de la maison de *Godefridus Gallicus*, boulanger, sise *extra Loygenporte*, et l'autre de deux maisons *super fossatum* vis-à-vis des Frères Prêcheurs de Maestricht, et constitue comme son co-débiteur, Jean, fils de Renier dit *Scilken*.

Original, sur parchemin, muni de 3 sceaux p. à d. q. de parchemin. Un de ces sceaux est perdu, les 2 autres, en cire verte et brune, sont brisés.

Florencius (1)
Henricus de Molendino } scabini Traiectenses.
Henricus de Yseren (2)

N°. 62.

1322, 8 janvier. — Translation faite au Chapitre, par Jean de Kuye, prévôt de St-Servais, des droits que le prévôt avait sur la seconde année de carence des chanoines.

Uniuersis presentes litteras Inspecturis, Johannes de Kuyc Dei gratia. Prepositus Ecclesie sancti Seruatij Traiectensis Leodiensis dyocesis, Salutem et cognoscere ueritatem. Olim uiri uenerabiles et discreti, dominus Willelmus de Yuliaco Prepositus, noster predecessor, Totumque.. Capitulum

(1) V. n. 56 ; légende :.... *renci filii Fl....*
(2) Sceau à 4 fasces, sur le tout 3 crémaillères, 2—1 ; légende : † *S. Herici de. Yse... scabini. Tiect..* V. n. 51 et 52.

Digitized by Google

Ecclesie sancti Seruatij supradicte, Necessitati multiplici, quam circa fabricam, et in Ecclesiasticis ornamentis ipsa patiebatur Ecclesia, prospicere cupientes, tam sollempniter quam concorditer statuerunt quod Omnes fructus, redditus et prouentus secundi anni prebendarum extunc in Ecclesia predicta per mortem seu liberam resignationem uel aliam per quamcumque causam uacantium, prout illos canonicus residens deberet percipere uel habere, cederent integraliter fabrice, Necnon ornamentis Ecclesie sepedicte, quodque ad alios usus conuerti non possent nisi de consensu, prepositi, seu uices eius in hac parte gerentis, id fieret per.. decanum, vicedecanum ue, et.. Capitulum seu maiorem partem ipsius, uel per solos.. decanum, vicedecanum, et Capitulum, aut maiorem partem eiusdem si forte.. Prepositus nulli suas uices committeret in hac parte, tamque remotus existeret, quod ad ipsum commode non posset haberi recursus; fuit etiam dicto statuto per.. Prepositum et.. Capitulum supradictos adiectum quod singulis annis prepositus et decanus, uel eis absentibus eorum loca tenentis unam de Ecclesia ipsa personam ydoneam deberent eligere, que dictos fructus, redditus et prouentus ad usus predictos exacte colligeret et fideliter conseruaret, redditura in fine anni, coram dicto preposito uel eius uices gerente, Necnon coram Capitulo de eisdem legitimam .rationem, ita quod si quid esset ultra factas circa predictos usus inpensas illo anno residuj, illud in Thesauraria dicte Ecclesie reponeretur in archa duas claues habente, quarum viceprepositus unam et.. decanus aut vicedecanus aliam custodiret, ad opus et usus eosdem ut dictum est conuertendum, prout hec in litteris super ipso statuto confectis latius continentur. Verum quia sicut experientia docente didicimus, nos alijs maioribus prepo-

Digitized by Google

siture nostre predicte negotijs occupati, premissis que virtute dicti statuti nos incombunt per nos aut nostros frequenter plene uacare non possumus, ac etiam uerisimiliter opinamur quod successores nostri, prepositi similiter multis alijs intenti ad premissa sufficienter intendere processu temporis non valebunt ita quod sub umbra nostre neggligentie uel successorum nostrorum non absque graui periculo res nimis perfunctorie posset agi, hac siquidem causa moniti hijsque motiuis inducti quidquid juris in fructibus, redditibus et prouentibus supradictis, aut circa dispensationem, recollectionem, conseruationem, distributionem, custodiam eorum uel audiendum computum de eisdem, seu personam que ipsos colligat eligendum, aut aliquo alio quouis modo uirtute prefate ordinationis et statuti nobis et nostris successoribus competit, uel potest aut posset in futurum quoquomodo competere, pro nobis et nostris successoribus supradictis integraliter et omnino transferimus in.. decanum et Capitulum Ecclesie nostre predicte, suasque conscientias de hoc oneramus, traditione presentium litterarum, quibus sigillum nostrum in premissorum omnium testimonium et munimen duximus apponendum, prefato canonico statuto rato manente quo ad omnes et singulas alias clausulas in ipso contentas, supplicantes Reuerendo in Christo patri ac domino, domino.. Adulpho Dei gratia Leodiensi.. Episcopo, quatenus tam statutum ipsum in alijs ut dictum est, quam translationem huiusmodi prout et quantum ad eum pertinet, approbet et etiam confirmet, Et in signum approbationis et confirmationis eiusdem sigillum suum, necnon Capitulo nostro predicto. quatenus in signum acceptationis dicte translationis in se facte similiter sigillum suum apponant eisdem presentibus uel faciant apponi cum nostro. Et Nos Episcopus Leodiensis predictus appro-

Digitized by Google

bantes et confirmantes statutum prefatum, quo ad alia in eo contenta necnon translationem huiusmodi sigillum nostrum, Nos vero Capitulum Ecclesie sancti Seruatij predictum, translationem ipsam acceptantes nostrum sigillum in premissorum testimonium appendi fecimus presentibus vna cum sigillo Prepositi supradicti. Datum anno Domini M°CCC° vicesimo primo, feria sexta post festum Epyphanie Domini.

Original, sur parchemin, muni de 3 sceaux en cire brune, p. à d. q. de parchemin. Le premier sceau (de Jean de Kuye), fortement endommagé, est contre-scellé.

N°. 63.

1322, 23 avril. — Datum anno Domini M°CCC°XX° secundo in die beati Georgij.

Lettres par lesquelles les échevins de Maestricht attestent que Baudouin, fils de feu Ghison *de Hospitali*, sa femme et leurs enfants ont cédé à Winand dit *Pape de lata plathea* une rente de 10 sous liégeois de cens annuel, à recevoir, immédiatement après le cens foncier, sur une maison avec dépendances, sise dans la rue des Chapons, près de la maison de Henri dit *Halabay*, et dépendant de Henri *de Molendino* échevin.

N°. 64.

1383, 28 février. — Datum anno Natiuitatis Domini millesimo trecentesimo octuagesimo tercio mensis februarij die vltima.

Acte de donation, par devant les échevins de Maestricht, de la rente mentionnée dans l'acte précédent, par Mechtilde *Papen*, demeurant dans la rue Large, fille de feu Wynand dit *Pape de lata platea*, à Lambert *de Horne* prêtre, recteur de la chapelle de St-Vincent Martyr et à ses successeurs dans le dit rectorat pour des anniversaires pour elle, pour

Digitized by Google

ses parents et pour ses amis, à célébrer annuellement par le dit recteur et ses successeurs.

Originaux, sur parchemin, liés ensemble, munis de 4 sceaux; les 2 premiers sont perdus, le 3me en cire brune et le 4me en cire verte, p. à d. q. de parchemin, sont brisés.

Henricus de Molendino
Henricus de Yseren } scab. Traiect. 1322.

Florencius Weelde (1)
Johannes de Ceruo (2) } scab. Traiecten. 1383.

Transcrit dans les *Jura Capp. S. Vinc.* fol. 9 v°.

No. 65.

1322, 15 septembre. — Datum anno Domini M°CCC°XX° secundo, in crastino Exaltacionis sancte Crucis.

Lettres par lesquelles les échevins de Maestricht attestent que Gobelin *de Ambey*, sa femme et leur enfant ont cédé à Godefroid *de Herburg* la moitié d'une rente de 6 sous et 6 deniers liégeois et deux chapons de cens annuel, grevant 2 maisons sises *apud Yecoram*, l'une appartenant à Godefroid dit *Vinkenbusch*, l'autre à Godefroid *Raet*, teinturier. Cette cession a eu lieu en présence de l'écoutète de Maestricht, *nomine allodij*.

Original, sur parchemin, muni de 2 sceaux; l'un de ces sceaux, en cire brune, p. à d. q. est brisé, l'autre perdu.

Henricus de Molendino
Libertus de Bergerhusen (3) } scabini Traiect.

No. 66.

1323, 19 avril. — Datum anno Domini M°CCC°XX° tercio feria tercia ante Georgij martyris.

Lettres des échevins de Maestricht attestant que *Gisekinus*, fils de feu Waleram fils de *Bille*, a cédé à Gilles le barbier, fils de maitre Henri *de Tungris*, une rente de 20

(1) Sceau à lignes endentées; légende : *s. Florecy dci W..ld. scabi Tiect.*
(2) Sceau à 3 fers-de-cheval; légende : *s' Johannis. de. cervo. scabi...*
(3) Sceau semé de billettes, à cotice brochante sur le tout. Cf. n. 37 et 48.

Digitized by Google

sous liégeois de cens annuel, assignée sur des biens sis *supra paludem in foro lignorum*, vis-à-vis de la cour des enfants de feu Henri *Sac*, *que fuerant Walrami olim senioris in ordone platee vbi itur ad sanctum Anthonium.* Les garants sont Ruland, frère, et Pierre, beau-père de Ghisekin, pour tous leurs biens, et Jean *de Molenheym cum equo suo donando, cum quo se quitabit ab obligacione predicta.*

No. 67.

1351, 15 avril. — Datum anno Domini millesimo CCC° quinquagesimo primo, in crastino beatorum Tyburci et Valeriani martyrum.

Lettres des échevins de Maestricht attestant que Gilles dit *Kigghe*, barbier, sa femme et leurs enfants ont cédé à l'autel de la Ste-Vierge et de St-Servais (*ad opus altaris consecrati in honore beate Marie virginis gloriose, et beati Seruacij episcopi siti in ecclesia beati Seruacij Traiectensis*) une rente de 10 sous liégeois de cens annuel, faisant partie de la rente mentionnée dans l'acte précédent, dont l'autre moitié appartient à l'hôpital de St-Servais. Cette cession est faite en échange (*nomine cambij*) d'une autre rente de 10 sous liégeois, provenant de biens sis *in ordone platee Lenculensis vbi itur versus domum quondam Mathie de gladio, tinctoris*, entre la maison de Jean *de Herle* le teinturier et les biens de feu Henri dit *Venkenbosch*, que Jean *de Rupe* prêtre, recteur du dit autel, a cédée au dit Gilles dit *Kigge*.

Originaux, sur parchemin, liés ensemble, munis de 4 sceaux ; 2 de ces sceaux en cire brune p. à d. q. sont brisés, et deux perdus.

Florencius Johannes Florentini (1)	scab. Traiect. 1323.
Henricus de Yseren (2) Florencius de Vinea.	scab. Traiect. 1351.

(1) V. n. 48. — (2) V. n. 61.

(*A continuer.*)

Digitized by Google

KRONIJKJE DER STAD ROERMOND,

BEGINNENDE MET DE KOMST VAN KEIZER JOSEPH II EN EINDIGENDE MET DE TROONSBEKLIMMING VAN LEOPOLD I, KONING DER BELGEN.

(1781—1831.)

Quoniam rerum temporalium dispositio, vetustate dierum aggravata, sub oblivionis farilla solet sepius sepeliri, sapientium decrevit industria bene gesta mortalium ad posteritatis noticiam scriptis mandare.

Waleram van Valkenburg, in een handvest van het jaar 1283. Ernst tom. VI, bladz. 87.

«Daar het meermalen gebeurd is, dat de beschikking der zaken na verloop van tijd onder de asschen der vergetelheid begraven wordt, zoo heeft het vernuft van verstandige lieden goedgevonden de daden der menschen door middel van het schrift bij het nageslacht bekend te maken.»

De Fransche omwenteling heeft op het einde der vorige eeuw, met het oude staatsgebouw, eene oneindige menigte geschiedkundige gedenkstukken en oorkonden te gronde gerigt. Eenige brokken uit den algemeenen vloed zwemmen, gelijk het wrak na den storm, langs den oever rond en loopen gevaar van ongemerkt te vermolmen. Het *Geschied- en oudheidkundig Genootschap in het Hertogdom Limburg* is geroepen deze drenkelingen op te visschen en te redden. Edoch, ons dunkt, men moet zich niet bepalen bij het oude, dat is bij de middeneeuwen en den tijd van het leenstelsel, want ook het nieuwere vergt onze zorgen en bemoeijingen. De laatste jaren der vorige eeuw, zoo wel

Digitized by Google

als de eerste tientallen der tegenwoordige, behooren tot een tijdperk van overgang, dat, alhoewel van het grootste geschiedkundig gewigt, nog niet genoeg bekend is. Toen immers werd ons vaderland overstroomd door legioenen vreemdelingen, soldaten en ambtenaren; toen werden instellingen, die duizende jaren bestaan hadden, vernield en afgeschaft; toen werd er eene wetgeving geboren, die op kerkelijken en maatschappelijken bodem de grootste veranderingen te weeg bragt, die vorstendommen en heerlijkheden, wetten en voorregten met den grond gelijk maakte. In het midden van den vrede werd ons de onafhankelijkheid geroofd, onze taal door vreemde klanken verdrongen, de zonen van 't vaderland van 't een einde van Europa naar 't ander ter slagtbank gesleept en de godsdienst onzer vaderen met voeten getreden. Toen werd een algemeen stelsel van centralisatie ingevoerd, dat in de hoofdstad des lands gezeteld, de snaren en draden zijner verordeningen door alle provinciën henen op denzelfden toon bespeelde; toen ook verkregen alle stervelingen gelijke waarde voor de wet. Men zal ligt begrijpen dat zulke nieuwigheden niet zonder botsingen konden ingevoerd worden.

De Fransche overheersching heeft dan ook in onze provincie sporen van verdrukking, vernieling en brutaal geweld achtergelaten, waarover men in de archieven maar weinige inlichtingen zal vinden. Eene kronijk, eene losse aanteekening uit dien tijd, hoe klein en gering ook, vormt dus eene wezenlijke aanwinst voor de geschiedenis, en vervangt eenigzins de wettelijke bescheiden en oorkonden, die of wel vernietigd zijn of in die ongeregelde tijden niet bestaan hebben.

Het is met het oog op deze leemte dat wij de hierbijgaande aanteekeningen op de stad *Roermond* in het licht geven. Wij zijn dezelve verschuldigd aan de dienstvaardige

Digitized by Google

goedheid van den Eerw. Heer *J. Konen*, kapellaan te *Meerssen*, wien wij daarvoor onzen openlijken dank betuigen. Het handschriftje, in 12°, bevat 120 bladzijden op stevig papier geschreven, is niet ingebonden en draagt voor titel: *Gedenkschriften beginnende met de inkomst van Keizer Joseph II alhier binnen Roermond.*

De schrijver dezer *Kronijk*, Sebastiaan *Van Beringen*. was een inboorling van *Roermond*, die lange jaren met voorbeeldigen ijver als beamte gestaan heeft aan het hoofd der fabrieken en molens bij de *Roer*. Wij erkennen in hem eenen man, wien niets meer ter harte ging dan de godsdienst zijner vaderen, het welvaren van Roermond en het volbrengen zijner burgerlijke pligten. Dat deel zijner *Kronijk*, hetwelk op de Fransche revolutie betrekking heeft, is bijzonder merkwaardig. Hij schildert ons de gevoelens zijner medeburgers gedurende die rampzalige tijden, zoo ten opzigte der godsdienst, als der vrijheid, alhoewel in het kort met de levendigste kleuren af. Hij verhaalt ons, welken afkeer de Roermondenaars voedden tegen de Fransche republiekijnen; met welken rouw en droefheid zij overstelpt werden bij het sluiten der kerken, het verdrijven der geestelijken, het verkoopen der goederen, meubelen, juweelen en sieraden der kloosters; welke middelen zij aanwendden, om in weerwil der vervolging hunne godsdienst te bewaren, en de blijdschap die geheel de burgerij ondervond, bij het heropenen der kerken en het wederkeeren der verbannene zielsbestierders. Het gunstig tafereel, dat de schrijver van zijne geboorteplaats ophangt, dunkt ons zoo vleijend voor de katholijke ingezetenen dier stad, dat men, bij de eerste lezing, zijne opvattingen als wat overdreven zou kunnen beschouwen, ware het niet dat een andere schrijver uit dien tijd, de Abbé

Digitized by Google

de Feller, in het tweede deel zijner reisbeschrijvingen (1) iets dergelijks verhaalde. Moge Roermond zijne gehechtheid aan de godsdienst toch nimmer verzaken. Het is jammer dat onze *Van Beringen* zijne aanteekeningen, onder het Fransche Keizerrijk en de regering van Koning Willem I, niet met denzelfden ijver heeft voortgezet.

KRONIJK DER STAD ROERMOND.

1773. In den jare 1773 zijn gesecularisceerd de Eerw. paters van de Societeit Jesus gekleedt met lange zwarte habijten, eenen langen zwarten mantel met eenen staenden kraeg. Zy woonden in de *Jesuietenstraet* (2).

1781. Arriveerde in Roermond den Keizer Joseph II en vertrok nog dienzelfden dag naar de vrije rijksstadt Acken. Hy heeft gelogeerd in de Hotel van den Keyser, onder den naem van graef van Falkensteyn.

1782—1784, is de suppressie geschied van de naervolgende cloosters (3).

1° Het clooster der predikheerinnen, genoemd *Mariawee*, gelegen op den hoek van de *Bakkerstraet*, tegenover den hof van de *Minderbroeders*. Zy droegen een wit kleed met een zwart scapulier.

---

(1) Itinéraire ou voyages de M. l'abbé de Feller en diverses parties de l'Europe, tom. II, p. 505.

(2) Deze zinsnede is van jonger schrift dan het overige. De *Jesuietenstraat* heette oorspronkelijk de *Lombarden-straat* en later de *St.-Hieronimus-straat*. In 1390 stichte Joannes *de Lovanio*, proost te Xanten, in deze straat een klooster voor reguliere kanoniken van den regel van St. Hieronimus. Dit klooster bleef bestaan tot in 1569, wanneer het tot woning werd overgegeven aan bisschop *Lindanus*. Jacobus *a Castro*, derde bisschop van Roermond, schonk hetzelve in 1611, aan de Jesuieten ter woning. Na de suppressie der orde heeft hetzelve steeds gediend tot latijnsch kollegie en kostschool; in 1864 werd het door de stadsregering ter beschikking van het gouvernement gesteld, om er eene school van middelbaar onderwijs op te rigten.

(3) Het keizerlijk edikt ter suppressie van vele abdijen en kloosters in Nederland werd geteekend den 17 Maart 1783. Zie *Liste chronologique des édits et ordonnances de* 1741-1794 p. 41.

Digitized by Google

2° Het clooster van de *Carmelitessen*, gelegen op de *Hekstraet*. Zy waren gekleed in hoog bruyn.

3° Het clooster der Eerw. paters Cartuysers van het order van den H. Bruno, gelegen op de *Zwalmenderstraet*. (1) Zy droegen een wit habyt en op het hoofd eene spitse cappe.

4° Het clooster van het broederschap der H. Drievuldigheijd of soo genoemde Cruysheeren, gelegen op de straet genoemd *Mariagarde*. Deze waren gekleed in witte habyten en zwarte mantelkens; zy droegen een cruys op de borst van zwart en rood laken (2).

5° Het clooster van *Mariëngaerde* van het order van den H. Augustinus. Zij waren gekleed met een wit habyt en zwart scapulier en woonden achter *Mariagaerde*.

6° Het clooster van de arme Clarissen van het order van den H. Serafynschen vader Franciscus, int graauw, en gewoont hebbende in de *Neerstraet*.

7° *Gods-boomgaert* van het order van den H. Augustinus. Zy gingen gekleed in zwarte habijten. Deze religieuse vrouwspersonen, wierden altyd genomen om de siecken op te passen. Zij woonden op de *Schoolstraet*.

8° Het clooster van *Godsweert* van den derden regel van den H. Franciscus. Zy gingen gekleed met witte kleeders en zwarte scapuliers met witte Rukkels over het wit habijt (3). Zy hebben gewoond in de *Voogdijstraet*.

---

(1) Na gediend te hebbenals toevlugtsoord der gesupprimeerde nonnen van St. Gerlach, werd hetzelve in 1842, door het Bisdom tot Seminarie aangekocht.

(2) De Kruisheeren vestigden zich te Roermond in 1422, door toedoen van Jan van *Merode*, prior te Venlo. Zie C. R. Hermans: *Annales ordinis S. Crucis* II p. 122.

(3) Deze volzin is door eene latere hand in den tekst gelascht.

Digitized by Google

9° Het clooster van de Penitenten van het order van den H. Franciscus. Zy gingen gekleed in het bruyn en bewoonden de *Munsterstraet* (1).

1785 den 15 Augustus vierde men het vyftigjarig Jubilé van onze L. Vrouw in het *Zand* en hetzelve heeft geduurd tot den feestdag van de Geboorte, ingesloten de Octave. De geheele stadt en de Capelderweg waren beplant met lofdichten, arcken en boomtjes, en ieder godvreezende ziel heeft zich verblyd op dit feest; den toeloop van menschen is zoo groot geweest, dat deselve niet hebben geherbergt konnen worden.

1786, is het clooster of adelijke propsdye van den *H. Gerlacus* te *Houthem* alhier binnen gecomen. De jonkvrouwen hebben hare woonplaats genomen in het voorheen gewezene *Cartuysers-clooster* (2).

1789 is begonst de Brabantsche revolutie.

1790, den 1ste January, werden de Keyzerlyke adelaeren afgedaen en de Geldersche wapens in de plaetse gesteld.

1790, den 13 January, quamen de Brabantsche patriotten binnen onze stadt. Terstond werden de broederschappen en processiën hersteld, die door Keyzer Joseph II in het jaer 1784 waren te niet gedaen.

1790, den 18 Juny, sloeg den blixem in den tooren der Cathedrale kerck onder de voeten van het beeld van den H. Christoffel, niet sonder groote schade. Men heeft in den selven jaere dat laeten herstellen en vermits het verguldsel van het beeld, door ouder-

(1) Over de religieusen penitenten die zich in 1606 te Roermond vestigden, zie ons opstel over het voormalig domstift Roermond in den *Godsdienstvriend*, jaargang 1860 bl. 153, en over de vernietiging d zer kloosters onze bijdragen tot de kerkelijke geschiedenis in Nederland, *Godsdienstvriend*, jaargang 1861, deel LXXXVI bl. 192-193.

(2) Zie ons opstel, over het voormalig Kartuizers-Klooster te Roermond, in den *Godsdienstvriend*, jaargang 1859, deel LXXXIII, bladz. 170.

Digitized by Google

dom vergaen was, soo hebben de deekens of zoogenoemde thienmannen eene collecte gedaen, voor het nieuw vergulden van het beeld. En alsoo door den yver der thienmannen en raedsheeren die uytmaekten de regering, wie mede door de goedhertigheyt van de borgers, is hetzelve beeld door den borger Antonius Burghoff, van Roermond, verguld geworden.

1790, den 20 February, is gestorven keyzer Joseph II.

1790, den 6 December, werden de Brabantsche patriotten ontwapend door eene menigte van borgers onder de aanvoering van den Heer Baron van Bylandt.

1792, den 13 September, viel een verschrikkelyk vier uit de locht hier in de stad en rondom dezelve; jae om desen tyd heeft men gesien een doodshoofd met een zwaard en eene roede naer de kanten van het dorp *Neer*. Ik laet aen ieders oordeel over van te denken wat dit beteekend. Maer wat my aengaet segge, dat men in vroegere tyden meer diergelyke teekens gezien en gehad heeft, waarnaer groote gevolgen en droeve voorvallen gevolgd zyn, zoo als van oorlogen, beroertens in den lande, diere tyden en smettelyke ziektens; en nu de gepasseerde jaeren eens met de nog komende samenvoegende soo als ik sal komen te verhaelen, soo dunkt my, dat die teekens voorboden zyn geweest der volgende rampen.

1792, den 1 Meert, sterft den sachtmoedigen en mildadigen Keyser Leopold II.

1792, den 10 December verlieten de Keyserlycke troeppen onse stadt, in het aenbreeken van den dag, naer alvorens 's avonds de genoemde roode Brug, in brand gestoken en andere beletsels gesteld te hebben, om den spoedigen inval der Franschen te beletten.

Digitized by Google

1792, den 11 December, komen de Franschen binnen de stadt.

1793, den 21 January, werd de Koning van Vrankryck, Ludovicus XVI, onthoofd.

1793, den 4 Meert worden de Franschen geattaqueerd tot *Swalmen*, maar de Pruyssen syn genoodsaekt geweest van te retireren. De 4 dito, op denzelfden dag syn de Franschen geattaqueerd geweest omtrent *Meerhem*, eene halve uur van de stad, soo dat de Franschen genoodsaekt syn geweest van te retireren, de roode brug af te breken en sich te begeven naer de stad, ende dezelve nagt de stad te verlaeten. De Keyserlyken syn vervolgens binnen gekomen den 5 's morgens, met verlies van bynae geen volk van wedersyds. Dry achtervolgende dagen heeft de stad sware inkwarteringen gehad van de Keyserlyken, die met duysenden de Franschen vervolgenden; soo dat te bemerken is, dat één middelmatige burger heeft in quartier gehad en te eeten moeten geven aen 30 tot 40 jae tot 50 man.

1793, den 17 April is gestorven de Hoog Weerdige Heer Philippus-Damianus marckgrave van *Hoensbroek*, onsen dierbaren bisschop van Roermonde.

1793, den 16 October is de weduwe van Koning Ludovicus XVI, in de dood van het schavot haren man opgevolgd.

1794, den 2 Juny syn wederom hersteld in haer zelve clooster de Carmelitessen, uyt hetwelk sy uytgeset waren geweest ten tyde van Joseph II, soo als voorheen gezegd is. Noteert hier tot lof deser Religieusen, hoe sy haer order en regel hebben bemind. Naerdat sy waeren gesupprimeerd, hebben sy sich, sonder iemand te sien, in een gesloten

Digitized by Google

rytuygh laeten ryden naer een clooster in Vrankryck, in hetwelk sy gebleven syn, tot dat sy door de Revolutie van Vrankryck daeruyt zyn geset geworden, en alsoo wederom sig hebben begeeven naer Brabant, van waer sy, alhier binnen onse stad syn terug gekomen, met groot genoegen van de geheele stad, en met eene illuminatie, door de nabuyren 's avonds aldaer verwelkomt. Maer eilaes! haer verblyf in hun clooster alhier was van corten duur. Sy werden weder genoodsaekt van hetselve te ruymen voor de Keyserlycke trouppen, die voor de franschen moesten vlugten, soo dat haer eene woonplaets is verleent door de Juffrouwen van de Abdy Munster op haere abdy; en ook door de abdy syn deselve (vyf in getal) onderhouden geworden, tot dat eyndelyk die van de abdy van het Munster, soo als ik verder sal verhaelen, door de Franschen syn uyt haer clooster geset, en alsoo eenige maenden in een borger-huys op den marckt van de almoesen hebben geleefd, tot dat sy eyndelyk, by gebrek aen levensmiddelen syn genoodsaekt geweest sig te scheyden.

1794, den 5 July werd de kerk der Minderbroeders en den 7 dito, die van de Religieusen Urselinen (1) vol Keyzerlyke gebilleteerden gelegd en dit duerde tot den 12 van deszelfs maend. En vermits de Franschen almeerder avanceerden, soo sagh men binnen onse stad eene menigte vlugtelingen uyt Franckryk en Brabant, soo geestelyken, ordespersonen van beyde geslachten, als wereldlycken getrouwd en ongetrouwd.

(1) De Minderbroeders bewoonden de Neerstraet; hunne kerk is nu tempel voor de protestanten. De Urselinen hadden haar verblijf in de Steeg.

Digitized by Google

1794. In denselfden maend July quam een order, dat alle Franschen gevluchten, priesters of religieusen sich moesten retireren buyten de stad.

1794. Naer eene naerdere aenkomst der Franschen, vluchte onse Abdye van het Munster, welkers kerke sedert bediend is geworden, tot de wederkomst der Juffrouwen, door wereldlyke priesters.

1794, den 26 September vlugten de Joffvrouwen van *St. Gerlacus*, uit haer clooster der Cartuysers, in welkers kerke, tot haere wederkomst geenen godsdienst gedaen is.

1794, den 27 September, vlugte het Cathedrale kapittel der Domkerk.

1794, den 3 October verlieten de Keyzerlycken 's nachts, stillekens de stad. Men heeft in den tyd van dit jaer groote zwaere siektens gehad.

1794, den 4 October, synde feestdag van den H. Franciscus, syn eenige Fransche husaren binnen onse stad gekomen, die aen eenige Heeren, die hun in het gemoet kwamen eenige croonen, jae selfs hunne horlogiën vraegden, en uyt vreese deze ook van deselve hebben ontfangen.

1794, den 18 October, werden door de Franschen teruggeroepen al de vlugtelingen uyt Nederland.

1794, in den maend October, werd het bisschoppelyk hof (1) tot een fransch militaire hospitael aengelegd, tot groote droefheid der inwoners. Alles werd van binnen soo uitgebroken, dat het meerder scheen te wesen eene groote vlakke schuur (vermits de voornaemste onderslagen werden uytgeworpen) dan een bisschoppelyk paleys. Insgelykx ook de cancellary (2)

(1) Dit hof dient nu tot Arrondissements-Regtbank, tot gevangenis en tuchthuis.

(2) Dit gebouw dient nog heden tot stedelijk hospitaal.

Digitized by Google

gelegen naest hetselve hof, is op deselve manier ingeregt, afgebroken en vermaekt tot hospitael. Den 30 deszelfs maends werd den autaer uit de capel van het bisschoppelyk hof afgeworpen. Binnen denselven heeft sig bevonden eene kist met H. reliquiën of *sanctuaria*, die men terstont naer de cathedrale kerk heeft overgebragt.

1794, den 31 kwamen onse gevlugte canoniken weder.

1794, den 4 Nov. werd de kerk van de abdye Munster gerequireert tot werkplaets voor de smeeden; maer door yver van de borgers is hetselve belet, en de smedery is gemaekt in het Convickt (1). Hier dient besonder tot eer van de borgers gesegd te worden, dat soo menigmael men in Roermond iets wilde doen of maken in of tegen kerken of cloosters, dat alsdan allen yver werde aengewend, om hetselve soo veel in hun was te beletten, waervan wij verders in 't vervolgen sullen handelen.

1795, den 2 febr. werden de Eerw. paters Minderbroeders, soo als knegts en broeders gerequireert en uit hun clooster gehaelt om de siecken op het fransch hospitael te bedienen en op te passen naer het ligchaem. Sy syn op hetzelve gebleven tot den 3 deszelfs maends en werden den 5den weder gehaelt en bleven tot den 7den; waeruit gevolgd syn eenige swaere heete koortsen onder deselve en waervan er 4 of 5 gestorven syn. Dat de paters soo haest uit hunnen dienst ontslagen syn geweest, moet alweder de borgers toegeschreven worden. Het soude nogtans deselve niet verdrietig syn geweest, ware het saeke sy als sielsorgers konden te werk gaen; wat hier van is, of hetselve niet toegelaeten is geweest, of dat de

(1) 't Voormalig Jesuieten-klooster.

Digitized by Google

afgestorvene de middelen der H. Kerk niet hebben willen gebruycken laet ik aen ieders oordeel over.

1795, den 26 Febr. werd afgekondigd, dat men verpligt was voor de regeringe of soogenoemde municipaliteit te trouwen, en dat alle kerkelycke huwelycken, sonder die van de regeringe onwettig souden syn. Echter bleef het eenieder geoorloofd voor eenen priester te trouwen.

1795, den 10 Meert werd den boom der vrijheid geplant, met groot musieck, onder het gelui der klocken en met vele ceremoniën. Op dienselven dag werd geordoneert het draegen der cocarde; de draegers van den vrijdom (1) syn alle gerequireert geworden.

1795, den 20 Juny, retourneerden de religieusen der abdy Munster in de stad.

1795, in de maenden van Juny, July tot in den maend Augustus heeft men alhier sulke schrikkelyke duurte in de graenen gehad, dat het onmogelyk sal schynen te gelooven aen onse naekomelingen. Een malder tarwe kostte 150 schillingen (2), een malder rogge 114 schillingen en de andere graenen nae *rato*. Een rogge brood van tien pond heeft men verkocht aen 36 stuiver cleefsch; met een woord alle eetwaeren syn aen eenen hoogen prys geweest. Tot naegedachtenis aen deese ongelukkige tyden kan ik getuigen dat verscheydene menschen, met het geld in de hand, menigen dag sonder brood zyn geweest, vermits de graenen niet te bekomen waeren. Ik selve heb moeten 15 stuivers betaelen voor de aerdappels, die dienden voor een middagmaal van zes personen.

1796, den 19 Mey, hebben de borgers de nieuwe haven

(1) Lees : vrijboom.
(2) De schilling is 28 cents.

Digitized by Google

gemaekt, door de Roer in de Maes te leyden. Eenige borgers hebben vrywillig hieraen gewerkt, anderen hebben hiertoe geld gefourneerd.

1796, den 2 July, werden door de Franschen alle tienden en accynsen (1) afgeschaft, waerdoor de meeste geestelyke instellingen, soo cloosters, capittels en anderen groote schade werd toegebragt. Hieruit syn onstaen groote geschillen tusschen de boeren die sich bedienden van de fransche publicatie, en de geestelykheid, die sich beriepen op de kerkelyke ordonnantiën en voorschriften der Conciliën. Voor soo veel my aengaet, ik wil in deese verschillen niet intreden en sal mij maer te vrede stellen met de woorden van Christus onsen Saligmaeker, die seide: *Geeft den Keyser wat den Keyser en Gode wat God toekomt.*

1796, den 28 September, werd gepubliceert de vernietiging der cloosters, achtervolgens de fransche wet, die geen clooster, slot of cloosterbelofte, als strijdende met de vryheid, toelaet.

1796, den 3 October, werd een pater recollect met name *Franciscus Aussems*, uyt het clooster der stad Weert, alhier gevangen binnen gebragt, om reden hy in het verkondigen van Gods woord, iets (tegen de Franschen) soude gepreekt hebben. Hy heeft eenigen tyd gevangen geseten in onse Minderbroederskerk en naerdat dit clooster gesupprimeert was, nog eenige weken op het Stadhuys. Dan is hy verschenen voor het Vredegeregt, en nae dat syne saeken goed ondersocht waeren is hy vry gesproken, tot eene allergrootste vreugd van alle de borgers. Desen pater

(1) Lees: chijnsen.

Digitized by Google

was een seer Godvreesend man, vol devotie, goede zedelessen en vermaningen.

1797, den 22 January, werden de *bons* gepresenteert aen de paters Minderbroeders, door eenen daartoe gestelden franschen commissaris en den borger *F. van Borren*, alsdan agent-municipael. Dese *bons* (om hier een gedachtenis van te bewaren), waeren gemaekt van papier, van de groote van 1/3 van een blad, waerop gedrukt was het merkteeken der Republiek en den nommer hoeveel deselve bedroegen. Ieder pater werd een *bon* geofferd van 15,000 livres of fransche guldens, de lekebroeders naer *rato*. Maer tot lof van de vergaedering moet ik seggen dat de *bons* eenpariglyk syn gerefuseerd geworden, hierdoor willende te kennen geven dat hunne suppressie niet wettig en was, en verders hunnen regel niet toe en liet van door dese *bons* sich eenige goederen te koopen der Domeynen, tot het welke en voor de welken de *bons* gedestineert waren.

1797, den 23 January, werden de *bons* gepresenteert en ontvangen door de Abdye van het Munster en door die van de proostdye van *St-Gerlacus*.

1797, den 13 February, heeft zich alhier vertoont eene droeve tragedie, die men in twee of drie eeuwen niet gehoord en heeft. Naermiddag tusschen 3 en 4 uren vertoonde sig de Franschen commissaris met den agent *F. van Borren*, vergeselschapt met eenige chasseurs en gendarmen met hunne wapens in de hand, en in sulk order, als of deselve hadden moeten gaen vegten tegens hunne vyanden; men sag deselve met allen haest en vreedheyd naer het convent van de minderbroeders toe reyden en met eenen drift met de paerden het klooster inneemen alsof het hadde

Digitized by Google

eene batterij geweest. Men sag hier eene menigte borgers en borgeressen op de straet voor het klooster geschaerd en het was grootelyks te vreesen voor eenen oproer, om reden van het misnoegen en om de groote liefde, die deselve borgers tot de paters droegen. Men hoorde al van eenigen seggen: dit moeten wy niet toestaan, een ander zeide: wy willen ons met geweld daartegen versetten; één derde: laet ons met geweld het klooster ingaan, wie weet, hoe dat deselve mishandeld worden? soo dat de oproer aanstaande was. De paters vol vrees, datter iets om hunnen wil soude voorvallen, hebben middel gesocht om aen de borgers te konnen spreken. Eyndelyk is de paterkoster, met naeme *Wouters*, aen de deur des convents gekomen en heeft alsoo de borgers toegesproken van sig te stillen en vreedsaem te blyven, want dat men sig moet schikken in den wil des Heeren en meer andere vermaningen. Terwyl hy nog besig was met spreken, is gekomen de brigadier van de gendarmen en stiet hem met synen voet het klooster in. De borgers siende dat de oproer tot naedeel van de paters soude strekken, hebben sig gestilt, sonder nogtans dat het klooster van hun verlaeten werd. Men heeft het klooster alsdan gesloten en de deur beset met gewapende mannen. De commissaris riep den pater Guardiaen tot rekening, met naem *van Loosen*, van Roermond geboortig, wiemede den Eerw. pater *Wouters*, koster der kerk, geboortig van *Mecheln*. Terwyl dezelve besig waeren, doorliepen de soldaeten de kerk en het klooster. Men heeft nae de opening der kerk het crucifix van den altaer van den H. Franciscus in stukken gevonden, als ook eenen arm afgehouwen van het beeld van Onze Lieve Vrouwe. Jae men heeft

Digitized by Google

hun (de soldaeten) sig sien aan het volk vertoonen int misgewaed, de cingels om hun ligchaam gedraaid als een priester. Anderen droegense aen de saebels, andere om hunne chasseurs-mutsen. Jae men heeft se nog denselven avond, in de herbergen gesien met deselve, by vorme van nestels om hunne schouders, en de amicten droegense als neusdoeken in hunne sakken. Ik geloove niet dat dit hunne orders syn geweest. De oploop duerde tot omtrent 's avonds 8 uren, alswanneer de commissaris en agent met eenige gewapende mannen uit het klooster kwamen en seyden aen de borgers, dat de paters nog souden blyven tot des anderen daags; dit was om het volk hierdoor van het klooster af te trekken, hetgeen ook van veelen verlaeten werd. Echter kwam het ongelukkig uur van hun vertrek. Naer alvoorens den segen of benedictie des Guardiaens ontvangen te hebben, in presentie van nog eenige Franschen, die nog binnen waeren gebleven, geleidde men hun één voor één tot aen de deur met eene brandende keerse in de hand. De paters waren van dien oogenblik van alles ontslaegen, uitgenomen de guardiaen en de koster, die nog voor eenige saeken responsabel bleven.

1797, den 17 February, moesten de Religieusen van de Abdye *Munster* en den volgenden dag de religieusen van *St. Gerlacus* hunne kloosters verlaeten.

1797, den 21 Mey, werd gepubliceerd, dat de priesters moeten den eed doen aen de Fransche natie, by foute van wat, de kerkdiensten naer tien dagen, zoude komen te cesseeren. Men heeft geenen eenen priester gevonden, die tot den eed is overgegaan en alsoo is de kerk gesloten geworden, dog niet langer dan tot den

Digitized by Google

volgenden dag ten drie uren na den middag met deze voorwaarde, dat geen priester hoegenaamd, pastoreele bedieningen mogt doen, gelyk als doopen, biechten, prediken, catechiseeren, trouwen of begraeven. Doch dit laatste, te weten het begraeven, heeft men langen tyd hiervoren moeten doen sonder ceremonie op de straet; men moest den dooden brengen sonder kruys of priester tot in de kerk. De bedienaers mogten geen misse lesen naar de tien daegen der publicatie, wegens het refuseeren van den eed; doch heeft men weder voor eenen korten tyd onsen godsdienst sien herbloeyen, maer alleen binnen de mueren. Hoe en op wat maniere dese permissie bekomen is, weet ik niet; maer voor soo veel ik vernomen heb, souden geestelyke en wereldlycke personen hier toe geld gesplendeerd hebben. Maer al was het dat de yver van de Christenen tot het openhouden der kercken, te saemen met het geld, dat er toegewend werd, ook nog soo groot was, soo is toch den 24 Augustus een harden donderslag er op gevolgd, een slag soo groot, dat hy alle weldenkende Christenen in het herte getroffen heeft, en men de droefheyd over het verlies der godsdienst in aller oogen heeft konnen lesen. Edoch het is aen onse Roomsch Catholyke Religie eygen, vervolgingen te lyden, naer het voorbeeld van onsen meester Jesus-Christus, die met het oog op dese vervolgingen gesegd heeft: *als sy u vervolgen in eene plaetse so vlugt naer de andere.* Dese lesse heeft men alhier sien volgen, op den 27ten van denzelfden maend, alswanneer de borgers begonnen hebben zich te begeeven naer *Melick*, een dorp omtrent eene uur van de stad, op Gulikschen bodem gelegen, om mis te hooren. De borgers hebben ook possessie gehouden van hunne

Digitized by Google

Cathedrale en parochiale kerk, en men heeft aldaer op de werkdagen 's daegs drie maelen en op Zon- en feestdagen vier of vyf malen den Rosenkrans gebeden met andere officiën en lytaniën, volgens iederen feestdag, dien men was vierende. Eens heeft sich een voormalig priester der Kruisheerenorde (1) verstout om mis te gaen lesen in de Kerck van den begynhoff. Deze priester werd gesouteneerd door een of twee rycke borgers; maer men heeft hem trachten te vangen en voor het regt trekken, soo dat hy genoodsaekt geweest is van sig te retireeren van het ingelyfd land en zig te begeven op den Guliker bodem, alwaer hy ook van den borger, die voor hem soude instaen, is onderhouden geworden, tot op den tyd van de generaele vlugting der priesters.

1797, den 3 September, heeft men achter de Capel van O. L. Vrouwe in *'t Sand*, in eene noodkerk, van planken gemaekt, de eerste misse gedaen. Deze noodkerk was geset tusschen den zoogenoemden *Armenhof* en den hof *Muggenbroeck* op den scheydweg, die de grens uitmaekten tusschen het ingelijfd- en het Gulikerland. Maer al was het dat men alles inspande om den Godsdienst in stand te houden, echter heeft het niet lang geduurt of het is alweder door andere uytvindsels belet geworden, waervan verders zal gehandeld worden.

1797, den 28 September werd het luyden der klokken verboden. Men heeft echter een uitvindsel gesocht om dit gebruik te bewaren; want men heeft 's morgens, 's middags en 's avonds het *Ave-Maria* geluyd, op voorwendsel van aen de arbeyders hunnen tyd van werken aen te kondigen; maer ook dit is al welhaest verdwenen.

---

(1) Pater Deerlings. Zie G. M. Poell: *Beschryving van Limburg* bladz 220.

Digitized by Google

1797, den 29 September heeft alhier omtrent onse stad de eerste priester synen eed gedaen van getrouwheid aen de fransche Republiek. Hy was geboortig van *Maeseyck*, syn naem was Fijten (1) capellaen van *Kessenich*. Hem werden door de Franschen aengeboden verscheydene pastoryen in het Luykx diocese, van al dewelke hy tot de syne genomen heeft die pastorye van *Thorn*, waerhy den 7 October heeft bezit genomen en den wettigen onvereeden herder, den Eerw. Heer Ramaekers, geboortig van Roermond (2) heeft doen retireren uit syne pastory. Den 15 October, wesende een sondag heeft hy de publieke pastoreele dienst gedaen, in denwelken sich maer alleen bevonden vyf inwoonders van *Thorn* en twee gendarmen tot syne verseekering en bewaering tegen onverwachten oproer.

1797, den 7 October, heeft men weder verboden het luyden der klokken, soo dat het *Ave-Maria* hierdoor is verdweenen. Mede is aen den priesters verboden van op Guliker bodem te gaen mis lesen, soo dat onse tente of noodkerk, van welke ik gesproken heb, is moeten afgebroken worden, en alsoo de borgers sig weder naer *Melick* hebben begeven om missen te hooren.

1797, den 24ten of 25 Oct. (3) is hier gearriveert syne Eminentie de Cardinael aertsbisschop van *Mechelen*

---

(1) Theodoor *Fyten* volgde in 1793 als kapelaan te *Kessenich* op, aan Martinus *Rutten*, die alsdan te *Sittard* eene kanoniksdy aanvaard had.

(2) Joannes-Henricus-Antonius *Ramaekers* was 1776—1780 student in het Seminarie te Roermond. Den 8 Aug. 1776 verdedigde hij er zijne theses: *De Sacramentis in genere et specie*. Roermond apud D Mackay, in 8°. *Ramaekers* werd in 1803 pastoor te *Roosteren* benoemd.

(3) De kardinaal Johan-Hendrik graaf van Frankenberg werd bij besluit van de nationale vergadering, gegeven te Parijs, den 10 Oct. 1797 tot deportatie buiten de grenzen van het rijk veroordeeld. Dit besluit werd den 23sten ten uitvoer gebragt, zoo dat hij naar alle waarschijnlijkheid den 25sten door Roermond werd geleid. Frankenberg vestigde zijn verblijf aanvankelijk te Emmerik en later te Borken. Zie A Theiner, *Jean-Henri comte de Frankenberg cardinal archévêque de Malines et sa lutte pour la liberté de l'Eglise*. Louvain 1852 in 8° p. 227.

Digitized by Google

vergezeld van een escorte husaeren om getransporteerd te worden naer de andere zyde van den Ryn, overmits hy weijgerde den eed te doen aen de Fransche republiek, soo men seyde.

1797, den 3den December, wesende eerste sondag van den advent, is morgens tusschen 11 en 12 uren de kerk, te weten de parochiale en cathedrale kerk geslooten door de gendarmen, commissaris en adjoint *Danen.* Den kuster werd genoodsaekt van de sleutels te brengen op het stadhuys.

1797 den 28 November heeft men te *Sittard* gesien een droevige tragedie en dat op Guliksch grondgebied. Het clooster der paters Predikheeren aldaer werd overrompeld door de fransche soldaeten, ten tyde dat de Paters in den refter bezig waren met eten. Men rande hun aen, sonder toe te staen van nog eens naer hunne celle te mogen gaen, en men sette hen denzelfden dag nog op karren, te weten seven paters en eenen broeder, en men transporteerde hun onder escorte van husaeren naer de stad *Duren.* De overige paters werden bewaekt in hun klooster tot den 30ten en werden alsdan denzelven weg getransporteerd.

1797 den 28 November heeft men 's avonds om 8 uren de kerk van het begijnhof geslooten en verzegeld.

1797, den 4 December omtrent 10 uren voormiddags heeft men de kerk van de gewezene paters minderbroeders geslooten en verzegeld, zoo als de parochiale en die van het begijnhof. Noteert dat deze kerk van den tyd der suppressie tot nu toe, onder waerborg van eenige borgers uit de buurt, was opengebleven. Het licht en de andere kosten die gedaen waren syn

Digitized by Google

betaeld geworden door de mildheid der buuren en der burgers en door den offer.

1797, den 7 December, werd afgekondigd, dat alle priesters van wat conditie sy syn, zonder exceptie, moesten binnen vier dagen opgaef doen van hunnen ouderdom, geboorteplaets, hunnen naem, verblijfplaets en bedieningen waerin zy geweest waeren voorheen.

1797, den 7 December heeft men van de Abdye *Munster* een gevangenhuis gemaekt (1).

1797, den 9 December werd afgekondigd van binnen twee dagen opgaven der geestelyken te doen, zoo als gezegd is, en dat de geestelyken binnen drie daegen den eed zouden doen van gehechtheid aen de Fransche republiek. Dezen eed bestond in de volgende: «Ik zweer haet aen het koningschap en de anarchie, aenklevigheid en getrouwheid aen de republiek en aen de constitutie van het derde jaer.» (2)

1797 den 9 December zyn de pastoor der parochie, Joannes-Renerus *Matheï* (3), de kuster *Kelleneers* en de kerkmeester H. *Bekkers* in civiel arrest gesteld. Den tweeden kerkmeester *Eckmiller*, die absent was, werd syne kamer versegeld, en men heeft seffens den inventaris gemaekt van de gereede kerkegoederen. Toen den inventaris klaer was syn de bovengemelde des anderen daegs op vrije voeten gesteld. De Heer pastoor soo ontslagen van de arrest, kreeg met eenen order om binnen vyf dagen syne pastoreele woning te verlaeten.

(1) Een vleugel dezer abdij is gevangenhuis gebleven tot in 1864; het werd alstoen verplaatst naar het nieuw gebouwde huis van arrest, op het voormalig bisschoppelijk hof

(2) Men leze over de zienswijze van den Bisschop van Roermond en diens geestelijkheid ten opzigte van den eed mijne aanteekeningen in den *Godsdienstvriend van* 1861, deel LXXXVII, bladz. 176 182.

(3 Ibid. bladz. 162-163.

Digitized by Google

1797, den 10 December, quam een nieuw ongeval, dat de droefheid der burgers ten top dreef. Men had een voor een alle de kerken der stad gesloten, maer ons bleef nog over het klooster en de kerk der religieusen Urselienen. Deze kloostervrouwen waren niet uitgejaegd; nogtans moesten sy, al van over langen tyd, in wereldlyke klederen in hun klooster gaen. Men hoorde van tyd tot tyd zeggen, dat deze Religieusen in hun klooster souden blyven, overmits sy de jonge dochters, voor niets, in alles instruïseerden. Maer de saeken naemen eene andere wending. Hare kerk, onse laetste toevlugt om God in het gemeen te dienen, onze eenigste hoop in den nood, werd op deesen dag gesloten. Welke middelen de borgers nu verzinden, om hunnen God te dienen, zullen wy later zeggen.

1797, den 12 December, heeft den Eerw. pater Ambrosius *Schmising* synen eed gedaen. Hy was geboortig van *Tongeren*, lid van het Predikheeren orde, gewesen regent van het bisschoppelijk Seminarie (1) en doctoor in de Godheyd. Nadat hy van het regentschap afgezet is worden, is hy eenigen tyd als economus op het armen- en weeshuis geweest, waervan hy naderhand ook is afgezet geworden. Noteert dat deze beide afzettingen geschied syn, vóór dat er eenige gedachte geweest is van den eed te doen.

(1 Het docerend personeel bij het groot seminarie te Roermond bestond in 1778 uit de volgende professoren: F. Ambrosius *Schmising*, S. Th. Doctor, S. ord f. f. præd. Seminarii regens. F. Guilielmus *Coppens*, ord f. f præd. S Theol. præses Seminarii subregens. F. Franciscus *Maréchal*, ord. f. f præd. in Seminario episc S. scripturæ professor. F. Cornelius-Josephus *Peltiers* S. ord. præd., S. Theol. L. et in Seminario episc. professor. F. Antonius *Brants*, S Theol. professor. Van October 1777 tot 1780, namen 121 studenten aandeel aan de verscheidene cursussen der Theologie. De gebouwen van het voormalig Seminarie waren gelegen op de *Veldstraet* en worden thans gebruikt tot bureau der telegraphie.

Digitized by Google

1797, den 13 December, werd de Capel van O. L. Vrouw in het *Sand* ook gesloten en gesegeld op deselfste manier als de andere kerken. Nae het sluyten van alle deese kerken maekten de borgers bidplaetsen in die huysen der stad, die daartoe geriefelyk waren. Het licht en al de andere onkosten werden door deselve met liefde betaeld. Maer al was het dat de Catholyken alle mogelyke middelen inspanden, om de gedachtenis van hunne godsdienst te houden, soo kregen sy nogtans, in den loop van denselfden maand December, alweder eenen nieuwen slag. Daer werd gepubliceerd door de Regering een verbod tegen die byeenkomsten, als strydende tegen de wet. Ieder borger die syn huis tot sulke byeenkomsten verleende, soude met de gendarmen naer de gevangenis gesleept worden en volgens de wet gestraft worden.

1797, den 16 December, heeft de voornoemde Pater *Schmising*, als vereedde priester, de eerste mis in de kerk der Urselienen gedaen, welke kerk wel gesloten maar niet verzegeld was en aldus nog onder het bestier der stads regering stond. Zijne mis begon om negen uren, nogtans met seer weinig toehoorders. Zij werd gediend door den zoon van Paulus *Hanschon*, by denwelken pater *Schmising* in de koste was.

1797, den 26 December, wesende den feestdag van den H. Stefanus, werden eene menigte manspersonen gearreteerd door de gendarmery en de husaren, overmits het gaen naer *Melick* ter kerk om mis te hooren. Men bragt het getal van circa 80 binnen de stad op het stadhuys, teekende hunne namen op en liet hen daermede vry. Dese campagne is twee of dry malen op denselfden voet vernieuwd geworden. Men heeft de borgers ook afgevraegd waerom sy niet hier in

Digitized by Google

onse stad naer de misse der vereede priesters ginger. en of de mis van deselve niet goed en wettig was. De borgers gaven tot antwoord, dat sy sig bedienden van de vryheid door de wet erkent, en verders dat sy de geldigheid van het Sacrificie der mis niet wilden aenraken, maer dat sy wilden luisteren naer hunne wettelyke herders den aertsbisschop, den bisschop en het kapittel der domkerk van dewelke geenen eenen tot den eed is overgegaen.

1798, den 20 jan. wesende sondag, werd de boom der vryheid geplant. Het was een eikenboom, versierd met linten van driederhande kleuren, gelyk de cocarden, te weten wit, blaauw en rood. De planting ging vergezelschapt van musiek en sangh; alle de bedienaers van het canton van Roermonde waren tegenwoordig.

1798, den 26 January, werd de parochiekerk weder geopend. Men begon dien selfden avond ten zes uren den rozenkrans en andere gebeden te bidden. Des zondags kwam Pater *Schmising* ook aldaer mis lezen, maer door dat hy door eenige borgers uitgespot werd, is een bevel aan den koster gegeven van de kerk niet te openen, sonder voorkennis van Pater *Schmising*.

1798, den 4 February, werd de kerk wederom gesloten voor alle borgers, uitgenomen voor Pater *Schmising*. Intusschentyd hebben 12 borgers den eed gedaen en de kerk is weder geopend en de Rosekransuur is gevolgd van verscheidene borgers gelyk ook de misse van Pater *Schmising*. Noteert echter hier, dat er ook vele borgers waren, die soo min den Rozenkrans als de misse van Pater *Schmising* hebben willen bywonen, omdat van de 12 borgers, die den eed gedaen hadden er altyd eene moest daar zyn om voor te bidden.

Digitized by Google

1798, den 6 Febr., werd gepubliceerd, dat alle blasoenen wapenschilden of teekenen voor huizen en anderszints, binnen twee mael 24 uren moesten afgedaen worden, op straf van confiscatie van sulke huysen of plaetsen ten voordeele der Republiek.

1798, den 7 Febr., werd gepubliceerd, dat alle geloofteekenen, heiligenhuiskens, capellekens, beelden van Christus of van de Heiligen op straet staende, moesten afgebroken, uitgeroeid of bedekt worden. Om dit naer te komen zyn eenige capellekens van O. L. Vrouw met eenen muer omtrokken geworden.

1798, den 28 Febr., werd aen de religieusen van het kloester der Urselinen, die men stellig meynde te blyven, aengekondigd van sonder uytstel te vertrekken, sonder dat men haer, soo als dat aen de andere religieusen geschied was, eenige *bons* presenteerde. Zy werden dienselfden avond nog geplaetst in het huys van den canonik en cantor der kathedrale kerk, Gosuinus van *Wevelinghoven* J. U. L. In desen selfden maend van February werden te *Tegelen*, by Venloo, eenige vierige kogelen gesien door de locht vliegen tot over de *Maes*.

1798, den 5 Maert, moesten hier in dese stad alle geloofteekens en kruisen van kerken en torens gedaen worden. Het beeld van den H. Christophorus, patroon der stad, staende op den toren der Domkerk, als wesende onmogelyk van af te doen, is maer alleen beroofd geworden van den wereldbol verciert met een kruis, dien het kindje Jesus droeg hetwelk is sittende op de schouder van den heiligen. Men heeft ook een stuk van synen staf afgenomen en daerop gezet de roode Jacobynen muts tot verbeelding van de vryheyd.

1798, den 20 Meert, werd gevierd het feest der ouderlin-

Digitized by Google

gen. Onder de ouderlingen, die zeven in getal waren, werd er één opgemerkt die altyd beefde. Dit feest werd vergeseld soo door het geluyd der klokken, als door gesang, musiek en oratiën. In den avond moest op order van de Regering door de borgers geïllumineerd worden.

1798, den 1 April, wesende Palmsondag gingen de gendarmen met den commissaris huyssoeking doen by de priesters, die al langen tyd in het geheym hadden mis gedaen en de HH. Sacramenten uitgedeeld. Een priester, ex-jesuiet, met name *Erikx*, werd genoodsaekt haestig te vlugten. Men heeft alles in syn huys opgeteekend en hy werd gesitteerd op het stadhuys; maer hy is niet gecompareerd, maer heeft de vlugt genomen over den Ryn.

1798, den 1 Mei, werd gepubliceerd, dat men niet moest vieren de Sondagen, maer de *decadi* of tiendagen en dat men alsdan onder sware straf geen publiek werk mogte doen.

1798, den 2 Mei, werd geaffigeerd dat alle koopmansboeken, rekeningen en verdere saeken van belang moesten op getimbert papier geschreven syn, onder straf van 30 guldens.

1798, den 15 Mey, werd verboden, dat voortaen de uitbelder of bekendmaker der sterfgevallen, niet meer mogt versoeken een gebed voor de overledenen, hetgeen alhier een gebruik was, maer alleenelyk moest bekend maken de dood van den afgestorvenen; wie mede, dat men ook geene teekens of lykborden aen het huis der afgestorvene mogte plaetsen.

1798, den 30 Mey, vierde men den feestdag *de la Reconnaissance* of Erkentenis met deselfde solemniteyten als boven. Men plaetste op eenen daertoe gemaekten

Digitized by Google

theater eene statue gekleed in het wit. Dese moest verbeelden de godin der vryheyd. Noteert dat dan altyd werd gesproken van de vryheyd en gehandeld in den naem der vryheyd, en overal legde men in naem dier goddelooze Fransche vryheyd, kluisters aen onze voeten en banden aen ons geweten.

1798, den 8 Juny werd ook aen de vereede borgers verboden den Rosenkrans te bidden. En alzoo is de Capel wederom gesloten geworden; alleen is de parochiekerk open gebleven ten dienste der vereede priesters.

1798, den 9 Juny, werd een nieuwe inventaris gemaekt der kerkegoederen, in de kapittelskamer, en by gebrek aen sleutels heeft men alles met geweld in stukken geslagen.

1798, den 9 July, werd gevangen den Eerw. Heer pastoor en deken van *Grathem* (1) een dorp twee uren van onse stad. Den 10 July 's morgens om vier uren werden gevangen alhier in de stad den Eerw. Heer *Houwart* pastoor van het Begynhoff, de Heer *Bosch* en de Heer *Crebbers*, beyde vicarissen der parochiale kerk, drie paters gesuprimeerde minderbroeders uit het convent alhier, met name *Schoffers* wesende jubilaris, *Van Ham* en *Wouters*, als ook den Eerw. Heer *Ryks* pastoor te *Montfort* (2). De gevangene ses priesters van deze stad werden nog denzelfden dag in twee rytuygen, onder escorte van sestien hussaeren en gendarmen getransporteerd naer *Maestricht*. Sy syn aldaer gebleven tot dat alle de gevangene

(1) Zijn naam was *Engels*; hij stierf als pastoor te *Grathem* omtrent het jaar 1820.

(2) In de omschrijvingsakte van het bisdom Luik (1803), vinden wij zekeren Heer Streignaert als pastoor te *Montfort*.

Digitized by Google

priesters byeen waeren en alsdan syn de jongen vervoerd geworden naer de eilanden over see en de ouden op andere vreemde plaetsen. Den ouden jubilaris minderbroeder pater *Soffers* hebben sy te *Maestricht* gelaten, alwaer hy in de gevangenis is gestorven. Het was op desen dag eene droefheid in de stad onder de borgers, dat ik deselve met myne pen niet kan uitdrukken, want van den eenen kant moesten wy sien onze sielbestierders wegvoeren als de slechste menschen, en van den anderen kant moesten wy hooren en sien, dat de ongevangene priesters sig moesten versteken in afgelegen huisen en verborgen plaetsen, jae selfs in bosschen en achter de haegen, dat sy om te ontsnappen aen de vervolgingen sich moesten verkleeden den eenen als een akkerman, met syne schop in de hand, eenen tweeden als een voerman met kar en paerd, een derden als een ambagtsman, een vierden als een schaepsherder en soo voorts, tot dat sy allengskens afgemat van het swerven en verschrikt door het klimmend gevaer, den eenen voor, den anderen nae, stad en dorpen hebben verlaten. Soo dat men dagelyks meer en meer de straffende hand van God voelt nedervallen, en alhier bewaerheid wordt wat Jesus selver heeft gezegd: *Ik sal den Herder slaan en de schaepen zullen verstrooid gaen.* Seven priesters syn niet gevlugt, maer hebben hunnen eed gedaen.

1798, den 15 July, dwong men de armen uit ons armen en weesenhuys, om by te wonen het Sacrificie der H. mis van de vereede priesters. Sy syn allen gekomen, uitgenomen de jongens, die sig beriepen op de vryheid; edoch daernae syn sy moeten compareeren. Dien zelven dag werd door de gendarmen een nieuwe aanval,

Digitized by Google

tot *Melick*, op de borgers en de boeren gedaen. Men geleydde eenigen naer de stad, en een ieder werd in bysonder gevraegd wie dat er had de misse gedaen; maer allen waren onwetende. Wanneer de Franschen aenkwamen was de priester byna aen de Consecratie der mis. Hy is van den altaer gegaen en sig ontkleed hebbende, is hy als een boer, geheel onbekend, uit de kerk gegaen. Merkt hier aen: dese priester was by ons vicarius en sangmeester, en wanneer hy uit de stad moest gaen, soo heeft hy te *Melick* syne capellanie selve gaen bedienen, die hy voorheen van eenen anderen had laeten bedienen.

1798, den 24 July, werd gevangen genomen den ouden Eerw. Heer pastoor van *Melick* door vier gendarmen en werd op eene kar getransporteerd op *Aaken*. Nae aldaer eenige dagen in civiel arrest te hebben geseten is hy getransporteerd naer *Luyck* en daernaer op eene andere stad met name N., alwaer hij naer eenige maenden verblyfs in den Heer overleden is. De reden waerom dit transport geschied is kan een ieder wel denken.

1798, den 29 July en naevolgende dagen syn door eenen procureur verkocht geworden, de meubels en ornamenten der kerken. Het meestendeel der saeken van belang syn door particuliere borgers met hoop op de herstelling der Godsdienst aengekogt. Ik merk alleen tot gedachtenis aen, dat den orgel, twee kleyne altaerkens en de communiebank van het Begynhoff syn gekocht door de gemeente van *Herkenbosch*, om in de kerk aldaer geplaetst te worden.

1798, den 15 Augustus, op den feestdag van de Hemelveert van Maria werden eenige borgers, komende van *Herkenbosch* om mis te hooren, gearreteerd op den weg

Digitized by Google

en getransporteerd door de gendarmen naer het *Munster* en gesteld in civiel arrest, waervan sy echter weldra syn ontslaegen en op vrye voeten gesteld. Des namiddags zaten vier menschen te bidden achter de gesloten capel in het *Sand* en werden door de gendarmen gearresteerd en alsoo naer de stad gebragt in arrest. De kersen die aen de gesloten deur der capel stonden te branden, werden door de Franschen onder de voeten getrapt.

1798, den 10 September, werd stiptelyker vernieuwd het gebod tot viering van de *Decadi*. Alle werken hoegenaemt, alle koopmanschappen, wie deselve ook maer mogten syn, waren op die daegen, onder groote straf verboden. Alleenelijk werd toegelaten het verkoopen van brood by de bakkers, en verders dat alleen, wat de grootste noodzakelykheid voorderde.

1798, den 11 September, is er eene generaele huisvisitatie gedaen door de gendarmen en andere militairen in de huysen der gevluchte priesters, om den eenen of den anderen priester te ontdekken; maer niemand is, God lof, gevonden.

1799, den 21 December, of den 1sten Nivose 8de jaer, werd de nieuwe Constitutie afgekondigd.

1800, den 1 February, of den 12 Pluviose 8de jaer, werd aen alle afwesende priesters hunne wederkomst toegelaten, onder handschriftelyke getuigenis van acht borgers dat sy, in eenen bepaalden tyd, by den *arrêté* vastgesteld, geenen dienst hebben gedaen. Deese terugkeering was echter niet toegelaten aen die priesters, welke als émigranten waren gedeclareert. Maer vier of vyf dagen hiernaer is de wederkomst toegelaeten geworden aen alle priesters op den voet als hierboven.

Digitized by Google

1800, den 6 February, is den eersten afwesigen priester en canonik onser Kathedraele Kerk met name *Haex* (1), alhier binnen onse stad gekomen met synen broeder, pastoor tot *Maesniel*, en den volgenden dag ook de Eerw. Heer vicarius *Ubbels*, tot groote blydschap van de inwoonders.

1800, den 26 February, 's namiddags omtrent half vier uren, is de capel van O. L. Vrouw in het *Sand*, weder geopend, en den 28 dito werd er eene hoogmis gedaen door den Eerw. Heer *Van de Greyn*, geëede priester. Deese capel is sedert den 13 December 1797 geslooten geweest.

1800, den 12 Meert, syn tot groote vreugde van de borgers alhier, van het eiland *Rée* wedergekomen, de Eerw. Heeren *Houward*, *Bosch* en den minderbroeder *Van Ham*. Zy waren den 10 July 1798 van hier naer het eiland *Rée* gevoerd geworden.

1800, den 11 July, is nieuw goed, droog koren gemaelen, op de watermolen alhier.

1800, den 12 July, is de Minderbroederskerk weder geopend om den Rosenkrans te bidden, en den selven dag is de Rosenkrans reeds gebeden geworden. Zes borgers hebben den eed van getrouwheid moeten doen aen de Constitutie. Zy ageerden alsdan als ministers van de culte. Daer syn echter nog eenige inwoonders geweest, die noch in de kerk der vereede priesters, noch in die der vereede borgers hebben willen gaen, soo dat men destyds in onse stad driederhande soorten van Roomschen heeft gehad, alhoewel een ieder in onse stad syn leven schikte

(1) Henricus Haex, geboortig van *Weert*, was Licentiaat in het Kerkelijk regt en Kanonik eener tweede fondatie.

Digitized by Google

naer de geboden der H. Kerk en men in de geloofsartikels overeen kwam.

1800. In dit jaer hebben wy soo eene schrikkelyke droogte beleefd, datter weinig boekweyt, aerdappelen en potagie gewassen is. De droogte heeft begonnen den 21 of 22 Juny, en heeft geduurt tot den 20 Augustus sonder eenigen regen of donder, soo dat vele menschen genoodsaekt syn geweest aen hun vee stroy en meel te voederen. De boter is betaeld geworden aen 16 stuyver Cleefsch het pond. Daer syn bynae geene beken meer hier omtrent met water voorsien geweest. Jae ware de Roermondsche watermolen er niet geweest, dan soude men gebrek aen gemael van graenen gehad hebben, ter oorsaeke, dat het binnen veertien dagen ook niet gewaeid had.

1800, den 9 November, 's namiddags tusschen twee en drie uren is er eenen geweldigen stormwind ontstaen, die tot 8 uren 's avonds geduurd heeft, en in onse stad en andere steden en dorpen groote schaden veroorzaekt heeft. Onse parochiale kerk is wel verdorven voor 400 of 500 kroonen, een gedeelte der kerk van de voormalige Kruisheeren is ingestort, eene muer van het klooster der gewesen Minderbroeders en eene van het gewesen convict of Jesuitenklooster zijn ingeslagen. Ook nog een huys, eene schuur en eene kamer van drie verscheydene personen, eene menigte van schoorsteenen, daken en glasen syn ingestort. In een woord ik geloof, dat er niet een huis in Roermond is geweest, of het is aen vensters, glasen, daken, schoorsteenen of elders beschadigd geworden. De straeten waren 's morgens allen bedekt met pannen en leyen, lood en blik uit de goten, gemengd met hout, stukken steenen, kalk

Digitized by Google

en glas. Het was of in de nacht onse stad door den vyand was beschoten geweest.

1800, den 8 July, syn nieuw gemaekt geworden de verlaeten van de olie- en looy molen.

1801, den 21 July, is het verlaet nieuw gemaakt geworden van de meelmolen. De eerste nagel is geslagen door S. *van Beringen*, directeur der molens namens de Heeren *Burghof*, *Compans*, *Magnée*, *Heesen* en de erfgenaemen *Matheï*.

1801, den 9 November, is het feest gehouden binnen Roermond wegens den generaelen vrede. In den winter tusschen 1801 en 1802 hebben wy seven mael hoog waeter gehad, waerdoor de meelmolen twee mael eenige dagen niet heeft konnen malen, en de oly- en pelmolen omtrent drie maenden voor en naer heeft stil gelegen. Het water van de *Roer* was op dag en nacht tusschen den 23 en 24 Febr. acht voeten opgeloopen. De *Roer* en de *Maas* hebben overal grooten schade gedaen.

1802, den 26 Augustus, is het Cruys weder op onse parochiale kerk opgeregt geworden. Dese geloofteekens syn afgedaen geworden van de kerken en elders in het jaer 1798 den 5 Meert; soo dat onse kerken van deese teekens syn beroofd gebleven 4 jaeren, 5 maenden en 21 daegen.

1802, den 27 Augustus, heeft men eyndelyk den vrede sien herleven en de kerk sig sien verblyden. Onsen Eerw. Heer pastoor *Matheï* heeft het sermoon, de hoogmis en het *Te Deum laudamus* gehouden in de parochiale kerk. De kerk heeft men vervuld gesien met eene menigte van menschen. Alle autoriteiten in dienst der Republiek syn er tegenwoordig geweest. De vreugde van de borgers was soo groot, dat er eene

Digitized by Google

menigte niet gewerkt, en hunne winkels gesloten hebben. Menigvuldige inwoonders hebben 's avonds hunne huysen geïllumineerd. De pastoor heeft afgekondigd, dat de godsdienst weder openbaar op de straat mogt geschieden. Tot gedachtenis; het is nu op desen dag jarig, dat wy den eersten keer naer *Melick* syn gegaen; het is nu geleden vyf jaer.

1802, in den maand Sept., is den bouw op het *Steyl* van den hovenier geheel nieuw gemaekt. Den eersten steen is gelegd door *S. van Beringen*, namens de Compagnie.

1803, den 2 December, is de kerk van de abdy Munster geopend geworden en er den goddelyken dienst in gedaen. Zy is gesloten geweest 6 jaeren, 9 maenden en 15 dagen.

1804, den 2 December, is gekroond geworden binnen *Parijs*, als Keyser der Franschen, Napoleon-Bonaparte, door onsen allerheiligsten Vader, Paus Pius VII.

1807, den 27 April, is begonnen gebouwd te worden de papiermolen. Den eersten steen is gelegd door den Heer Advocaet *Magnée*, namens de geheele Compagnie.

1809, den 6 October, is beginnen gebouwd te worden de volmolen. De eerste steen is geleyd geworden door de twee mevrouwen *Michiels* en *van Afferden*. De eerste steen was gemaekt van mergel; hy geleek in vorm op eenen tigelsteen. Midden in den steen is geplaetst een looten doosje, in hetselve een klein verguld doosje waerin liggen twee gedenkpenningen, waerop gegraveerd is: *H. A. Michiels et madame son épouse J. M. Bosch, le* 6 *octobre* 1809. — *Alexandre van Afferden et madame son épouse Agnes Petit, le* 6 *octobre* 1809. Dese steen ligt op den hoek naer het suyden.

Digitized by Google

1810, in de somermaenden syn hier omtrent Roermond, op eenige dorpen geweest een kud wolven, die weggerukt hebben vyf kinderen en deselve teenemael hebben verscheurd en vernietigd.

1810, den 14 September, hebben wy hier in onse stad van Roermond in de parochie-kerk van den H. Christophorus ontfangen het weyd vermaerd genadenbeeld onses Heeren Jesus-Christus, eertyds gerust hebbende in het adelyk klooster *Dalheim*, by Wassenberg. Hetselve is met groote solemniteyt afgehaeld uit het clooster van St. *Gerlacus*, te Roermond, en door acht priesters, vergeselschapt door eene menigte van menschen, gedragen naer de groote kerk. Aen de kerkdeur werd de stoet door het groot musiek verwelkomd en geleid in de kerk, onder het luyden der klokken en het singen van lofsangen. Nae het eyndigen van het sermoon en der hoogmis, die op het solemneelste gesongen werd, is de plegtigheyd gesloten geworden met de processie door de kerk en den lofsang: *Te Deum laudamus*. Den volgenden dag, weesende den 15 September, is de eerste mis aen den autaer van dit genadenbeeld gelesen door den Heer canonik *Lemmens* (1) en is gediend geworden door my noteerende S. *Van Beringen*.

1811, in dit jaar syn de lindeboomen geplant geworden op den weg van O. L. Vrouw int *Sand*. Den eersten boom is geplant door den Heer *Van den Bergh* adjoint van Roermonde en kerkmeester van de parochiekerk.

1811, den 10 Junij heeft de stad Roermond het geluk

(1) Joannes-Albertus *Lemmens* S. Th. L. was gegradueerde Kanonik en Examinator synodalis bij de Domkerk. Hij stierf te Roermond, den 9 Maart 1813, oud 61 jaren.

Digitized by Google

gehad van met alle plegtigheid te ontfangen en te verheffen, het beeld en de reliquien van den zaligen *Franciscus de Hieronimo.* Desen feestdag is met groote muziek en onder veel godsvrucht gevierd geworden. Gedurende de acht volgende dagen is er dagelyks hoogmis en lof geweest. De zalige *Franciscus de H onimo* is een bysondere voorspreker in allen nood en bysonder in de vervolgingen tegen de Roomsche religie.

1811 is het groote *Kellegat* nieuw gemaekt.

1814, den 13 January syn de Franschen vertrokken uit onse stad, onder het geleide van den Maréchal Duc de *Tarante.* Den 14 dito is het laetste paerdenvolk van de Franschen hier door gepasseerd.

1814, den 17 January zynde St. Antoniusdag hebben de Russische soogenoemde *Cosakken*, onse stad, tusschen vyf en zes uren 's avonds ingenomen; zy waren één officier en zes man.

1815, in dit jaar is onze stad Roermond gekomen onder den konink van Nederland. (1)

1815, den 30 Augustus syn de eerste requisitionnairen of lotelingen afgetrokken naer de stad *Luyk*, om aldaer te verblijven in den *dépot.*

1816, den 27 Mei is alhier te Roermonde op het *Steyl* in het groot *Hellegat* een stuer gevangen wagende een-en-veertig pond.

1816, in den Mei heeft het beginnen te regenen en dit heeft geduert den geheelen somer door, weinige dagen en weynige nachten syn geweest van warmte. Indien men alles byeen rekent syn er geene acht dagen geweest van zonneschyn en warm weder. De regen heeft geduurt den somer, den herfst en tot den ge-

(1) Volgens het traktaat van *Weenen*, gesloten den 9 Junij 1815.

Digitized by Google

heelen winter. Men heeft bynae geen son meer sien schynen en het was een onvrugtbaer jaer. Er was weinig rogge en tarwe en bynae geene boekweyt. Alleen de gerst en de haver was menigvuldig geweest. De duurte der levensmiddelen was voor de borgery afschrikkelyk, want den rogge is met het begin van den oogst betaeld geworden tegen zes fransche kroonen het malder (1) en steeg van af den maend September altyd al meerder en meerder in prijs; soo dat gedurende het grootste deel des jaers tot den volgenden oogst toe den rogge heeft gekost twee-en-veertig gulden het malder. De tarwe kostte 54 gulden en soo de overige granen naer *advenant*. Drie maenden voor den oogst syn de vruchten op het hoogst geweest, soodat een roggenbrood van 10 3/4 pond 50 stuiver Cleefsch kostte. De aerdappels syn op het laetst verkocht geworden tegen vier fransche kroonen het malder, de boekweyt ad 48 gulden, de gerst ad 44 gulden het malder. Ware het zake geweest dat er geene rogge uit den Oosten was gekomen, den welken is gearriveerd twee maenden voor den oogst, dan was er een volle hongersnood ontstaen in het geheele land. Het volk was soo uitgeput en de nood was soo hoog gestegen dat, alhoewel de oogst van 1817, uitgesonderd op de swaere landeryen, aen rog en tarwe zeer goed gelukt was, echter de nieuwe rog seffens betaeld werd tegen 40 guldens het malder en soo naer *rato* de andere graenen.

1817 in den maend September is het klein *Helgat* nieuw gemaekt.

1818, in den maend July, is een Congres gehouden tot

(1) Een mud, 64 kop, 7 maatjes.

Digitized by Google

Aeken, waerop sig bevonden hebben in persoon, den Roomschen Keyser, den Keyser van Rusland en den koning van Pruyssen.

1819, den 16 January, 's morgens om half vier uren is de bliksem gevallen in den toren van de parochiekerk, tusschen de eerste en tweede verdieping boven de gallery, en sloeg soo van boven door den toren af door den orgel tot onder in de kerk en stichtte brand. Maer door den yver der borgers en militairen is, God dank, niet veel beschadigd, overmits het schielyk uitblusschen.

1819, den 11 October syn in het groot *Hellegat* gevangen in twee trekken 75 salmen. Den 13 dito, in twee trekken 115 salmen; den 15 dito, in drie trekken 81 salmen, allen van de swaerte van twee tot vyf pond. Den 30 dito, syn gevangen in twee trekken 80 salmen en den 5 November in drie trekken 60 salmen. In het volgend jaer 1820, den 23 October, in eenen trek gevangen 57 salmen; in den tweeden trek 17; den 24 dito, in drie trekken 21; den 25 dito, in drie trekken 25. Den 3 en 4 November in negen trekken 80 salmen. Dooreen gerekend waren dese swaer over de 8 pond ieder salm.

1819 heeft men beginnen af te breken de stadsmuren, beginnende van de *St. Janspoort*, tot aen het *Molenstraetje*, uitgenomen de muur, die gestaen heeft aen de *Kaay*; deze was eenige jaeren vroeger afgebroken.

1820. In dit jaer heeft men beginnen nieuw te maken de steene *Kaay* van de brug tot buyten op; sy is voltrokken in 1821.

1821 is een gedeelte van de voormalige Minderbroeders-kerk ingerigt geworden en betimmerd voor eene

Digitized by Google

Calviniste of soogenaemde Gereformeerde of Evangelische kerk, en is in 1822 voltooid.

1821—1822. Er syn lieden, die meenden, dat het in de toekomst onmogelyk soude syn, dat de graenen weder aen civiele prysen souden komen, uyt reden van de menigte van menschen die jaerlyks bykomen. My dunkt ik moet hier eene aenmerking maken, om aen te toonen, dat onze God van heden dezelfde is, die met vyf brooden en twee visschen vyfduyzend menschen gespysd heeft over 1800 jaer. In het jaer 1816 kostte één brood 50 stuivers, nu kost hetzelve 10 stuivers, en alle graenen nae *ratio*. Een malder aerdappelen kostte 24 gulden en nu 3 gulden, jae in den maend April maer 30 stuiver. De boter kost maer 6 stuiver het pond, en de groentens syn soo goed koop, dat er genoeg worden om niet gegeven. Het is dus niet goed, dat de wysneuzige menschen te veel praten van saeken, die niemand aengaen dan de wyse almogentheyd van God.

1822 is den eersten dienst gedaen in de Synagoge der Joden. Noteert dat de Joden in vroegere jaren hier in Roermond niet mogten wonen, jae over vyftig jaeren alhier niet mogten vernachten.

1824 den 22 January is gestorven te Brussel Joannes Baptista Robertus baron van *Velde de Melroy en Sart-Bomal*, laetste bisschop van Roermond, primaet van Gelderland, raedsheer in den geheimen raed der Nederlanden enz. Het bisdom van Roermond werd afgeschaft door het Concordaet en de bisschop gaf den 24 November 1801 syn ontslag voor het fransch gedeelte van syn bisdom in de handen van den Paus. Onze stad maekte sedert dien

Digitized by Google

tyd deel van de diocese van Luyk. De baron *van Velde* was de 14de en laetste bisschop van Roermond, waerom wy seggen:

EPISCOPUS RUREMUNDENSIS REQUIESCAT IN PACE.

1824 is nieuw gemaekt het verlaet van de papier- en meelmolen. Alles is vernieuwd behalven de palen aen beyde zeyden der assen. Ook heeft men toen den dam gemaekt in de Roer.

1824, in 't begin van November is de Maes en de Roer soo hoog geweest, dat het water heeft gestaen tot in de eerste huysen van de *Koolenstraet* en een halven voet boven de oliebank van onze molen; en zoo is het water blyven staen omtrent acht dagen, en is dan seer langsaem vermindert en gevallen.

1828 den 19 Juny is begonnen nieuw gemaekt te worden het groot *Helgat*. De dam werd voltrokken den 1 Nov. en heeft gekost 1400 karren grond en 40 karren paardenmest en vele palen, fascynen en planken.

1829 in den maend Juny heeft het beginnen te regenen en heeft veel geregend tot den 15 October. Wy hebben seven mael hoog water gehad; vijf mael is het water van Maes en Roer soo hoog geweest, dat hetselve op twee of drie trappen nae op de *Kaay* heeft gestaen. Maer nogtans het is een vrugtbaer jaer geweest soo van granen als van groentens. In hetselfde jaar heeft het beginnen te vriesen op den 22 November en de koude is soo fel geweest den geheelen winter dat de *Maas* en de *Roer* syn toegevroren. Het afkomende ys van de *Roer* heeft groote schaden veroorsaekt aen de schepen liggende in de haven. Vele syn in stukken geraekt en vele syn sterk beschadigd. De *Maas* losbrekende den 10 Februarij heeft sig gestelpt te *Linne* en is al hooger blyven zitten, waerdoor groote

Digitized by Google

schade is toegebragt soo door den overslag der wateren als van het ys, bysonderlyk te *Grevenbicht* en de dorpen daeromtrent. Eyndelyk den 20 febr. is de *Maas* los gegaen en de schepen geladen met kolen syn den 23 febr. weder alhier te Roermond aengekomen. Den 23 febr. was het water soo laeg dat men telde 14 trappen tot aen het water by de Brug. Edoch den 23 febr. 's avonds om ses uren begonnen Roer en Maas te wassen, dat den 25sten 's morgens om tien uren, genoemde 14 trappen onder water syn geweest. Dus op 40 uren tyds wies het water acht voet hoog.

1830, den 7 Nov. syn een groot getal inwoonders van *Maeseyck*, onder aanleiding van den Heer *de Tilly*, onder den naem van *Belgischen* alhier in Roermond aengekomen en seffens is het Belgische naast het stads vendel uitgehangen.

1830, den 8 Nov. syn in Roermond gekomen omtrent 800 man, soo kavallerie als infanterie, met twee stukken kanons en twee houwitsers. Den negenden syn sy vertrokken op *Venloo* met 40 tot 50 vrywilligers uit *Roermond* en *Horne*. *Venloo*, werd door hen ingenomen den 11 November, 's morgens om elf uren. Het geheele garnisoen gaf sich gevangen. Dese belgische soldaten waren byna alle Waelen.

1831, den 4 Juny, is de prins van Saksen-Coburg tot koning der Belgen gekosen, en deed, onder den naem van Leopold I, den 21 July syne intrede te Brussel. Dit is het vierde souverain huis, dat ik over Roermond beleefd heb, sedert 40 jaren. Wy waren eerst Keisers, dan werden wy Fransch, dan werden wy weder Hollandsch en nu syn wy Belgisch. Noteert hier dat, indien het lastig is voor eenen meester

Digitized by Google

dikwyls te veranderen van onderdanen, het voor de onderdaneu niet minder nadeelig is dikwyls te veranderen van meester. De ondervinding in dese jaeren heeft ons dit genoegsaem geleerd. De gouvernementen steken sig in troebels en schulden en de gemeene borgers moeten deselven dragen.

1835, in dit jaer is gevierd geworden het hondertjarig *Jubilé* van de vinding van het genadenbeeld der Moeder Gods in eenen put int *Sand*, synde dit nu 400 jaren geleden.

Het *Jubilé* is begonnen op den vooravond van Onse L. Vrouwe Hemelvaert en geëindigd op den feestdag van Onse L. Vrouwe Geboorte. Tot lof der inwoonders van Roermond moet ik bekennen, dat de geheele stad is beplant geweest met denneboomen, met eerebogen, met croonen, schilderyen en andere vertooningen, met honderde jaerdichten, inschriften, gedichten en spreuken soo in het latyn, fransch, nederduitsch en hoogduitsch. De geheele weg van de Capel, beginnende van de eerste boomen aen de stad tot de laetsten aen de Capel, was verciert met eerebogen, festons en lofdichten, alles op het prachtigste. De onkosten soo van op den Capeller weg, als rond in de stad, syn betaeld door de inwoonders van Roermond. Gedurende de eerste acht dagen syn de missen aen de Capel begonnen 's morgens om vyf uren en hebben geduurt tot middag; des namiddags om vier uren was er preek buiten de Capel onder de linde. Op den achsten dag heeft syne Doorluchtige Hoogw. Heer Cornelius van Bommel bisschop van Luik het sermoon gedaen en ook het lof. De toeloop van menschen gedurende dit *Jubilé*, is soo groot geweest, dat men rekent dat wel 200,000 menschen syn hier

Digitized by Google

geweest. Het schynt dat de elementen selven dit feest hebben willen bevoorregten, want het heeft maer twee malen geregend. Op Hemelvaertdag is de groote processie der parochie naer de Capel getrokken, vergeselschapt van het groot muziek, eene menigte flambouwen en vele jonge bruidjes gekleed in het wit.

Jos. HABETS.

Digitized by Google

EENE OF TWEE BRUGGEN TE MAASTRICHT.

De heer de Lenarts, de schrijver der belangrijke *Geschiedkundige aanmerkingen nopens de opkomst en den voortgang der stad Maastricht*, die thans, door de zorg van den Eerw. heer Habets, in het tijdschrift van ons Genootschap het licht zien, zegt (1) dat de hertog van Brabant, na in 1204 de stad van den keizer van Duitschland, Philip I, in leen te hebben ontvangen, eene brug over de Maas liet slaan, en dat het deze brug was, en niet de oude hoofdbrug, die, benevens de door den hertog aangelegde vestingwerken, in 1206 door den bisschop van Luik en den graaf van Loon vernield werd.

Onze geleerde vriend, de heer Habets, spreekt dit tegen (2) en beroept zich daarbij op de getuigenis van Ægidius van Orval (3), die wel van het bouwen der wallen door den hertog spreekt, maar niet van het bouwen eener brug.

Wij moeten bekennen dat de door den heer Habets aangehaalde bewijsgrond ons niet voldoende toeschijnt. Ægidius van Orval zegt wel niet, dat de vernielde brug door den hertog gebouwd was, maar spreekt dit ook niet bepaald tegen; dat de hertog geene tweede brug zoude gebouwd hebben, kan men alleen daaruit afleiden, dat de schrijver van dat bouwen niet spreekt, terwijl hij zulks had moeten doen.

(1) Zie hiervoren bladz. 15.
(2) Ibid. noot 1.
(3) Bij *Chapeauville* t. II, bladz. 203: « Hugo episcopus et Ludovicus comes de Los pontem Trajectensem et aggerem, quem dux extruxerat, terræ adaequarunt.

Digitized by Google

Het zij ons vergund hier op eene omstandigheid te wijzen, die volgens ons, bij het wederleggen van vroegere geschiedschrijvers in het algemeen, en van degenen die over Maastricht hebben geschreven in het bijzonder, niet mag worden uit het oog verloren, namelijk, dat door oorlogen, beroerten, enz., waarvan Maastricht vooral zoo dikwijls het schouwtooneel was, een aantal documenten en bescheiden zijn verloren gegaan, die voor de geschiedenis van het hoogste belang zouden zijn.

Het is genoeg bekend hoeveel bij de opheffing der kloosters, tijdens de laatste fransche omwenteling, te loor ging; handschriften, zoo als dat van den heer de Lenarts, die van vóór dat tijdstip dagteekenen en waarvan de schrijver stukken heeft kunnen raadplegen, die thans welligt niet meer bestaan, krijgen daarom te meer waarde, en wanneer zulk een schrijver iets bevestigt, dan mag men dit, dunkt ons, niet te ligtvaardig verwerpen.

Misschien heeft de Lenarts zijne bewering geput uit een dier talrijke *memorien* en *advertissementen*, die de beide heeren van Maastricht vaak ten bewijze hunner wederkeerige regten lieten opstellen : memorien, die hoewel niet altijd op documenten, maar veelal op overleveringen en *coutumen* gegrond, soms niettemin voor de geschiedenis belangrijke bijzonderheden bevatten.

Het is te betreuren dat de Lenarts, die overal elders de bronnen naauwkeurig aanhaalt, dit niet doet waar hij van het bestaan van twee bruggen te Maastricht spreekt. Ieder toch die met de geschiedenis dier stad in de 13de eeuw bekend is, zal terstond inzien dat, indien het waar is, wat de heer de Lenarts zegt, verscheidene punten opgehelderd worden, die thans moeijelijk te verklaren zijn.

Met het oog hierop kwam het ons niet onbelangrijk voor

Digitized by Google

de zaak aan een nader onderzoek te onderwerpen, en het zijn de vruchten van ons onderzoek, die wij thans aan de lezers van dit tijdschrift wenschen mede te deelen.

Toen de hertog van Brabant in 1204 de stad in leen ontving, strekte deze zich ten noorden slechts tot aan de Kleine-Gracht uit, en de poort, die vroeger aan de Maas, aan het einde dier straat, gelegen was, werd de *Veerlinx-poort* (poort van het veer) genoemd. Op grond dier benaming had de heer Heylerhoff (1) reeds verondersteld, dat die plaats vroeger gedeeltelijk door eene brug, gedeeltelijk door een veer met den anderen oever verbonden was; tevens leidt hij daaruit de benaming af van *Hooge-brug-straat* gegeven aan de straat (te Wijk) die vroeger uitkwam aan de hoofdbrug, aan de brug die hoogerop gelegen was, in tegenoverstelling van de andere, die lager de rivier af lag.

De heer de Lenarts (2) noemt ook *de Veerlinx poort aan de Maas, daar waar de Hertogh zijne brugh had geslagen*, en het was deze brug, die volgens hem, in 1206 afgebroken werd.

De geschiedschrijvers, die tot nu toe over den aanslag op Maastricht door den bisschop van Luik en den graaf van Loon geschreven hebben, zeggen enkel *de brug te Maastricht*, en men verstond daaronder steeds de hoofdbrug. Het valt echter moeijelijk te begrijpen wat de aanvallers tot het afbreken dier brug zou hebben kunnen aansporen. Koenraad II had toch in 1139 deze brug aan het kapittel van St. Servaas gegeven, en het was dus niet de hertog, maar het kapittel dat door het afbreken benadeeld werd. Wij houden ons overtuigd dat de bisschop zich wel

(1) Annuaire du Limbourg, 1825. p. 118.
(2) Zie hier voren bladz. 30.

Digitized by Google

tweemaal zou hebben bedacht, alvorens een zoo magtig ligchaam tegen zich in het harnas te jagen; bovendien zou de bisschop door het afbreken dezer brug ook zijne eigene onderdanen te Maastricht benadeeld hebben.

Men zoude voor zulke handelwijs nog grond kunnen vinden, indien men kon aannemen wat Ernst (1) over het vernielen der brug zegt, dat namelijk de bisschop, in overleg met den graaf van Loon, aan de troepen van keizer Otto den overgang der Maas wilde betwisten, en ten dien einde zelfs een aanzienlijk leger te Luik zamen trok. Geen der andere vroegere en latere geschiedschrijvers, die het ons vergund was te raadplegen, stemt echter hierin met Ernst overeen, maar allen schrijven den aanval alléén aan ijverzucht op den hertog toe.

Doch bestonden er werkelijk voor den hertog redenen om tot het bouwen eener tweede brug over te gaan?

De schrijver der *Geschiedkundige aanmerkingen* zegt: (2) dat de hertog eene gemakkelijke gemeenschap wilde daarstellen met de voogdij van Meerssen, en zijne andere bezittingen in de landen van Overmaas; doch behalve dit, zijn er nog andere oorzaken, die den hertog tot het leggen eener tweede brug hebben kunnen doen besluiten.

Maastricht verkeerde toenmaals reeds in eenen bloeijenden toestand, zoo als verschillende omstandigheden genoegzaam bewijzen. Zoo leest men in de kronijk der abdij van Sint-Truijen, dat al eene halve eeuw vroeger eene menigte wevers, die eene stof uit linnen en wol zamengesteld vervaardigden, onder anderen ook te Maastricht bestonden (3). Dat er veel handel gedreven werd, kan men daaruit

(1) Ernst. *Histoire du Limbourg*, t. III, p. 322.
(2) Zie hier voren bladz. 15.
(3) Rudolfi *Chronicon abbatis S. Trudonis* lib. 12; aangehaald bij Ernst, *Histoire du Limbourg* t. I, p. 130.

Digitized by Google

afleiden, dat er in de 13de eeuw te Maastricht drie jaarmarkten gehouden werden (1); en dat de Maastrichtsche kooplieden hunne waren tot in verre gewesten vervoerden, blijkt uit een diploom door Koenraad, aartsbisschop van Keulen, in 1259 gegeven (2).

Een en ander zal voldoende zijn om te bewijzen dat de handel bloeide, en dat dit eenen gunstigen invloed op de vermeerdering der bevolking uitoefende, volgt van zelf.

De stad was dan ook te klein geworden; de oude grijze muren konden de steeds toenemende bevolking niet meer bevatten, en een aantal voorsteden hadden zich allengskens gevormd. Wij zullen thans in geen onderzoek treden omtrent de oorzaken, die de burgers aanspoorden, zich niet ten zuiden van de stad te vestigen, waar de vrijheid St-Pieter zich tot aan de muren van Maastricht uitstrekte, maar om zich ten noorden en ten westen op het Vroenhofsche nêer te zetten; zoo veel is zeker, dat de stad zich steeds naar het noorden en niet noemenswaardig naar het zuiden uitbreidde.

De oude brug nu, op de hoogte der O. L. Vrouwe poort, was voor het noordelijk gedeelte der stad uiterst slecht gelegen, en de gemeenschap met den anderen oever, en dus

---

(1) Anno 1266 is verclaart van den recht dat den vooght van Tricht recht competeert in de dry jaarmerckten van den stadt recht te hebben van de profyten (Handschriften in het bezit van den heer Spronck te Maastricht).

(2) De aartsbisschop bevestigt bij dit diploom een privilegie dat de inwoners van Maastricht toen genoten. De kerkvoogd verklaart dat hij aan de kooplieden van andere natiën grenzen heeft aangewezen, welke zij niet met hunne waren mogen overschrijden, en dat de inwoners van Keulen de overtreders mogen aanhouden; dat hij evenwel van Gosuwinus, cantor van O. L. Vrouwe te Maastricht en kanunnik te Keulen, vernomen heeft dat het aan de burgers van Maastricht, volgens een oud voorrecht, vrij staat voor hunnen handel in Hongarije en andere oostersche landen te reizen, dat hem dit door de getuigenis der burgers van Keulen bevestigd is, en hij confirmeert diensvolgens het privilegie dat zij genoten. Alex. Schaepkens, *Archives de l'église de N. D. à Maestricht*, in de Annales de l'Académie d'archéologie de Belgique tom. XII p. 136.

Digitized by Google

met den weg naar Duitschland, voor de helft van de bevolking zeer moeijelijk; het slaan eener brug door den hertog aan de Veerlinx-poort, heeft dus niets vreemds, te meer daar de hertog op eigen grond bouwde, en de baten dus ook geheel ten zijnen voordeele kwamen.

Indien de hertog aan de Veerlinx-poort werkelijk eene brug heeft gelegd, dan moest hij, vooral na den aanslag van 1206, erop bedacht zijn maatregelen te nemen, om te beletten dat zij in het vervolg weder zoude worden vernield, en ten dien einde aan beide einden der brug verdedigingswerken aanleggen; en dit is, gelooven wij, ook inderdaad het geval geweest.

Van den kant van Maastricht kan eene thans nog aanwezige straat, de *Grachtstraat*, aan oudtijds aldaar bestaan hebbende verdedigingswerken haren naam ontleend hebben. De Grachtstraat is niet ver van de vroegere Veerlinx-poort gelegen, en werd eertijds, zoo als uit eene limietbeschrijving van den Vroenhof van 1304 blijkt, *den ouden gracht* genoemd.

De stad werd echter aan deze zijde der rivier reeds in 1229 uitgebreid; de brug viel toen in de stad, en de verdedigingswerken konden vervallen. Wijk daarentegen onderging geene noemenswaardige uitbreiding, en de brug viel dus daar steeds buiten de muren; hier bleven derhalve verdedigingswerken noodzakelijk.

Volgens verschillende kronijkschrijvers (1) liet Hendrik III, hertog van Brabant, een toren tot verdediging der brug bouwen *apud Wick in Trajecto*, zegt Hocsem (2). De latere geschiedschrijvers maken hiervan *te* Wijk, doch moeten de woorden van Hocsem niet eerder *bij* Wijk beteekenen?

(1) Annuaire de l'année 1826, p. 104.
(2) Bij *Chapeauville* t. II, p. 296.

Digitized by Google

Wat ons het bouwen van eenen toren tot verdediging der brug *in* Wijk onwaarschijnlijk doet voorkomen, is de geringe omvang van Wijk, dat dus gemakkelijk te versterken was; bovendien had Hendrik I reeds in 1229 magtiging gegeven tot versterking der stad, waarin Wijk toch ook wel begrepen zal zijn geweest.

Wat Hendrik III gevreesd had gebeurde: in 1267 werd de stad op nieuw door den bisschop van Luik aangevallen, en in hetgene ons de geschiedschrijvers omtrent dien aanval mededeelen vinden wij een nieuw bewijs, dat er eene tweede brug bestaan heeft, en dat de toren, dien de hertog had laten bouwen, aan die brug gelegen was.

Hendrik van Gelder, bisschop van Luik, zoo lezen wij, en diens broeder Otto graaf van Gelder, gebelgd over de regeling der voogdij, zoo als de weduwe van Hendrik III, de hertogin Aleyde, die over hare minderjarige zonen had weten tot stand te brengen, deden eenen inval in het brabantsche en sloegen het beleg voor Mechelen. Genoodzaakt dit op te breken, kwamen zij, om zich over hunne teleurstelling te wreken, op Maastricht af.

Ook hier was de hertogin niet geheel onvoorbereid: zij had namelijk eene overeenkomst gesloten met Dirk, heer van Valkenburg, die 300 man zou zenden tot verdediging van den toren aan de brug *te* of, zoo als wij meenen, *bij* Wijk, en de hertogin stond hem daarvoor eene rente toe van 200 pond leuvensch, te heffen op de inkomsten der brug.

Doch hoe kon de hertogin aan Dirk toestaan gelden te heffen op de hoofdbrug die, zoo als wij vroeger zeiden, in 1139 aan het kapittel van Sint-Servaas geschonken was?

Uit het archief dezer kerk blijkt niet, dat de hertog van Brabant ooit eenige regten op de brug heeft gehad; moet men hier wel niet aan eene tweede brug denken, aan eene

Digitized by Google

brug door den hertog gebouwd, en waarvan de opbrengsten hem dus toehehoorden ?

Jean d'Outremeuse, van den aanslag sprekende, zegt zelfs uitdrukkelijk :

Et adoncq l'evesque s'en allat à Treit, et fist deffaire le pont des arches, que le duc avoit fait faire (1).

Wij gelooven niet dat de hertog nadien de brug liet herbouwen, trouwens eene der hoofdredenen voor de instandhouding derzelve verviel weinige jaren later. In Julij 1275 stortte de hoofdbrug door een noodlottig toeval juist in, toen eene processie uit O. L. Vrouwe, met den deken en de kanunniken aan het hoofd, er over ging. Bij dit ongeluk verloor een groot aantal menschen het leven en men moest tot het bouwen eener nieuwe brug overgaan (2).

Om voor het vervolg eene herhaling van het onheil te voorkomen, besloot men de brug, die tot dan van hout was geweest, in steen op te trekken, en die tevens lager de rivier af te leggen, op de hoogte waar die thans nog ligt. Op deze plaats was de brug voor de inwoners van het Vroenhofsche veel voordeeliger gelegen dan vroeger, en de brug aan de Veerlinx-poort kon dus vervallen.

De hertog, die bereids herhaaldelijk had ondervonden, hoe ongaarne zijn mede-bezitter der stad, de bisschop van Luik, hem in het twee-heerige Maastricht eene brug zag onderhouden, die, als op het Vroenhofsche gelegen, hem alleen toebehoorde, legde dan ook sedert geene nieuwe brug meer aan, ten minste de geschiedenis levert ons daarvoor geen enkel bewijs meer (3).

---

(1) Aangehaald door Willems in de Kronijk van Jan van Heelu, bladz. 21 in de noot.

(2) Zie hiervoren bl. 183.

(3) Volgens Herbenus bestonden in zijnen tijd (tweede helft der vijftiende eeuw) behalve de hoofdbrug nog twee andere bruggen over de Maas, doch deze waren beide bij menschengeheugenis gebouwd, en lagen bovendien buiten de stad: Pontes vero supra mosam tres sunt;

Digitized by Google

Wij hebben getracht zoo bondig mogelijk uiteen te zetten, wat vóór het gevoelen van den heer de Lenarts pleit, en wij vleijen ons dat men ons niet van ligtvaardigheid zal beschuldigen, wanneer wij ons, op grond van het aangehaalde, geneigd gevoelen met dien schrijver aan te nemen, *dat eenigen tijd te Maastricht twee bruggen hebben gelegen.*

H. P. H. EVERSEN.

---

unus quidem in civitate, reliqui duo extra civitatem. Verum ille maximus, anno 1280 ædificatus, reliqui duo extra civitatem viventium memoriâ constructi sunt, quorum ille qui portæ sancti Martini propinquior diebus meis fundatus est. Math Herbenus. *Opuscules concernant les antiquités de Maestricht* publiés par M. le chanoine de Ram, p. 18.

Digitized by Google

Historische Notizen

über einige adelige Geschlechter, welche ehedem im Herzogthum Limburg ansässig waren.

Wie der Verein zum Zwecke hat, «het bevorderen der Vaderlandsche Geschiedenis en vooral die van Limburg,» so sollen die Annalen dieses Vereins ein Magazin bilden für die Bausteine zum Ausbau der vaterländischen Geschichte. Diese liegen zerstreut in den Archiven der Provinz und des Auslandes und ist es Pflicht eines jeden Mitgliedes der Genossenschaft sie aufzusuchen und zur freien Benutzung im Vereins-Magazin zu deponiren. Aus diesen Beweggründen lasse ich hier einige genealogische Notizen über mehr oder minder hervorragende Familien des Landes folgen, die indess keinen Anspruch auf Vollständigkeit machen, und nur bezwecken vielleicht noch Unbekanntes vor dem Untergang zu bewahren. Für die Geschichte des Landes ist die Genealogie nicht unwichtig; abgesehen davon dass die Genealogie an und für sich höchst lehrreich und interessant ist, indem sie uns mit den familiären Verhältnissen hervorragender Persönlichkeiten die in die Landesgeschichte thätig eingegriffen haben, bekannt macht, ermöglicht sie auch das Verständniss mancher historischen Thatsachen.

Das Folgende ist fast ausschliesslich handschriftlichen Nachrichten entnommen. Nachrichten über die Familien Schellart von Obbendorf, von Schaesberg u. s. w. sollen folgen.

Digitized by Google

VON BRONSFELT.

Wilhelm Gottfried von Bronsfelt, Herr zu Hallen und Schinvelt, heir. Anna Elisabeth von Bercken. (Nach dem Tode ihres Mannes heirathet sie zum 2. male Franz Caspar von Sevenar).

Das Haus Schinvelt kaufen sie von Gerard Caspar von Olmüssen gt Mülstro.

---

1. *Johann Adolf* vB., heir. die Tochter von Jodocus Wilhelm von Horrich.

2. *Gerard Arnold* vB., heir. 1703 Anna Maria Rosa von Schaesberg, Tochter von Eduard v. Sch. & Cath. Gertr. Camps.

VON BREMBT.

1664: *Johann Wilhelm* von Brembt heir. Ursula von Berlemont.

—

N. von Brembt

1679.

---

1. *Jacob*, heir. Maria von Strabach.

2. *Johann.*

3. *Thomas*, Herr zu Itsenrade.

4. *Maria*, heir. Bartholomäus Grünvisch, deren einzige Tochter Maria Catharina den Andreas Weltersdorf heirathet.

5. *N.*, heir. Eberhard Laurens von Gülpen.

6. *Margaretha Dorothea.*

7. *Catharina.*

8. *Elisabeth*, heir. Geel Bruckarts.

Digitized by Google

VON BIERENS.

Jacob Bierens, Rath & Rechenmeister, 1682, heir. Maria Loysson.

Johann Joseph Baron de B., Herr zu Baerlo,

1. *Carl* de B., wird 1719 Jesuit.
2. *P.* de B., Herr zu Bussengin.
3. *Clara Jos Phil.ª de* B. heir. N. von Dorenbusch, tritt 1721 bei den Religiosen Recollecten in Ruremonde ein.
4. *Cath. Charl.*, heir. Friedrich Philipp Baron von Plotho.

VON DEURSDAEL.

Henrich v. Deursdael, heir. 1645 Ermgardis von Holthuysen, † 5 März 1673.

1. *Theodor*, geb. 30/3 1649.
2. *Anna Maria v. D.*, geb. Sept. 1650, † 3/2 1724 zu Ruremonde, heir. 1678 *Joh. Anselmus* DE EVERHARD.

1. *Nicolaus Franz*, geb. 16/8 1680, † 18/8 1680.
2. *Maria Gertr. Ermgard* geb. 4/11 1681.
3. *Anna Christina*, geb. 8/2 1678, † 27/3 1757.
4. *Alex. Ant. Franz Jos.* geb. 3/2 1689 † 20/4 1730.
5. *Arnold*, geb. 11/1 1693.

Franz Arnold de Deursdael, starb am 27 Februar 1677 als der letzte seines Namens.

Digitized by Google

VON DOBBELSTEIN.

1550 *Jan* Dobbelstein von Donraedt, Herr zu Nederharen heir. Isabella von Zyneghem.

—

N. D. von Donraet.

1609.

1. *Hermann* D. v. D. Kanonikus & Jubilarius des Stifts zu Aachen.
2. *Derick.*
3. *Henrik.*
4. *Jan*, Herr zu Eynenberch.
5. *Catharina*, heir. Conrad von Thomberg gt Worms.

VON ELMPT.

Wilhelm von Elmpt heir. Anna Maria von Dammerscheidt, † April 1725.

1732.

1. *Caspar* Freiherr v. E. zu Dammerscheidt & Boirberg, heir. Sibilla Agnes von Sussekaim, (Süskem).
2. *N.*, heir. Joh. Christ. v. Wolfen.
3. *Anna Catharina*, heir.
   1. A. H. von Spinola zu Bovenberg.
   2. Johann de Root zu Welten

1735.

Johann Wilhelm, Stiftsherr zu Cornelimünster.

Digitized by Google

DE GROOTE.

Adrian de Groote, heir. Maria van Hoffue, 1635 Wittwe.

1670.

1. *Peter Ernst*, Kaiserl. Oberst-Lieutenant.

2. *Adrian* de G., Herr zu Oest op de Geul, Strücht & Cleynsteinfort, General-Empfänger der Beden des Landes Valkenburg, heir. Maria von Schwartzenberg, Tochter von Wilh. Richard v. Sch.

3. *Franziska Claudina*, heir. Rickart von Mirbach zu Hennef.

4. *Anna Maria*, heir. Melchior von Schwartzenberg.

1. Ludwig Franz v. M.
2. Maria Alex^{a}, Profess zu Millen.

1. *Adrian.*

2. *Maria Ernestina*, Prof. zu Herkenrath.

3. *Johanna*, Profess zu Orienten.

4. *Isab. Alex^{a}*, Prof. zu Millen.

5. *Regina*, Nonnen zu St Georg.

6. *Theresia*,

7. *Wilhelm Peter Ernst Freiherr* de Groote, † 1719, heir. Anna Elis. Freyin von Colyn zu Beusdael.

8. *Johann Melchior.*

1. *Maria Anna* Freyin de G. zu Strücht, macht 1717 ihr Testament.

2. *Maria Catharina*, heir. I. Baron von Pauwel v. Rammingen; II. 1735 Moritz Hector Casimir Freiherr von Hammerstein.

Digitized by Google

VON GAVARELLI.

Junker *Willem* von Gavarelli, Einwohner der Grafschaft Geleen, heir. Anna Maria von Hoven.

1757.

1. *Johanna Elisabeth*, heir. Reyner Vermin zu Maestricht.

2. *Johanna Rosa*, heir. Johann Julianus Spel, Staatisch. Lieutenant.

VON HÜLSBERG GENANNT SCHALOUN.

Reyner v. H. gt Sch. zu Schaloun, heir. Elisabeth von Cortenbach, Tochter von Wilhelm v. C. & Mechtild von Strythagen.

1. *Johann*, heir. 26/6 1529 Johanna von Eys gt Beusdael zu Limmers, Tochter von Dietrich v. E.

2. *Leberich* zu Dom, heir. N. von Brempt gt Leyck zu Donrad.

3. *Reyner*.

Reyner zu Schaloun, heir. Maria von Holtzit gt Oest.

1. *Johann* v. H. gt Sch. zu Dom, † 1601 ohne Kinder, heir. Margar. Greyn von Nerensteyn.

2. *Maria*, † 1632, heir. Adam von Hochkirchen zu Schirtzel.

1. *Johann* Deutsch Ordens-Comthur zu St Gilles in Aachen, † 1630 21/1.

2. *Gerard*, kaufte Aldvalkenburg, heir. Maria Raitz von Frentz zu Schlenderhan.

3. *Maria*, † 9/3 1619; heir. Johann Hoen von Cartyls zu Hoenhuys.

Digitized by Google

VAN DEN HOVE (*Hoffue.*)

Diedrich v. H., Kurfürstl. Trierscher Jägermeister, wird 1595 mit Goedenraet belehnt, lebt 1643 noch, heir. Anna von Leyser.

1. *Hans Gerard* van den Hoeue zu Goedenraedt, K. K. Oberstlieut.

2. *Gerard Ruprecht* v. d. H. zu G. Konventual im adligen Augustiner-Kloster Springierbachs im Trierschen.

DE PREEZ.

Balthasar de Preez, Scholtis zu Meer, heir. Sibilla Agnes von Hoven.

1. *Maria Cath.* 2. *Johann Winand.* 3. *Clara Sibilla* 4. *Anna Josepha.*

VON SCHWARTZENBERG.

Wilhelm Richard von Schwartzenberg.

1. *Melchior* v. Sch., Bürgermeister und Schöffenmeister zu Aachen, stiftete in der ungarischen Kapelle der Münsterkirche zu Aachen eine wöchentliche Messe und Anniversarium. (Quix, Hist. Beschr. der Münsterk., p. 39.)

2. *Maria*, heir. Adrian de Groote.

3. *Anna*, heir. Reiner von Agris zu Laer, † 26/6 1679 zu Lüttich.

Anna v. Agris, heir.

Digitized by Google

Heir. 1. 1645 Isabella von Metterhoven, Tochter von Wolter v. M. zu Obleuwen.
2. Anna Maria de Groote.

Theodor Gotschalk von Heisterman zu Laer.

1. *Willem Reiner* von *Heisterman.*
2. *Franz* v. H.
3. *Emanuel Jos. Hermann* v. H.

Edmund von Schwartzenberg heir. Leonora von Corswarem.

1574.

Adriana v. Sch., heir. Daniel von Ghoor, Herr zu dem Wyer.

VON SCHAESBERG.

[1586 *Julius* v. Schaesberg, Scholtis zu Hoensbroech.

1609 *Urlich* v. Schaesberg, † 1662.

Jonker *Franz* von Schaesberg.

—

N. von Schaesberg.

1. *Franz*, 1670 Spanischer Reiter.
2. *Alexander*, 1670 Spanischer Reiter.
3. *Eduard*, 1670 Spanischer Reiter, heir. Catharina

Digitized by Google

Gertrud Kamps, die sich später mit Johann Creuwen verheirathet.

1. *Johann Wolter*, heir. Theresia von Schatteling † zu Nuth 1759.
2. *Franz Stephan Joachim.*
3. *Anna Maria Rosa*, heir. 1703 zu Nuth Junker Gerard Arnold von Bronsfelt zu Schinvelt.
4. *Johanna Gertrud.*

VON STRYTHAGEN.

Jr. *Derick* v. Strythagen, heir. Margareta Wyngartz.

1. *Abraham* v. St., heir. Sibilla Beulart, Tochter von Johann B., Schöffen von Aachen.
2. *Johanna* v. St. heir. Willem Conjartz.
3. *Anna Margaretha* † 1664.

1. *Margaretha*, heir. Leonard von Dammerscheid.
2. *Anna Maria*, heir. Joh. Gottfried von Ottegraven.

Johann Conjartz.

VON TUNDERFELD.

Georg von Tunderfeld, Burggraf von Narra, heir. Maria Peppelman.

Georg Baron v. T. K. K. Generallieutenant & Gouverneurlieutenant von Stadt & Herzogthum Limburg, wohnt zu Aldvalkenburg, ist Protestant, heir. 1696 Anna Barbara von Lamberts, Tochter von Herman v. L. Herr zu Cortenbach & Einrade, & von Maria Lutgardis von Nütten.

Digitized by Google

VON VOSS.

1539 *Jan* Voss von Brunssem, heir. N. v. Zievel.

—

Hans Willem von Vos zu Brunssem, Drost des Landes Valkenburg, heir. Anna Florentina von Mirbach, † 31)8 1695 (wiederverheirathet mit Franz Heinrich von Olmüssen gt Mülstro, Herr zu Nieuhof).

1696.

1. *Catharina Florentina*, Erbin von Zweybrüggen, heir. Wilhelm Adolf von Eijs gt. Beusdael, Herr zu Valsbroeck, Malenbosch, Bürgermeister von Aachen.

1724.

Johann Friedrich von Eijss gt. Beusdael.

2. *Anna Barbara*, Erbin von Bronssem, heir. Carl de Negri.
3. *Maria Henrica*, Erbin von Tombe, heir. Arnold Gottfried von Bock, Herr zu Obbendorf.
4. *Constantin*, schwachsinnig.

DE VIVARIO.

Bonifacius de V. 1204 (Lacomblet Urk. B.)
Gerart de V. 1360, Propst des Apostelnstifts zu Cöln.
Gelis a Vivario Küster zu Elsloo.

1690.

Ægidius (*Gelis*) a V., Erbe des Vicars von Sittard.

Digitized by Google

VON VARO.

Alexander Philipp Ferdinand Graf von Varo, geb. 1689, K. Preuss. Rath Costumier heir. Anna Louise de Pesturenluvilli de la Mott.

1. *Arnold Carl Philipp August*, Graf von Varo, Baron du Magny, Drost zu Straelen, † 20/9 1796, heir. Johanna Adriana Sibilla de Roomer, Tochter von Adam Aegidius de R. & Johanna Maria von Dorth zu Varick, Wittwe von Johann Martin Adam Schenk von Nydeggen, † 12/10 1770.
   2. *Honorius Adrian*, Preuss. Lieut.
   3. *Maria Theresia.*
   4. *Ferdinandina Josepha.*
   5. Josephine.
   6. Isabella Antonetta.
   7. Charlotte.

1. *Philipp Ferdinand*, geb. 1751.
2. *Franz Honor* Graf v. V. Preuss. Prem. Lieutenant, † 6/6 1794 zu Gelheim, heir. 1792 Maria Theresia Gräfin von Byland, Tochter von Adrian Jos. Sigismund Graf v. B. & Josepha Elisab. Freyin von Bernclau.
3. *Maria.* 4. *Louise.*
5. *Theodor Alex.* geb. 1752.
6. *Joseph Adrian*, geb. 1756.

Carl Ludwig Franz Graf von Varo, geb. 1792, wohnt zu Haus Caen bei Straelen, heir. 1. Johanna von Broe, Tochter von Franz v. Broe zu Auel, † 1831.
2. Josephine von Cabanes, † 13/5 1854.

H. FERBER.

Digitized by Google

BAS-RELIEF ROMAN

A L'ÉGLISE DE NOTRE-DAME A MAESTRICHT.

La planche ci-contre rappelle une des antiquités religieuses de la ville de Maestricht, qui est restée inédite jusqu'ici. C'est un bas-relief en pierre, qui se trouve incrusté dans le mur du côté droit à l'entrée de l'église de Notre-Dame. Le sujet de cette sculpture romane est le Christ, marchant sur l'aspic et le lion avec la banhière et le livre à la main. En jetant un regard sur notre gravure, plus d'un archéologue croirait y reconnaître la tête ou le pinacle d'une châsse romane à reliques.

Tenant d'une main l'étendard dont il place la pointe de la hampe dans la gueule de l'aspic et de l'autre le livre ouvert, le Christ pose les pieds sur les deux animaux qui rugissent à ses côtés. Il porte deux tuniques, dont l'une est relevée sur le genou de la jambe droite et ceinte autour du corps par une large ceinture. Un manteau drape en partie ses épaules et tombe des deux côtés le long du corps. Sa physionomie, encadrée d'une chevelure divisée par une raie sur la tempe gauche et d'une barbe courte, exprime la puissance et le triomphe. Sur le cadre du sujet, on lit en latin l'inscription dont nous donnons les parties lisibles :

SUPER ASPIDEM ET BASILISCVM AMB.. LS.. ET CONCVLCABIS... LEONEM ET DRACONEM.

L'église de Genoels Elderen dans le Limbourg possède une plaque en ivoire gravée et sculptée sur laquelle est représenté le même sujet. Elle est exposée depuis peu

Digitized by Google

au musée de la porte de Hal, à Bruxelles. Le Christ y porte la croix sur l'épaule droite, et sa figure imberbe est couronnée d'une ample chevelure qui tombe en boucles sur les épaules des deux cotés de la tête. A ses pieds sont l'aspic, le lion et le dragon. Ce bas-relief gravé et sculpté pourrait dater du IXme siècle. Notre sculpture en pierre ne peut remonter qu'à la fin du XIIme siècle. Pour l'exécution, il rappelle la sculpture circulaire qui couronne l'autel en style roman déplacé de la grande nef de l'église de Saint-Servais à Maestricht dans le transept du même édifice. Les ornements, gravés sur la planche autour du bas-relief, sont empruntés aux chapiteaux, en style roman, du chœur de l'église de Notre-Dame.

Bruxelles, décembre 1865.

ARNAUD SCHAEPKENS.

Digitized by Google

STYLE ROMAN

Fernand Schaepkens

Digitized by Google

Digitized by Google

BIBLIOGRAPHIE.

—

La bibliothèque royale des Pays-Bas à La Haye conserve une intéressante chronique du prieuré de Rouge-Cloître près de Bruxelles, qui s'étend de l'année 1027 à l'année 1527. Cette chronique à été publiée, par M. Schayes, dans le tome VII des *Annales de l'académie d'archéologie de Belgique*. Nous nous permettons d'en tirer les notes suivantes relatives à notre duché:

Item MCXXIX doen geviel de stryt te *Sint Truden*.

Item MCCXIV quam Otto de IVe keyzer te *Tricht* en nam ter wyve Marie, Henrichs dochter hertochs van Lotrycke, welke Otto en de hertoge Hendrik sijn..... om vrintschap des coninx van Engeland voeren metten graven van Bonen ende van Hollant om te strijden tegen den coninck van Vrankryk, die alle gesconfleert werden by der brugge te Bovines, in geen syde Dornicke, want die voetgengers ontvlouwen en de coninck Philips vinck vier graven, dat was Ferrant grave van Vlaenderen, Willem grave van Saelberge, den grave van Bonen ende den grave van Teelenborch (*Tilburg*) ende alle die edelen uit Vlaenderen, maer Otto en de hertoge Henrick die hen sterckelik te gader hielen, ontvloeren, ende Otto voer binnen Coelen liggen een wyleken rusten. Hierbinnen (ondertusschen) quamen gevaren Frederik, conink van Polen, die sone was keyzer Hendrix met grooten heere tegen Otto tot binnen *Tricht* ende hadde in syne hulpe den bisschop van Luydick, ende den grave van Haspergauwe, ende hy hadde den Hertoch Hendrick van Julix met bedwang dat sy den keizer Otten niet helpen en mochten voortane ende hy nam te gysele Henrik, hertoge Henriks sone, die hy gevangen hield, want hy moest met bedwange weder leveren zyn vader, ende Hertogen Hendrik, en hulp Otto voortaen nimmermeer, want hij bleef binnen Coelen stillen leggen. En Otto was in Ardennen en destrueerde al 't lant dat hy buyten muren vond, en alsoe hy al gedestrueert hadde ende syn volk niet wat etene wiste ende veel volk afgestegen was, doen keerde hy weder seer trachter (traeg) ten lande van daer hy comen was.

Item MCCLXVIIJ. Diederik, heere van *Vaelkenborch*, broeder van bisschop Engelbrecht van Coelen, woude doen binnen Coe-

Digitized by Google

len voeren heymelyk metten grave van Cleven, metten hertoghe van Limborch ende met andere veele edelen, ende hy werdt doot geslagen ende veele edele lieden met hem ende de hertogh van Limborch bleef gevaen ende de grave van Cleve ontquamt.

Item MCCLXXVJ doen voer die goede hertoch Jan van Brabant met ridderen ende met synen gemeenen steden te *Hoesdinne* ende wan die borch ende besette se van synentwege ende doen trok hy langs die Mase te *Moelrepas* (Wittem) ende wan die Borch ende hadde alle syne wille eer hy van dair trok.

Item MCCLXXXV doen was de vrome hertogh Jan geschaerd te hulpen (*Gulpen*) op ten bergh, tegen den grave van Gelre ende den bisschop van Coelen ende vele andere Heeren binnen het lant van Limborch maer het werd doen gevreed.

Item MCCLXXXVIIJ doen viel der strijd te *Woeronck*.... ende de hertogh brack Woeronck in den grond, omdat een rouffhuys was ende daer wan hy 't land *Limborch*; dit was op Sinter Bonefacius dach, vyff dagen in den wedemaend (weymaend) ende doen viel de hertoge voor *Valckerborch* ende lag daer elf weken ongewonnen.

Eodem anno (1317) was men (strydende) voor *Sittard* ende voor *Lembeke*.

Item MCCCXVIIJ doen viel hertogh Jan de derde metten synen gemeenten voor *Sittart*, overmaze, op sint Peetersdach dat den Oixtmaend ingaet, dat men hem gaf op sinte Laureynsdach.

Item MCCCXXVIJ op dit jaer ging een groot Tournoys. Item in 't selfde jaer doen viel de derde hertoch Jan, hertoge van Brabant voor *Valkenborch* metten schoonsten ende den meesten heere dat oyt gesien waert in dees syde des berchs (Alpen). Daer werd dit stedeken verdronken ende oyck genoeg gewonnen met watere mits eenen dycke, die men nyet ongetelden en coste ende groote pynen, daer men 't water mede schutte, dat die huysen swommen boven die ozien int water (1). Negen weken lag men daer voren, van des anderendaichs nae sinte Lauwereys dach tot sinte Denys avont, ende als sy in 't stedeken bederft waren, ende boven opten borch opt.... (eynde?) waren by vele gebreken die sy binnen hadden, soe quam die coninck van Bemhen, 't sertogen moyen soon, die doen 's hertogen vyant was, ende geloeft

(1) Des traces bien visibles de cette grande digue se voient encore entre Broeckhem et Koningswinkel; elle coupait la Guel à un petit quart de lieue en dessous de Fauquemont vers Houthem-St-Gerlach

Digitized by Google

hadde den heere van *Valkenborch*, dat hy hem ontsetten soude; als hy sach dat hy hem niet gehulpen conste, ende socht des hertogen vriendschap, alsoe dat sy vrienden wordden ende men bleef des coninx weert. Doen brak men die poorten ende muren van 't voorseyt stedeken en men stack daerop des hertogen banieren ende voirt bleef men des coninx . . . . . Alle die lantsheeren tusschen Maes ende Ryn hadden hen vermeten metten heere van *Valkenborch* tegen den hertoge, ware hy soe coen dat hy commen dorste over die Maze; ende alsoe saen (zoodra) als de hertoge quam over Mase en wasser geen so coene dat hy hem roeren dorste ten hertogen waert; ende soe verre syne lieden brandden ofte voederen hem en dorste niemant wederstaen, maer waren allen vrô, dat sy 't shertogen dienste ende tot synder vrintschappe comen mochten. Dus keerden die hertoge ende die synen te Brabant weert. Deze onlede quam toe omdat die Heere van *Valkenborch* op dit jaer gebrand hadde ende veel geroofd over Maes op den Hertoge.

Item MCCCXXVIIJ op dit jaer in sint Joris avond soo voer die heere van Hensbergen int stedeken van *Valkenborch* ende destrueerde ende beroofde de stad ende brak daer eenen sterken torre.

Item MCCCXXIX; op dit jaer in sint servaes daige, in den Mey soe wart den borch van *Valkenborch* den hertoge van Braband opgegeven, doen hy er wel tien weken voer gelegen hadde, met ridderen ende mit knechten met ontseggelyken costen, ende dan wert der borch verbrant ende al afgebroken tot in den grond, daer hy dese derde Jan ende synre voirsaeten voere gehad hadden dikwyle sware schade ende coste. Daer werd toen vonden *eenen grooten metalen pot*, die de goede hertoge d'eerste Jan daar voren gelaten hadde, die daer vore wel elf weken, ende liet staen ongewonnen, oock met grooter coste lach.

Item MCCCXCVIJ doen troc 't heer van Brabant van *Rumonde* in Gelderland in September, ende men was toen ter tyd berrende int lant van Gulik tot voir *Aeken* toe

Item int 't selve jaer (1398) doen trocken te gader die van Brabant metten lande van Ludick wederom te Gelderland ende Overmase ende slechten die *Nustadt* ende belagten *Rurmunde* ende pilleerden deselve stad metten grave van Simpol

Eodem anno (1420) was den Heer van Hensberge te Brussele gevangen.

Item int selfde jaer (1459) sterft Jan van Heinsberge, die vormals bisschop van Ludick was. J. H.

Digitized by Google

DONS, ÉCHANGES, CORRESPONDANCE.

BIBLIOTHÈQUE.

Depuis sa dernière publication, la société a reçu les envois suivants :

1. De M. *P. C. van der Chijs :*

De munten van Holland en Zeeland alsmede der heerlijkheden Vianen, Asperen en Heukelom van de vroegste tijden tot aan de pacificatie van Gend. Leijden 1858.

2. De M. le Chevalier *de Schoutheete de Tervarent :*

Recherches sur le séjour au pays de Waes des familles de Burbure et Schoorman (Pouillé de l'église de Rupelmonde) 2me fascicule. St-Nicolas 1864.

Transmission du château et de la seigneurie de Voorde et des fiefs d'Ast, de Leen et de Lykschoot sis au pays de Waes.

3. Du *Cercle archéologique du pays de Waes :*

I. Annales du Cercle archéologique du pays de Waes tom. II 1e livr. St-Nicolas 1864.

II. Publications extraordinaires no 3. Notice hist. des Etablissements de Bienfaisance de la ville de St-Nicolas 1e partie. Le Berkenboom. St-Nicolas 1865.

4. De M. *E. Reusens :*

I. Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de la Belgique, publiés sous la direction de Mgr de Ram tom. I 4e livr. Louvain. — Bruxelles 1864.

II. Id. tom. II 1re et 2e livr. 1865.

5. De M. *Alb. d'Otreppe de Bouvette* :

Essai de tablettes liégeoises, livr. 44 et 45, Liége 1864.

6. Du P. *Ed. Terwecoren* :

I. Collection de précis historiques.— 1864 — 13e année nos 22 — 24.

II Id. 1865, 14e année nos 1 à 19.

7. De M. *Pierre Willems* :

I. Des idées d'Homère sur l'immortalité de l'âme et sur la vie future. Louvain 1860.

II. Coup d'œil sur l'enseignement philosophique, littéraire et philologique des écoles de Paris en 1862. Bruxelles 1863.

III Etude sur Isocrate. Bruges 1864.

Digitized by Google

8. De M. *Léopold Devillers* :

I. Mémoire sur un cartulaire et sur les archives de l'abbaye d'Alne. Mons 1865.

II. Annales de la construction de l'église de Sainte Waudru à Mons.

III. La procession de Mons.

IV. Notice hist. sur la milice communale de Mons.

9. *Du Cercle archéologique de Mons* :

I. Annales, tom V.

II. Bibliographie de l'histoire du Hainaut, par M. Jules Delecourt, Mons 1864.

10. De M. le comte *X. de Theux* :

I. Continuation du recueil héraldique des Seigneurs Bourgmestres de la noble cité de Liége de 1785-1788, par le procureur-général et syndic Ophoven. Liége 1788.

II. Recueil héraldique des Bourgmestres de Liége de 1788 à 1794.

III. Notice généalogique sur la famille de Munck, par M. J. S. F. J. L. Baron de Herckenrode. Gand 1865.

11. De M. *J. Corblet* :

Le Musée Napoléon à Amiens. — Arras—Paris 1864.

12. *De la Société scientifique à Christiania* :

I. Olaf den helliges Saga ved Snorre Sturlasson. Christiania 1853.

II. Christian den fjerdes Norske Lovbog af 1604. Christiania 1855.

III. Pavelige Nuntiers Regnskabs — og Dagböger forte under tiende — opkraevningen i norden 1282 — 1334. P. A. Munch. Christiania 1864.

IV. Ægyptische Chronologie. Ein kritischer Versuch, von J. Lieblein. Christiania 1863.

13. De M. *J. A. Alberdingk Thym* :

De dietsche Warande VII 2e en 3e afl. Amsterdam 1864.

14. De *l'Académie d'Archéologie de Belgique* :

I. Les Annales tome XXI 2e série t. I, 1re livr. Anvers 1865.

II. Rapport sur les fouilles de Furfooz (Namur) Anvers 1865.

15. De M. *le Gouverneur du Limbourg Belge* :

I. Réglement et instructions pour le placement d'inscriptions commémoratives sur les édifices à construire ou à restaurer par les administrations publiques. Hasselt 1865.

II. Commission Royale des Monuments. — Procès Verbaux des séances du Comité de la province de Limbourg 1861 – 1863. Tongres.

16. De M. le Baron *de Crassier* :

Annales de la Société d'Archéologie de Namur VIII 3e livr. et 4e livr. Rapport sur la situation de la Soc. en 1865.

Digitized by Google

17. De la *Société Chorale et Littéraire des Mélophiles de Hasselt.*
Bulletin de la section littéraire 1e vol. 1864.

18. *Du gouvernement belge* :

I. Etat de l'instruction primaire en Belgique 1830—1840. — Rapport décennal. Bruxelles 1842.

II. Rapport triennal sur l'instruction primaire en Belgique. Période 2, 3, 4, 5 et 6 Années 1846 à 1860 ; 5 vol. Bruxelles 1849 – 1863.

III. Id. sur l'état de l'enseignement moyen en Belgique, période 1 à 3 1852 à 1860.

IV. Situation de l'enseignement supérieur, donné aux frais de l'état.— Rapport triennal, années 1853 à 1855 et 1856 à 1858, 2 vol. Bruxelles 1858 et 1860.

V. Catalogue du dépôt des Coins, poinçons et matrices de monnaies, médailles etc., appartenant à l'Etat, par M. Ch. Piot. Bruxelles 1861.

VI. Inventaire des Archives de la Belgique, publiés par ordre du gouvernement, sous la direction de M. Gachard. Bruxelles 1862.

VII. Inventaire anal. et chron. des Chartes du chapitre de Saint Lambert à Liége, publié par J. G. Schoonbroodt, Liége 1863

VIII. Inventaire analyt. et chronol. des chartes et documents appartenant aux arch. de la ville d'Ypres, tom. V et VI.

IX. Publications de la Société pour la recherche et la conservation des monuments historiques dans le Grand-Duché de Luxembourg, 1862 et 1863, tom 18 et 19.

X. Bulletins de l'acad. royale des sciences, des lettres et des beaux-arts de Belgique, 33me à 34me année 1864 et 1865, tom 18 et 19.

XI. Annuaire de l'acad. royale des sciences etc. de Belgique. 1865.

XII. Collection de documents sur les anciennes assemblées nationales de la Belgique. Bruxelles 1833.

XIII. Liste chronol. des édits et ordonnances de l'ancien duché de Bouillon de 1240 à 1795.

XIV. Compte rendu de la comm. royale d'histoire de Belgique, tom. VII, bulletin 1 à 3.

19. De M. *Alex. Schaepkens* :

I. Notes sur l'ornementation du chœur de l'Eglise de Notre Dame à Maestricht.

II. Analectes archéologiques. Anvers 1860.

III. Notice sur le dallage des anciennes églises.

20. De M. *Math. Janssen* :

I. Verslag over het stads archief van Maastricht door M. G. D. Franquinet, stads-archivarius.

Digitized by Google

II. Reglement voor het goed Bakkers ambag te Maastricht van 9 may 1729 (Placard).

21. De M. *le curé Hoho :*

Plan de la bataille de Sutendael gagnée par les patriotes Liégeois contre l'armée exécutrice 9 août 1790.

22. De M. *A. Siret :*

Journal des Beaux-arts et de la littérature, septième année n° 1 à 22.

23 De M. *le docteur A. Bastings :*

De la phthisie pulmonaire. Bruxelles 1863.

I. Société pour la publication des inscriptions funéraires et monumentales de la province de la Flandre orientale. livr. 40.

24. De la *Société provinciale, etc. :*

Handelingen van het provinciaal genootschap van kunsten en wetenschappen in Noord-Brabant. 1863.

25. De *l'Académie royale des sciences, etc. :*

I. Verslag van de Commissie der koninklijke Akademie van wetenschappen tot het opsporen enz. van overblijfsels der vaderlandsche kunst 1865.

II. Première séance annuelle de la Société des Bibliothèques communales du Haut-Rhin 3 novembre 1864. Colmar.

26. De la *Société libre d'Emulation* à Liége :

Annuaire 1865.

27. De M. *le Gouverneur du Limbourg Belge :*

Discours prononcé par M. le Comte de 't Serclaes dans la séance publique du 19 janvier 1865 de la commission royale des Monuments à Bruxelles.

DONS A LA COLLECTION.

1. De Mlle Joséphine Hollman :

Un éventail peint, époque de Louis XV.

2. De M. le baron de Chestret :

Une collection d'anciennes monnaies.

3. De M. le vicaire Habets, à Bergh-Terblyt :

I. Un sterling de Jean III, duc de Brabant, frappé à Louvain.

II. Une duite de Philippe II, roi d'Espagne, frappée à Maestricht.

III. Une monnaie obsidionale de la ville de Maestricht, du siége de 1579

4. De M Ernest Gulikers :

Une peinture sur verre.

5. De M. W. E. Kerens de Wylre :

Neuf empreintes de pierres tombales.

Digitized by Google

6. De M. Mathieu Janssen :

I. Un placard relatif au métier des boulangers de Maestricht.

II. Un sceau de l'autorité brabançonne du 18e siècle. Cuivre

III. Une plaque en faience de Delft. Un sceau en cuivre et quelques pièces de monnaie ancienne.

7. De M. Dewildt :

Deux jetons en plomb, dont un de l'église de Notre-Dame.

8. De M. Pelerin, receveur à Meerssen :

Une pièce de monnaie romaine, trouvée aux fouilles de Meerssen.

CORRESPONDANCE.

La société a reçu des remerciments des membres correspondants suivants, pour le titre que le comité leur a conféré : de MM. Adolphe Siret, directeur du *Journal des Beaux-Arts* et président du *Cercle archéologique du pays de Waes* ; Léopold de Villers, secrétaire du *Cercle archéologique de Mons* ; D'Otreppe de Bouvette, président de l'*Institut archéologique de Liége* ; Dr T. O. van der Chys, professeur et directeur du cabinet des médailles de l'académie de Leyden ; et Ulysse Capitaine, secrétaire de la *Société libre d'émulation de Liége*.

— S. E. le sénateur, surintendant des Beaux-arts de l'empire français, comte de Nieuwerkerk, a adressé à M. le président la lettre suivante :

« Palais du Louvre, le 28 février 1863.

Monsieur le Président,

J'ai reçu, comme membre honoraire de la Société d'Archéologie dans le duché de Limbourg, le diplôme que vous m'avez adressé ; je vous remercie personnellement de cet envoi, et je vous prie de donner à la Société la nouvelle assurance de ma gratitude pour l'honneur qu'elle m'a fait.

A ce diplôme vous avez bien voulu joindre le premier volume des *Publications de la Société*. J'ai parcouru ces quatre livraisons avec un réel intérêt, et je ne puis trop vous féliciliter sur l'excellente direction imprimée à ce recueil. Les Notices sur d'antiques communes du Limbourg, l'Essai historique sur les armoiries, cris d'armes et devises des souverains et Etats de l'Europe, les Etudes sur divers monuments et fragments d'architecture, l'Article sur les armes en pierre, récemment découvertes dans le duché de Limbourg, m'ont particulièrement attaché.

Veuillez donc agréer, Monsieur le Président, avec tous mes remerciments, l'expression de la très vive sympathie que j'apporte

Digitized by Google

à l'œuvre de mes collègues et l'assurance de mes sentiments dévoués.

Le Sénateur, surintendant des Beaux-Arts de l'Empire français,

Cte DE NIEUWERKERK.

VARIÉTÉS, NOUVELLES, ETC.

Comme il est question, depuis quelques jours, de démolir la tour, en architecture militaire, qui se trouve à proximité de la nouvelle église de St-Martin à Wyk-Maestricht, nous croyons devoir, par cette voie, exprimer le vœu de voir conserver ce monument à la fois historique et architectural. Nous comprenons les efforts faits pour écarter un danger toujours menaçant, puisque cette tour a longtemps servi de poudrière, et que l'absence momontanée de poudre est dûe uniquement à la bienveillance du génie militaire, qui peut changer avec le jour et avec les circonstances, mais nous pensons aussi que ce serait outre-passer le but que de démolir la tour. Ce but, à savoir l'éloignement de tout danger, ne serait-il pas également bien atteint, si la tour changeait de propriétaire en même temps que de destination ? Car, s'il est vrai d'un côté, qu'une poudrière est un dangereux voisin, surtout pour un édifice servant au culte public, il n'en est pas moins vrai qu'on a déjà assez démoli pour faire oublier à la bonne ville de Maestricht, célèbre par son antiquité et ses monuments publics, jusqu'aux dernières preuves de cette antiquité. De nos jours, et dans l'espace d'un quart de siècle, n'avons-nons pas vu disparaître les tours de St-Antoine près du Bassin, l'église de St-Nicolas, près de Notre-Dame, etc ? Les constructions particulières, plus difficiles à conserver, ont eu leur tour aussi : la statue de St-Lambert, décorant la façade de la maison, qu'on indique comme le lieu de naissance du célèbre évêque de Maestricht, a disparu ; la maison *Stevens* sur l'ancienne Porte d'Eau, au bout de la rue des Juifs, a été jetée bas pour le Canal latéral. La belle maison, en style renaissance, de la rue du Pont, sur laquelle nous avons porté l'attention dans la livraison précédente, est menacée du même sort. Cet édifice est, en quelque sorte, un monument communal par sa primitive destination à une institution publique de notre cité, et mérite, de plus, comme architecture, d'être conservé pour l'ornement et la dignité de la ville.

Espérons que l'autorité compétente veuille bien conserver, pour l'art et l'intérêt que cette charmante construction inspire, au moins aux étrangers qui visitent Maestricht, cette maison, qui devra être reculée pour l'élargissement de la rue du Pont.

Digitized by Google

NÉCROLOGIE.

L'année 1865 a ravi à sa famille un homme qui a honoré la littérature par son son talent et son caractère, et a rendu à l'Eglise de longs et de grands services. Né à Maestricht, le 19 janvier 1789, M. Pierre Kersten fut nommé, bien jeune encore, professeur à l'athénée de sa ville natale, où il se distingua bientôt par toutes les qualités qu'exige l'enseignement public : la patience, la lucidité de l'esprit, la netteté des idées, l'ordre méthodique dans le travail. En 1821 il fut appelé à participer à la rédaction du *Courrier de la Meuse* et à donner un cours au pensionnat de Beauregard, qui fut fermé en 1825 par Guillaume Ier. En 1831 il fonda le *Journal historique*. Les ouvrages classiques qu'il a publiés sont : l'*Epitome Novi Testamenti*, en grec, qui a eu 12 éditions : *De rebus belgicis libri XV*, ou histoire des Pays-Bas en latin ; *Essai sur l'activité du principe pensant*, dont le 4me vol. doit encore paraître. Telle était son ardeur au travail que pendant toute sa vie il ne prit pas un seul jour de repos.

Savant infatigable, philosophe judicieux et profond, écrivain sage et solide, M. Kersten, fut avant tout un grand chrétien. Une mort digne et sereine est venu couronner sa longue et laborieuse carrière le 5 janvier, faisant éclater à la fois la grandeur de son courage et la tranquille fermeté des convictions religieuses qui ont rempli sa vie.

Le *Journal historique*, qui est continué par M. Emile Lion, l'intime ami et depuis plusieurs années le collaborateur assidu de M. Kersten, lui consacrera une notice biographique complète.

ERRATA.

Page 35, 3me note : 1252 *lisez* 1282.
» 105, dans le titre : Bruthem *lisez* Brusthem.
» 216, l. 4 d'en bas : germaines *lisez* franques.
» 236, l. 7 d'en bas : air *lisez* ère.
» 242, l. 15 : profondeur *lisez* largeur.
» 302, l. 3 d'en bas : 12000 *lisez* 1250.
» 422, l. 1 : das Verein *lisez* der Verein.

Digitized by Google

TABLE ALPHABÉTIQUE.

Pages.

Alt-Valkenborch. . . 228, 347, 427, 430.
Agris (ab) . . . . . 428.
Ambij . . . . . 386.
Amstenraedt (de) . . 62.
Amsembourg (d') . . 316.
Arkenteil . . . . . 45.
Asch . . . . . 266.
Aspre. . . . . 264.
Avila (d') . . . . . 84.
Baerlo. . . . . 247.
Bajart . . . . . 359.
Beegden . . . . . 243.
Beek . . . . . 311.
Beesel . . . . . 240.
Bemelen. . . . . 10, 225, 228, 255.
Bentinck (de) . . . . 290.
Bercken (von). . . . 423.
Berenclau (von) . . . 432.
Berghen (de) . . . . 200.
Bergh-Terblijt . . . 53, 204, 206, 219, 229, 253.
Bergerhousen (de) . . 355, 361.
Berleymont. . . . . 423.
Beusdael. . . . . 159, 426.
Bierens (de) . . . . 424.
Blumenthal . . . . 320.
Bock (von). . . . . 43.
Bochout. . . . . 267.
Bolland (de) . . . . 169.
Bree . . . . . 266.
Brembt (von). . . . 423, 427.
Bronshem . . . . . 233, 431.
Bronsveldt (de) . . . 423, 430.
Broekhem . . . . . 213, 255, 456.
Brocksittard . . . . 233.
Brusthem. . . . . 115.
Borne. . . . . 236.
Boymans . . . . . 267.
Buggenum . . . . . 265.
Bunde (de). . . . . 71.
Bylandt (van). . . . 432.
Cabanes. . . . . 432.
Cadier. . . . . 228, 352.
Caestert. . . . . 278.
Canne (de). . . . . 198.
Catsop. . . . . 147, 148.
Catualium . . . . . 243.
Casallum. . . . . 243.
Caulile (de). . . . . 196.
Cevelum. . . . . 240.
Chestret (de) . . . . 266.

Pages.

Cigno (de) . . . . . 190, 200.
Clermont (de). . . . 292, 315, 316.
Climmen . . . . . 217, 256.
Colsop. . . . . 193, 199.
Coriovallum. . . . . 214, 219, 237, 239.
Cortenbach. . . . . 239, 427, 430.
Corswarem (de). . . 429.
Cosselaer (de). . . . 326.
Creusen. . . . . 127, 128, 135.
Cox. . . . . 135.
Cuyck (de). . . . . 163, 364, 367.
Daalhem. . . . . 105.
Dammerscheidt . . . 425.
Deteren . . . . . 157.
Deursdael (de) . . . 424.
Diepenbeek. . . . . 138, 139, 140.
Dobbelstein (von) . . 425.
Dilsen. . . . . 266.
Doenraedt . . . . . 237, 425, 427.
Ebersteyn (de) . . . 58, 167.
Echt . . . . . 258.
Eckelrade (de) . . . 350.
Eelen. . . . . 265, 266, 353.
Eycke (de) . . . . . 196.
Eynatten (de). . . . 292, 314.
Eynrade. . . . . 430.
Eynenberg (de) . . . 187, 425.
Eys. 331, 346, 348, 427, 43
Eysden . . . . . 62, 250.
Elmpt (von) . . . . 425.
Ell. . . . . 243.
Elsloo. . . . . 145, 146, 148, 432.
Epen . . . . . 322, 331, 343, 344.
Fauquemont . . . . v. Valkenborg.
Fraipont (de) . . . . 69.
Fouron-le-Comte . . 251.
Galoppe. . . . . voyez Gulpen.
Gandavo (de) . . . 196.
Gavarelli (de) . . . 427.
Gavre (de) . . . . . 139.
Geleen . . . . . 62.
Genck . . . . . 260.
Geul . . . . . 236.
Geulhem . . . . . 207.
Gerlach (St.) . . . . 375, 379, 383, 385.
Gessenhoven . . . . 264.
Ghysels . . . . . 264.
Gomicourt (de) . . . 73.

Digitized by Google

Pages.
Moor (van) . . . . . 429.
Grein . . . . . 427.
Goudenraedt . . . . 428.
Grathem . . . . . 306.
Grevenbroeck . . . 264.
Gronsfeldt . . . . 26, 249, 250.
Groote (de). . . . . 426.
Gudecoven (de) . . . 123.
Gulpen . . . . . 230, 255, 281, 436.
Gulpen (de) . . . . 423.
Halen. . . . . 246, 264, 266.
Hallen . . . . . 423.
Hammersteyn (de) . . 426.
Hamont . . . . . 264.
Haneffe (de) . . . . 130.
Haren (de) . . . . . 189.
Hasselt . . . . . 260.
Heel . . . . . 244, 245, 268.
Heer . . . . . 26, 53, 224, 251, 352.
Heerlen . . . . . 66, 217, 235, 254, 256, 311, 369.
Heerlenheyde . . . . 231, 256.
Hees. . . . . 65, 05.
Heisterman (von) . . 429.
Heese (de) . . . . . 357.
Heijthuysen . . . . 266.
Herborgh (de). . . . 190, 368.
Herckenbosch. . . . 308.
Herderen. . . . . 267.
Herten . . . . . 259.
Hepenert (de) . . . . 191, 201, 361.
Hildernisse (de) . . . 78.
Hochkirchen (von) . . 427.
Hoemen (de) . . . . 319.
Hoen (de) . . . . . 126, 131, 427.
Hoensbroek (de) . . . 377.
Hoesselt. . . . . 265.
Hoghem (de) . . . . 200, 348, 361.
Holthausen. . . . . 424.
Holset . . . . . 321, 346.
Horrich (von) . . . 423.
Horne . . . . . 264, 265, 367, 410.
Houthem-St-Gerlach . 212, 215.
Hove (van den) . . . 316, 426, 428.
Huyn (de) . . . . . 62, 265.
Hulsbergh . . . . . 205, 427.
Hunsel . . . . . 243.
Ingber . . . . . 317.
Ingmaer. . . . . 317.
Iterve (1) . . . . . 344.
Itsenrade . . . . . 423.
Juncis (de) . . . . . 189.
Kaersfeld . . . . . 317.
Keer . . . . . 228.

Pages.
Keysersbosch . . . . 266.
Kersten . . . . . 444.
Kessel. . . . . 247.
Kessenich . . . . . 243, 248, 360, 388.
Kestel (de) . . . . . 357.
Keverbergh (de) . . . 265.
Kinroy . . . . . 94.
Laer . . . . . 428, 429.
Lamberts (von) . . . 430,
Lamboy (de) . . . . 265.
Lanckfeld (de) . . . 356.
Dannay (de) . . . . 93.
Leede (de). . . . . 98.
Leerode (de) . . . . 265.
Lemiers . . . . . 321, 347, 427.
Lichtenborgh . . . . 59, 142, 193.
Lille . . . . . 264.
Limbricht . . . . . 358.
Lindanus . . . . . 373.
Maerlandt . . . . . 249.
Maeseyck . . . . . 248, 266.
Maesniel. . . . . 241.
Maestricht . . . . . 1, 204, 262, 264, 413, 433, 435.
Malonne. . . . . 4.
Mechelen. . . . . 350.
Mederiacum . . . . 242.
Meerhem. . . . . 259, 377.
Meers. . . . . 150.
Meerssen. . . . . 14, 15, 26, 209, 211, 219, 235, 311.
Meydal . . . . . 77, 90.
Meys (de) . . . . . 131.
Meldere (de) . . . . 348.
Melick. . . . . 240, 386, 392, 398.
Merode (de). . . . . 65, 131, 159.
Mesewich . . . . . 180.
Mheer . . . . . 282, 321.
Mesch (de) . . . . . 348.
Mirbach (von). . . . 426, 431.
Molendino (de) . . . 191, 197, 199,
Montenaken. . . . . 18, 20.
Montesdoca. . . . . 59, 103.
Montfort. . . . . 238, 396.
Moock. . . . . 248.
Moor (de) . . . . . 188, 200, 358.
Motterie (de la) . . . 95.
Mulcken (de) . . . . 197.
Mulrepas (von) . . . 325, 456.
Neer . . . . . 264, 265, 376.
Neerharen . . . . . 425.
Neeroeteren. . . . . 260, 265.
Neuborgh. . . . . 314.
Nieuwstadt. . . . . 457.
Noorbeeck. . . . . 288, 321, 347.
Nuth . . . . . 450.
Nyswyller . . . . . 314.
Odiliënberg (St.). . . 95.
Oest. . . . . 427.
Oirsbeeck . . . . . 236.
Olmüss (von) . . . . 423, 431.
Op-Gelabeek . . . . 267.

(1) L'auteur de l'article sur l'histoire de *Gulppe* aime à rectifier ici une erreur qu'il a commise dans l'explication du mot Iterve qui ne s'applique pas à la petite ville de Herve, comme il le croyait d'abord, mais au village de Herne (Walherne) près d'Aix-la-Chapelle.

Digitized by Google

Pages.
Ottegrave (von) . . . 450.
Pallant (de) . . . . 326.
Peer . . . . . 260.
Petershem . . . . . 65.
Plettenberg (de). . . 526, 328, 345.
Ploths (von). . . . . 424.
Preez (de) . . . . . 428.
Reekhem. . . . . 248, 249.
Reymersdaal (de) . . 357.
Rimburg . . . . . 218, 220.
Roggel. . . . . 265, 266.
Roye de Wichen. . . 267.
Roest (de). . . . . 132.
Rothem . . . . . 11, 196, 265.
Rosmeel. . . . . 267.
Rufo Clypeo (de). . . 197.
Ruremonde. . . . . 373, 437.
Saec (de) . . . . . 196, 201, 369.
Salinas (de) . . . . 59.
Scerwiere . . . . . 187.
Schaesbergh . . . . 218, 429, 427.
Schaloen. . . . . 287.
Schinnen. . . . . 256.
Schin. . . . . 547.
Schinveldt . . . . . 216, 252, 256. 450.
Schoenvorst (de). . . 138.
Schuelder . . . . . 307, 323.
Scleswich . . . . . 181.
Scroets . . . . . 122.
Sestigh . . . . . 73.
Sittard . . . . . 256, 389, 436.
Simplovoir. . . . . 264.
Slenaken. . . . . 333, 337.
Spinola . . . . . 89, 425.
Sleyn (de). . . . . 138, 196.
Stockhem. . . . . 183, 265, 288.
Strabach (von). . . . 423.
Strouven. . . . . 94.
Strythagen (de) . . . 352, 427, 450.
Strucht . . . . . 426.
Susteren . . . . . 242.
Swalmen. . . . . 241.
Suevus. . . . . 180, 187.

Pages.
Swartsenberg (de) . . 66, 426, 428. 429.
Teudurum . . . . . 253, 257.
Tegelen . . . . . 241, 394.
Thorn. . . . . 265, 266, 388.
Tilly (de) . . . . . 410.
Tongres . . . . . 261.
Trond (St.). . . . . 261, 435.
Tudderen . . . . . 253, 257.
Tunderfelt (von). . . 450.
Vaels. . . . . 306, 318, 343.
Vaes (de). . . . . 120.
Valkenburg. . . . . 26, 216. 435, 456, 437.
Vargas (de). . . . . 104.
Varo (von) . . . . . 452.
Veldt . . . . . 207.
Villen . . . . . 229, 318, 321.
Vinck. . . . . 94.
Vivario (de). . . . . 431.
Volne. . . . . 18, 20.
Vos (von). . . . . 431.
Walwiller . . . . . 327, 329.
Waldeck (de) . . . . 327.
Waha (de) . . . . . 352.
Walsbets. . . . . 107.
Weelde (de). . . . . 352.
Weert. . . . . 171.
Weerts (de) . . . . 89.
Werp (de) . . . . . 78, 81.
Wilre. . . . . 18, 20, 322, 347.
Wittem . . . . . 229, 287, 307, 222, 325, 435.
Woeringen . . . . . 325, 436.
Wijer. . . . . 429, 431.
Zievel (von) . . . . 431.
IJsern (de). . . . . 195, 200, 359, 362, 364, 369.
IJsenrode (de). . . . 354.
Zandt (int) . . . . . 375, 387, 392, 411.
Zepperen. . . . . 105.
Zutendael . . . . . 206.

Digitized by Google

Digitized by Google

TABLE DES MATIÈRES CONTENUES DANS LE TOME II.

Pages.

Opkomst en voortgang der stad Maastricht, met geschiedkundige aanmerkingen, door M. J. Habets. Vervolg. 3

Chronique locale. 99

La maison des Bogards à Zepperen et la chapelle du Natenbampt sous Brusthem, par M. A. Kempeneers. 105

Tourelle d'une maison, sise rue de Hoen, à Maestricht, par M. Alexandre Schaepkens 126

Diepenbeek, avec une eau-forte. 137

Statue gothique de la Vierge, dans l'eglise de Notre-Dame à Maestricht, par M. Arnaud Schaepkens. 140

Een woord over Wynand van Elsloo en diens wonderbare reis naar Jerusalem, door M. J. Habets 145

Inventaire chronologique des chartes et documents de l'église de St-Servais, à Maestricht, par M. M. Willemsen. 160, 348

Notice sur quelques découvertes d'antiquités dans le duché du Limbourg, par M. J. Habets. 202

Antiquités trouvées et recueillies dans le Limbourg. 260

Bibliographie 262, 435

Variétés, nouvelles, nécrologie, etc. 267, 443

Liste des membres de la Société d'Archéologie dans le duché de Limbourg 269

Geschiedkundig overzigt van Gulpen en deszelfs onderhoorige plaatsen, door M. G. C. Ubaghs. 281

Kronijkje der stad Roermond, uitgegeven door M. J. Habets. . . 370

Eene of twee bruggen te Maastricht, door M. H. Eversen. . . . 413

Historische Notizen über einige adelige Geschlechter, welche ehedem im Herzogthum Limburg ansässig waren, von H. H. Ferber. 422

Bas-relief roman à l'église de N.-D. à Maestricht, par M. Arnaud Schaepkens. 433

Dons, échanges, etc. 438

Errata. 444

Table alphabétique 445

ORDRE DES PLANCHES.

Tourelle d'une maison rue de Hoen, par M. Alex. Schaepkens 126

Diepenbeek, avec une eau-forte, par M. Arnaud Schaepkens. 137

Bas-relief roman à Notre-Dame de Maestricht, par M. Arnaud Schaepkens 433

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google